

שער

המכון לחלכה ומחקר שע"י ישיבת "שבות ישראל"

rybenmeir@gmail.com

רח' הרב חיים ויטאל 27, ירושלים, 9547027

סדר ועימוד: משה קפלן

תוכן עניינים

5	מכתב מאת הרב פרופ' אברהם שטינברג
7	הקדמה
11	הוראות שימוש
15	כרך א
45	כרך ב
69	כרך ג
79	כרך ד
91	כרך ה
105	כרך ו
117	כרך ז
129	כרך ח
145	כרך ט
157	כרך י
171	כרך יא
185	כרך יב
193	כרך יג
199	כרך יד
203	כרך טו
211	כרך טז
225	כרך יז
239	כרך יח
243	כרך יט
247	כרך כ

253	נספח א — הגהות לאנציקלופדיה התלמודית
282	נספח ב — תיקונים בספרי הרב
287	נספח ג — הערות הרצי"ה מכת"י
298	נספח ד — הצעות לתוספות

מכתב מאת הרב פרופ' אברהם שטינברג מנהל האנציקלופדיה התלמודית

בס"ד, טבת תשע"ו

האנציקלופדיה התלמודית, המציינת השנה 70 שנות פעילות, היא אוצר בלום של תורת ישראל בכל נושא וענין הלכתי מהמשנה והגמרא, ועד גדולי הפוסקים האחרונים.

והנה דבר טוב רחש לבם של הרב יהושע בן מאיר וחברי המכון להלכה ומחקר שע"י ישיבת שבות ישראל להוסיף על ערכי האנציקלופדיה התלמודית מתורתו ההלכתית של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל, ועל ידי כך להשלים את הערכים ולהאדירם מתורתו של הרב זצ"ל. יש שפסקי ההלכה של הרב זצ"ל מוסיפים גדרים ויסודות חשובים לערכים, יש שהם משלימים פרטים שהתחדשו בתקופתו אשר הם נוגעים לערכי האנציקלופדיה התלמודית, ויש שהם מחזקים דעה מן הדעות המובאות בערך.

ועוד הגדילו והוסיפו הרב בן מאיר וחברי המכון לעשות בהכנסת תיקונים שונים בערכים, כגון טעויות במראי מקומות, טעויות דפוס וכד'.

תקוותי שלאחר השלמת המפעל המונומנטלי של האנציקלופדיה התלמודית בעשור הקרוב נחזור אי"ה ונשנה ונבדוק ונוסיף ונתקן את כל הערכים מהאות א' ועד גמירא, וההוספות וההשלמות בחוברת שלפנינו ישמשו את עורכי האנציקלופדיה התלמודית בבוא העת למטרה הזו.

ישר כח לרב בן מאיר וחברי המכון על העבודה המקיפה והמדוייקת.

בברכת התורה,

אברהם שטינברג

מנהל האנציקלופדיה התלמודית

הקדמה

"וּשְׂאֲבָתֶם מִים בְּשֵׁשׁוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה" [ישעיהו יב, ג]
"וַתִּקְבְּלוּן אוֹלְפָן חֲדַת בְּחֻדָּא מִבְּחִירֵי צְדִיקָא" [תרגום יונתן]

"...ואין אתנו יודע עד מה עד יערה רוח ממרום עלינו. כי מעת שחרב הבית, יצאה רוחינו עטרת ראשינו, ונשארנו רק אנחנו הוא גוף שלה בלא נפש. ויצאה לח"ל [=לחור"ל] הוא הקבר ורימה מסובבת עלינו ואין בידינו להציל הן עכו"ם האוכלים בשרינו, ומ"מ היו חבורות ושיבות גדולות עד שנרקב הבשר והעצמו' נפזרו פיזור אחר פיזור. ומ"מ היו עדיין העצמות קיימות שהן הת"ח שבישראל מעמידי הגוף, עד שנרקבו העצמות ולא נשאר אלא תרווד רקב מאתנו ונעשה עפר שחה לעפר נפשינו. ואנחנו מקוין עתה לתחית המתים, התנערי מעפר קומי כו' [ישעיהו נב, ב], ויערה רוח ממרום עלינו" [ליקוטים מהגר"א שבסוף ספרא דצניעותא, סוף ליקוט ט].

"לחיים של יצירה הנני קורא אתכם. זאת היא הנקודה העליונה שאנחנו חייבים לשאוף אליה. גלי התחיה הלאומית הולכים הם וסוערים, הננו מרגישים את המית שאונם, והננו גם נפעלים מהם גם פועלים עליהם. אי אפשר לנו לעמוד בפרק תולדותינו זה כנדהמים, כאובדי עצות. כח גדול רוחני צפון הוא בכס אחים יקרים תופשי התורה אשר בארץ הצבי, והכח הזה מוכרח הוא שיתגלה בכל הודו והדרו, מוכרח הוא להראות את פעולתו על תחית עמנו בארצנו הקודשה. לא בדרכים חדשים מקרוב באו אנחנו צריכים ללכת על מסילת תחיתנו, כי אם בדרך הקדש העתיקה. אבל המרץ של התחיה מוכרח הוא לעורר את כח החיים שבנו, לצעוד צעדים אמיצים, צעדי און. ואז ידע ישראל ונדע גם אנחנו מה אנו ומה כחנו. ידע העם ויכיר מה הוא לו כל החיל אשר תורת א-לקיו בלבו.

אנחנו מוכרחים להרים דגל, בחיים של יצירה רוחנית חיים של יצירת קודש, של מפעלים טובים הקרובים לנו בפינו ובלבנו, חיים המביאים ברכה ותועלת לנו ולעולם כולו.

למחשבה ולספרות, לחזיון, ולפעולה, הננו נקראים לבוא בעז רוח, באמץ לבב, בזריות ולא בעצלתים. בענות צדק ובגאון קדש גם יחד.

הנני מציע לפניכם קוים כוללים של יצירות דרושות מאוד לנו בחיי תורתנו, שהננו תופשיה, בניה ודורשיה. באו נא אל דגל המפעל, האספו נא לעבודה הדדית. נחל נא ליצור יצירות תורניות שיהיו למופת לעולם כולו ולברכה לדור דורים.

...

עוד ממין זה מהעבודות שחכמה ומלאכה ביחד מתחברות בהם והן עלולות להכניס רוח חיים, מפעל וידענות עצמית, שקידה, אהבת תורה לשמה ושמחת היצירה גם יחד בחוג התורני כולו. הנה יש לנו ספרי כללים וסוגיות ראשונים ואחרונים. אבל בכל אלה אין לנו ספר אחד שיבאר את התמצית של כללי התורה לערכיהם, לא רק בתור מאסף של סוגיות אחדות, כמו "הכסף נבחר". ולא בתורה מפלפל בסוגיות שונות, כמו "מלא רועים" והדומים לו. לא מאסף לדברי אחרונים כמו "השדי חמד" ושלפניו. כ"א אוצר גדול שילך על פני כל התורה שבעל פה ביחוד, ובפרט על פני התלמודים ודברי הראשונים, ויציע בשפה ברורה את כל הכללים היסודיים של הסוגיות העיקריות, התמצית הברורה של התלמודים והשטות, באורי גדריהן וגבוליהן, בדרך פשוטה וישרה ובאופן המפיץ אור על כללות הענין, בהסברה מובנת למדנית ומדעית, באופן שיוכל כל איש יודע ספר ובעל שכל ישר לדעת את התוכן האמיתי של יסודות השטות התלמודיות וערכיהן מתוך הספר המאסף הזה, אם יסודר ע"פ ערכים אלפא-ביתיים. נאמר למשל באות אב, אבות, באור האבות, אבות מלאכות, כל אב בגדרו בשטותיו וכן בברור אבות נזיקין אבות הטומא וכיוצא בהן. לא בתור לקוט פשוט של העתקות דברי התלמודים והפוסקים בלשונם בלא קשר ויחד, ולא בתור חבור מפלפל והוגה חריפות. כ"א בתור ספר מרצה ומבאר את הענינים על פי מקורותיהם הראשונים על בורים..." [הרצאת הרב] לפני חכמי מרכז הרב, אור ליום כ' טבת תרפ"א. נדפס גם בסוף "אורות התורה".

הגר"א מווילנה קובע שהגלות היא "קבר ורימה". אפילו "הת"ח שבישראל מעמידי הגוף", "נרקבו" "ולא נשאר אלא תרווד רקב מאתנו". מצב זה ישתנה רק בהליכי הגאולה כשיתקיים בנו חזון נביא הנחמה "הַתְּנַעֲרִי מֵעֶפֶר קוּמִי".

כבר בשנת תרפ"א, כאשר רק 'ניצוצים קטנים של אורה החלו חודרים אל מאפל חיינו הלאומיים' חזה מרן הרב זיע"א ש"גלי התחיה הלאומית הולכים הם וסוערים" וקרא "לחיים של יצירה" "כח גדול רוחני צפון הוא בכם אחים יקרים תופשי התורה אשר בארץ הצבי, והכח הזה מוכרח הוא שיתגלה בכל הודו והדרו, מוכרח הוא להראות את פעולתו על תחית עמנו בארצנו הקודשה... נחל נא ליצור יצירות תורניות שיהיו למופת

לעולם כולו ולברכה לדור דורים". ברשימת ה"מפעלים טובים" ו"יצירות דרושות מאוד לנו בחיי תורתנו" מנה מרן הרב זיע"א "אוצר גדול שילך על פני כל התורה שבעל פה ביחוד", כלומר אנציקלופדיה תלמודית — "ספר מרצה ומבאר את הענינים על פי מקורותיהם הראשונים על בורים".

לאור חזון זה ייסד הרב מאיר בר-אילן ז"ל, את "האנציקלופדיה התלמודית" בשנת תש"ג וצירף אליו כמייסד ועורך ראשי את הגאון הרב שלמה יוסף זיין ז"ל. האנציקלופדיה מציינת השנה שבעים שנה להופעת הכרך הראשון [בשנת תש"ז], בניהולו והדרכתו של הגאון הרב פרופ' אברהם שטינברג שליט"א, היא נמצאת בתנופה חדשה ורעננה של יצירה, מתוך כוונה לברך בעזה"י על המוגמר עד שנת תשפ"ד. זה עתה יצא לאור כרך ל"ז [המגיע עד ערך האות "מ, ס"], כאשר שמונה מהכרכים יצאו בחמש שנים האחרונות! האנציקלופדיה, כאחת מיצירות המופת של ה"כח גדול רוחני" הצפון ב"גלי התחיה הלאומית" זכתה ב"ה להיות "למופת לעולם כולו ולברכה לדור דורים". מפעל עצום זה, בהיותו מה"יצירות [ה]דרושות לנו בחיי תורתנו", תופס מקום של כבוד בכל החוגים של לומדי תורה וחוקריה.

המעייין באנציקלופדיה יראה שחסר בה הרבה מתורתו של מרן הגרא"ה קוק זיע"א. לא חלילה בכוונת מכוון ובזדון נוצר חסרון זה, שהרי רבים מעורכי האנציקלופדיה היו מתלמידיו וממשיכי דרכו. דברי מרן הרב זיע"א מובאים במקומות רבים, החל מכרך א' ועד לכרכים האחרונים. אולם דבריו נשמטו במקומות רבים ומסיבות שונות. הכרכים הראשונים של האנציקלופדיה יצאו לאור לפני שראו אור רוב כתביו של מרן הרב זיע"א. ההתמצאות בכתבי מרן הרב זיע"א הייתה קשה עד לאחרונה כאשר הדברים זכו למהדורות ממוחשבות. למרבה הצער, דברי מרן הרב זיע"א אינם מצוטטים הרבה בספרי אחרוני זמננו, ועוד ועוד. כתוצאה מכך לא הגיעו כתביו ועורכי האנציקלופדיה במקומות רבים לדברי מרן הרב זיע"א, ורבים מחידושי נשמטו מתוך כרכי מפעל אדיר זה.

"המכון להלכה ומחקר שע"י ישיבת שבות ישראל" מגיש בגיל ורעדה ובהודאה לה"י לציבור לומדי התורה השלמות רבות מדברי מרן הגאון הרב אברהם יצחק הכהן קוק זיע"א לערכים שבכרכים א-כ [א — טיִרְפָּא] שבאנציקלופדיה התלמודית. "אוֹלְפָן חֶדֶת בְּחֻדָּא מִבְּחִירֵי צְדִיקָא".

"שמחה יתירה" היא לנו שעלה בידנו לצרף גם את ההערות שכתב בנו רבנו הגרצ"ה קוק זצ"ל על גיליונות ה"אנציקלופדיה התלמודית" שלו [כרכים א-ו]. תודתנו לרב אברהם יצחק אלעזר רענן שליט"א, נינו של מרן הגרא"ה קוק זיע"א, שהואיל בטובו להעמיד לרשותנו צילומים מהערות אלו ששולבו בתוך ההוספות לאנציקלופדיה. בנוסף הבאנו את לשון רבנו זצ"ל עם ביאור דבריו בנספח נפרד, נספח ג'.

בשבט תשע"ו פרסמנו השלמות ותוספות לכרכים א-י. בפרסום זה פרסמנו מחדש כרכים אלו, אם תיקונים והוספות רבות. ברור לנו שלא הצלחנו להגיע לכל דבריו של מרן הרב זיע"א, וגם תוספת זו עדיין לוקה בחסר. על כן אנו פונים ללומדי התורה בבקשה שישלחו אלינו הערות והארות, הוספות מדברי מרן הרב זיע"א שנשמטו מאתנו, תיקונים לטעויות, הארות לצורת העריכה וההגשה. כל הערה תתקבל בתודה ותבחן בצורה הרצינית ביותר. את ההערות ניתן לשלוח אלינו בדוא"ל – rybenmeir@gmail.com, או בדואר ל'מכון להלכה ומחקר, אצל משפחת בן-מאיר, רח' הרב חיים ויטאל 27, ירושלים, 9547027'.

פרסמנו השלמות אלו מדברי מרן הגרא"ה זיע"א במספר אתרים של תורה ברשת, בכדי שיהיו נגישים לכל לומד ומעיין. תקוותינו שנוכל להכליל תוספות אלו אף במאגרים הממוחשבים של האנציקלופדיה.

תודתי לגאון הרב פרופ' אברהם שטיינברג שליט"א, שעודד, עזר וסייע בעצה ובהדרכה למפעל זה. חלק מהוספות אלו כבר נכללו במפעלו החדשני "מיקרופדיה" – מהדורה מקוצרת, מעודכנת ונגישה לכל אדם של "האנציקלופדיה התלמודית". ה"י יברכהו באריכות ימים ושנים, שיזכה להמשיך במפעליו הגדולים בתורה וברפואה.

תודתי ליד"ע הרב אברהם זק"ש שליט"א, מומחה ובקיא בכתבי מרן הרב זיע"א, שעמד לימיני בעזרה ועצה. יתברך ממקור הברכות בחיים וחסד וכל טוב.

תודה מיוחדת לרב משה קפלן שליט"א שעמיד את הספר והכין אותו לדפוס. וכן תודה לגברת ענת פואה על עיצוב הכריכה והשער.

אחרון אחרון חביב, תודתי והערכתי לחברי המכון שליט"א, ת"ח מובהקים וגדולי תורה, מומחים בתורת מרן הגרא"ה זיע"א. חלקו הראשון של כרך ב' [ערכים אליהו – ארון], וכרכים טז, יז, ורוב כרך כ [ערכים טמאה רצוצה – טמאת ערב, טמאת שבעה] הוכנו ע"י הרב ינון ויסמן שליט"א. כרכים ה, ת, י, יא, התחלת כרך טו [ערכים חיל – חישנין לתקלה] הוכנו ע"י הרב חיים זק"ש שליט"א. כרכים א, חלקו השני של ב [ערכים ארון המת – בוגרת], ג, ד, ו, ז, ט, יב, יג, יד, רוב כרך טו [ערכים חכם – חליצה], יח, יט, והסוף של כרך כ [ערכים טעות הדינים עד סוף הכרך] וכן הערות רבנו הגרצ"ה קוק זצ"ל, הוכנו ע"י הרב אחיקם קשת שליט"א, אשר גם סייע בעריכה. ביקורת לכרכים א – יח ועריכה של כל עשרים הכרכים – ר' מאיר קייקוב שליט"א. ביקורת לכרכים יט – כ ר' יוחנן לובין שליט"א.

ייתן ה"י ונזכה לברך על המוגמר, להשלים הוספות ממרן הרב זיע"א על כל כרכי האנציקלופדיה.

הוראות שימוש

חוברת זה כוללת הערות לכרכים א-כ של האנציקלופדיה התלמודית ומחולקת בהתאם לכרכים ולערכים של האנציקלופדיה. באשר לעימוד, בכרכים הראשונים של האנציקלופדיה היו הבדלים במספרי העמודים בין המהדורות השונות. בחוברת זו ציינו את מספרי העמודים ע"פ המהדורות החדשות יותר – משנת תשל"ג ואילך – כפי שגם מציינים במהדורה שבפרוייקט השו"ת.

שמות הערכים מופיעים בכתב מודגש ואחריהם יופיעו כל ההערות המתייחסות לאותו ערך.

בחוברת זו הבחנו בין שני סוגי הערות:

1. **בגוף הטקסט** – הוספת תכנים לגוף הטקסט של האנציקלופדיה התלמודית. מיקום ההערה יצוין בתחילתה בגופן Miriam. מקור ההערה יופיע בסופה בסוגריים מרובעות. לדוגמא:

טור צ"ט לאחר הציון להערה 38 – **ויש מי שרצה לומר שאיסור זה הוא רק מדרבנן, ודחו דבריו** [בשו"ת משפט כהן סי' צג הביא את דעת האומר שהיא מדרבנן ודחה זאת, הודפס גם בטוב ראי סוטה פרק ט אות צ].

מקום בו נוסף לערך פרק, יופיע לאחר ציון המיקום 'להוסיף פרק'. כמו כן לאחר המקף יופיע מספר הפרק ושמו. לדוגמא:

טור שי"ג לאחר הציון להערה 59 להוסיף פרק – **ח. בעבודה זרה. העושה עבודה זרה לאחרים** – אע"פ שלוקה על כך – שכרו אינו נאסר [רמב"ם הל' ע"ז פ"ז ה"ה]. ואינו נאסר מדין אומן קונה בשבח כלי, משום שגם לסוברים שיש קניין באיסורי הנאה, הוא דווקא כאשר שייך קניין על החומר, אך עבודה זרה שביסודה היא דבר רוחני שאסור בהנאה – לכו"ע אין בו קניין [אורות הרמב"ם ע"ז פ"ז ה"ה, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ג] ועוד, שאינו נקרא כלל 'שבח כלי' כיוון שהכלי נאסר בהנאה [שם, אמנם נקט לשון 'ויש לעיין'].

במקרים בודדים בהם הצענו להוסיף פרק אולם לא הוספנו את עיקר תוכנו אלא את העניין אליו הרב מתייחס ואת דבריו הוא, הוספנו אחר המילים 'להוסיף פרק' את המילים 'ושם לציין', לדוגמא:

עמוד קמ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 51 להוסיף פרק ושם לציין – **ה. מעילה באפר**. יש מהראשונים שסבר שמועלים באפר של תרומת הדשן שלא הורם [רמב"ם הל'

פסולי המקודשין פ"ט ה"ג] ויש מי שחלק [ראב"ד שם]. אולם יש מן האחרונים שביאר שלא נחלקו אלא באפר שהורד מהמזבח שלא לצורך תרומת הדשן, אבל באפר שעל גבי התפוח אין חולק שיש מעילה [הלכה ברורה פסחים כז א (הובא גם בטוב ראי שם אות קז) בדעת הראב"ד לתרץ קושיית הכס"מ שם].

מקום בו התוספת שייכת לפרק קיים אך היא אינה המשך לנידון קיים, יופיע לאחר ציון המיקום 'להוסיף פסקה'. לדוגמא:

טור מ"ה לאחר הציון להערה 17 להוסיף פסקה — העובר אפילו על אחד מהאבות הרי הוא מחלל את השבת [תוס' שבת ע א ד"ה 'יכול' מבאר שלומדים זאת מהפסוק 'לא תבערו'], וכן המומר אפילו לאב אחד בלבד — הרי הוא מומר למצוות שבת כולה [שו"ת דעת כהן סי' קצד ד"ה 'אלא'].

2. **בהערות** — הוספת מקורות וציונים לאנציקלופדיה התלמודית. הערות אלו מחולקות לשני סוגים:

א. הוספה להערת שוליים קיימת — מספר ההערה לה נוספו המקורות יצוין בתחילתה בגופן FrankRuehl. לדוגמא:

טור רמ"ב תוספת להערה 13 — וכן כתב בשו"ת משפט כהן סי' קמד לגבי "בכל נפשך ובכל מאודך", שמשמע גם חיוב למסור את נפשו או ממונו, וגם למסור את שניהם יחד.

ב. הוספת הערת שוליים חדשה — המיקום לגביו מתייחסת ההערה יצוין בתחילתה בגופן FrankRuehl. לדוגמא:

טור לט להוסיף הערה על המילים 'אלא ירחק מן הקצה' — כל המידות אפשר להעלותן, מפני שיש בהן שורש בקדושה, חוץ מהעצבות שאין לה שורש כלל. והשורש של העצבות הוא גאוה או כעס או דאגה [אורות הקודש ח"ג עמוד רמג].

אגב העבודה נקבצו גם הערות שאינן מדברי הרב זצ"ל, בין אם בגוף הטקסט ובין אם בהערות שוליים. הערות אלו יסומנו בתחילתן בכוכבית. לדוגמא:

*טור ל"ו תוספת להערה 53 — אמנם בירושלמי דרשה זו לא הוזכרה כלל.

על חלק מן הכרכים [א-ו] כתב הרצי"ה זצ"ל הערות והגהות. מקום שמקור ההערה הוא מדבריו הדבר צוין בסוף ההערה <בסוגריים משולשים>. לדוגמא:

*טור תקכ"ה תוספת להערה 130 — וכן כתב המהר"ל בנתיבות עולם נתיב התורה ז, ובהקדמה לתפארת ישראל, שנראה שאין לברך ברכות התורה על לימוד בעיון ובמחשבה בלבד <הערת הרצי"ה מכת"י>.

נספחים

בסופה של חוברת זו הוספו ארבעה נספחים:

א. הגהות והערות — נספח זה כולל שני סוגי הערות שהצד השווה שבהן שהן מופנות לעורכי האנציקלופדיה ולא לקוראים:

1. הגהות לאנציקלופדיה שיסודרו לפי סדר הכרכים. מיקום ההגהה יופיע בתחילתה ללא שינוי גופן. כמו כן בכל תחילת הערה נסמן האם ההגהה מופנת לגרסה הממוחשבת לגרסה המודפסת או לשתייהן [בתחילת הנספח יופיע מקרא שיסייע בהבנת הסימונים]. הערות המגיהים במידה וישנם יופיעו בסוף ההערה בסוגריים מטוללות. לדוגמא:
 ^^טור קכ"ט הגהה לשם הערך — במקום: "אגדה" לכתוב: "אגדה (הגדה)" {בין בלשון הבבלי ובין בלשון הירושלמי משתמשים הן במילה "אגדה" והן במילה "הגדה"}.

2. הערות עריכה שונות שנקבצו במהלך העבודה. לדוגמא:

ציונים לרמב"ם — בכמה וכמה מקרים השתמשו באנציקלופדיה בראשי תיבות "חומ" — בין להל' חובל ומזיק (כגון כרך ג ערך בושת הערה 109), ובין להל' חמץ ומצה (כגון כרך י"ד ערך חיבי מלקיות הערה 773).
 ראוי לפתוח את ראשי התיבות הללו למניעת טעויות.

ב. תיקונים בספרי הרב — אגב העבודה על כתבי הרב זצ"ל נקבצו גם מספר הגהות ותיקונים בספרי הרב. בחוברת זו הוטמעו שינויים אלו אולם ראינו לנכון לקבצם יחד בנספח.

ג. הגהות הרצי"ה מכת"י — על חלק מן הכרכים [א-ו] כתב הרצי"ה זצ"ל הערות והגהות. הערות אלו הובאו בתוך הכרכים על פי רוב. לצד זה קיבצנו הערות אלו בנספח, ובו הוספנו אחר מרבית ההערות גם את לשונו.

ד. הצעות — במקרים שונים האנציקלופדיה בחרה שלא להרחיב ופעמים שלא להתייחס לנושאים מסוימים. בשל כך, בחרנו שלא להביא את דברי הרב בתוך האנציקלופדיה, להוציא מספר חריגים. לצד זה קיבצנו בנספח המלצות לנושאים שלעניות דעתנו ראוי להרחיב עליהם, ולצידם את הערותיו של הרב זצ"ל.

כרך א

א — אכסנאי

א (אות):

*טור ג' תחילת פרק ג' תוספת הערה על המילים "שאלפי"ן ועייני"ן דומות בקריאתן" — יש להדגיש שהדמיון בקריאתן הוא רק בדיעבד, אך לכתחילה הגיותיהן צריכות להיות שונות לגמרי זו מזו >הערת הרצ"ה מכת"י<.

*טור ד' תוספת להערה 56 — יש להעיר שהשם "עקיבה" נכתב בה"א ברוב המקומות בירושלמי >הערת הרצ"ה מכת"י<.

*טור ה' לאחר הציון להערה 69 להוסיף פרק — ה. א' במקום ת'. מצינו שא' ות' מוחלפות, למשל: אזכיר את שמי במקום תזכיר [ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד, מאור אפלה שם, מדרש שמואל אבות פ"ג משנה ז בשם הריטב"א], וכן תלפיות מלשון אלפיות [ספר הריקמה עמוד קיב]. ויש מי שביאר זאת ע"פ דמיונה של צורת א' בכתב אשורי לצורת ת' בכתב עברי [תורה שלמה חלק כ"ט "כתב התורה ואותיותיה" פרק יד עמוד עג, וביאר שת' בכתב עברי נכתבת בצורת X, וכן נכתבה א' בכתב אשורי בכמה וכמה כתבים עתיקים].

טור ה' תוספת הערה לאחר הציון להערה 72, לאחר המילים "מספר ראשון" — וכן כתב בראש מילין אות א, שהאות א' מסמלת את ההתחלה הקדומה.

אב (א):

טור ה' תוספת הערה להגדרת הערך — ובריש מילין השורשים פרק "אב" עמ' קיז כתב שנקרא "אב" משורש "אבה", ששורש הרצון הוא להחיות.

טור י"א לאחר הציון להערה 80 להוסיף פיסקה — אב שטען שזהו אינו בנו, קודם שהבן היה בן שלושים יום — נאמן לפטור עצמו מפדיון הבן, כיוון שעדיין לא חלה החזקה לחייבו בפדיון הבן, ואי אפשר להוציא ממנו ממון [שו"ת דעת כהן סי' קפו ד"ה 'אלא דכאן'].</p></div><div data-bbox="128 747 867 811" data-label="Text"><p>*טור י"ד תוספת להערה 117 — ועיין רש"י ברכות מח א שחידש שגם קטן שהגיע לחינוך אינו נחשב מחוייב בדבר אפילו מדרבנן, משום שהחיוב לחנכו חל רק על אביו >הערת הרצ"ה מכת"י<.</p></div><div data-bbox="128 824 867 889" data-label="Text"><p>שם, לאחר הציון להערה 131 — אמנם, אשה שיש חשד שזינתה תחת בעלה, אין זכות לבעלה בעובר זה, שאע"פ שרוב בעילות אחר הבעל זהו רק לגבי איסורים, אך לגבי ממונות אין-הולכים-בממון-אחר-הרוב* [טוב ראי סוטה פרק ד אות סב ד"ה 'ויש'].</p></div>

אב (ג):

טור י"ח תוספת הערה לפני הציון להערה 5 על המילים "בסברא" — ועיי' אוצרות הראי"ה ח"ג עמ' 138.

אב בית דין:

*טור כ"ד תוספת להערה 39 — ועיי' אגרות חמדה פרק כג אות ב לרצי"ה קוק שכתב שבזמן הזה יש לרבני הדור סמכות דומה לזו של סנהדרין.

אבדה:

טור כ"ו לאחר הציון להערה 23 להוסיף פיסקה — אמנם לגבי אבידה של רבים, אם יש לכל אחד ואחד בה שווה פרוטה — מחוייב להשיבה, אלא שהוא אינו מדין השבת אבידה של רבים — שלא מצינו מצוות השבת אבידה לרבים, שהרי "אחיק" משמעו יחיד ולא רבים — אלא הוא מדין השבת אבידות רבות של יחידים שלכל אחד מהם שווה פרוטה [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות טז].

*טור כ"ט תוספת להערה 65 — והרצי"ה חידש שאפשר שהשבת שטרות לעכו"ם חמורה מהשבתם לישראל, ודינה מדאורייתא, משום שבהשבה לעכו"ם מקיים מצוות קידוש השם <הערת הרצי"ה מכת"י>.

אבוקה:

טור ל"ג תוספת להערה 18 — ובגנזי הראי"ה דברי מחשבה עמ' מ הוסיף טעם ע"פ הרמז, שבדיקה ע"י נר רומזת ל"אחפש את ירושלים בנרות" (פסחים ז ב) דהיינו בדיקת החטאים. ואבוקה אינה יכולה לבדוק את החטאים הפרטיים אלא רואה רק האור הגדול של התורה, ורומזת למי שמכיר בערכה של התורה אך מזלזל בפרטי מצוותיה.

שם, תוספת להערה 23 — וביאר הראי"ה קוק בעין איה ברכות פ"ו אות נד, שירח מסמל את האמונה התמימה, והיא מגינה מפני קושיות הכפירה שלא יראו כלל, אך אבוקה מסמלת את האמונה ההגיונית, והיא יכולה רק ליישב את הקושיות שלא יזיקו אך עדיין הן ינקפו את הלב.

אבות (א):

טור ל"ד תוספת להערה 13 — וביאר הראי"ה קוק במדבר שור דרוש כב ד"ה 'אמנם' (וכן בעין איה ברכות פרק א אות קעה) שהדבר רומז נגד טבע האדם שכל אומה חפצה רק ביקרתה, אולם אנו חפצים בהצלחת העולם כולו.

שם, לאחר הציון להערה 19א — או שאיסור זה נאמר רק בחיי אברהם אבינו, שעיקר קריאת שם האדם היא בחייו [טוב ראה ברכות יג א ד"ה 'כל הקורא'].

*טור ל"ו תוספת להערה 49 — ועיין במדבר רבה כ, טו שלאומה זו יש זכות וברית אבות, קהלת רבה יב ז שיגיעו שנים שתאמר שזכות אבות בטלה, נצח ישראל פי"א שאע"פ שזכות אבות מועילה, העיקר הוא בחירת הקב"ה באבות ובזרעם, ועיין עוד בהקדמות ושערים שער ו פרק ט שחידש "שהיעודים של ימות המשיח וחיי העולם הבא תלויים בברית אבות ולא בזכות אבות" <הערת הרצי"ה מכת"י>.

*שם, לאחר הציון להערה 53 — ויש מן הראשונים שכתב שקיים זאת רק בהיותו בארץ ולא בחוץ לארץ [רמב"ן עה"ת שם ד"ה 'והנראה' <הערת הרצי"ה מכת"י>].

*שם, תוספת להערה 53 — אמנם בירושלמי דרשה זו לא הוזכרה כלל. ובשמועות רא"ה פרשת תולדות ד"ה 'האבות' כתב שהכוונה היא שהאבות רק הכינו דרך תשובה בעולם, שע"י התשובה יכולים לשוב ולהתחזק ולקיים את כל התורה. ובמדבר שור תחילת דרוש "ג עמ' קב כתב שהכוונה היא שהשתדל להכין את העולם שיהיה ראוי לשלמות של קבלת התורה.

*שם — אמנם כתב הרמב"ם בפירוש המשניות חולין פ"ז מ"ו שמה שאנו מקיימים את המצוות אינו משום שכך עשו האבות והנביאים שקדמו למשה, אלא מפני ציווי ה' ע"י משה <הערת הרצי"ה מכת"י>.

אבות (ב) :

*טור ל"ח תוספת להערה 21 — אמנם באגודה ברכות סי' קט ובאליה רבה סי' קא ס"ק א הביאו גרסה אחרת בגמרא שם, לפיה נחלקו אמוראים אם הכוונה לברכת אבות או לברכת מודים.

אבות הטומאות :

*טור מ"ב תוספת הערה לפני הציון להערה 51, לאחר המילים "ואהל (כמת)" — ועיין יבמות סא א שמת עכו"ם אינו מטמא באוהל, ולשיטת היראים סי' רעז (ובדפוס ישן שכה) מדאורייתא אינו מטמא טומאת מת כלל, אלא רק מדרבנן <הערת הרצי"ה מכת"י>.

אבות מלאכות :

טור מ"ה לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה — העובר אפילו על אחד מהאבות הרי הוא מחלל את השבת [תוס' שבת ע א ד"ה 'כול' מבאר שלומדים זאת מהפסוק לא תבערו], וכן המומר אפילו לאב אחד בלבד — הרי הוא מומר למצוות שבת כולה [שור"ת דעת כהן סי' קצד ד"ה 'אלא'].

טור מ"ז לאחר הציון להערה 53 להוסיף פיסקה — יש מי שכתב שעל אבות המלאכות אין חיוב עשה אלא רק לא תעשה [מהר"ם מלובלין שבת קלב ב, על תוד"ה 'והאי עשה ולא תעשה'].

ועכ"פ גם לדבריו, לגבי איסורי שבת האחרים, שאינן בכלל אבות המלאכות, כגון המחמר — כן נאמר חיוב עשה [ש"ת משפט כהן סי' קיט ד"ה 'ולענין'].

אבות נזיקין:

טור מ"ז תוספת לשם הערך — להוסיף ליד שם הערך: (נזיקים) [כן הוא במשנה בבא קמא א א וברמב"ם נזקי ממון פ"א ה"י ופ"ב ה"א]

טור מ"ט לאחר הציון להערה 48 לאחר המילים "ואינם מפורשים בתורה" — ואע"פ שגם תולדותיהן כיוצא בהן, האבות, שהן מפורשים בתורה באופן גמור, הרי הם עיקריים יותר [אוצרות הרא"ה ח"ב אות לא ד"ה 'אבל באמת גם'].

אבי אבות הטומאה:

טור נ' תוספת הערה על שם הערך — הרא"ה קוק באוצרות הרא"ה ח"ב אות ג כתב שהמוות הוא אבי אבות הטומאה כיוון שהוא ביטול ואפיסה, והוא מבטל את כל השאיפות. ועיין גם שמונה קבצים ח"ז אות יז, הודפס גם באוצרות הרא"ה מאורות הרא"ה חלק ב', שכתב שהשורה בעצבות הוא בבחינת מטמא עצמו בטומאת אבי אבות הטומאה.

אביזריהו:

טור נ"ה, לאחר הציון להערה 1א — ואפילו באביזריהו שהסברא המקורית שיהרג ואל יעבור אינה שייכת בהם [ש"ת משפט כהן סי' קמג ד"ה 'ולפ"ד', לענין אביזריהו דשפיכות דמים שלא שייך בהם מאי חזית].

טור נ"ו לאחר הציון להערה 9 — וכן מצינו שגויים שאמרו מסרו לנו נפש אחת להורגה, ואם לא נהרוג רבים, אל יימסרו להם [תוספתא תרומות ז כ]. ויסוד דין זה הוא שמסירת נפש לגויים, אע"פ שאינה רציחה ממש, היא מאביזריהו דשפיכות דמים, ואינה נדחית מפני פיקוח נפש [ש"ת משפט כהן סי' קמג ד"ה 'ולפ"ד']. וכן לגבי הדין שאין שומעין לנביא שאומר לעבוד עבודה זרה [סנהדרין צ א] — הוא הדין גם בנביא שאמר לעבור על אביזריהו דעבודה זרה [ש"ת משפט כהן סי' צ ד"ה 'ועוד', זבחי ראייה חולין ה ד"ה 'לימא מסייע'].

*טור נ"ז לאחר הציון להערה 10 — ויש מי שכתב שגם לפני עיוור הוא בכלל אביזריהו [קובץ הערות סי' מח אות ט (מהשמטות אות טו) מדייק כך מבעל המאור סנהדרין פרק בן סורר (דף יח א בדפי הר"ף)].

שם, תוספת להערה 12 לאחר המילים "סי' קנ" — וכ"כ בזבחי ראייה חולין ה ד"ה 'לימא מסייע' שגזירות חכמים שגזרו בשביל סייג לתורה אינן בכלל אביזריהו. אמנם בטוב

ראיה סוטה י א ד"ה 'ויהי' הוכיח לכאורה בדעת הרמב"ם שאביזריהו דעריות שאינם מן התורה לא אומרים יהרג ואל יעבור וסיים בצ"ע.

שם, תוספת להערה 12 לפני המילים "וע"צ" — וכן הוכיח הראי"ה קוק בטוב ראי סוטה פרק א אות כז משמשון שבבית האסורים בעל את הגויות כדי שלא יהרגוהו, ונשאר בצ"ע.

שם, לאחר הציון להערה 12 להוסיף פיסקה — נביא שאמר לעבוד עבודה זרה, אפילו לפי שעה, אסור לשמוע לו [סנהדרין צ א], וכן לגבי אביזריהו דעבודה זרה [שו"ת משפט כהן סי' צ ד"ה 'ועוד'].

אבלות:

*טור נ"ז לפני הציון להערה 1 לאחר המילים "כמו שמצינו" — ביעקב: ויתאבל על בנו ימים רבים [בראשית לז לד], וכן מצינו ביוסף... <הערת הרצי"ה מכת"י>.

*טור נ"ז תוספת להערה 2 — וכן כתב הרא"ש ברכות פ"ב דף טז ב.

טור נ"ח לאחר הציון להערה 31 להוסיף פיסקה — בטעמה של מצוות אבלות כתבו הראשונים שהבכי ומנהגי האבלות גורמים מנוחה לאבל מן הסבל הנפשי, כשם שלבעלי שמחה יש מנוחה במיני השחוק [מורה נבוכים ח"ג סוף פרק מא], ולכן ציווה על כך הקב"ה מהכרתו את חולשת רוב בני האדם שזקוקים למנהגים אלו. אך מצד האמת אין להצטער על כך, שהרי הנפטר עלה לחיים עליונים יותר [אגרות הראי"ה ח"ב אות תרסג, והוסיף שהוא בבחינת "לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע"].

טור ע"ו, לאחר הציון להערה 369 להוסיף פיסקה — מי שנאנס ולא יכול היה לקיים את כל דיני האבלות אלא רק בכה וקונן — יצא ידי חובה בזה ואינו צריך להשלים את אבלותו [שו"ת דעת כהן סי' רטז ד"ה 'אלא שצריך', והוכיח זאת מלשון הגמרא 'ג' לבכי וז' להספד'].

אבן שתיה:

טור פ"ה תוספת להערה 3 — ובאגרות הראי"ה ח"ג תשמ"ו ביאר שעניינה של מצבה הוא שהכל מתקבצים לעבודה סביבה בלא הבדלה. ועיין שעל דרך זו ביאר מדוע הייתה אהובה רק בזמן האבות.

אבנט:

טור פ"ח תוספת להערה 40 — והראי"ה קוק ביאר בעין אי"ה שבת ח"א פ"ב אות ד שטעם לבישת האבנט במקום זה הוא להיות האמצעי בין החלק בעליון - מקום הכוחות הנפשיים, לבין החלק התחתון - מקום הכוחות הגופניים השפלים.

אבני מזבח :

טור צ"ח תוספת להערה 7 — ובטוב ראייה תענית טז ב ביאר שהמקדש מתוקן ע"פ תיקון העולם השלם שלעתיד לבוא, ולכן הברזל פוסל בו, אע"פ שבימינו יש עדיין מציאות של מלחמת מצווה וחובה.

שם, תוספת להערה 13 — וע"ע בשו"ת משפט כהן סי' צג אות א שביאר שמסברא היינו פוסלים כל אבן שנגע בה ברזל, אלא שלומדים מהפסוק "לא תבנה אתהן גזית" להכשיר אם הונף הברזל על האבן קודם שבנאה במזבח, ובזה שונה נגיעת ברזל מפגימה. ועיי"ש סי' צד אות א שביאר שהרמב"ם והגר"א נחלקו בפירוש המשנה מידות שם >הערת הרצי"ה מכת"י<.

טור צ"ט לאחד הציון להערה 38 — ויש מי שרצה לומר שאיסור זה הוא רק מדרבנן, ודחו דבריו [בשו"ת משפט כהן סי' צג הביא את דעת האומר שהיא מדרבנן ודחה זאת, הודפס גם בטוב ראי סוטה פרק ט אות צ].

שם, לאחד הציון להערה 46 להוסיף פיסקה — אבני המזבח ששיקצום מלכי יוון [יומא טז א] ונפסלו למזבח, אי אפשר היה לשוברן ולהשתמש בהן לקדושה קלה — כגון לעזרות ובניין הבית והחיל. ואע"פ שאין בזה איסור נתיצה, א"א לעשות כן משום שעצם שבירתן היא הורדת קדושתן בידיים, ומצווה דווקא לגונזן [מצוות ראייה א"ח סי' קנד ד"ה 'ומש"כ'].

אבר מן החי :

טור ק"ג תוספת להערה 24 — וע"ע בשו"ת דעת כהן סי' יב ד"ה 'ובשו"ע', שכתב שמסתימת לשון הרמב"ם משמע שאין בזה בל תשקצו >הערת הרצי"ה מכת"י<.

טור ק"ח תוספת להערה 95 — ובעץ הדר עמ' יג ביאר את החילוק בין ישראל לבני נח, שישראל גדרי ההלכה הם ע"פ קדושת התורה, ואצל בני נח הם ע"פ הטבע, ולכן בישראל המיתה מוגדרת ע"פ הלכות שחיטה, ובבני נח ע"פ הטבע, ומפרכסת נחשבת עדיין כחיה.

אבר שהנשמה תלויה בו :

טור ק"י תוספת להערה 9 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' קז, הודפס גם בטוב ראי קידושין אות כא שהקשה למ"ד רגלה של זו עולה כולה עולה מדוע צריך פסוק לשיטתו וראה מה שתירץ שם.

טור קי"ג תוספת להערה 54 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' קח, הודפס גם בטוב ראי קידושין אות כ שהקשה מדוע אינו דומה לקודשי בדק הבית שלא מתפשט בכולו, וראה מה שתירץ שם.

אברים (באדם) :

טור קי"ג בתחילת הערך — בלשון המקרא "אבר" הוא כנף, כמו: יעלו אבר כנשרים [ישעיהו מ לא], מי יתן לי אבר כיונה [תהילים נה ז], וכן פירשו המפרשים [רש"י ישעיהו שם, מצודת ציון תהילים שם]. אמנם בלשון חז"ל "אבר" הוא שם כולל לכל חלקי הגוף. וכן מצאנו שבלשון חכמים, במדרשים ובדברי בעלי האגדה והסוד, גם לעצם אפשר לקרות "אבר" [אוצרות הראי"ה ח"ד 36].

טור קט"ו תוספת להערה 51 — באופן מדעי מקובל בדרך כלל שישנן באדם רק 205 או 206 עצמות, לפיכך נלאו החוקרים למצוא מצבים שונים או פרשנויות שונות למניין האברים שבמשנה, כדי להתאים את המציאות המדעית אליהן. דנו בזה בכרך חמד מחברת ז עמוד 42, התלמוד וחכמת הרפואה עמוד 234 והלאה, סיני חלק מ עמוד צו, בד"ד חלק 8 עמוד 29, אנציקלופדיה הלכתית רפואית ח"ב עמוד 65.

אגב :

טור קי"ז תוספת הערה לאחר הגדרת הערך — ועיין מאורות הראי"ה לירח האיתנים חג סוכות ארבעת המינים, ונדפס גם בעץ הדר עמוד ה שם ביאר שהקרקע מסמלת את המצוות התלויות בארץ, שבהן מתגלה קדושת האומה, והמטלטלין מסמלים את המצוות שאינן תלויות בארץ, שיש לנו קניין בהן רק אגב אלו התלויות בארץ.

אגד :

*טור קכ"ז לאחר הציון להערה 22 להוסיף פיסקה — הראשונים [תוס' שבת ה א ד"ה 'כגון', ד"ה 'בגומא', כתובות לא ב ד"ה 'רב'] חידשו את המושג "אגד יד", והוא שידו של האדם נגררת אחר גופו. לכן, למשל, אפילו אם ידו של אדם פשוטה לרשות הרבים והיא למטה מג' טפחים, היא נגררת אחר גופו שנמצא בכרמלית או במקום פטור [תוס' שבת ה א ד"ה 'בגומא'].

אגדה :

*טור קכ"ט, תוספת להערה 5 — בלשון הגמרא המושג "אגדה" מצומצם בעיקר לדברי מוסר ורעיונות הנדרשים מפסוקים, בעוד שלשאר ענייני מוסר ורעיונות כלליים יוחד השם "דרך ארץ". חילוק זה מודגש מאוד בגמרא נדה ע ב, ומעין זה ברשב"ם ב"ב קלד א ד"ה 'הגדות'. אמנם בלשון המפרשים השם "אגדה" כולל את כל ענייני חכמה אמונה ומוסר, גם אלו שלא נלמדים מפסוקים, וכך התייחסנו אף בערך זה.

טור ק"ל לאחר הציון להערה 7 — עיקרה של האגדה הוא עולמה הפנימי של הנפש [אגרות הראי"ה ח"א מ].

שם, לאחר הציון להערה 14 להוסיף פיסקה — דרשות לנשים ולעמי הארץ, טוב להטעימן בדברי אגדה המושכת את הלב [רש"י שבת ל ב ד"ה 'מוטב'], שממעלותיה של האגדה, שדברי אגדה יכולים להשפיע על כל אדם, בניגוד לענייני הלכה שצריך בהם שקידה בכל פרט, ולכן פעמים שלא ימצא האדם את זמנו לזה [אוצרות הראי"ה ח"ב סוף אות מב].

שם, להוסיף פיסקה — לעיתים שונה לשונה של האגדה מלשונה של ההלכה, שלשון האגדה צחה ויפה [רש"י חולין ס ב ד"ה 'כתוב', והעיר על כך באוצרות הראי"ה 'דברי מבוא לשירי הראי"ה' אות ד, שהיא דומה ללשון שירה].

שם, לאחר הציון להערה 18 — עוד כתבו, שכל מי שלא טעם טעם הלכה לא טעם טעם תורה, וכל מי שלא טעם טעם אגדה לא טעם טעם יראת חטא [אורות הקודש חלק א אות יח].

שם, לאחר הציון להערה 23 — והעיסוק בהלכות המעשיות מעורר עוד יותר את הצימאון לעיסוק באגדה [שמונה קבצים ח"ב אות שמה, הודפס גם בעקבי הצאן עמ' קמג ובערפילי טוהר עמ' קל. וביאר כך את דברי הגמרא חגיגה יד א "משען לחם אלו הלכות, משען מים אלו אגדות" — שהאכילה מגבירה את הצימאון].

שם, לאחר הציון להערה 25 — אף מן האחרונים יש שהזהיר לעסוק בספרי אגדה [אגרות הראי"ה ח"א סי' עו], ויותר מכך הזהיר שרק הלומד בה בקביעות מידי יום ביומו יזכה לבוא בשעריה [בעקבי הצאן סוף עמוד קמג].

שם, לאחר הציון להערה 27 — ובעיקר הסתירו חכמים את האגדות מחשש לעג המינים [שמונה קבצים קובץ ז אות לז].

טור קל"א תוספת להערה 36 לאחר המילים "אגרות הראי"ה להרא"י הכהן קוק ז"ל סי' קג" — שביאר שהכוונה לאגדה ממש.

*טור קל"ב לאחר הציון להערה 56 — אמנם יש מהאחרונים שכתב שדברי האגדה שבגמרא נאמרו בכוח נבואי [אגרות חזון איש ח"א סי' טו].

*שם, תוספת להערה 56 — וכן כתב תוס' פסחים פז א ד"ה 'אמר', שהגמרא דורשת מהפסוקים שמסתמא כך היה.

*שם, לאחר הציון להערה 57 — וחלקן משלים שלא קרו באמת [בן יהוידע עירובין סג א, ומוכיח זאת מהדגשת הגמרא שם "שלא תאמר משל היה"], וחלקן אף לא יכולים להיות בעולם הזה כלל [תוס' מנחות לז א ד"ה 'או', לגבי המעשה באדם עם שני ראשים].

שם תוספת להערה 60 — והראי"ה קוק אף השתמש בכלל זה לדינא, בשו"ת עזרת כהן סי' סז ד"ה 'ובאמת'.

שם, לאחר הציון להערה 63 — אמנם במקומות מסוימים מצינו שהאחרונים הביאו ראיה מדברי אגדה [ובשו"ת עזרת כהן סי' נד ד"ה 'ועד' דחה את דעה זו, בעניין כתיבת שם המגדל במקום שם האב, על סמך האגדה שכל המגדל יתום בתוך ביתו כאילו ילדו].

*שם, לאחר הציון להערה 66 להוסיף פיסקה — אגדות ובהן דברים תמוהים, הזהירו הראשונים שאין לפרשן כפשוטן, וכל המפרשן כפשוטן הרי הוא מאבד את הדר התורה ומחשיך זהרה, ועושה בתורת ה' היפך המכוון בה [הקדמה המשנה לרמב"ם פרק ז, הקדמה לפרק חלק ב]. אמנם יש שכתבו שיש לפרשן כפשוטן [כתב תמים לרבי משה טקו עמוד 62, מהרש"א בחידושי אגדות בבא בתרא עד ב. ד"ה 'ודע', שדי חמד ח"א עמוד 192 ד"ה 'אגדתות'] ואף אין לפרש שחז"ל נקטו דרך הפרזה [חזון איש והגרש"ז אורבך, הובאו בהליכות שלמה חלק ניסן-אב עמוד תמ].

שם, להוסיף פיסקה — כשם שבכוחו נביא יכול להתיר ואף לחייב לעבור על דבר מן התורה — חוץ מעבודה זרה — וכן יש כוח לחכמים לעקור דבר מן התורה למיגדר מילתא, כך יש בידם כוח לפסוק לעבור על דברי מדרש אגדה [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות ז].

שם, להוסיף פיסקה — לגבי אגדות שנקטו לשון הפרזה לכאורה, כגון מספר ההרוגים העצום באגדות החורבן [גיטין נז א], ידוע שחז"ל נקטו באגדות לשון גוזמא [שו"ת עזרת כהן סי' סח, והביא כדוגמא לדבר את דרכו של האוהב ישראל מאפטא לדבר בלשון גוזמאות גדולות]. אולם יש מהאחרונים שפירשו את הדברים כפשוטם דווקא [הליכות שלמה חלק ניסן-אב עמוד תמ בשם החזון איש והגרש"ז אורבך, והוסיפו שח"ו לומר שהיא לשון גוזמא].

שם, להוסיף פיסקה — יש מהאחרונים שכתב שלא לערבב הלכה ואגדה יחד [שו"ת חתם סופר א"ח סוף סי' נ"א]. יש מי שכתב שישנו קושי לעסוק בענייני הלכה לבד ובענייני אגדה לבד [שמונה קבצים ח"ג אות קלג, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ב אות ז, ובחדריו קיט].

שם, להוסיף פיסקה — התועלת שבלימוד האגדה היא בעיקר לאחר שאדם למד הלכה, אך הלומד אגדה קודם שלמד הלכה — יש בלימוד זה אף נזק, ולכן המשילו את ההלכה לבשר ואת האגדה ללין, שתועלתו של היין לאחר הבשר, אך היין לבדו הריהו מזיק [שיחות הראי"ה עמ' קלד, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ב אות כד בשם הנצי"ב].

אגוז:

טור קל"ה לאחר הציון להערה 4 — האחרונים השתמשו בשיעור כאגוז גם לעניין חלק נפוח במצה, לאסור את המצה כולה [שו"ת אורח משפט סי' קכח אות יג].

אגלאי מילתא למפרע

טור קל"ח לאחר הציון להערה 25 להוסיף פיסקה — יש מי שהסתפק אם שייך לומר אגלאי

מילתא למפרע לגבי דין הואיל ואידחי ואידחי. כגון שקרא שם למעשרות שלא כסידרון, וממילא נדחו, ונשאל על קריאת השם — האם כיוון שחכם עוקר את הנדר מעיקרו אין כאן דחייה כלל, או שבדחייה לא שייך לומר למפרע, שמכל מקום היתה שעה בעולם שנדחה מחיובו [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ג. ועיין לקמן לאחר הציון להערה 32 לגבי חידושו של הגר"ש שקאפ בהגדרת מכאן ולהבא למפרע].

שם, לאחר הציון להערה 25 להוסיף פיסקה — האחרונים חידשו שבחזקת שלוש פעמים ישנם שני טעמים: מה שעשה שלוש פעמים מוכיח למפרע שהוא מוחזק לכך, ועוד, שע"י שעשה שלוש פעמים הורגל בכך וקנה טבע זה מכאן ולהבא [שו"ת דעת כהן סי' ח אות א].

*שם, לאחר הציון להערה 32 להוסיף פיסקה — יש מהאחרונים שחידש שבכל דיני למפרע העבר אינו משתנה ממש, אלא רק לעניין העתיד אנו דנים כאילו העבר השתנה ("מכאן ולהבא למפרע"). ולכן המגרש את אשתו מעכשיו על מנת שתיבעל לפלוני, אע"פ שהתנאי חל למפרע — אסורה להיבעל לו, כי רק משעה שתיבעל לו והלאה יחשב כאילו התגרשה למפרע, אך באותה השעה עדיין היא אשת איש [שיעורי ר' שמעון שקאפ בשיעוריו כתובות סי' א, ובשיעוריו ליבמות לב ד"ה 'ולענ"ד דענין', וכך משמע מהגר"ח הל' אישות פ"ב ה"ט לגבי מיאון].

אדומי:

טור קמ"ז תוספת הערה להגדרת הערך — הראי"ה קוק הגדיר את אדום: האומה שמתנתה היא החרב, ודם ורצח הוא מבחירי תענוגיה (בניגוד לישמעאל), אמנם יש תכלית למאווייהם (בניגוד לאומת החברים) [עין איה שבת פרק א אותיות כז-כח].

אדם (צבע אדום):

טור קנ"ב תוספת הערה להגדרת הערך — ועיין עין איה ברכות פרק ט אות סב שכתב שהאדם הוא הצבע המגרה ביותר את עצבי הראיה.

טור קנ"ג לאחר הציון להערה 13 להוסיף פיסקה — צבע זהב, כעין צבעם של תפוחי זהב, שאינו כצבע האתרוג הדומה לחלמון ביצה, כתבו האחרונים שאף הוא קרוי אדום, שהרי יש ממיני הזהב שדומה לדם פרים [יומא מה א], ולכן פשוט שכתם נידה בצבע זה אסור [שו"ת משפט כהן סי' נ אות ב. והוסיף שאמנם אינו בכלל 'האדומים משיאדימו' לעניין חיוב מעשרות — מעשרות א ב — מטעם אחר: שהרי הם ראויים לאכילה גם קודם שיאדימו].

אדם:

טור קנ"ז לאחר הציון להערה 15 — צלם אלוקים מיוחד יותר לישראל בגלל קדושת התורה [שו"ת דעת כהן סי' קצט], האדם משיג את צלם אלקים ע"י חיים של קדושת האמונה [מאמרי הראי"ה ח"א עמוד רא].

שם, לאחר הציון להערה 20 — אף איסור ניוול המת, טעמו משום צלם אלקים [שו"ת דעת כהן סי' קצט].

*טור קס"ו לאחר הציון להערה 170 להוסיף פיסקה — לגבי בני אדם הגדלים ביערים — ע"ע אדני השדה.

אדם חשוב:

טור קע"ו תוספת להערה 7 — כתב הרא"ה קוק בעין איה שבת פ"א אות יב שלהשפעת אדם חשוב על הדור ישנם שני צדדים הסותרים זה את זה: מחד ראוי שלא יחמיר על עצמו יותר מן ההלכה, כדי שהעם יראה את פסיקת ההלכה מעיקר הדין ללא חומרות, ומאידך רצונו הפנימי של אדם חשוב הוא להוסיף חומרות ודברי חסידות, וראוי שאף העם יראו זאת, כדי שיגדל כבוד התורה.

טור קע"ח לאחר הציון להערה 47 — אדם חשוב אינו רוצה להיחשב רשע בעיני העולם, ונפק"מ למעשה שהוא נוגע בדבר שאינו רוצה לחזור בו מעדותו, כדי שהעולם לא יחזיקוהו לשקרן בעדותו הקודמת שחוזר בו ממנה [שו"ת עזרת כהן סי' מה ד"ה 'הנה'. ושם הביא זאת גם בשם הרמב"ן בבא בתרא מה א, אך הרמב"ן שם לא הדגיש שם שמדובר באדם חשוב].

טור קע"ט לאחר הציון להערה 51 להוסיף פיסקה — בכמה מקומות מצינו שלגדולי ישראל היו הנהגות שונות מכלל הציבור, בדברים שאין לשאר העם רשות לנהוג כמותם. כגון רב יהודה שהיה מתפלל רק פעם בחודש [ראש השנה לה א], מי שתורתו אומנותו פטור מתפילה [שבת יא א], בעלי מחשבות נשגבות לא היו לומדים כשאר תלמידי חכמים בבית המדרש [ערפילי טוהר עמוד טז], האר"י התפלל בביתו זמן רב בלי קריאה בספר תורה. וכל זה כלול בהנהגה של 'אדם חשוב שאני' [אוצרות הרא"ה ח"ב אות יד].

אדם כשר:

טור קפ"ג לאחר הציון להערה 10 להוסיף פיסקה — אדם כשר, אין לפסלו ולהעבירו מעבודתו במקום שהתורה לא מצווה זאת. לכן שוחט שטעה והאכיל נבילות בשגגה, כיוון שכתבו הפוסקים שאינו נפסל בזה, אין להעבירו מעבודתו [שו"ת דעת כהן סי' ד' ד"ה 'פשיטא'].

שם, לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה — מומר, משעה שראינו שפירש מדרכו הרעה וקיבל על עצמו ללכת בדרך ישרה ולא להוסיף לחטוא עוד, מועילה קבלתו ונחשב אדם כשר [שו"ת דעת כהן סי' ב סוף אות ב].

אדני השדה:

*טור קצ"ד לאחר הציון להערה 7 — ויש אומרים שהוא שימפנזה [הצומח החי וכלי החקלאות במשנה עמוד 291].

*טור קצ"ד לאחר הציון להערה 10 — ויש מי שחידש שאינו בצורת אדם כלל, אלא בצורת כבש [ספר הברית ח"א מאמר י"א פ"ד בשם "יש אומרים"].

אדר :

טור ר' לאחר הציון להערה 85 להוסיף פיסקה — לגבי נס פורים, מתי ארע — מפורש בירושלמי [מגילה פ"א ה"ה] שהדבר היה בשנה מעוברת, ונחלקו האחרונים האם היה באדר הראשון [מאורות הראי"ה לחנוכה ארבע פרשיות ופורים, פורים, ד"ה 'ראיתי לבאר'] או באדר השני [קרבן העדה על הירושלמי שם].

אהבת ה' :

טור ר"ח לאחר הציון להערה 16 — יש מהאחרונים שהדגיש שדווקא לימוד התלמוד מוסיף אהבת ה' [מאורות הראי"ה, הגדה של פסח, קצט]. עצם החיים הישראלים כלולים רק בנקודת אהבת ה' [אגרות ח"א מג].

טור ר"ט לאחר הציון להערה 29 — ושום סבל וייסורין לא יגברו על אהבת ה' [שמונה קבצים, קובץ א, פיסקה תק"ח].

טור ר"י לאחר הציון להערה 40 — וכתבו האחרונים שיש עונג גדול במסירות נפש על אהבת ה', ושכלל אהבת ה' היא העונג העצום ביותר שבעולם [שמונה קבצים, קובץ ב, פיסקה רא].

אהבת הגר :

טור רי"א לאחר הציון להערה 16 להוסיף פיסקה — יש מהאחרונים שהעיר שיש עניין לקיים את מצווה זו לא רק באופן פרטי, אלא גם בצורה לאומית כללית [אוצרות הראי"ה ח"ד 71].

אהבת ישראל :

שם, לאחר הציון להערה 4 — יש מהמפרשים שהדגיש שאהבת ישראל, וכן אהבת ה' ואהבת התורה ומצוותיה — כולן מגיעות מיראת ה' [ש"ת דעת כהן סוף סי' נא] ואהבת ישראל מתגברת ככל שרוחניותו של האדם גדילה [שמונה קבצים ח"ו סי' רמא]. אהבת ישראל אינה רק עבודה רגשית, אלא היא חכמה עמוקה ורחבה ורבת ענפים [שמונה קבצים ח"ב סי' טו, אורות הקודש ח"ג שכ"ה, ערפילי טוהר עמ' ח], והיא נובעת מהאמונה באור האלוקי השורה בכנסת ישראל [אורות עמוד קמח].

טור רי"ד לאחר הציון להערה 39 להוסיף פיסקה — יש מי שחידש שאהבת כל המעשים כולם היא הקודמת לכל, אחריה אהבת כל האדם, ואח"כ אהבת ישראל [מוסר אביך ערך אהבה].

או לחלק:

טור רמ"ב תוספת להערה 13 — וכן כתב בשו"ת משפט כהן סי' קמד לגבי "בכל נפשך ובכל מאודך", שמשמע גם חיוב למסור את נפשו או ממונו, וגם למסור את שניהם יחד.

אוב:

טור רמ"ד תוספת הערה להגדרת הערך — בספר ראש מילין (השורשים, האלף, אב) ביאר שהשם "אוב" הוא משורש "אב", שהוא יסוד החיים.

טור רמ"ו תוספת להערה 25 — אמנם בשו"ת דעת כהן סי' סט ד"ה 'ולא עוד' כתב לגבי איסור דורש אל המתים שאפשר שהוא מועיל ע"פ דברי המקובלים שיש חלק בנפש הנקרא "שיתופי דגופא" ששורה בעצמות.

טור רמ"ז לאחר הציון להערה 44 — ויש מי שחילק שבעל אוב נכלל בדורש אל המתים רק באופן שהוא נשאל בגולגולת [טוב ראי שבת פרק כג אות קנד, בדעת היראים סי' שלד שלה (ובדפוס ישן סי' פט)].

שם, לאחר הציון להערה 60 — הטעם שהתורה חידשה איסור מיוחד על השואל באוב, ולא חידשה כן בשאר ענייני כישוף, שדרכו של האוב להשיב רק ע"י שאלה [אורות הרמב"ם הלכות ע"ז אות מג, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ג].

טור רמ"ח לפני הציון להערה 83 — ועכ"פ אין כדאי לחזק את האמונה ע"י תחבולות אלה, הקרובות לאיסור.

אודיתא:

טור רנ"ב תוספת להערה 30 — ובשו"ת דעת כהן סי' נח ד"ה 'וע"כ' כתב שאודיתא תועיל לאיסורין לעניין הקנאת בהמות לגוי לצורך נחירתן.

אוזן:

טור רנ"ו לאחר הציון להערה 14 — ויש שהכריע ששתי הדעות נכונות, אלא שיש בזה חילוק בין בעלי החיים השונים, ולעיתים אפילו במין אחד, כגון בעיזים, יש פרטי מינים שונים. והכלל הוא שהחלק שהוא קצת קשה וקצת רך, והוא בין עצם לבשר, הרי הוא סחוס. ולכן בבעלי חיים שאוזניהם מבחוץ זקופות וקשות — חלקן החיצוני נקרא סחוס, ובאלה שאוזניהם רכות — רק החלק הפנימי נקרא סחוס [שו"ת דעת כהן סי' קצב ד"ה 'ולע"ד'].

אוכל:

טור ע"ר תוספת להערה 33 — התירוץ השני בתוס' חולין ב ב ד"ה 'ובמוקדשין'.

טור ע"ר לאחר הציון להערה 34 — וי"א שאינם מקבלים טומאה [זבחי ראייה חולין ב ב ד"ה

'בגמ' כיצד הוא עושה, ע"פ התירוץ הראשון בתוס' שם, שכתב שטמא לא ישחוט רק משום חשש שיגע לאחר פרכוס. ועיי"ש שלפ"ז במסוכנת יכול טמא לשחטה, הואיל והפרכוס צריך להמשך עד אחר השחיטה (יר"ד סי' יז ס"א, בהגה), וממילא, יש פחות חשש שיגע בבהמה לאחר הפרכוס].

טור רע"ד לאחר הציון להערה 107 להוסיף פיסקה — י"א שלענין טומאה אין כלל את הדין של 'משקה הבא לאוכל כאוכל' [שו"ת מהרי"ט סי' עו, מצות ראייה או"ח סי' קנד ס"ד, הובא בטוב ראי שבת קמה ב אות קמח], וי"א שהוא נאמר גם לענין טומאה [שו"ת מהרי"ט שם בשם מהר"א בן יעיש].

אוכל נפש:

לאחר הציון להערה 35 להוסיף פיסקה — גזרו חז"ל שאין נופחים במפוח ביום טוב [ביצה לד א]. אעפ"כ התירו האחרונים להשתמש ביום טוב במכשיר הנקרא פרימוס, שיש בו מפוח לצורך הבישול. וביארו שהמפוחים של האומנים שאסרו חז"ל מבעירים את האש, אך בפרימוס אין נפיחת המפוח מרחיבה את האש, אלא שהמפוח רק מעלה את הגז, והגז נדלק ע"י המגע עם האש [שו"ת אורח משפט סי' קלב].

טור רע"ז תוספת הערה לאחר הציון להערה 35, לאחר המילים "ע"ע מכשירי אוכל נפש" — באגרות הראי"ה ח"ג סי' תתיא חידש שאחד הטעמים של עירובי תבשילין הוא להזכיר את החילוק שבין שבת ליו"ט, כדי שלא יבואו לטעות ולהתיר אוכל נפש גם בשבת. וע"פ זה ביאר את גדולתו של אברהם אבינו שקיים את כל התורה כולה ואפילו עירובי תבשילין — שידע להבחין בין דרגות שונות של קדושה.

אומדנא:

טור ש' לאחר הציון להערה 52 — ויש מי שכתב שכל מחלוקתם של רב אחא וחכמים היא אם סומכים על האומדנא מדרבנן, אך מדאורייתא לכו"ע הולכים אחר אומדנא דמוכת, חוץ מדיני נפשות משום חומרא דשפיכות דמים [שו"ת עזרת כהן סי' כט ד"ה 'ומהא' מדייק כן מהרמב"ם סה"מ ל"ת רצ].

אומן קונה בשבח כלי:

טור שי"ג לאחר הציון להערה 59 להוסיף פרק — ה. בעבודה זרה. העושה עבודה זרה לאחרים — אע"פ שלוקה על כך — שכרו אינו נאסר [רמב"ם הל' ע"ז פ"ז ה"ה]. ואינו נאסר מדין אומן קונה בשבח כלי, משום שגם לסוברים שיש קניין באיסורי הנאה, הוא דווקא כאשר שייך קניין על החומר, אך עבודה זרה שביסודה היא דבר רוחני שאסור בהנאה — לכו"ע אין בו קניין [אורות הרמב"ם ע"ז פ"ז ה"ה, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ג]. ועוד, שאינו נקרא כלל "שבח כלי" כיוון שהכלי נאסר בהנאה [שם, אמנם נקט לשון "ויש לעיין"].

אומר מותר:

טור ש"ט לאחר הציון להערה 70 — אמנם ביארו האחרונים שאיסור זה הוא דווקא באומר מותר, אך אם נתחלף לה בעלה באחר — ודאי שדינה כאונס ומותרת [שו"ת עזרת כהן סי' י ד"ה 'וע"פ', הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות יד]. עוד כתבו האחרונים שכל האיסור הוא רק כאשר אומרת מותר על עצם האיסור של אשת איש, אך אם את עצם האיסור עברה באונס, אלא שאמרה מותר בזה שסברה שהיא פטורה מלעמוד ולהילחם נגד המאנס — מותרת לבעלה, ואינו נחשב למעל באישה [שו"ת עזרת כהן סי' י ד"ה 'ומש"כ'].

שם, לאחר הציון להערה 72 להוסיף פיסקה — המניח תפילין שלא במקומו, אף אם הוא אומר מותר שדינו כשוגג, עדיין הוא נחשב לפושע [חבש פאר פרק ט עמ' כג, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק א אות ה].

אונא:

טור שכ"ה לאחר הציון להערה 45 — גם רבא, שמטריף, אינו סובר שהוא מדין כל יתר כנטול, שדין זה נאמר רק על אבר שלם, והאונא אינה אבר שלם אלא היא חלק מן הריאה. אלא שטעמו הוא משום שאונא יתירה היא לדעתו חולי בפני עצמו [שו"ת דעת כהן סי' כו ד"ה 'ועפ"ז'].

אונאת דברים:

טור שמ"ג לאחר הציון להערה 13 להוסיף פיסקה — איסור אונאת דברים נאמר כאשר מתכוון לבזותו, אך כשמתכוון לתועלת עצמו — כגון ששואל אדם ואפשר שלא יהיה בידו להשיבו — אין בזה איסור אונאה, אך יש בו איסור דרבנן שאסרו לבייש שום אדם [זבחי ראה עמ' לא].

שם, לאחר הציון להערה 25 — פועל, אע"פ שמדיני ממונות יכול לחזור בו אפילו בחצי היום, ודאי שאין זו משנת חסידים, ואין זה מן הראוי, ויש לו לחוש משום אונאת דברים [שו"ת אורח משפט כא ד"ה 'ובר'].

טור שמ"ה לאחר הציון להערה 33 — כאשר אונאת הדברים היא בין תלמידי חכמים, שמריבים זה עם זה, הדבר אף גורם לחילול השם גדול בעולם, ולביזוי התורה ומצוותיה לעין כל, ויש בו חיוב מיתה בידי שמיים [אוצרות הראיה נספח ב אות ו, וכך ביאר את עונשם של תלמידי ר"ע].

אונס (הכרח):

טור שמ"ז לאחר הציון להערה 4 — ודווקא כאשר הוא פחד מיתה ממש, אבל חשש רחוק,

שאינן הסכנה לפניו ממש — אין דינו כאונס אלא כרצון [שו"ת עזרת כהן סי' ח ד"ה 'ובר', הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות יד ד"ה 'אבל'].

שם, לאחר הציון להערה 9 בסוף הפסקה — אונס מחמת יראת כבוד, כגון שירא מפני מלך או שר גדול וסובר שאינו חייב להילחם נגדו — יש מהאחרונים שכתב שדינו כאונס, ודחו את דבריו שאין דינו כאונס אלא כשווגג [שו"ת עזרת כהן סי' י הביא שהרה"ג רש"י הילמן סבר שהוא אונס, ודחה את דבריו בחריפות. הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות יד].

אופה:

טור ש"ע, תוספת להערה 9 — ושם מבואר עוד שהירושלמי מרבה בהגדרת תולדות יותר מהבבלי, ויש שם דעה שלכל אב ואב ישנן ל"ט תולדות.

אוצרי פרות:

*טור ש"ע"ב לאחר הציון להערה 7 — והאוצרים הרי הם רשעים [לשון הגמרא יומא פב א: קרי עליה זרו רשעים מרחם] ודינם כמלואים ברבית וכו'.

אורח:

טור שפ"ג תוספת הערה להגדרת הערך — בעולת ראייה ח"א עמ' סד כתב שכיוון שהאורח מגיע מן הבלתי נודע אל הנודע, יש בזה מן החידוש, ולכן יש במצוות הכנסת אורחים התגלות של הנצח.

טור שפ"ד לאחר הציון להערה 19 — וטעם הדבר, שהחילוק בין הסתכלות על המציאות בעין יפה ובעין רעה, אינו משום חילוקים שכליים, אלא משום תכונת הנפש — האם היא טובה או רעה [עין איה ברכות פ"ט אות רפז].

טור שפ"ז לאחר הציון להערה 75 — ויש מי שתמה למה בזמנינו לא נהגו לומר את הנוסח שבש"ס [לחם חמודות שם, הובא במשנה ברורה שם ס"ק ה].

טור שפ"ח לסוף הערך — על קידוש בבית הכנסת לאורחים, ע"ע קדוש

אורים ותומים:

טור שצ"ה תוספת להערה 65 — ובאגרות הראי"ה ח"א סי' קג הוסיף שעניינו של כל כהן הוא שרוח הקודש מסייעתו לפסוק הלכה, וכמו שנאמר "כי שפתי כהן ישמרו דעת".

אותיות:

*טור תי"ג לאחר הציון להערה 224 להוסיף פסקה — בספרי תורה עתיקים ישנן עוד אותיות רבות משונות: מוזרקות או מעוגלות — בחלקן מימין ובחלקן משמאל, בחלקן מלמטה

ובחלקן מלמטה — עקומות, לפופות, הפוכות, תלויות, ודבוקות [תורה שלמה חכ"ט עמוד קמ והלאה, ושם הביא כמה וחמישים ציורי אותיות משונות ומקומן].

*טור תי"ד תוספת להערה 234 — וביותר האריך בזה בספר ועבד הלוי, שכולו דן בעניין זה.

*שם, תוספת להערה 235 לפני המילים "ועי' מסורת התורה" — בקובץ תשובות חתם סופר במילואים עמ' קמב כתב שמניינן הוא שלוש מאות ועשרים אלף ארבע מאות שישים וארבע. ובספר משנת רבי יעקב (לרבי יעקב שור) פרק ד כתב שמניינן הוא שלוש מאות וארבעה עשר אלף ארבע מאות שבעים ושתיים. *ובסופה — ועיין עוד בתורה שלמה חלק כח מילואים פרק יב באריכות.

אזוב:

טור תכ"א תוספת להערה 20 — שכיוון שיש לו שם ליווי אין זה אותו המין כלל, שכך הוא בלשון התורה, ובשו"ת דעת כהן סי' מ חידש שהוא הדין בלשון חכמים.

אזכרות:

*טור תכ"ד לאחר הציון להערה 45 להוסיף פיסקה — ספר תורה שנכתב ע"י מין [ובחלק מהנוסחאות: אפיקורוס] ישראל, שורפים אותו עם האזכרות שבו, שהואיל ואינו מאמין בקדושת השם ולא כתבו לשמו לא נתקדש השם [רמב"ם יסודי התורה פ"ו ה"ח, והוסיף שיש אף מצווה לשורפו כדי שלא להניח שם לאפיקורוסים ולמעשיהם] >הערת הרצי"ה מכת"י<.

*טור ת"ל תוספת להערה 170 — בתחילתה: מסכת סופרים פי"ד הי"ב. ובסופה: והגר"א אר"ח סי' ח סעיף ב ד"ה 'ונכון' כתב שאינו מדינא אלא ממידת חסידות. וע"ע אורחות חיים אות לח שציווה לכסות את הראש בהזכרת השם >הערת הרצי"ה מכת"י<.

טור תל"א תוספת להערה 178 — לשון הגמרא שם "יגוד", ובשו"ת צמח צדק (לובאוויטש) יו"ד סי' רטו כתב שאין פירושו שקוצץ את כל עובי הקורה, אלא רק מקצת ממקומה, כעין קליפה. ובשו"ת דעת כהן סי' קסב ד"ה 'ובתשובת' הסתפק בזה.

אחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקינן:

טור תנד תוספת להערה 8 — וכן פסק בשו"ת דעת כהן סי' מ ד"ה 'הנה'.

אחריות:

טור תס"ח תוספת הערה לאחר הציון להערה 70, לאחר המילים "חשוב כבעלים" — יש מי שהגדירו שנחשב קצת קנין [שו"ת משפט כהן סי' קלא אות ג].

אחשביה :

טור תע"ג לאחר הציון להערה 4 — יש שכתבו שדין אחשביה נאמר רק להחשיב שיעור קטן כגדול, אך להחשיב דבר שאינו כמי שישנו — לא יועיל. לכן המוציא בשבת תקרובת עבודה זרה, כיוון שאין לה ביטול עולמית וכתתי מיכתת שיעוריה — נחשבת כמי שאינה, ולא יועיל אחשביה [הערות הרצ"ה קוק על שו"ת דעת כהן סי' קעט, הודפס בטוב ראי שבת פרק ט אות צה סע' 5].

טור תע"ד תוספת להערה 21 — והב"ח שם ס"ק י"ג חילק שכל האיסור דווקא בדבר שיכול להאכל ע"י תערובת, וביאר בשו"ת אורח משפט סי' פט ד"ה 'וכ"ז' שגם לדברי הב"ח מצטרפת בזה גם סברת אחשביה.

אטר :

טור תע"ט תוספת הערה לאחר הציון להערה 54, לאחר המילים "ונחלקו הראשונים באטר" — ובשו"ת עזרת כהן סי' קט ד"ה 'והד' העיר שלגבי קיטע יש לבודקו יפה אם הוא איטר, שהיא בדיקה קשה יותר מאשר אצל שאר בני אדם.

אי אפשי בתקנת חכמים :

טור תפ"ג לאחר הציון להערה 8 להוסיף פיסקה — יש מהאחרונים שחידש שכל דין אי אפשי בתקנת חכמים נאמר רק בתקנות שנתקנו לצורך טובת האדם בפרט, אך אם מטרת התקנה היתה בשביל תיקון העולם בכלל — כגון שעשו סייג כדי שלא יבוא הדבר לידי קלקול אצל אחרים — לא שייך לומר אי אפשי בתקנת חכמים, כיוון שהדבר אינו לצורך טובתו הפרטית [שו"ת עזרת כהן סי' כ ד"ה 'זי"ל'].

טור תפ"ד לאחר הציון להערה 17 להוסיף פיסקה — אסרו חכמים על אדם לישא את מינקת חבירו, שמא יפסק חלבה [יבמות סו ע"ב]. וכתבו האחרונים שכיוון שתקנה זו לטובת הוולד, אם נישואיה יביאו לטובתו — כגון שהבעל מקבל עליו לפרנס את הוולד ויבורר לבית דין שמצבו של הוולד יוטב ע"י הנישואין — אומרים בזה אי אפשי בתקנת חכמים, ויכולה להינשא [שו"ת עזרת כהן סי' יח ד"ה 'והעיקר', שם סי' כ. הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק ה אותיות קכב קכג].

אי אפשר לצמצם :

טור תפ"ו תוספת להגדרת הערך — וכן אי אפשר לכוון את מידתו של דבר אחד בדיוק מוחלט >הערת הרצ"ה מכת"י<.

טור תפ"ח לאחר הציון להערה 22 להוסיף פיסקה — בהרכבת אילן במין אחר, כאשר ההרכבה היא בגובה האילן ישנו איסור כלאיים, אך כאשר היא במקום השורשים לא חל איסור

זה. וכתבו האחרונים שכיוון שאי אפשר לצמצם לכרות את העץ בדיוק במקום התפצלות השורשים, יש לחותכו מעט למטה ממקום ההתפצלות [שו"ת משפט כהן סי' יט, שם סי' כ ד"ה 'והנה']. וכן לגבי מקום הנחת תפילין של ראש, כיוון שאי אפשר להניח במקום שיער [קידושין לו ע"א], יש מן האחרונים שכתב שכיוון שאי אפשר לצמצם, יש להניח את הקצה התחתון של התפילין למעלה מעט מעיקרי השיער [חבש פאר פרק ב עמוד יב >הערת הרצ"ה מכת"י<].

איבה:

טור תצ"ג תוספת הערה לאחר הערה 69, לאחר המילים "של תורה" — וכתב הראי"ה קוק בשו"ת דעת כהן סי' קעו וסי' רא, שגם לעניין זה דברי קבלה כדברי תורה, ע"פ הראב"ד הל' מגילה וחנוכה פ"ג ה"ו, ואין נדחים משום איבה.

שם, לאחר הציון להערה 70 להוסיף פיסקה — ישנם דינים נוספים שתיקנו חז"ל מפני דרכי שלום, וקראו להם "משום איבה", ע"ע. [ועיין שבת הארץ פרק ה, שכאשר דן בענייני דרכי שלום (משאלת אשה לחברתה בשביעית וכו') קורא לזה "משום איבה"].

אידי דטריד למפלט לא בלע:

טור תצ"ו לאחר הציון להערה 31 — וכן יש מהאחרונים שכתב שבמים ובחלב לא שייך אידי דטריד [שו"ת דעת כהן סי' מז אות ח].

אידיהן של עכו"ם:

טור תצ"ט תוספת להערה 9 — וכתב הראי"ה קוק בשמונה קבצים קובץ ו רלב, רלג, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ג אות ג שגם לדעה זו ההיתר הוא רק להזמין לו בהמה, אך לסייעו בשעת ההקרבה פשוט שאסור, שנראה כנטפל ומשתתף באיסור.

טור תק"ח לאחר הציון להערה 197 להוסיף פרק — ט. חילול השם. כתבו הפוסקים שכל דבר שהעכו"ם מקפידים שלא לעשות בפרהסיא בימי אידיהם — כגון ליקח הזבל מן הרחוב או לקבור מתים — יש להיזהר שלא לעשות כן בשבתות ובימים טובים ע"י עכו"ם, מפני חילול השם [מגן אברהם סי' רמד ס"ק ח]. ואע"פ שהיה מן האחרונים שהתיר וכתב שאינו יודע איזה חילול השם יש בדבר, שהרי הדבר מותר מדבר תורה [יעק"א שם], כבר מצאנו כיוצא בזה בדברי הראשונים שכל דבר שנזהרים בו הגויים, יש בו חילול השם אם יעברו על כך ישראל בפניהם [כגון אכילת בהמה שנרבעה, שמעיקר הדין מותרת] [פתחי תשובה יו"ד קנג א. אמנם בשו"ת הב"ח סי' קמא צידד לאוסרה], וספר חסידים תתכט אסרה משום חילול השם. וכיוצ"ב במסכת כותים פ"א ה"ב אסרו לקנות מהגויים מאכלים שמותרים לישראל והגויים נזהרים בנימוסיהם שלא לאוכלם, כגון שמן שנפל לתוכו עכבר, כוסכוס ושליל, והביאו על כך את הפסוק בדברים ז ט "כי עם קדוש אתה לה' אלקיך", כשאתה קדוש לא תעשה עם אחר קדוש למעלה ממך] וכל שכן

שיש חילול השם בדבר כאשר הגוי רוצה לעשות זאת בשבת מפני שהוא נזהר שלא לעשות כן ביום חגו, דהיינו ביום א' [שו"ת דעת כהן סי' ריט ד"ה 'אמנם מה'].

אייר:

טור תקי"ג תוספת להערה 5 — וביאר הראי"ה קוק במאורות הראיה שבועות עמוד קעט, ובהגדה של פסח עמוד 237 שחודש מלא מסמל את הערך העצמי של הזמן, שאין לצמצמו, לעומת זאת חודש חסר מלמד על זמן אמצעי בלבד, שלכן אין להרחיבו יותר מן הדרוש. ובשנת יציאת מצרים, אע"פ שנראה לכאורה שאייר היה רק אמצעי בין ניסן שהוא חודש הגאולה לבין סיוון שהוא חודש מתן תורה, בעצם היה בו גם תוכן עצמי, ולכן לא היה חסר אלא מעובר.

אילונית:

טור תקכ"ה תוספת להערה 40 — ועיין תוס' יום טוב סוטה פ"ד מ"ג שביאר שאיסור זה חמור מאיסור נשיאת מעוברת חבירו ומינקת חבירו, שאיסור נשיאת אילונית טעמו משום חיוב דאורייתא של פריה ורביה, אך האיסור בנשיאת מעוברת ומינקת הוא שמא תתעבר, ואיסור שאינו מטעם חיוב תורה קל יותר. ובשו"ת עזרת כהן סי' ב ד"ה 'ובביאור' הוסיף שלעניין החיוב הכללי לקיים דברי חכמים הן שוות.

טור תקכ"ו לאחר הציון להערה 49 להוסיף פסקה — מותר לשמש עם אילונית, ואין בדבר משום השחתת-זרע, הואיל ומשמש כדרך הארץ [רמ"א אה"ע כג ה].

אילן:

*טור תקכ"ח תוספת הערה להגדרת הערך — אמנם מצינו שגם צמחי הירקות מכוונים "אילן", ע' רש"י פסחים ו: סוף ד"ה 'ומשמר' > כך נראה כוונת הרצ"ה בהערותיו מכת"י וראה נספח ג' לשונו.

*טור תקל"א לאחר הציון להערה 44 להוסיף פסקה — יש מן הראשונים שחילק באופן מחודש, שאין בכל האילנות מין שעושה פרי בשנה הראשונה לזריעתו, ולדבריו כל צמח כזה הרי הוא ירק [שו"ת הרדב"ז ח"א סי' תצט וח"ג סי' תקלא, ושם דן לגבי צמחים נוספים האם דינם כאילן > הערת הרצ"ה מכת"י].

*טור תקל"ג לאחר הציון להערה 70 — ברכה על ראיית אילנות מלבליים [ראש השנה יא א, ברכות מג ב, רמב"ם הל' ברכות פ"י הי"ג, טוש"ע או"ח סי' רכו > הערת הרצ"ה מכת"י].

טור תקל"ד תוספת להערה 91 לפני המילים "וע"ז" — ובמשפט כהן סי' יג (עמ' כד), סי' כד פרק ד (עמ' מו) ופרק י (עמ' סג) שגם לדעות שב"נ אסור בכלאי אילן, ישנו חילוק בהגדרת איסורי כלאים בין ישראל לבין ב"נ, שפרטי הדינים בתורה שבע"פ ובמידות

שהתורה נדרשת בהן שיש בישראל אין בב"נ, ובב"נ פוסקים ע"פ השכל האנושי >הערת הרצ"ה מכת"י<.

טור תקל"ד לאחר הציון להערה 98 להוסיף פיסקה — אילן פרי ואילן אסור להרכיבם זה בזה [שו"ע י"ד רצה ג], ולגבי אילן פרי ואילן סרק מאותו המין, נחלקו האחרונים האם יש איסור כלאיים בהרכבתם זה בזה [לבושי שרד סי' רצה אסר, ובשו"ת משפט כהן סי' כד אות ד התייר].

שם, להוסיף פיסקה — לגבי תפוח יערי דנו האחרונים האם הוא אילן פרי או אילן סרק [לבושי שרד סי' רצה כתב שהוא אילן סרק, ובשו"ת משפט כהן סי' כד אות ה ד"ה 'והנה' הסתפק בזה].

אין אדם מעמיד עצמו על ממנו:

טור תקמ"ו לאחר הציון להערה 3 — והיתר זה הוא בגדר 'הותרה' [שו"ת משפט כהן סי' קלט ד"ה 'והאי'. והוסיף שלגבי הרודף אחר נערה המאורסה דבר זה תלוי במחלוקת רבי יהודה וחכמים בסנהדרין עג ב, שרבי יהודה שהטעם שמצילין אותה בנפשו של רודף הוא משום שמסרה נפשא לקטלה, הוא כדין מחתרת והוא הותרה, אך לחכמים שהוא משום שהתורה הקפידה על פגימתה — הוא רק דחוי], כיוון שהתורה פירשה זאת בפסוק "אין לו דמים" [שמות כב א].

אין אדם משים עצמו רשע:

*טור תקמ"ט לאחר הציון להערה 20 להוסיף פיסקה — יש מן הראשונים שמוכח מדבריו שכשם שאין אדם משים עצמו רשע, כך אינו משים עצמו שאינו חסיד [רשב"א כתובות יט א ד"ה 'קסבר', שאין העד נאמן לומר שחתם שקר מתוך סכנת נפשות, משום שממידת חסידות להרג ולא לחתום בשקר >הערת הרצ"ה מכת"י<].

שם, להוסיף פיסקה — אע"פ שהודאתו של אדם לא תועיל להשים עצמו רשע, היא מועילה להכשיר עדים שיעידו זאת עליו שלא בפניו, ועדותם לא תיפסל מחשש שבפניו לא היו מעיזים להעיד, שהרי מוכח שהוא עצמו אמר זאת [שו"ת דעת כהן סי' ב ד"ה 'והנה'].

טור תק"נ תוספת להערה 37 — אמנם בשו"ת עזרת כהן סי' צד ד"ה 'שהרי' סובר שהרשב"א חולק על הראב"ן. ושם בד"ה 'ולע"ד' ביאר את טעמו של הראב"ן, שהטעם שאין אדם משים עצמו רשע הוא רק משום שחב לאחריני, אך לעניין עצמו נאמן, ולעניין אחרים הרי לא שייך לומר אדם קרוב אצל עצמו, ולכן מצטרף עם אחר.

אין אדם פורע תוך זמנו:

טור תקס"ה לאחר הציון להערה 5 — ויש מי שביאר שהוא מדין אין ספק-מוציא-מידי-ודאי*, שכיוון שוודאי הלווהו, לא תועיל שום טענה נגד חזקת-החיוב הוודאית [הרא"ה קוק, הודפס באוצרות הרא"ה ח"ב חידושי מסכתות ו 2 עמוד 878. והוסיף שטענת פרעתיך בזמני כן מועילה, משום

שכל חוב עומד להיפרע בזמנו, ואם כן היא חזקה העשויה להשתנות. וע"פ זה ביאר שם את דברי הש"ך חו"מ סי' עה ס"ק כב].

טור תקס"ו לאחר הציון להערה 18 לאחר המילים "במקום עדים עומדת" — ויש מהאחרונים שהוסיף שהלווה אפילו לא יכול להחרים את המלווה בחרם סתם אם פרעו [כתקנת הגאונים שאפשר להחרים את התובע בכל טענת ספק "בחרם סתם על כל מי שנוטל ממון שלא כדין", כמפורש בשו"ע חו"מ עה ט ובביאור הגר"א שם אות כח], שכיוון שוודאי שלא נפרע אין טעם להחרימו [הרא"ה קוק, הודפס באוצרות הרא"ה ח"ב חידושי מסכתות ו 2 עמוד 878. והוסיף שבמקום שהדרך לפעמים לפרוע תוך זמנו, הווי ספק וחייב בחרם סתם ככל טענת ספק].

טור תקס"ח תוספת להערה 51 — וכן פסק בשו"ת רעק"א תניינא תש' צז, טוב ראי ב"ב דף ה א אות ו.

טור תקע"א לאחר הציון להערה 88 — ע"פ תקנת הגאונים, בעל דין הטוען "שמא" ומפסיד בדין, יש בידו רשות להחרים סתם, ולומר שכל מי שטוען נגדו טענת שקר או נוטל ממנו שלא כדין יהא בחרם [עיין ערך 'חרם' עמ' שלה, ועיין שם הערה 153 שמקורו ברי"ף שבועות מח ב, בשותפים, ועי' הגר"א אהע"ז סח ס"ק טו שהוא כלל לכל טענת שמא. ברמב"ם וטוש"ע הוזכר חרם סתם בהרבה מקומות, ובסוף ס' קרית מלך (בני ברק תשל"ח) ציין לכל המקומות שברמב"ם]. אמנם, במקרה שיש חזקה נגד הטוען שמא, כגון חזקה אין אדם פורע תוך זמנו, אינו יכול להטיל חרם משום דהוי ודאי שלא פרע [טוב ראי ב"ב דף ה א אות ו]. ובמקום שישנו מנהג באופנים מסויימים לפרוע תוך זמנו כגון מקום שפורעים קמעא קמעא [עיין לעיל הערה 150], אע"פ שאין מנהג זה מבטל החזקה, ואין לחייבו שבועת הסת, מ"מ יש בידו להחרים [טוב ראי שם]. וה"ה במקום שהמחהו אצל אחד שיפרעהו, ופרע, והנתבע טוען שחשב שלא פרע ולכן פרע הוא, ויחשב פרעונו על פרעון השנה הבאה. והתובע מכחישו, גם בזה הוי חזקה דאין אדם פורע תוך זמנו, ואינו יכול להטיל חרם [טוב ראי שם].

אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך :

טור תקע"ו לאחר הציון להערה 22 — וטעם הדבר, שתיקון נפשו עדיף מתיקון אחרים [חבש פאר סי' יד, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק א אות ד, ודימה זאת לדברי הגמרא ב"מ לג ע"א שלך קודם לשל כל אדם].

שם, לאחר הציון להערה 29 — ט) לגבי אב אומרים חטא כדי למנוע את בנך הקטן מאיסור חמור יותר, כיוון שחטא הבן נזקף לחובת האב [חבש פאר סי' יד, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק א אות ד].

טור תקע"ז לאחר הציון להערה 29 להוסיף פיסקה — עכ"פ, לכל הדעות אין אומרים לאדם

חטא בקו"ע כדי שיזכה חברך ולא יעבור בשוא"ת, ואפילו אם חברו יעבור בשוא"ת כל ימיו [חבש פאר פרק טז הערות מגדולי ירושלים ת"ו אות טו].

שם, לאחר הציון להערה 31 להוסיף פיסקה — כאשר אומרים לאדם אל תחטא, וע"י זה הוא לכאורה יעבור באיסור חמור יותר, יש מהאחרונים שכתב שבפועל אין בזה שום איסור, שכיוון שעושה זאת ע"פ דברי חכמים הרי הוא אנוס לקיים דברי חכמים [שו"ת מצפה אריה סי' א, וכך הבין שם גם מתוס' שבת ד א ד"ה 'קודם', ומהכס"מ הל' חמץ ומצה פ"ג ה"ח]. ויש שכתב שאמנם אין בזה איסור כיוון שהוא מחוייב לעשות כן, וכעין העמידו דבריהם במקום כרת [כמו שמוכח בתוס' שבת שם], אך אינו מדין אונס [שו"ת עזרת כהן סי' כ ד"ה 'בענין', והוכיח שם שגם תוס' שם והכס"מ שם לא התכוונו שהוא אונס].

אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו:

טור תר"א לאחר הציון להערה 29 להוסיף פיסקה — יש מי שרצה לחדש שאם התקנה גורמת לקלקול — יכול בית דין אחר לבטלה, אע"פ שאינו גדול ממנו בכמה ובמנין. אך דחו את דבריו [שו"ת משפט כהן סי' ד ד"ה 'זמשי"כ' הביא את דעה זו והוכיח מהסוגיות שאינו כן >הערת הרצי"ה מכת"י<].

שם, להוסיף פיסקה — אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו כו' נאמר רק לגבי ביטול התקנה כולה, אך אם רצו לשנות את גדרי התקנה — הרשות בידם [תוס' מגילה ה ב ד"ה 'ובקש'. וע"ע תוס' שם ג א ד"ה 'מבטלין', וכתובות ג ב ד"ה 'תקנה' >הערת הרצי"ה מכת"י<].

טור תר"ב לאחר הציון להערה 32 — אמנם היתר זה נאמר רק כאשר בבית הדין הראשון דרשו זאת רוב הדיינים, אך במקרה שכל הדיינים דרשו זאת — יש לפסיקתם כח של תקנה, ואין בית דין אחר יכול לבטלה אא"כ הוא גדול ממנו בחכמה ובמנין [אגרות הראי"ה ח"ד א' ריד ד"ה 'אמנם'].

אין גוזרים גזרה על הציבור:

טור תר"ג להערה 10 — עיין שבת הארץ עמוד 248 שכתב שבזמן שנתרבו חורשי שביעית באיסור לא גזרו על השדות החרושות שלא יזרעו במוצאי שביעית, משום שהיא גזרה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה.

אין דוחין נפש מפני נפש:

טור תר"ה תוספת להערה 16 — וכן כתב בשו"ת משפט כהן סי' קלג ד"ה 'אמנם'.

טור תר"ו לאחר הציון להערה 32 להוסיף פרק — ד. חילוקים בין נפשות. כלל זה, שאין דוחין נפש מפני נפש, נאמר גם כאשר יש חילוקים בין הנפשות, כגון שאחד כהן וחבירו לוי, אחד גדול שבשיראל וחבירו הדיוט, ואפילו יחיד נגד רבים — בכל אלו אין דוחין

נפש מפני נפש, ולא מחלקים ביניהם [שו"ת משפט כהן קמג]. ואע"פ שלגבי להציל אחד — מקדימים להציל כהן ללוי איש לאשה וכו' [הוריות יג א]. והטעם שאין דוחין נפש מפני נפש גם באופן זה, הוא כמו הדין שאין עונשים בדיני נפשות על סמך אומדנא, ואפילו אומדנא ברורה וכמעט ודאית, שכיוון שהשער הזה של אומדנות אינו גדור, ונקל להחליף בין אומדנא ודאית לכזו שמסופקת, נעלה תורה את השער הזה של אומדנות בפנינו [ספר המצוות לרמב"ם ל"ת רצ], כדברי התורה [שמות כג ז] ונקי וצדיק אל תהרוג [שו"ת משפט כהן קמג].

אין דנין אפשר משאי אפשר:

בסוף הערך טור תר"ט לאחר הציון להערה 25 להוסיף פרק — ה. אי אפשר משאי אפשר. אע"פ שאין דנין אפשר משאי אפשר, אי אפשר משאי אפשר דנין. ע"פ זה כתבו הפוסקים סברא שגר שאינו יכול למול, מחמת סכנה או כגון שנכרת גידו, תועיל לו גירות בטבילה לבד בלא מילה, שבאופן זה ניתן ללומדו מן האמהות שנתגיירו בלא מילה, ודנין אי אפשר משאי אפשר [שו"ת דעת כהן סי' קנ ד"ה 'והנה'. אמנם להלכה דחה זאת מטעמים אחרים].

אין הולכין בממון אחר הרוב:

טור תרי"ב תוספת להערה 10 — וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' ח ד"ה 'ומה', שהטעם שאהבא"ה הוא שחזקת ממון עדיפה מחזקת איסור. ושם בהערה 2 הביא את הטעמים הנוספים.

אין כפרה למתים:

טור תרל"ב לאחר הציון להערה 34 להוסיף פיסקה — אעפ"כ לעניין תשלום כופר, אפילו לדעה שהוא כפרה, אין כפרה למתים, ולכן מי שנתחייב מיתה אינו חייב לשלמו [שו"ת משפט כהן סי' קלז ד"ה 'הערתו'. ושם הוסיף שאמנם יש בכופר גם טעם של ממון, שהרי משלמו גם ליורשי המת, אך לעניין ממון הרי פשוט שיש דין קלב"מ, ולכן אם החייב נהרג — פשוט שאינו משלמו].

אין לו לדיין אלא מה שעניו רואות:

שם, תוספת להערה 5 — ובשו"ת עזרת כהן סי' סה אות כג נקט את כלל זה לגבי הדין לפסוק ע"פ אומדנא ברורה, והוסיף שהוא מדאורייתא.

אין למדין מן הכללות:

*טור תרל"ד לאחר הציון להערה 19 להוסיף פיסקה — אין למדין אף מכללים בעניינים טבעיים. כגון לגבי הכלל שכל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר [משנה נידה נא א, חולין סו ב], כתבו הפוסקים שאין למדין מן הכללות [שו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' ה בסוף דבריו], ובפרט בענייני הברואים ישנם הרבה יוצאים מן הכלל [כרתי סי' פג ס"ק ג], ואי אפשר לכלול כלל

על כל המקרים המתהווים בעולם [חתם סופר חולין דף מב א ד"ה 'ביש"ש', אמנם הוא הזכיר זאת לגבי טריפה אינה חיה, שבה לא נאמר הלשון "כל"]. אמנם יש שדחו זאת וכתבו שכל שיש לו סנפיר יש לו קשקשת הוא כלל מוחלט [ערוך השולחן י"ד פג ה].

שם, להוסיף פיסקה — יש מן האחרונים שחידש שלא רק הגמרא אינה לומדת מן הכללות, אלא אף לגדולי ישראל שבכל דור ניתנה רשות לא ללמוד מן הכללות לצורך הוראת שעה, שכל ההלכות הקבועות נאמרו רק על הרוב הנהוג, ואין ללמוד מהן לכלל המקרים [אגרות הראי"ה ח"א סי' פט ד"ה 'ולימוד'].

*טור תרל"ה תוספת להערה 1, לאחר המילים "בקה"ע ופ"מ" — ועיין לקמן בהערה 35.

אין מבטלין איסור לכתחילה:

טור תר"מ תוספת להערה 38 לאחר המילים ס"ק כח — שו"ת דעת כהן סי' קסט ד"ה 'ויש'.
טור תרמ"א תוספת להערה 46 — ובשו"ת דעת כהן סי' קסט ד"ה 'ויש' הסתפק אם אומרים במצוות אין מבטלין איסור לכתחילה.

אין מוקדם ומאוחר בתורה:

טור תרמ"ז תוספת הערה בתחילת הערך לאחר המילים "המאוחרות להן" — בטעם הדבר ביאר בעולת ראי"ה ח"א עמוד קנב ד"ה 'והנה', שהתורה עצמה, בניגוד למצוות המעשיות, היא למעלה מכל סדר, ולכן נקראת "משל הקדמוני" — משלו של קדמונו של עולם.

אין מזהירין מן הדין:

*טור תר"נ לאחר הציון להערה 9 — ובירושלמי מבואר להיפך, שאפילו מי שסובר שאין עונשין מן הדין, מודה שמזהירין מן הדין [יבמות פ"א ה"א, וזו דעת רבי ישמעאל שם].

טור תרס"ו לאחר הציון להערה 9 להוסיף פיסקה — איסור זה נאמר רק כאשר כבר התחיל לעסוק בעניין המצווה, או שעכ"פ הוא סמוך לעניינה, אך אם אינו עוסק בה כלל לא שייך אין מעבירין על המצוות [עץ הדר סי' טז, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק יט אות קלו].

אין מערבין שמחה בשמחה:

טור תרע"ב תוספת להערה 12 — ובטוב ראי סוטה פרק א אות כא, הודפס גם באוצרות הראי"ה חידושי מסכתות אות א, כתב שיש נפ"מ מטעם זה, שלפי זה אין עושין מצוות חבילות חבילות גם כאשר במעשה אחד מקיים כמה מצוות, שאע"פ שאין בזה את הטעם שנראה כמשוי, עדיין אין ליבו פנוי לשתייהן. אמנם למעשה פסק בטוב ראי שבת פרק ב אות לא ד"ה 'ומיהו' ובסוטה פ"א אות יט שאין דין חבילות חבילות במעשה אחד, ואדרבה, כתב שיש בזה חביבות מצווה.

אין מקרא יוצא מידי פשוטו:

טור תרע"ז לאחר הציון להערה 7 — וכן ועתה כתבו לכם את השירה הזאת [דברים לא יט], שאע"פ שיש ראשונים שסוברים שלהלכה מצווה זו נאמרה על כל התורה [ר"ן נדרים לה ע"א], אעפ"כ פשט הפסוק מדבר על שירת האזינו בלבד [שו"ת דעת כהן סי' רלג ד"ה 'ועד'ת'].
 *טור תר"צ תוספת להערה 5 — וכן משמע מרש"י סנהדרין עג ב ד"ה 'הקישא הוא'.

אין סומכין על הנס:

טור תרע"ט תוספת להערה 8 — ובשו"ת משפט כהן סי' קיז ד"ה 'ועד' העיר שבפשטות זו דעת סתם משנה שקלים פ"ו ה"ג.

אין ספק מוציא מידי ודאי:

טור תרפ"ג לאחר הציון להערה 24 להוסיף פיסקה — בספק איסור שדינו יהרג ואל יעבור, אומרים אין ספק מוציא מידי ודאי של וחי בהם, ולכן יעבור ואל יהרג. ואפילו לדעת הראשונים שספיקא דאורייתא לחומרא מדאורייתא [שו"ת דעת כהן סי' פד ד"ה 'ובנ"ד'].

אין עונשין מן הדין:

*טור תר"צ תוספת להערה 5 — וכן משמע מרש"י סנהדרין עג ב ד"ה 'הקישא הוא'.

אין עושין מצוות חבילות:

טור תרצ"ה לאחר הציון להערה 18 להוסיף פיסקה — כאשר במעשה אחד מקיים כמה מצוות, כגון להדליק נר חנוכה בשמן תרומה, שיש מצווה לשורפו [טוב ראי שבת פרק ב אות לא], דנו הפוסקים האם יש בזה איסור של חבילות חבילות. והדבר תלוי בטעם שאין עושין מצוות חבילות. לטעם שיהא ליבו פנוי לשתיהן — עדיין אינו פנוי. אך לטעם שלא יהיו נראות עליו כמשא — בזה לא נראות כמשא, שהרי הוא מעשה אחד [טוב ראי סוטה פרק א אות כא, והודפס גם באוצרות הראי"ה חידושי מסכתות אות א], ויש מהאחרונים שכתב שאדרבה, יש בזה אף חביבות מצווה [טוב ראי שבת פרק ב אות לא ד"ה 'מיהו', וסוטה פ"א אות יט].

טור תר"ח לאחר הציון להערה 50 להוסיף פיסקה — מותר לשתות ארבע כוסות מין של שביעית [ירושלמי שקלים פ"ג ה"ג], אע"פ שמקיים מצווה בשתייתו, ואין בזה איסור של חבילות חבילות, והוא הדין לכל מצווה הטעונה כוס [שבת הארץ קונטרס אחרון אות כב].

שם, לאחר הציון להערה 54 — שהרי הטעם שהמצוות יראו עליו כמשא לא שייך במצוות שאינן חובה עליו [טוב ראי סוטה פרק א אות כ. אמנם לטעם שצריך שליבו יהיה פנוי לכל אחת מהמצוות — דין זה שייך גם כאן].

אין עניות במקום עשירות:

טור ת"ש לאחר הציון להערה 22 להוסיף פיסקה — כאשר ניתן להשתמש בשולחנות של

זהב במקדש, אין משתמשים בשולחנות אחרים, שאין עניות במקום עשירות [ש"ת משפט כהן סי' קיז ד"ה 'וע"ד', הודפס גם בטוב ראי שבת פרק טו אות קכ].

אין קטגור נעשה סניגור:

טור תש"א לאחר הציון להערה 10 להוסיף פיסקה — כאשר מצווה יכולה להתקיים רק ע"י עבירה, כגון נטילת אתרוג מורכב, שלולי עבירת ההרכבה לא היתה יניקת הלימון ראויה למצווה, הדבר פסול למצווה אפילו אם נשתנה, מדין אין קטגור נעשה סניגור. ואע"פ שדין מצווה הבאה בעבירה לא שייך כאשר היה שינוי [עץ הדר עמ' מב, מג].

טור תש"ב לאחר הציון להערה 27 להוסיף פיסקה — יש מן האחרונים שחידש שאף בדיני טומאה אומרים שאין קטגור נעשה סניגור, ולכן דבר שממעט את הטומאה לא יכול לבטל חציצה בפני הטומאה [ש"ת דעת כהן סי' רטו ד"ה 'ראיתי' לגבי ארון מתכת שמתבטל לקרקע].

אין רוח חכמים נוחה הימנו:

טור תשט"ז תוספת הערה לאחר הגדרת הערך — הראי"ה קוק בערפילי טוהר עמ' לג וכן בשמונה קבצים קובץ ב אות פא נקט ביטוי זה אף בענייני יסודות האמונה, לגבי דעות שונות על הבריאה.

טור תשי"ז לאחר הציון להערה 13 להוסיף פיסקה — אף הפוסקים האחרונים השתמשו לעיתים בהוראה זו, כגון להשתמש בבתי תפלות של נכרים לצורך בית כנסת, אפילו לאחר שינוי וביטול [ש"ת דעת כהן סי' ריד ד"ה 'מכתבין'], או לעשות פסל של פרצוף אדם וחצי גוף, גם לשיטות שהדבר אינו אסור מעיקר הדין [ש"ת דעת כהן סי' סה ד"ה 'אבל'].

אין שליח לדבר עבירה:

טור תשל"ג תוספת להערה 81 לאחר המילים "סי' קיא" — ועיין עוד שם סי' קיב ד"ה 'באות ז' שדן האם דין אשלד"ע מבטל את המעשה >הערת הרצי"ה מכת"י<.

טור תשל"ד לאחר הציון להערה 96 — התופס-לבעל-חוב* במקום שחב לאחרים, יש מהאחרונים שכתב שהטעם שלא קנה הוא מדין אין שליח לדבר עבירה, שאינו ראוי להתעבר על ריב לא לו [ש"ת משפט כהן סי' לט ד"ה 'ולעיקר'].

איש:

*טור תשל"ח לאחר הציון להערה 38 — יש מהאחרונים שהסתפק באופן המיעוט מהמילה "איש", האם "איש" ממעט יחד את חרש שוטה וקטן, או ש"איש" ממעט רק את הקטן, ומהקטן לומדים בבניין אב גם לחרש ושוטה [קובץ ביאורים גיטין אות טז].

אכילה ע"י הדחק:

טור תשנ"א תוספת להערה 4 — להשמיט את הנקודה ולהוסיף: ובטוב ראי שבת פרק ז אות פח ד"ה 'עיקר', שביארו שאכילה כזו מעידה על מידת רעבונה של הבהמה, וברעב כזה הרי זו דרכה לאכול כך, ואינה משונה.

שם, תוספת להערה 7 — ובטוב ראי שבת פרק ז אות פח ד"ה 'ונראה' פירש את הגמרא באופן מחודש, שגם לפי גירסת רבין, לצפרא רבי יוחנן הדר ביה. ולפי זה למסקנה רבי יוחנן מחייב באכילה ע"י הדחק, ומובן שהרמב"ם פסק כמותו.

אכילת מצה:

טור תשס"ו תוספת הערה לאחר הציון להערה 39, אחר המילים "כזמן אכילת פסחים" — בעולת ראייה ח"א עמוד לח חידוש, שבעצם היה צריך לאכול את המצה בכל שבעת הימים, ורק כיוון שאי אפשר לעשות כן, אנו מקיימים את רעיון זה ע"י איסור אכילת חמץ שבעת הימים.

אכילת מרור:

טור תשע"ו לאחר הציון להערה 71 — מאידך יש להיזהר שלא לאכול מרור שהוא מר הרבה עד שכמעט ואי אפשר לאוכלו, שאכילה כזו אינה נחשבת אכילה [שו"ת אורח משפט תחילת סי' קנד].

אכילת פרס:

*טור תשצ"ז תוספת הערה לאחר הציון להערה 23 לאחר המילה "ועוד" — בירושלמי שבת פ"א ה"א מבואר שהטעם שאכילה ביותר מכדי אכילת פרס אינה נחשבת אכילה, הוא שהן שתי אכילות של פחות מכשיעור, ודימה זאת למוציא בשבת חצי שיעור לרשות אחת וחצי שיעור לרשות אחרת, שדינו שפטור.

אכילת קדשים:

טור תשצ"ט לאחר הציון להערה 18ג להוסיף פיסקה — המטמא את הקדשים באופן שהם נאסרים באכילה — להוציא קרבן הבא בטומאה — הריהו מבטל מצוות עשה של אכילת קדשים [שו"ת משפט כהן סי' צח].

אכין ורקין:

*טור תתכ"א תוספת להערה 14 — וברש"י פסחים שם הביא פירוש נוסף ש"אך" ב"אח"ס בט"ע" הוא חץ, מלשון חצי.

אכסדרה:

טור תתכ"ו לאחר הציון להערה 49 להוסיף פיסקה — דין נוסף נאמר באכסדרה, שהבונה אכסדרה לא יבנה כתבנית האולם שבבית המקדש [ראש השנה כד א, רמב"ם בית הבחירה פ"ז ה"י, שו"ע יו"ד סי' קמא סע' ח. וביאר הרא"ה קוק בספרו טוב ראי שבת פרק ב אות מ והודפס גם במאורות הרא"ה לחנוכה במאמרים שיש לשמור על הקודש שלא יבואו צורכי חול לפגוע בקדושתו. ודווקא ע"י שמירה זו נותן הקודש ערך לענייני החול].

כרך ב אל תקרי – בוגרת

אליהו:

עמוד ח' טור 1 לאחר הציון להערה 58 — ואף אינו יכול להחמיר נגד המנהג [ש"ת דעת כהן סי' מה עמוד קא].

עמוד ח' טור 2 לאחר הציון להערה 73 — וכן ראוי לכל אדם שבכל מוצאי שבת קודש יעשה גם הוא כמעשיו של אליהו, ויעסוק בזכויותיהם של ישראל [אורות הקדש א' סי' קיט, עולת ראייה ח"ב עמ' ריא].

אלם:

עמוד י"א טור 1 תוספת להערה 10 — יש"ש שם ע"פ המרדכי שם. ואולם עיין באר אליהו חו"מ סי' כו ס"ק ה', דאין יוצאים מכלל לפנייהם ולא לפני עכו"ם אא"כ אומר להם הב"ד של ישראל לדונו, וכשקבל רשות מב"ד, הוי כאמרו לו לדונו. ולפ"ז אף מדין תורה חייב לקבל רשות מב"ד של ישראל.

עמוד י"א טור 2 לאחר הציון להערה 17 לאחר המלים "הדין נוטה" — ולפי הירושלמי אם שמע, אף אם אינו יודע להיכן הדין נוטה, אינו רשאי לומר איני נזקק לכם [באר אליהו שם].

שם, תוספת להערה 19 — אולם בבאר אליהו שם, הובא גם בשו"ת משפט כהן סי' קמג כתב שמדובר בזמן שיש רק חששא בעלמא ולא סכנה גמורה, דבסכנה גמורה אינו חייב להסתכן, ואולי גם בממון מדובר בחשש ולא בהפסד ודאי.

שם, לאחר הציון להערה 23 — וי"א שבכל מקרה של סכנה, אף כשיודע להיכן הדין נוטה, מותר לו לומר כן, והפסוק "לא תגורו" דיבר רק על מקרה בו יש חשש שירדוף את הדיין להפך את הדין [ב"ח שם].

אלמנה:

עמוד ט"ז טור 2 לאחר הציון להערה 11 — וכן המנהג היום אצל האשכנזים כאנשי יהודה [שו"ת עזרת כהן סי' נח].

עמוד י"ט טור 2 לאחר הציון להערה 115 — אלמנה שנישאה ולאחר מכן התגרשה — לא חזרה לשם אלמנה ואין חייבים עליה בלאו זה [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' ה].

אם (זרעה):

עמוד כ"ב טור 1 לאחר הציון להערה 39 — לאחר שש שנים יש אומרים שהאב זכאי בבן [חלקת מחוקק שם ס"ק ט], וי"א שעדיין האם זכאית בבנה, רק שבמקרה שנשאר אצלה אין האב חייב במזונותיו אלא אמו חייבת במזונותיו [שו"ת עזרת כהן סי' נז].

עמוד כ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 58 — נחלקו הראשונים אם חובה זו קיימת גם בביאת זנות [שו"ת עזרת כהן סי' יז על פי הגהות מרדכי יבמות רמז קו ועיין שו"ע סי' יג סע' יא במחלוקת המחבר והרמ"א].

אם (עריות):

עמוד כ"ד טור 1 תוספת הערה לאחר הציון להערה 22 על המילים "אמו היא מן העריות האסורות גם לבן-נח" — ובספר עץ הדר אות א עמ' יג ואות לז עמ' פ כתב שטעמו כיון שבגוים הולכים מצד הטבע ולא מצד הקדושה ולכן העיקר הוא משפחת האם.

אם אינו עניין:

עמוד כ"ז טור 1 תוספת להערה 57 — ועיין באר אליהו חו"מ סי' לג סע' ב ס"ק יב, הובא גם ב"טוב ראי" קידושין כד ב, שלמד מדין זה שכל מדרש חכמים הוא כדיני דרבנן ואין דנים בו להקל על דברי תורה אלא להחמיר.

אמהות:

עמוד ל"ה טור 2 לאחר הציון להערה 3 — אע"פ שרק בשרה נזכרה נבואה [בראשית כא יב, מגילה יד א], מ"מ גם שאר האמהות זכותן וידן גרמה כח הנבואה, משא"כ בלהה וזלפה שאף שמעלתן גבוהה מאד, שזכו לבנות בית ישראל, מ"מ לא הגיעה מעלתן למעלת האמהות [מדבר שור דרוש כג עמ' רטז].

שם, תוספת להערה 12 — ובעין איה ברכות פרק א אות קעו כתב שהטעם להבדל בין אברהם לשרה הוא ע"פ הפסוק "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך" (משלי א ח), שמאברהם קבלנו את המוסר — שהוא כללי גם לאומות, ומשרה קבלנו את המעשים הפרטיים שהם המצוות השייכים רק לעם ישראל, ולכן אין איסור לקרא לה שרי שהוא לשון יחיד.

אמונת ה':

עמוד ל"ז טור 2 לאחר הציון להערה 57 — ודרגת האמונה צריכה להיות על פי דרגת השכל של האדם, כל אדם על פי מדרגתו [שמונה קבצים קובץ ה סי' קנד עמ' קנד]. וגודל האדם הוא ע"פ אמונתו [שם סי' רנו עמ' קעד].

אמוראים:

עמוד ל"ח טור 1 לאחר הציון להערה 8 — אולם מכוח ראיות ברורות יכולים האמוראים לדחות דברי התנאים [באר אליהו סי' כה אות ד-ה ועיין עוד במאמר "ריהטא דחקלאי" הודפס בשדי חמד כרך ו עמוד 34].

שם, לאחר הציון להערה 9 — ואף להכריע כדעת יחיד [באר אליהו שם אות ט"ו].

שם, לאחר הציון להערה 10 — אולם, אם אמורא הכריע נגד ברייתא, סומכים על הכרעתו כי ודאי ידע שלא מתנייא בי רבי חייא ורבי אושעיא [בירור הלכה פסחים ו.].
אין הפוסקים יכולים לחלוק על הגמרא אף בראיות ברורות, כיון שהגמרא היא סוף הוראה [באר אליהו שם אות ה-ו. המקור לכך הוא הקדמת הרמב"ם למשנה תורה ד"ה 'ודברים' שהסכימו עליהם כל ישראל].

עדיף לדחות דברי אמורא מאשר לעשות פלוגתא בין משנה וברייתא [באר אליהו סי' ו סק"א עמוד נז עמודה ב].

עמוד ל"ט טור 1 בסוף הערך — אע"פ שיש ראשונים האומרים שגזרה משום מראית עין שתקנו התנאים צריכה ברכה, מ"מ מה שתקנו האמוראים אינו צריך ברכה [ברור הלכה פסחים ו. בשם התבואות שור סי' י"ג סק"ט].

אימורים:

עמוד מ' טור 1 לאחר הציון להערה 50 פיסקה חדשה — כאשר מקריבים בטומאה משום טומאה הותרה בצבור, מקטירים אף את האימורים, אף שאין אוכלים את הבשר [רמב"ם הלכות ביאת מקדש פרק ד הלכה יא. ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו ס"ק א שכתב שאע"פ שטומאה הותרה בצבור הוא רק לדבר המעכב, ואימורים אינם מעכבים, מ"מ כיון שהותר לדבר המעכב הותר גם לדבר שאינו מעכב].

אמירתו לגבוה:

*עמוד מ"א טור 1 תוספת להערה 23 — וכן נראה מרש"י ומתוס' ביצה כ א ד"ה 'נזיר'.

שם, לאחר הציון להערה 23 — וי"א שאף בהקדש יכול לחזור בו תכ"ד [אגרות ראי"ה תתלט בשם הר"ן בנדרים כט ב].

עמוד מ"ב טור 1 לאחר הציון להערה 35 — בצדקה אינו יכול לחזור אף אם חשב לתת [רמ"א יו"ד סי' רנח סעי' יג] ויש בזה אף איסור בל תאחר [שו"ת דעת כהן סי' קלד].

אמירה לנכרי שבות:

עמוד מ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 29 — אם המלאכה להנאתו של נכרי, אך נעשית בחפץ של ישראל, יש מתירים [רמ"א יו"ד רצ"ז ס"ג] ויש אוסרים [ש"ך שם סק"ד].

עמוד מ"ה טור 1 לאחר הציון להערה 86 — וי"א שדווקא במצווה שאין בן נח מצווה בה כלל, כגון סירוס, יש בה איסור שבות, אולם במצווה שמצווה בה, אין דין שבות אף בפרטים שאינו מצווה בהם. כגון זריעת כלאיים שאע"פ שמותרת לב"נ [רמב"ם הלכות כלאיים פ"א ה"ג], מ"מ אין בה איסור שבות, כיון שהרכבת אילן אסורה לב"נ [רמב"ם הלכות מלכים פ"י ה"ו, שו"ת משפט כהן סי' כד אות ה כמו שאין שבות לכהן לומר לישראל שיטמא, ועיין שו"ת עזרת כהן סי' לד דהסתפק באיסור השחתת זרע לאשה, אם יש שבות כשאמר לה האיש להשחית].

אמן:

עמוד מ"ח טור 1 תוספת להערה 80 — ובספר מוסר אביך עמ' לד כתב שהטעם הוא שהברכה היא מטעם המוסר להודות לקב"ה על עצם ההנאה, אבל עניית אמן מראה שהברכה שייכת רק לו מצד הצדק והאמת המוחלטת.

*עמוד מ"ט טור 2 לאחר הציון להערה 132 — וי"א שאף אם לא הייתה ברכתו לבטלה מ"מ אינו יוצא אף אם אמר אמן, כיון שאינם באותה רמת חיוב [רמב"ם שם].

*שם, תוספת להערה 140 — וכן משמע מרש"י ברכות מז א ד"ה 'עד'.

שם, לאחר הציון להערה 140 — ויש החולקים [לנתיבות ישראל ח"ב "עניית אמן" עמ' צז-ק ובספר טוב ראייה תענית יז ב, הודפס גם גם בטוב ראי תענית יז ב אות כ, דלדעת הרמב"ם אינו מכלל ברכה אלא דין בהלכות דרך ארץ, ולכן הביא הלכה זו (דאינו רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי השומעים) בהלכות ברכות פרק ז' הלכה ה' שהוא פרק העוסק ב"דרך ארץ"].

שם, תוספת להערה 143 — ובספר טוב ראייה תענית יז ב, הודפס גם בטוב ראי תענית יז ב אות כ. כתב הטעם דבהמ"ק מתוקן ע"ש תקון עולם השלם, ולכן אין צורך להשפעה מאדם על חבירו, שזהו תקון האמן.

עמוד נ' טור 1 בסוף הערך — אסור לענות אמן לאחר ברכה לבטלה [שו"ע או"ח סי' רטו סע' ד] — והטעם שיש איסור בעניית האמן שהוא כמו בל תוסיף על תקנה דרבנן וכל דתקון כעין דאורייתא תקון [מצוות ראייה סי' קנה].

אמתלא:

עמוד נ"ג טור 1 תוספת להערה 17 — ובשו"ת עזרת כהן סי' צד עמ' שמז כתב שה"ה במקרה שאם היה בא להצטדק ולתת אמתלא היה נחשד יותר, מהני אף לאחר ל' יום.

עוד כתב שם עמ' שמח ע"פ תשובת הרמ"א שגם במקרה שמעיקרא היתה חזקה אחרת, מועילה האמתלא לאחר ל' יום.

עמוד נ"ד טור 1 לאחר הציון להערה 48 — ובאמתלא כזו לא בעינן אמתלא חשובה אלא באמתלא כל דהו מבטלת הקדושין [הלכה ברורה כתובות כב:].

*עמוד נ"ה טור 1 בסוף הערך להוסיף פרק — ז. במורדת. אשה המורדת בבעלה אם נתנה אמתלא דנים אותה כדינא שתקנו הגאונים [טור בשם מוה"ר מרוטנבורג] ונקרא דינא דמתיבתא, שהבעל צריך להחזיר לה כל מה שהכניסה לו בנדונייתא, דהיינו צאן ברזל אם הם בעין וראויין למלאכתם הראשונה נוטלת הכל כמו שהוא, ואם אינן ראויין למלאכתם הראשונה, וכל שכן אם נגנבו או נאבדו, צריך הבעל לשלם הכל, ונ"מ שלה, אם הם בעין או דבר הבא מכחם, נוטלתן, אבל אם כלו לגמרי אין הבעל צריך לשלם [דינא דמתיבתא טור בשם הר"ף]. אבל כל מה שנתן לה או כתב לה אינה נוטלת כלום, ואפילו תפסה צריכה להחזיר [מרדכי פ' אף על פי]. ואין כופין אותו לגרש, ולא אותה להיות אצלו [גם זה בטור בתשובת מוה"ר]. כאן אין האמתלא באה לפרש או לבטל, אלא נותנת טעם להתנהגות האשה.

אנדרוגינוס :

עמוד נ"ה טור 1 תוספת להערה 2 לפני המילה 'ועוד' האחרונה בהערה — וע"ע ספרא ויקרא פרק י"ד פסוק י"ח שאנדרוגינוס הוא ספק >הערת הרצי"ה מכת"י<.

שם, לאחר הציון להערה 119 — וי"א שבזה"ז שתרומה דרבנן מאכילה תרומה [מבוא לשבת הארץ אות ט' ואולם בזמן שנוהגת תרומה מדאורייתא אינו מאכילה אף בתרומה דרבנן].

אנוסה :

*עמוד ס"א טור 1 תוספת להערה 4 — בשות ריב"ש סי' שפז כתב שאינה אנוסה במקרה זה, אלא שצריכה למסור עצמה למיתה. במל"מ יסוה"ת פ"ה הביא מי שאמר שאונס היינו רק בכה"ג שלא הייתה לה אפשרות להימנע מהמעשה. אמנם הוא עצמו בתשובה ד ותשובה יא כתב דהוי אונס בכה"ג.

עמוד ס"ב טור 1 לאחר הציון להערה 30 — ונחלקו האחרונים מה הדין לפי רבא אם יש בידה למנוע את הביאה בסוף הביאה ולא מנעה, י"א דאינה אנוסה ומה שהתיר רבא היינו כשאין לה אפשרות למנוע את הביאה, אך מתכוונת להנות [הפלאה כתובות נא ב], וי"א שגם במקרה כזה נחשבת אנוסה [כן הבין בדעת הרמב"ם בשו"ת עזרת כהן סי' ח שהרי הרמב"ם הביא דין זה של סופה ברצון בדין חיוב מיתה ששם ל"ש לחייב על המחשבה, וא"כ ודאי כוונתו שאין לחייב אף על המעשה אם יכלה למנוע, ואם היה מביא דין זה בדין לאוסרה על בעלה, שייך לומר

שכוונתו על המחשבה דהוי ברצון, שהרי נאסרת על בעלה אף במחשבה ובסי' ט הביא את היש"ש בסי' כו שחילק בין לא מנעה אף שבידה למנוע דהוי אונס, משא"כ אם עשתה מעשה בידיים אין זה אונס אף שיצרה אלבשה].

שם, לאחר הציון להערה 35 — דין ספק שוגגת אינו מצטרף לספק ספיקא כיון שכנגדו יש רוב גמור של מזיד והוי רוב דאורייתא, ואינו דומה לספק אונס ששם כנגדו יש רוב שאינו גמור והוי רוב דרבנן [שו"ת עזרת כהן סי' י].

*שם, לאחר הציון להערה 49 — אבל אם עשתה ע"פ היתר של ב"ד דינה כאנוסה [שו"ת הרשב"א ח"א סי' י וח"א סי' א' קיט].

עמוד ס"ב טור 2 לאחר הציון להערה 49 להוסיף פסקה — יראת כבוד אינה אונס, ואין להביא ראייה מבת שבע שאמרה עליה הגמרא [כתובות ט ב] שאונס הוה, כיון ששם ניתן לומר שפחדה שדינה מות משום מורדת במלכות. אולם יכולה להיחשב כשוגג [שו"ת עזרת כהן סי' ה, ג]. וכן חשש בעלמא של מיתה אינו אונס אלא רק בפחד מיתה ממש [שו"ת עזרת כהן שם ממה שכתבו תוס' כתובות כו ב ד"ה 'ועל' דחיישינן שמא נתרצית למצא חן שלא יהרגנה]. גם רצון להצלת כלל ישראל, אע"ג שאין בזה איסור, מ"מ אינו אונס כיון שלא בא זה מצד המאנס אלא מצדה [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות ט עמוד של מהא דמגילה טו "וכאשר אבדתי אבדתי"]. ואם משדלתו על מנת שלא יהרגנה נראה דגם לא הוי אונס [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות כא עמ' שמח].

אנוסים :

עמ' ס"ג טור 2 לאחר הציון להערה 31 — ואם היו עידי קידושין, ולאחר מכן חזרו בתשובה, חוששים שמא בזמן העדות הרהרו כבר בתשובה, ולכן חוששים לקידושין [ח"מ וב"ש אהע"ז סי' מב סע' ה על דברי הרמ"א]. אולם זהו דווקא במומרים שיצאו מן הכלל ונטמעו בין הגויים, אבל מי שראינו בו במקרה שעבר עברה, ישנה חזקה שהרהר תשובה בלבו וחוששים לקידושין [שו"ת עזרת כהן תוספת לסי' מה עמוד ת].

אנינות :

עמוד ס"ה טור 2 לאחר הציון להערה 4 — טעם האיסור הוא להראות שכל הצרות באות מהצד השפל שבאדם, וכשתגבר ההשפעה השכלית שבאדם תסולק האנינות מן המציאות. ולכן בזמן האנינות אין אפשרות לאדם להגיע לקדושה של התעלות האדם [עין איה מעש"ש פרק ה משנה יב אותיות יט, כא].

עמ' ס"ו טור 1 תוספת להערה 9 — וכן נראה מהבבלי ברכות טז ב "מאי טעמא דרבנן

(שמעון בן) גמליאל קסבר אנינות לילה דרבנן, דאם אנינות עד הקבורה, אפשר דאנינות לילה דאורייתא, והיה אחר הקבורה.

שם, לאחר הציון להערה 11 — בזמן שהאנינות דאורייתא — לענין מעשר, בכורים וקדשים — החמירו רבנן אף בדברים שגזרו הם, כגון איסור רחיצה אף לאסטניס [תוס' ברכות טז ב ד"ה 'אנינות', ואפשר שאף מה שגזרו רבנן הוי דאורייתא כיון שחז"ל ראו שדברים אלו מבטלים את האנינות שבלב, והתורה מסרה זאת לחכמים (טוב ראי שם)].

אנן סהדי :

עמוד ע"א טור 1 לאחר הציון להערה 4 להוסיף פיסקה — באיסורי תורה שאינם צריכים עדות אלא בירור, כל אומד ברור שהדעה סומכת עליו שהוא ודאי הוי כאנן סהדי וכמאה עדים דמי [שו"ת עזרת כהן סי' כב עמוד פא ע"פ הרמב"ם בהלכות גירושין פ"ג הכ"ט].

שם, לפני הערה 10 — וכן אין דין עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה.

שם, תוספת להערה 10 — ובטעם הדבר ראה שו"ת עזרת כהן סי' מד.

אסופי :

עמוד ע"ד טור 1 תוספת להערה 65 — ובשו"ת עזרת כהן סי' י' עמ' ל הביא שיש מי שרצה לומר בדעת הרמב"ם שרק לענין כהונה בעינן תרי רובי, אך ליוחסין סגי בחד רובא. ואולם דחה דבריו מפני דברי הה"מ בפט"ו מהלכות אסורי ביאה הכ"ז שכתב דבעי תרי רובי גם גבי יוחסין.

עמוד ע"ד טור 2 לאחר הציון להערה 82 — ואם כתב את שם מגדלו בדיעבד כשר, אך אין לכתוב כך לכתחילה [שו"ת עזרת כהן סי' נד].

אסור דאורייתא :

עמוד ע"ד טור 2 תוספת להערה 1 — ובאגרות ראי"ה ח"ד אגרת רי"ד עמ' קעט הביא שיי"א שרק כשישנה הסכמה מביה"ד הגדול יש לו התוקף של דין תורה. אך הוסיף שאין הלכה כן.

שם, לאחר הציון להערה 5 — אף הפוסקים המאוחרים יכולים לסמוך בהוראה על סברא ישרה כשאין מוצאים עליה סתירות, ואף באיסורים חמורים [שו"ת אורח משפט סי' קיב עמ' קכה].

אסור דרבנן :

עמוד ע"ז טור 2, לאחר הציון להערה 21 — המומר למצווה אחת מדרבנן אינו נחשב למומר לדבר אחד שבתורה כיון שמקיים מצוות דרבנן אחרות וממילא אינו מומר ללאו "דלא

תסור" [שו"ת דעת כהן סי' קצד]. בהפסד מרובה מותר באסור דרבנן לפסוק אף כדעת יחיד לקולא [ש"ך סי' רמ"ב בפלפול בהנהגת איסור והתר ע"פ שו"ת הרשב"א ח"א סי' רנג, ודחה דברי הב"ח שהוא אף בדאורייתא. וכן נחלקו בזה הט"ז והש"ך ביו"ד סי' רצ"ג. וכן פסק הרב קוק בהקדמה לשבת הארץ סי' י' ותרג' שם אף את דברי הט"ז והב"ח מקושיית הש"ך. אמנם החזו"א [שביעית סי' כג אות ד' ויר"ד סי' ק"נ אות ד'] שינה את הגרסא ברשב"א, אמנם עיין בחוברת "הגדרת מחנה ודין תחומין במחנה" להרמ"י בן מאיר שהוכיח שגם החזו"א מודה לכלל זה שהרי פסק נגד רוב הראשונים בהלכות עירובין סי' קיד]. במקום שיש חשש שיצא לתרבות רעה הקלו באיסור דרבנן כגון לשאת מינקת חברו, או חליצה בקטוע רגל [שו"ת עזרת כהן סי' קט].

שם, לאחר הציון להערה 23 — וכן לא שייך הדין של מצווה הבאה בעבירה דלא יצא יד"ח, כגון שקידש על יין טבל מדרבנן בשוגג דיצא יד"ח קידוש [שו"ת משפט כהן סי' מא].

אסור חמור אסור קל:

עמוד ע"ח טור 1 לאחר הציון להערה 13 — איסור חד פעמי נחשב איסור קל כלפי איסור של כל ימיו [חבש פאר פרק ט ע"פ ב"י או"ח בסוף סי' שו. ועיין שם בפט"ו בהערת הגרי"מ חרל"פ דזה דווקא אם שניהם בקום עשה או שניהם בשוא"ת אולם מצוה של ק"ע אינה נחשבת מצוה זוטא כלפי שוא"ת. ועיין גם בהערות להערות שם. ובהערת הגרי"מ ט שם פרק ט].

עמוד ע"ח טור 2 לאחר הציון להערה 25 — וכל זה באיסור הרחקה אבל באיסור משום חששא אין הבדל בדאורייתא בין איסור קל לאיסור חמור [יבמות קיט א. ורש"י שם ועיין מל"מ פ"א מהל' יו"ט הי"א]. וי"א דאף באיסור הרחקה יש להסתפק אם אומרים מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת [שו"ת עזרת כהן סי' קה ע"פ נוב"י קמא או"ח סי' כא].

אסור חפצא אסור גברא:

עמוד ע"ט טור 1 לאחר הציון להערה 21 — כיון ששבועה היא אסור גברא אינה חלה על מי שטרם נולד כיוון שאין בידו לאסור נפש אחר על שום חפץ [ט"ז יו"ד סי' רכח ס"ק מ"ג]. ואף שבועה שנאמרה בלשון 'אלה' שהוא קללה, והיה מקום לומר שדינה כחרם ונידוי ששייך גם במי שטרם נולד שאם יעברו על השבועה תחול עליהם הקללה, מ"מ אין חל זה על הנולדים כיון שגם שבועה זו היא כדין כל שבועה רק שחלה קללה על מי שנתחייב בשבועה זו ולא קיימה [שבת הארץ מבוא ח].

אסור כרת:

עמוד פ"א טור 2 תוספת להערה 11 — שו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' א דחייב משום דאתחזק איסורא. וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' קו דרוב האחרונים החליטו שהוא גרסא דחוויה שהרי הרמב"ם עצמו מחייב בהלכות שגגות פ"ח ה"ב רק באתחזק איסורא. וע"ע ספק דאורייתא.

אסור עשה:

עמוד פ"ד טור 2, לאחר הציון להערה 17 — ואולם במקום שישנו כבר איסור עשה ניתן ללמוד בק"ו שישנו גם לאו [מ"מ מאכלות אסורות פ"ב ה"א. אמנם, הקשה עליו בשו"ת משפט כהן סי' קל מהגמרא במכות ה: שאין דורשים ק"ו בעדים זוממין לחייבם מיתה כשנהרג הנידון, אף ששם ודאי קיים הלאו של לא תענה. ותרץ, שעדים זוממין הוי חידוש, דמ"ש ממכחישים, וכל עוד אין את החידוש, אין גם לאו של לא תענה, דשמא אומרים אמת והמזימין משקרים. ועיין עוד עץ הדר סע' טו].

שם, בסוף הערך — במקום שבו ישנו קנס אם עובר על לאו, נראה שתלוי במחלוקת ראשונים האם קנסו גם כשעובר על אסור עשה [שו"ת משפט כהן סי' קלב דתלוי במחלוקת הראשונים מה חמור יותר לאו או עשה].

אסורי אכילה:

עמוד צ' טור 2 תוספת להערה 117 — ולעניין האם בעי שלא תהיה הנאה כלל באכילה או הנאה פחותה עיין טוב ראי פסחים כד: שהוא תליא במחלוקת ראשונים, שלרמב"ם ולתוס' צריך שלא יהנה כלל, ולרש"י גם אם נהנה קצת פטור.

אסורי הנאה:

עמוד צ"ג טור 1 תוספת להערה 26 — והכס"מ פ"ב מהלכות שחיטה ה"ג הבין בדעת הרמב"ם שחולין שנשחטו בעזרה אסורים בהנאה רק מדרבנן, אמנם מסקנתו שם שהוא מהל"מ. ועיין רע"א על המשנה בקדושין פ"ב מ"ט, שדעתו שהרמב"ם סובר שהוא מדרבנן, והקשה שם על הכס"מ. ועיין טוב ראי קידושין נח. שתרג' את דברי הכס"מ. אמנם לכו"ע למסקנא אין נלמד מפסוק "לכלב תשלכון אותו". אמנם הברטנורא שם כן הביא פסוק זה כמקור.

*עמוד צ"ד טור 1 תוספת להערה 63 — וברמ"א יו"ד סי' רכ"ג ס"א איתא שבזה"ז י"א שסתם יינם אינו אסור בהנאה אלא רק בשתיה.

אסמכתא (דרשה):

עמוד ק"ו טור 2 לאחר הציון להערה 25 — לפעמים חלק מהלימוד מדאורייתא וחלקו אסמכתא, כגון לאו ד"לא תסור", שגזרות ומנהגים שהונהגו ע"י בה"ד הגדול הם בלאו דלא תסור ומנהגים שלא הונהגו ע"י בה"ד הגדול אינם בלאו של "לא תסור", אלא הם אסמכתא בעלמא [שו"ת דעת כהן סי' פד בשיטת הרמב"ם]. וי"א שרק תקנות שתוקנו במקום המקדש או אפילו ביבנה הרי הם בכלל "לא תסור" [בירור הלכה פסחים דף ו.]. ופעמים אם עובר בקביעות עובר מדאורייתא, ואם עובר באופן חד פעמי הרי זה אסמכתא [שבת הארץ קונטרס אחרון ז].

אסמכתא (קנין):

עמוד קי"א טור 1 לאחר הציון להערה 69 — בפשרה בדין מועיל הקנין לכו"ע אע"פ שהפשרה היא אסמכתא שכל אחד סומך בדעתו שיזכה, אך סמכו על הפסוקים "צדק צדק תרדף" [דברים טז כ] ו"אמת ומשפט שלום" [זכריה ח טז], שצריך להיות דרך לקיום הפשרה [באר אליהו י"ב אות כ"ז].

בפשרה עם משכון ללא קנין מועיל לכו"ע אם אמרו מעכשיו [שו"ע חו"מ יב יט, דאם אומר מעכשיו הרי הוא מקנה לו את המשכון, רק שאם יזכה יקנו לו הפשרנים את המשכון — באר אליהו שם].

עמוד קי"ד טור 1 תוספת להערה 129 — ובשו"ת עזרת כהן סי' נ כתב דלא נחלקו השו"ע והרמ"א, ואינה מחלוקת בדין, כ"א הדבר תלוי בחילוף המקומות, והנה ודאי י"ל שענין הבושת של ביטול שידוכין אינו שוה בכל המקומות, כי ענין הבושת הוא בכלל המפורסמות שתלוי בהסכמת המנהג. ועפ"ז נראה לחדש, שאם יהיו בני אשכנז מתישבים בין בני ספרד, שאע"פ שחייבים להתנהג כמנהג אבותיהם בעניני הוראה, מ"מ בנדון דידן י"ל דתלוי במקום אם מיחשב הבושת קרוב לערך הקנס, י"ל דלעולם צריכים להחזיק לאסמכתא. ובזה יהיה מדוייק לשון הרמ"א בחו"מ, שתלה הדבר בגלילות, לא כדרכו ז"ל בשאר מקומות.

עמוד קט"ו טור 1 תוספת להערה 155 — אמנם בסי' יב סע' יט משמע שמועיל "דלא כאסמכתא", ועיין ביאור גר"א שם סקכ"ח, שהקשה כן. ובבאר אליהו הסביר שדעת הגר"א שלפי הסמ"ע בסי' ס"א סקי"א אין מועיל "דלא כאסמכתא". ועיי"ש עוד דאם הוא אסמכתא ממש אין מועיל מה שכתב "דלא כאסמכתא". אך אם אינו אסמכתא אך אין מועיל מפני שהוא דומה לאסמכתא (כגון בשעבוד), שם מועיל "דלא כאסמכתא". אך צ"ע איך להגדיר העניינים מהי אסמכתא גמורה ומה רק דומה לאסמכתא.

אסרו חג:

עמוד קי"ז טור 2 לאחר הציון להערה 26 — וי"א שישנו חילוק גם בין אסרו חג של פסח שאסור מדינא של מגלת תענית [תענית יז: "מתמניא ביה עד סוף מועדא איתותב חגא דשבועיא דלא למיספד בהון... לא נצרכה אלא לאסור יום שלאחריו"] לבין אסרו חג של שבועות שאסור רק משום מנהג. ונפ"מ למתענה תענית חלום במועד אם מתענה בא"ח תענית לתעניתו, או רק ביום שלאחריו [מצוות ראה או"ח תכ"ט].

שם, בסוף הערך — אין אסרו חג אלא לאחר יו"ט, אך לא לאחר השבת. כיון שמטרת האסרו חג להמשיך את השפעת היו"ט בימי החול, וביום השבת השפעה זו היא רק בהעלם, וביו"ט אף בגלוי [מאורות הראיה שבועות עמ' קמח-קמט].

אפוטרופוס :

עמוד קכ"ד טור 1 לאחר הציון להערה 104 — כשהאפוטרופוס דן על נכסי היתומים אין לו את דין הקדימה שיש ליתומים, כיון שאין היתומים שם [באר אליהו חו"מ סי' יז ס"ק ה,ז]. יש להפך בזכות היתומים יותר משאר בני אדם [עץ הדר סי' מ ע"פ חו"מ רצב]. יכול האפוטרופוס להיות עד ליתומים [שו"ע חו"מ סי' לז סע' ח].

עמוד קכ"ד טור 2 לאחר הציון להערה 121 — ויכול להחשב כאביו לענין גרות דניח"ל במה שעושה ומטבילין אותו על דעת ב"ד [שו"ת דעת כהן סי' קמז].

עמוד קכ"ה טור 1 לאחר המילים "וע' פרוזבול אם כותבים פרוזבול על נכסי אפוט" — וכן אם כותבים לאפוט' על נכסי יתומים".

אפושי טומאה לא מפשינן :

עמוד ק"ל טור 1 לאחר הציון להערה 3 להוסיף פסקה — יש מן האחרונים שכתב שלעיתים ישנו טעם נוסף שאפושי טומאה לא מפשינן, והוא שאין זה לכבודה של ארץ ישראל וירושלים להרבות בה טומאה [הרצ"ה קוק בהערותיו, ע"פ גמרא זבחים קיא א "בושת היא לנו וכלימה היא לנו לגזור טומאה על עיר אבותינו", ודברי רש"י שם ד"ה 'איה' שבוודאי בדוקה היא >הערות הרצ"ה מכת"י<].

אפיקומן :

עמוד קל"ה טור 2 תוספת להערה 33 — וכן פסק במ"ב תע"ח סק"א וכן סדור "עולת ראייה" עמ' רצ.

שם, לאחר הציון להערה 33 — האיסור לאכול אחר האפיקומן י"א שהוא רק בזמן המצווה דהיינו עד חצות לראב"ע ועד עלוה"ש לר"ע [אבני נזר א"ח סי' שפ"א] ולפ"ז ניתן לעשות קודם חצות תנאי דאם הלכה כר' אלעזר בן עזרי' יהי' לשם אפיקומן. וימתין עד לאחר חצות ויאכל סעודתו. ואחר כך יאכל שנית אפיקומן ויוצא ממה נפשך. אם הלכה כראב"ע שזמנו עד חצות, יוצא באפיקומן ראשון. ואחר חצות מותר לאכול דברים אחרים. ואם הלכה כרבי עקיבא שזמנו עד שיעלה עמוד השחר, יוצא באפיקומן השני [שם]. וי"א דהאסור עד עלות השחר לכו"ע גם למ"ד שאכילתו עד חצות. ויש שהסתפקו שמא עד שמגיע חיוב הסעודה הבאה ונפ"מ לענין שתיה לאוסרים לשתות כל משקה [הערת הרצ"ה קוק טוב ראי פסחים קיט: אות ר"ח].

אפיקורוס :

*עמוד קל"ז טור 1 תוספת הערה לראש הפרק 'דיניו' — הרצ"ה קוק הדגיש שכל הדינים שבערך זה לא נאמרו על אפיקורוס, אלא על מינים, וכן הוא בכת"י ובדפוסים ישנים, אלא שבהשפעת הצנזורה שינו את "מינים" ל"אפיקורסים" >הערת הרצ"ה מכת"י<.

עמוד קל"ז טור 1 תוספת להערה 20 — ועיין בשו"ת דעת כהן סי' ח אות ג שאפיקורוס הוא רק מי שעובר להכעיס ממש, משא"כ מומר שהוא גם בשביק היתרא ואכיל איסורא שאין זה לתאבון, אך אינו ממש להכעיס.

שם, לאחר הציון להערה 21 — וכל האפיקורסין התלויים בדעות היינו דווקא הכופר ומחליט להפך, אך המסתפק אע"פ שאסור גמור וחלי רע הוא, מ"מ אינו אפיקורוס [אגרות הראי"ה אגרת כ].

שם, לאחר הציון להערה 37 — אין להתנהג כדרכי האפיקורסים [מגילה כד ב ורש"י שם], ואף להתרחק מרוח אפיקורסות [שו"ת הריב"ש סי' רכז וה"ה בכל דבר שיש בו שמץ דרכי ע"ז — שו"ת אורח משפט סי' לו].

*שם, הגהה לאחר הציון להערה 39 — במקום: "אינה מצויה בדרך כלל אותה אפיקורסות" לכתוב: "...אותה מינות" >הערת הרצי"ה מכת"י, וראה הערה הבאה.<

*שם, תוספת להערה 38 לאחר המילים "יר"ד קנה ב" — וע' בחו"מ סי' תכה בסמ"ע ובגר"א שהוא ט"ס וצ"ל מינים >הערת הרצי"ה מכת"י.<

שם, הגהה ותוספת להערה 40 — במקום: "אגרות ראי"ה להראי"ה קוק ז"ל סי' טו" לכתוב: "סי' קיג (ובהוצאות הישנות סי' ה) וסי' שלב (ובהוצאות הישנות סי' טו) ועיי"ש בארוכה". וע"ע בכור שור (בספר תבואות שור) ברכות יב א שבזה"ז לא חוששים למינים לגבי קריאת עשרת הדברות בגבולין, ובמג"א ומחצית השקל על שו"ע או"ח קכו א שאין חוששים בזה"ז למינים לעניין ש"ץ שדילג על ברכת המלשינים, וברמ"א יר"ד ס"ס יב שבזה"ז אין חוששים למינים לגבי השוחט לתוך גומא >הערת הרצי"ה מכת"י.<

אפקעינהו :

עמוד קל"ח טור 1 תוספת להערה 20 — ואין כאן איסור קדשה ואפי' לדעת הרמב"ם, דכמו שהתיר פלגש למלך וכתבו המפרשים שהטעם הוא דעיקר איסור קדשה הוא מפני ההפקרות שתוכל להיות היום לאחד ומחר לאחר, אבל במלך מפני שאין משתמשין בשרביטו של מלך ע"כ אין כאן הפקרות, ול"ה קדשה גם לדעת הרמב"ם, וא"כ ה"נ מאחר שכל ימי חייו עכ"פ אסורה לאחר מפני ספק אשת איש, ע"כ אפילו אם אחר כך יהיו הקידושין נפקעין אין כאן הפקרות של קדשה [שו"ת עזרת כהן סי' מב].

עמוד קל"ט טור 2 תוספת להערה 46 — ואם לא המקדש עשה שלא כהוגן אלא אחרים נראה מרב הראשונים דאין חילוק ואומרים אפקעינהו [שו"ת עזרת כהן סי' מא].

עמוד ק"מ טור 1 תוספת להערה 58 — ובשו"ת משיב דבר ח"ד סי' עט חידש ע"פ שו"ת הרשב"א א'קפ"ה ורש"ג, ש'כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש' הכוונה גם לרבנים של

מקומו. ולכן אף בלי הדין של 'הפקר ב"ד הפקר', אם אנשי המקום עשו תקנה לקדש דווקא בדרך מסויימת, מי שעבר על תקנה זו — קידושו אינם קידושוין מצד 'כל המקדש' <הערת הרצ"ה מכת"י>.

עמוד ק"מ טור 2 לאחר הציון להערה 69 — ויש שהתירו להשתמש באפקעינהו ע"י צירוף, בתנאי שיתברר בהוכחות ברורות, שתחילת נשואיו הייתה על כוונה רעה [שו"ת דעת כהן סי' סט על פי שו"ת תרומת הדשן סי' רמא, דרכי משה סי' ז סק"ג, ביאור הגר"א אבהע"ז כח סקנ"ז].

שם, להוסיף פיסקה — אע"פ שכשאומרים אפקעינהו נמצא שברכות אירוסין ונשואין היו לבטלה, י"ל דכיון דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בשוא"ת, א"כ אפי' נימא, כפי הנראה מדברי הרמב"ם [ה' ברכות פ"א ה"ו, וה' שבועות פ"ב ה"ט], דאיסור ברכה לבטלה דאורייתא הוא, מ"מ חז"ל התירו במקום שראו לנכון [שו"ת משפט כהן סי' לט].

אפקעתא דמלכא:

שם, תוספת להערה 10 — אמנם במבוא ל"שבת הארץ" אות י"א הסביר שגם לב"י ודאי דאינו צריך להפקיר ממש, דאין שום דין הפקר בשביעית עד שיפקיר, ובסתמא אין ספק דהוא מופקר. רק אם גדר את כרמו והראה בפועל בפירוש שאינו מפקירו, בזה יצא מדין הפקר וחייב במעשרות. ועיין שם עוד דהוכיח מהירושלמי כב"י שהרי נאמר (פאה פ"ה ה"א, שקלים פ"א ה"ב) "ומניין שהוא פטור מן המעשרות ר' יונתן ברי' דר' יצחק בר אחא שמע להן מן הדא אין מעברין את השנה לא בשביעית ולא במוצאי שביעית ואם עברוהו הר"ז מעוברת וחורש א' שהוא מוסיף לא פטור ממעשרות", ואם הוא אפקעתא דמלכא מה שייך להוכיח משביעית, ששם ההפקר הוא של התורה. אולם אם הוא מצד הפקר בנ"א הרי כשהפקירו בתחילת השנה לא הפקירו אלא לי"ב חדש.

אפר:

עמוד קמ"ב טור 2 תוספת להערה 42 — ועיין אגרות ראי"ה אגרת קלד ששינה הגרסא בתוס' וגורס "מעשה אדם" במקום "מעצם אדם", והכוונה שמדובר באפר מקלה שע"י שריפה, ולא אפר טבעי שהוא מעשה שמים.

שם, לאחר הציון להערה 49 — ההבדל המהותי בין עפר לאפר הוא שהעפר הוא מצד גריעות התולדה, ואפר הוא מצד שקלקל המשובח שהם קדושת כוחות נפשו. והשל-ראש מפאר ומוציא לאור יתרון קדושת ישראל. וכשיעשו תשובה יהיה פאר תחת אפר [חבש פאר דרוש ד עמ' סד, סה]. האפר מסמל גם את הרשעים, אשר אינם מאוחדים כאפר שאינו בר גבול [עין איה ברכות כח. אות י"ז אורות התחיה אות י"ז].

עמוד קמ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 51 להוסיף פרק ושם לציין — ה. מעילה באפר. יש

מהראשונים שסבר שמועלים באפר של תרומת הדשן שלא הורם [רמב"ם הל' פסולי המקודשין פי"ט הי"ג] ויש מי שחלק [ראב"ד שם]. אולם יש מן האחרונים שביאר שלא נחלקו אלא באפר שהורד מהמזבח שלא לצורך תרומת הדשן, אבל באפר שעל גבי התפוח אין חולק שיש מעילה [הלכה ברורה פסחים כז א (הובא גם בטוב ראי שם אות 4ז) בדעת הראב"ד לתרץ קושיית הכס"מ שם].

אפר הטאת:

עמוד קמ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 5 להוסיף פיסקה — הפרה נשרפת כשהיא שלמה [חולין יא], ואולם יש אומרים שלפני שרפתה בודקים אותה שאין בה י"ח טרפות [תרגום יונתן במדבר יט ג ועיין שו"ת משפט כהן סי' צג, שאינו כגמרא שלנו וס"ל כר"מ דלא אזלינן בתר רובא].

עמוד קמ"ו טור 2 תוספת להערה 150 — ועיין שו"ת משפט כהן צב ד"ה 'ומש"כ' שמה שאין אפר פרה בזה"ז לא נחשב "אינו ראוי" לגבי המקריב קרבנות בזמן הזה, משום שהוא דין בבעלים שאינו נוגע לעצם הקרבן.

אפרושי מאיסורא:

עמוד קמ"ח טור 1 לאחר הציון להערה 5 — החיוב לאפרושי מאיסורא כדי שלא יעבור עבירה, תמיד חמור הרבה יותר מהחיוב להעניש את מי שכבר עבר עבירה [שו"ת דעת כהן סי' קצג ד"ה 'אמנם'].

עמוד קמ"ח טור 1 לאחר הציון להערה 12 — וכן כל איסור כגון להפסיק בק"ש וברכותיה [חבש פאר פ"ט].

עמוד קמ"ח טור 2 לאחר הציון להערה 25 — מצוות חינוך על בית דין היא מדין אפרושי מאיסורא [שו"ת אורח משפט א"ח סי' י ד"ה ומש"כ].

שם, בסוף הערך — אע"פ שאסור להעיד ביחידי משום לשה"ר, לאפרושי מאיסורא שרי [חומ"מ כח א ברמ"א] ואף אם הוא ספק [באר אליהו שם ס"ק י].

שם, להוסיף פיסקה — כל תנאי הקולות שנמצאו בדברי הפוסקים בעניני תוכחה ודאי אינם נוגעים במקום אפרושי מאיסורא [חבש פאר פרק ו].

שם, להוסיף פיסקה — אפרושי מאיסורא שייך גם במצווה שאינה חובה, רק חברו קבלה על עצמו כחובה [חבש פאר פרק יב].

אצטגנינות:

עמוד קנ"א טור 1 לאחר הציון להערה 19 — כתוב "אלא שלפעמים עושה הקב"ה נס ליראיו לבטל מהם גזרת הכוכבים" להוסיף: "אמנם אע"פ שזכות התורה ועבודת ה' ודאי

מתגברת, אבל זכות זו היא רק למצויינים בעם. ואף מהמצויינים אם נבחר לצורך המון העם, שם ראוי שיהיה כפי הסדרים הרגילים, ולא ע"י התגברות זכות התורה [עין איה ברכות פרק ט אות ש"ד].

אקבע אסורא :

עמוד קנ"ב טור 1 לאחר הציון להערה 10 להוסיף פיסקה — שני מקואות, באחד יש ארבעים סאה ובאחד לא, וירד וטבל באחת מהן, ואינו יודע באיזה מהן טבל, וכן אם היו לפנינו שני סכינים, פגום וכשר, ושחט באחד מהן, וא"י באיזה מהם, יהי' דינו כחתיכה משתי חתיכות, דהוי אקבע איסורא, [שו"ת דעת כהן סי' ע"פ שו"ת בשמים ראש].

עמוד קנ"ב טור 2 לאחר הציון להערה 24 להוסיף פיסקה — גם למ"ד שספק דאורייתא לקולא מן התורה, במקום דאתחזק אסורא הוי אסור מה"ת [שו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' א דחייב משום דאתחזק איסורא. וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' קו דרוב האחרונים החליטו דהגרסא שגורסת ברמב"ם (הלכות טומאת מת פרק ט הלכה יב) "ואע"פ כן דבר שחייבין על זדונו כרת ספיקו אסור מן התורה, שהרי העושה אותו חייב אשם תלוי" הוא גרסא דחיה שהרי הרמב"ם עצמו מחייב בהלכות שגגות פ"ח ה"ב רק באתחזק איסורא].

שם, להוסיף פיסקה — יש אומרים שבממזר אפילו אם אקבע איסור מותר מהתורה [שו"ת עזרת כהן סי' ח' אות ג'. דאל"כ לדעת הרמב"ם דכל ספק מהתורה מותר, מה החידוש בממזר שספקו מותר מה"ת].

ארבע אמות (קנין) :

עמוד קנ"ד טור 2 לאחר הציון להערה 27 — במקום שגלה דעתו שאינו רוצה לקנות ולכן לא קנה, אין זה אלא בלוקח או זוכה שגלה דעתו כיצד רוצה לקנות, אולם בגנב לא שייך גילוי דעת בקנין, שכיון שלוקח באיסורא, מה אכפת לו באיזה קנין קנה [אזכרה, מחלקה א', עמ' כז-לז מאמר מכת"י, בעמ' לה. הובא בטוב ראי כתובות לא. עמ' קנב אות פ"ג].

שם, להוסיף פיסקה — גם האומר שבקנין חזקה בעי שיהיה מוכח שנעשה לשם קנין [כס"מ הלכות מכירה פ"א ה"י], מ"מ בקנין ד"א לא בענין הכר [שו"ת דעת כהן סי' קצב].

ארבע אמות (שעור) :

עמוד קנ"ו טור 2 תוספת להערה 30 — ועיין עולת ראייה עמ' כז ועין איה ברכות פ"ה אות ל"ד שנתן טעם לדבר משום שמראה דאין ההרגש של עבודת ה' של חברו פועל עליו.

עמוד קנ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 52 להוסיף פיסקה — נחלקו הראשונים האם שעור ד"א הוא שטח ואפילו ארוך מאד וצר מאד [רמב"ם מזוזה פ"ו ה"ב וכ"פ בשו"ע יו"ד סי' רפו סעי' יג] ובתנאי שאין ברחבו פחות מד' טפחים [בירור הלכה סוכה ג:], או שחייב להיות שטח שהוא

ממש ד"א על ד"א [הרא"ש הלכות קטנות הלכות מזוזה סי' טז ור' ירוחם תולדות אדם וחיה נתיב כא ח"ז. הובאו בש"ך סק"ג]. וי"א דגם לדעה הראשונה צריך שטח של ד"א על ד"א ממש, רק שאין חובה שיהיה בצורת מרובע אלא יכול להיות גם בצורת עיגול [הגהת הט"ז ב"ד שם, אר"ח תרלד סק"ב, וכן הבין בברור הלכה שם שהוא דעת המג"א שם סק"א]. ויש שחילקו ואמרו שלא בכל מקום הוא שווה, אלא יש מקומות שהוא שטח, ויש מקומות שהוא דווקא ד"א על ד"א [בירור הלכה שם].

עמוד קנ"ח טור 2 לאחר הציון להערה 94 — נחלקו הראשונים אם מותר ללמוד תורה בסמוך למת בשביל מת [תוס' ב"ק טז ב ד"ה 'הושיבו' אוסר ועיין שו"ת אורח משפט סי' כ שהביא ראשונים שמתירים באדם גדול — ספר חסידים ושטמ"ק ספ"ק דב"ק, ודעת הר"י מיגש שאם ידוע שעושים לכבודו מותר בכל אדם].

עמוד קנ"ט טור 2 תוספת להערה 120 — ואמנם בשו"ע לא נקט בזה שעור ד"א אלא אפ' כלשהו. ועיין בנו"כ שם. ואם אומרים בזה שאסור מדין חצי שעור עיין שו"ת אורח משפט ב ו, וכן לעניין גילוי ראש. ואם הוא אסור מדינא או מילי דחסידותא עיין אגרות ראייה אגרת מב.

שם, תוספת להערה 124 — ובאגרות ראייה אגרת לט הביא שיש מזקני ירושלים שמחפשים בכל יום ללכת ד"א חדשות בא"י — ובהערות לשו"ת עזרת כהן עמ' תא כתב ע"פ המג"א סי' רמח סקט"ו כתב שנחלקו האחרונים האם יש בזה מצוה או שזה רק מפני סגולתה של א"י.

שם, בסוף הערך — משיכיר את חברו ממרחק ד"א. ערוה וצואה בתוך ד"א [שו"ת אורח משפט סי' יט שחילק ביניהם].

ארבע כוסות:

עמוד קס"א טור 2 תוספת להערה 74 — ובמבוא לשבת הארץ אות י"ד כתב שאע"ג שהעקירה לא באה כאחד והיה לפטור כמו שמצינו בשני שבילין (פסחים י). ושתי כתי עדים (שבועות מ"ז), מ"מ כדי שלא תעקר תקנ"ח לגמרי מחמירין.

ארבע מיתות:

עמוד קס"ג טור 2 לאחר הציון להערה 20 להוסיף פסקה — מי שמת בנידוי ב"ד סוקלים את ארונו [ברכות יט א], והטעם הוא שסקילה היא המיתה היחידה שאין מגע ישיר בין שליח ב"ד לנהרג, וכמו בכלב שוטה שיש בו רוח רעה [יומא פד א, עיין עין איה ברכות יט אות ל].

ארבע מתנות:

עמוד קס"ד טור 1 תוספת להערה 3 — ועיין סדור עולת ראייה עמ' קע ד"ה 'ודמן טעון' שהטעם, שארבע קרנות מסמלים את כל השטח וכל החיים המעשיים הצריכים תיקון.

ארבעה וחמשה:

עמוד ק"ע טור 1 לאחר הציון להערה 77 — וי"א שהטעם של חכמים שאע"ג שחולין שנשחטו בעזרה אסורים בהנאה, כיון שאיסורן מדבריהם חייב [רמב"ם שם ועיין תוס' רע"א קידושין פ"ב אות ל"א שהבין שהכוונה איסור דרבנן, והקשה על הכס"מ פ"ב מהלכות שחיטה ה"ג שאמר שאיסור חש"ב מדברי קבלה. אמנם בבירור הלכה פסחים כב. הסביר דל"ק דכל מקום שכתב הרמב"ם מדבריהם הכוונה מד"ק דהל"מ. ולפ"ז כל מה שאסור מהל"מ אינו פוטר מתשלומי דו"ה].

עמוד קע"ד טור 2 בסוף הערך להוסיף פרק — ט. בזמן הזה. בזה"ז אין גובים תשלומי ארבעה וחמשה כיון שהם קנס, אבל את הקרן גובים כיון שהוא ממון ואמרינן שליחותיהו [שו"ע חו"מ סי' א' ס"ג ע"פ הגמ' בב"ק ד: שהקרן היא ממונא]. ואע"ג שניתן לומר שלא נגבה גם את הקרן שהרי הוא דבר שאינו שכיח שבו לא אמרינן שליחותיהו [גיטין פח ב ב"ק פד ב], מ"מ כיון שמשמע בגמרא [בב"ק פד ב] שהטעם הוא משום קנס ולא שאינו שכיח כן גובים את הקרן [באר אליהו שם אות יז. וע' 'מילואי השמטות' שבסוף מצות ראייה, חו"מ (ביאור הגר"א) סימן א אות ה עמ' קצד].

ארבעה מינים:

עמוד קע"ה טור 1 בסוף הערך — לדעת הר"ח [סוכה דף י"א], שכתב שגם למ"ד לולב אין צריך אגד יש בו דין עשייה, שלקיטתו היא עשייתו, יוצא חידוש גדול, שאם נקצצו מאליהם פסולים, שלא היתה בהם עשייה [שו"ת דעת כהן קפב ד"ה 'ודברי'].
ארון:

עמוד קע"ה טור 2 תוספת להערה 26 — ובעין איה ברכות פ"ט אות א' (וכן בסידור עולת ראייה עמ' שפ על הברכה "ברוך שעשה לי נס") ביאר שהטעם לנס זה הוא להורות לנו שהערכים האלוקיים אינם ביחס עם הטבע, אלא חוץ לטבע.

ארון המת:

עמוד קע"ט טור 2 לאחר הציון להערה 18 — וכן בקבורת עצמות, אין מצוה לקוברן בארון דווקא, ואין צריך להרבות בהוצאות על זה, ואפשר לקוברן בקרקע ממש [שו"ת דעת כהן סי' רכא].

שם, תוספת להערה 26 — ובשו"ת דעת כהן יו"ד סי' רטו ד"ה 'אמנם בעיקר' כתב שהטעם שארון שיש בו חלל טפח חוצץ בפני הטומאה, אינו משום שהארון לא מקבל טומאה (שהרי הוא כלי, וכלי אינו חוצץ בפני הטומאה אפילו אם אינו מקבל טומאה), אלא שכך היא הלכה שארון חוצץ כשיש בו פותח טפח.

ארון הקודש:

עמוד קפ"א טור 1 לאחר הציון להערה 13 — ואם כיוון ירושלים למזרח ממש קובעים את הארון למזרח ממש, ואין בזה חשש שזו דרך המינים שעובדים לחמה, שבמקום שיש טעם אין חשש לדרך המינים [שו"ת אורח משפט או"ח סי' ל' בתחילתו].

ארוסה:

*עמוד קפ"ב טור 2 לאחר הציון להערה 12 — ויש אומרים שארוסה אסורה לארוס כארוסת אחר וכדין אשת איש, כיוון שלא קנויה לו לגמרי [שיטה מקובצת כתובות ז: ד"ה 'זזה לשון שיטה ישנה' בשם הרא"ה והרשב"א].

אריא רביע עליה:

*עמוד קפ"ו טור 1 תוספת להגדרת המושג — להוסיף בהגדרת המושג את המילים בכח ובפועל [ובמידות לחקר ההלכה מבוא תחילת פרק ח, כתב שהשמות למושגים ההגיוניים (כגון: בכח, בפועל, בעצם, במקרה, אמצעי, תכלית, סיבה, מסובב, חיוב, שלילה, כמות, איכות) התחדשו בסוף תקופת הראשונים, אך בגמרא אין להם שמות אלא הגמרא משתמשת במשלים, כמו: מבריא ארי מנכסי חברו, פומייהו כאיב להו].

אריס:

עמוד קצ"ב טור 1 לאחר הציון להערה 125 — מותר לאדם לתת מעותיו לאריס גוי, והאריס יסחור בהם במינים טמאים, שכיוון שנוטל חלקו ברווח — אדעתיה דנפשיה קעביד [שו"ת דעת כהן סי' נז ד"ה 'זמעיקרא'].

ארנונא:

עמוד קצ"ה טור 1 לאחר הציון להערה 12 להוסיף פיסקה — עוד אפשרות למשמעות המושג "ארנונא", היא שהמלך היה מחייב לעבוד את הקרקע בשביעית ולא להשאירה בורה [שו"ת דעת כהן סי' נח ד"ה 'הנה' בביאור דברי הגמרא בסנהדרין כ"ו. ובירושלמי שם, והביא שם שמהתוס' ד"ה 'משרבו' לא משמע כך אלא שהמלך היה מטיל מס על הקרקעות].

עמוד קצ"ו טור 1 בסוף הערך להוסיף פרק — ה. בשביעית. קרקע שחייבים עליה ארנונא מותרת בכל עבודות השביעית [ספר הלכות ארץ ישראל (המיוחס לטור) עמוד יא ובשו"ת משפט כהן סי' סג ד"ה 'כבר' מבאר טעמו שכיוון שמשועבד לארנונא לא נחשב של ישראל כלל].

ארץ ישראל:

עמוד רכ"ג טור 2 לפני הציון להערה 25 — במקום: "וכן העולה" לכתוב: לגבי העולה לא"י על מנת לחזור נחלקו הפוסקים האם הוא בכלל עיקר המצוה [ע' שו"ע או"ח סי' רמח סע'

ד שהעולה לא"י רשאי לצאת בשיירה בע"ש, ודנו הפוסקים האם הוא גם בעולה על מנת לחזור, והמשנ"ב הכריע להקל. והמהרי"ט שם כתב שאינה בכלל המצווה <הערת הרצי"ה מכת"י>.

עמוד רכ"ה טור 2 תוספת להערה 110 לאחר המילים 'ב"ק פ ב' — ובתוס' שם ושם הדגישו שקולא זו נאמרה רק על מצוות יישוב ארץ ישראל, ולא על שאר המצוות <הערת הרצי"ה מכת"י>.

עמוד ר"ל טור 1 תוספת להערה 251 — הרצי"ה קוק בהערותיו, הוסיף סברא שאין זה לכבודה של ארץ ישראל וירושלים להרבות בה טומאה, ע"פ גמרא זבחים קיא א "בושת היא לנו וכלימה היא לנו לגזור טומאה על עיר אבותינו", ודברי רש"י שם ד"ה 'איה' שבוודאי בדוקה היא <הערת הרצי"ה מכת"י>.

ארץ העמים:

עמוד קצ"ח טור 2 תוספת להערה 69 — ובאוצרות הראי"ה ח"ג עמ' 206 כתב לגבי גרר, שהיא מארץ ישראל, אך כיוון שהיא סמוכה לחו"ל היה ראוי לגזור עליה טומאת ארץ העמים.

עמוד קצ"ט טור 1 לאחר הציון להערה 92 להוסיף פיסקה — טומאת ארץ העמים גורמת לכך שאין אפשרות בחו"ל לרוח כללית קדושה, ולכן זו תיתכן רק בא"י, וזו אחת הסיבות להבדל שבין תורת א"י לתורת חו"ל [אגרות הראי"ה ח"א אגרת צו עמ' קיב. ועיין אוה"ק ח"ב מאמר שלישי, סדר ב אות יט 'התגלות העולם המאוחד בארץ ישראל', אורות התשובה פי"ג אות ז, ארץ חפץ עמ' כה].

אשה:

עמוד רמ"ב טור 2 תוספת להערה 4 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' קו ד"ה 'יקרתו' שכתב שכיוון שחיוב אשה בלאווין נלמד בהיקש מאיש, היא כטפל לגבי עיקר, ולכן אי אפשר שתהיה יותר חמורה מאיש, ועיין שם הנפק"מ.

עמוד רמ"ג טור 2 לאחר הציון להערה 46 להוסיף פיסקה — איסור לא תחבול בגד אלמנה — יש אומרים ששייך גם בנקבות כשאר לאווין [ספר החינוך מצווה תקצא, וכן משמע במ"ח שם שלא העיר בדבר] אמנם יש מי שכתב שלפוסקים שהביאו טעמים בלאו זה, לא נאמר לאו זה על נשים, משום שטעמים אלו לא שייכים בהן [שו"ת אורח משפט ח"מ סי' ה ד"ה 'זהנה'].

עמוד רמ"ד טור 2 תוספת להערה 151 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו חלק ד סע' ב שהקשה מדוע אין אישה פטורה מתרומות מעשרות ושאר מתנות עניים, והרי לכאורה הזמן גרמן, שהרי פטורים מהם בשביעית. ועיין מה שחילק שם.

עמוד רמ"ט טור 2 לאחר הציון להערה 274 — ויש מי שכתב שזוהי הודאה על מעלה יתירה

שבה, המכוונת לרצון העליון [עולת ראייה, ח"א עמ' עא-עב. וע' בהערות לסדר התפילה, אות יג, ח"ב עמ' תג] >הערת הרצי"ה מכת"י<.

אשם שפחה חרופה:

עמוד רע"ג טור 2 תוספת להערה 24 — וראה שו"ת משפט כהן סי' קכ שכתב שטעמו של הרמב"ם שכן תשע שנים ויום אחד חייב באשם שפחה חרופה, אינו משום שחייב בה את המזיד כשווגג, אלא מהיקש.

אשת אב:

עמוד רפ"ו טור 1 תוספת להערה 58 — וראה שו"ת דעת כהן סי' קמח ד"ה 'ומה שכתב' שמוכיח שמה שאב שמגייר את בנו, אפילו למ"ד שגר אסור באשת אביו, אינו מצד שאיסור זה נחשב איגוד בין האב לבן, אלא מצד יחש הטבע בין האב לבן. עיין שם טעמו.

אשת חבר:

עמוד רצ"ג טור 2 אחר הערה 20 — וכל זה דווקא באשת חבר, כיוון שלחבר יש נאמנות כללית (כגון בכל ענייני טהרות שיש בהם פריטים רבים), אך מי שיש לו רק נאמנות פרטית לדין מסוים, כגון למעשרות, אין לאשתו נאמנות, שכיוון שהוא מקרה בודד אין ההרגל פועל על זה (לאשתו) [שו"ת דעת כהן סי' נט].

אשת כהן:

עמוד רצ"ה טור 2 לאחר הציון להערה 42 להוסיף פיסקה — אשת כהן שיש ספק אם נבעלה, מעמידים אותה בחזקת כשרות. ואין הכוונה לחזקת צדיקות, שחזקה שהיא צדקת, שהרי אין חושדים אותה דווקא שזינתה ברצון שהרי נאסרת גם באונס, אלא זו חזקת היתר לבעלה [שו"ת עזרת כהן סי' י סע' א, ויא ד"ה 'ריש מילין'].

אתרוג:

עמוד שי"ב טור 2 תוספת להערה 228 — שו"ת משפט כהן סי' כד. ושם בסוף סע' ט מסיק שלא שייך בזה היתר זה וזה גורם.

באים כאחד:

עמוד ש"כ טור 2 לאחר הציון להערה 4 — וטעמו שאנו אומרים שנחשב כמו בזה אחר זה [שו"ת דעת כהן י"ד סי' קס ד"ה 'ומש"כ כת"ר'], וכיון שיש כח בגט לפעול, ואח"כ יפעל כדין, מקדים הכוח לבוא [שו"ת דעת כהן קסא ד"ה 'וביתר'].

בדיקת חמץ:

עמוד שד"מ טור 1 לאחר הציון להערה 12 — וי"א שאין כלל מחלוקת בראשונים בזה, אלא

שבמקום המצוי קצת עובר בבל יראה, ובמקום דאינו מצוי כלל, כגון שבאופן רגיל לא ימצאנו כלל, שבאופן כזה חצר אינה קונה [וכמ"ש תוס' ב"מ כו א ד"ה 'דשתיד'], אינו עובר בבל יראה [מצוות ראייה אר"ח סי' תלא, הובא בטוב ראי פסחים ד ב אות כב].

שם, לאחר הציון להערה 16 — יש מהאחרונים שכתב לפרש לפי שיטות הראשונים שבבדיקת חמץ וביעורו מקיים מצוות תשביתו, וכך גם בביטול חמץ מקיים מצוות תשביתו [ראה לעיל ובהערה 6] שכמו שבמצוות עשה ישנן שתי דרכים להימנע מלעבור על המצווה כפי שמצינו בתרומות ומעשרות שיכול לקיים המצווה ע"י הפרשה, ויכול להיפטר מן המצווה ע"י הכנסה דרך גגות וקרפיפות, כן קיים חילוק זה במצוות לא תעשה, במקום שצריך לקיימם בקום עשה. לדוגמא, בבל יראה ובל ימצא, יכול להימנע מהל"ת ע"י ביעור חמץ, שבכך מקיים את הלאו בקום ועשה, ויכול לבטל החמץ ובכך להפקיע עצמו מהחוב, אבל אינו פועל התיקון של בל יראה ובל ימצא. על כן תיקנו חכמים שיעשה את שתי הדרכים של התורה, ולא יסמוך רק על הביטול, שאינו התיקון של בל יראה ובל ימצא [טוב ראי פסחים אות ב].

שם, לאחר הציון להערה 16 להוסיף פיסקה — צריך לכוון בבדיקת חמץ לקיים מצוות בוראו, ואפילו שבדיקת חמץ דרבנן ואפילו למ"ד מצוות דרבנן אין צריך כוונה, כבר כתב בספר חסידים שהמקיים מצוות אפילו דרבנן בלי כוונה ביטל את מצוות עבודה שבלב [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' קכח אות א' סע' א].

עמוד שמ"ה טור 1 לאחר הציון להערה 55 — בעלי מלאכה יפסיקו מלאכתם חצי שעה קודם זמן בדיקת חמץ (דהיינו צה"כ), וכל אדם יזהר שלא לאכול ולא לעסוק בשום עסק מטריד בזמן זה [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' קכח אות א' סע' ב].

עמוד שמ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 123 — ויש מי שכתב שהטעם הוא משום שאין דרך להכניס שם חמץ [ברור הלכה פסחים ז ב (הובא בטוב ראי פסחים ז: אות נח) בדעת הרמב"ם והסמ"ג]. שם, תוספת להערה 125 — ועיין גליון הש"ס לירו' שהוכיח דין זה מדברי הגמרא פסחים פ"א ה"א דבעי בדיקה בחצרות ירושלים. ועיין בברור הלכה פסחים ח א (הובא בטוב ראי שם אות נד) מה שהקשה עליו.

שם, תוספת להערה 126 — הב"ח בד"ה 'כתבו הסמ"ק והאגודה' הוכיח זאת בק"ו מרפת בקר שכתב הרמב"ם דבודאי חמץ צריך בדיקה. אמנם עיין ברור הלכה שם, שלפי דבריו בדעת הסמ"ג והרמב"ם שטעם רפת ולול שונה מחצר, אין ק"ו.

שם, לאחר הציון להערה 129 — וי"א דדין זה הוא בחצר אבל לא בחורי החצר [הר"ן פסחים ד ב מדפי הר"ף דייק כן בדעת הרמב"ם], וי"א דדין זה הוא דווקא באמצע החצר, אבל לא בצדדים [כן דייק בשלטי גבורים פסחים ד ב מדפי הר"ף אות ז מלשון הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה

פ"ב ה"ד, וכן היא לשון השו"ע) והסמ"ג (מ"ע לט) וברור הלכה פסחים ח א (הובא בטוב ראי שם אות נד). הביא את מקורם מהירושלמי (פסחים פ"א ה"א) דבעי בדיקה בחצרות ירושלים מפני שאוכלים בהם לחמי תודה. אמנם תמה שם על הש"ג, שלא הזכיר את הר"ן שחילק לדעת הרמב"ם בין החצר לחורים שבחצר ולא בין אמצע החצר לצדדי החצר]. ויש שהתירו אף בודאי חמץ [כן הבין ברמב"ם בברור הלכה פסחים ח א (הובא בטוב ראי שם אות נד) ממ"ש 'והן אוכלין כל חמץ שיפול שם', ושינה מלשון הגמרא 'מפני שהעורבין מצויין שם'. אמנם לפי הבנת הר"ן ברמב"ם שאין חילוק בין צדדי החצר לאמצע החצר, צ"ל שרק בספק אפשר לסמוך וכן פסק הר"ן]. וי"א דכוונת השו"ע דבודאי בעי בדיקה אין כוונתו בדיקה ככל דיני בדיקה דלילה ונר, אלא רק צריך שילך וישגיח שלא נותר שם חמץ [מצות ראייה סי' תלג ס"ו, הובא בטוב ראי פסחים ח א אות נד].

עמוד שמ"ט טור 2 לאחר הציון להערה 199 — תיכף אחר הברכה יתחיל לבדוק במקומות שמכניסים בהם כזית חמץ, שבהם יש חיוב בדיקה לכו"ע (גם לדעות שטעם הבדיקה משום לא יראה), ורק לאחר מכן יבדוק במקומות שמכניסים בהם פחות מכזית, שבהם יש מחלוקת האם יש חובה לבדוק (רק לדעות שטעם הבדיקה משום שמא יאכלנו, וחצי שיעור אסור מה"ת) [שו"ת אורח משפט א"ח סי' קכח אות א' סע' ה].

בדיקת סכין :

עמוד שנ"ה טור 1 תוספת להערה 13 — ועיין עוד בשו"ת דעת כהן סי' ח ד"ה 'והנה בפ"א' שהוכיח בדעת הרמב"ם שגם בשוחט מומחה ובסכין בדוקה יש ג"כ לחוש שמא אירע טריפות, שפעמים שמזדמן קלקול גם למומחה. ומה שמותר לאכול משחיטתו הוא רק בגלל נאמנותו שלא נתקלקלה שחיטתו.

עמוד שנ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 75 — יש מי שכתב שלמי שסובר שישראל מומר אינו נאמן אף כשמשיגה נכנס ויוצא [תוס' חולין ג א ד"ה 'בודק'], כל זה הוא משום שסובר שלא יבדקו אחריו את הסכין, אך כשאומרים לו במפורש שיבדקו אחריו — מועיל דין נכנס ויוצא גם לשיטתם [שו"ת דעת כהן סי' ס ד"ה 'ובעיקר הדבר'].

בדיקת ריאה :

עמוד שנ"ח טור 1 תוספת להערה 14 — ועיין שו"ת דעת כהן יו"ד סי' כו ד"ה 'אבל יש' שכתב שחשש סירכא בריאה מוגדר "מיעוט המצוי ביותר", ומשמע מדבריו שלשאר מיעוט המצוי, שאינו מצוי ביותר — לא חוששים.

שם, לאחר הציון להערה 16 — טעם נוסף שבדקים את הריאה יותר משאר אברים: שמבחינת המציאות בדיקת נפיחה שייכת בריאה יותר מבשאר טריפות (כגון נקובת הוושט), וזה אפשר משני טעמים: א. דווקא בריאה אם אין נקב הבדיקה תועיל, אך בוושט למשל יתכן שהנפיחה עצמה (של הבדיקה) תנקוב אותו. ב. דווקא בריאה אם יש

נקב הבדיקה תועיל, אך בוושט למשל אפילו אם יש נקב יתכן שהוא יסתם ע"י לחלוחית והבדיקה לא תועיל [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' כא ד"ה 'אלא דלע"ד'].

עמוד שנ"ט טור 2 לאחר הציון להערה 56 — עוד יש מעלה לבדיקה ע"י נפיחה יותר מבדיקה ע"י משמוש, שנפיחה היא מופת (ראיה) טוב יותר, שהרי כך הוא בחיי הבהמה (שנושמת והריאה מתנפחת), אך לגבי משמוש — יתכן שע"י המשמוש העביר בשר בריאה ממקום למקום, מה שלא נעשה בחיי הבהמה [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' כו ד"ה 'ולע"ד שני'].

שם, תוספת להערה 57 — ועיין שו"ת דעת כהן יו"ד סי' כט ד"ה 'תשובה' שכתב שאע"פ שיתכן שיהיה נקב קטן שאינו מתגלה ע"י נפיחה — או שלא חששו לזה מפני שאינו מצוי, או שנקב כזה אינו מטריף.

בדק הבית:

עמוד שס"ד טור 1 לאחר הציון להערה 6 — קדשי בדק הבית אין בהם פסול טריפה [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' רח ד"ה 'בתשובת חת"ס'].

בהמה גסה:

הוספת הערה על ההגדרה — ועיין בשו"ת דעת כהן יו"ד סי' יג סע' א שכתב (לעניין פירכוס) שהגדרת "בהמה גסה" תלויה במין הבהמה אם היא גסה או דקה, ולא בבהמה המסוימת הזו, כגון עגל שהוא ממין הפר ולכן מוגדר כבהמה גסה.

עמוד שס"ח טור 2 לאחר הציון להערה 30 להוסיף פיסקה — מכירת חלק מבהמה גסה לנכרי — גם כן אסורה [שו"ת משפט כהן ענייני ארץ ישראל נ"ח ד"ה 'ויותר י"ל'].

בהמה דקה:

עמוד ש"ע טור 1 תוספת הערה להגדרה — ועיין שו"ת דעת כהן יו"ד סי' יג סע' א' שכתב (בענין פירכוס בהמה דקה לאחר שחיטתה), פירוש "דקה" הוא דקות המין, ולא דקות אותה בהמה.

בוגרת:

עמוד שע"ט טור 2 לאחר הציון להערה 79 — אולם אם ראתה בבית אביה יש מי שכתב שא"א לתלות בדם בתולים אחר בעילת מצווה [ט"ז ס"ס קפ"ז]. ויש מי שכתב שאם מרגישה כאב אפשר לתלות בדם בתולים גם בראתה קודם, אם לא פסקה מלראות בשום בעילה. אך אם פסקה ולא ראתה דם לאחר בעילה שניה — א"א לתלות יותר בדם בתולים [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' פג ד"ה 'והנה מצד'].

כרך ג בוהק – בני קטורה

בונה :

עמוד ד' טור 1, לאחר הציון להערה 46 – כיוון שרוצה לעשותה (את הגבינה) בצורה יפה ומכוונת (אך אם אינו מקפיד על הצורה אין שייך בזה בונה) [שו"ת אורח משפט סי' סט ד"ה 'ואע"פ'].

שם, תוספת להערה 46 – ועיין שו"ת אורח משפט סי' סט ד"ה 'מה שרוצה' שהעיר שמוכח מהרמב"ם שם שגדר בונה הוא דווקא קיבוץ החלקים, ולא הפיכת הנוזל למוצק.

עמוד ד' טור 2 תוספת להערה 56 – ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' עז ד"ה 'אבל הקשה' שדן כיצד שייך לחייב את המפיס מורסא משום מכה בפטיש, והרי עדיין אינו גמר מלאכה.

שם, תוספת להערה 58 – ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' עז שכתב שכן מותר להפיס מורסא של בע"ח משום צער בעלי חיים והפסד גדול.

עמוד ד' טור 1 לאחר הציון להערה 145 – ויש מי שחילק בין בונה ע"ג כלים בניין שהדרך לבנותו בקרקע, שפטור משום ששינה מדרך מלאכתו, לבין בונה בניין של כלי שהדרך לבנותו בתלוש, שהוא חייב [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קנד ד"ה 'שם סי'].

בוקא דאטמא :

עמוד י"ט טור 2 לאחר הציון להערה 19 להוסיף פסקה – עיקר הטריפות נובעת מכך שהבוקא דאטמא שף מדוכתיה, ולא מכך דאיעכול ניביה, אלא שכל זמן שלא איעכול ניביה חוזר ומבריא [שו"ת דעת כהן הלכות טריפות סי' לט אות א]. יש מי שהמסתפק האם כיוון ששף מדוכתיה אנו חוששים שאיעכול ניביה ועיכול הניבים גרם שישוף מדוכתיה, או להיפך, שאנו חוששים שהשף מדוכתיה גרם לכך שאיעכול ניביה. ומוכיח מהחיי אדם הש"ך ועוד פוסקים, שהשיפה גורמת לעיכול הניבים [שם, ס"ק ב].

עמוד כ' טור 1 לאחר הציון להערה 41 – ומה שחוששים לעיכול הניבים אע"פ שאין חוששים לשמוטה, משום שהניבים הוא דבר רך [שו"ת דעת כהן סי' מד].

בור :

עמוד כ"ז טור 2 תוספת להערה 111 – ועיין שו"ת משפט כהן סי' קיד ד"ה 'וכבר' שתלה זאת במחלוקת התלמודים, שהבבלי מחייב אם הוזק, והירושלמי פוטר.

שם, תוספת להערה 125 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' קיד ד"ה 'ולפי' שביאר הטעם שמחלקים באדם בין מיתה לנזיקין, שבמיתה היא חובת כפרה, ובנזיקין הוא ממון, ואילו בשור פסולי המוקדשים, שאין חילוק בגדריהם ושניהם הם ממון, לא מחלקים בין מיתה לנזיקין ופטור משניהם. ולכן לשיטת הירושלמי, שמחלק גם בכלים בין מיתה (שנשברו לגמרי) לנזיקין (שנתקלקלו) אע"פ ששניהם ממון — מחלק גם בפסולי המוקדשים.

בורר:

עמוד מ"א טור 1 לאחר הציון להערה 120 להוסיף פיסקה — יש מי שהוכיח מגירסת הירושלמי שחכמים חולקים על ר"א ומתירים חולב מחבץ ומגבן מדאורייתא. אך דוחה דבריו ומוכיח מגירסת הבבלי והתוספתא שלגבי חולב מחבץ ומגבן לכו"ע הוא חיוב דאורייתא, ואין בזה מחלוקת ר"א וחכמים [שו"ת אורח משפט או"ח סי' סד אות א].

בזוי מצוה:

עמוד נ"ב טור 2 תוספת הערה להגדרת הערך — עיין עין איה שבת פרק ב אות טו שביאר כי ההבדל בין קדושה למצווה הוא שמטרת הקדושה היא להשריש באדם את רוממו כבודו של מקום ברוך הוא, אך מטרת המצווה היא להכשיר את האדם לתכלית נעלה, והן קדושות מצד התכלית המושגת מהן.

עמוד נ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 23 — ויש מי שדייק מרש"י שם ש"בזוי מצוה" נאמר רק לגבי שימוש לדבר הרשות, אך לגבי שימוש לדבר מצוה אין דין ביזוי מצוה, ובזה נחלקו בגמרא האם מותר להשתמש לאורה (לדבר מצווה דווקא), ובזה טעם האיסור רק כדי שיהיה היכר שהוא נר מצווה [טוב ראי שבת פרק ב אות לב].

בזיון קדשים:

עמוד נ"ה טור 2 תוספת להערה 18 — ועיין טוב ראי שבת פרק טו אות קכ שכתב שהטעמים שהגמרא הביאה — משום בזיון קודשים ומשום שלא יסריח — אינם הכרחיים, והטעם העיקרי הוא לכבוד שמיים לעשות המצווה בשלמותה.

עמוד נ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 61 להוסיף פיסקה — יש מי שכתב שגם למ"ד שאסור למכור לגוי, מודה שמותר למכור חלק מהבהמה שאסור באכילה, כגון שאסור לאוכלו מחמת חיסרון ניקור, שהרי הכל יודעים שמוכרו רק משום שאינו ראוי לאכילה [שו"ת משפט כהן סי' כז אות ב].

בטול ברוב:

הוספת הערה על המילה 'תערובת' בהגדרה — ועיין שו"ת דעת כהן סי' קט ד"ה 'ואם' שביאר שאפילו אם כל אחד עומד בפני עצמו, מכל מקום כיוון שנתקרבו יחד נחשבים

למעורבים, וכמו שמצאנו לגבי סכך כשר וסכך פסול בסוכה שתחת האילן. וע"פ זה מחדש שיש דין ביטול ברוב ע"י מגע לגבי הכשר מקוואות, אע"פ שאינה תערובת גמורה. עמוד ס"ז טור 2 לאחר הציון להערה 14 — לאחר שהאיסור בטל ברוב, גם אם התברר אח"כ שאכל את האיסור — אינו נחשב כלל בגדר "תקלה", שהרי אכל בהיתר, ולא רק לשיטות שהאיסור נהפך להיתר, אלא אפילו לשיטות שהאיסור לא נהפך להיתר, נחשב אנוס ע"פ התורה שהתירה לו [שו"ת דעת כהן סי כח אות ז].

בטול חמץ:

עמוד פ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 22 — יש מהאחרונים שחידש ביאור נוסף בגדר ביטול חמץ, שהוא מדין ביטול כפשוטו, כמו שמצינו לגבי ביטול תבן לסוכה, שאדם יכול לבטל את שלו ולהחשיבו כעפר, והרי הוא ככופת שאור שייחדה לשיבה, שיש אומרים שמותרת גם באכילה, ועכ"פ מועיל להפקיע ממנו כל יראה שהרי בלאו הכי אינו ברשותו של אדם [גנזי הראיה ב' חודש האביב 'בעניין ביטול חמץ'].

עמוד פ"ד טור 1 תוספת להערה 33 — וראה טוב ראי פסחים אות ב שכתב בסיבת תקנת חכמים זו שכמו שבמצוות עשה ישנן שתי דרכים להימנע מלעבור על המצווה כפי שמצינו בתרומות ומעשרות שיכול לקיים המצווה ע"י הפרשה, ויכול להיפטר מן המצווה ע"י הכנסה דרך גגות וקרפיפות, כן קיים חילוק זה במצוות לא תעשה, במקום שצריך לקיימם בקום עשה. לדוגמא, בבל יראה ובל ימצא, יכול להימנע מהל"ת ע"י ביעור חמץ, שבכך מקיים את הלאו בקום ועשה, ויכול לבטל החמץ ובכך להפקיע עצמו מהחיוב, אבל אינו פועל התיקון של כל יראה ובל ימצא. על כן תיקנו חכמים שיעשה את שתי הדרכים של התורה, ולא יסמוך רק על הביטול, שאינו התיקון של כל יראה ובל ימצא [טוב ראי פסחים אות ב].

עמוד פ"ה טור 1 תוספת להערה 64 — ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' קמז ד"ה 'מרוב' שהעיר שאע"פ שלגבי ברכות התורה י"א שמברכים על מחשבה (הרהור בד"ת), הוא דווקא בברכה דאורייתא, אך בטול חמץ הוא דרבנן.

בטול רשות:

עמוד צ"ד טור 1 תוספת להערה 104 — ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' פב ד"ה 'שו"ר' שדן בשתי הגירסאות בתוספתא — "אינו יכול לבטל" או "אינו צריך לבטל".

בימה:

עמוד קי"ב טור 2 תוספת להערה 8 — שו"ת אורח משפט או"ח סי' קמט.

עמוד קי"ד לאחר הציון להערה 14 — ואין בזה הבדל בין אשכנזים לספרדים [כן נראה משו"ת

אורח משפט סי' לו, הובא בטוב ראי מגילה כד ב אות מז, טוב ראי ע"ז יא א אות כב שאע"פ שרק הגויים שבמקומות האשכנזים נהגו כן, מ"מ אסור לכולם, שהוא מנהג ע"ז].

ביצה (החומר):

עמוד קל"ז טור 1 תוספת להערה 121 — והעיר בשו"ת אורח משפט או"ח סי' פט שאע"פ שחוזרת להיות אפרוח הראוי לאכילה, כיוון שנפסלה לאכילה שעה אחת — לא חוזרת לאיסורה, משום שהן פנים חדשות ומהיתרא קא הווי.

עמוד קל"ט טור 1 לאחר הציון להערה 225 — ואע"פ שהנכרי חשוד שאומר כן להשביח את מקחו, מילתא דעבידא לגלויי מצטרף לסימני הביצים, ואע"פ שהסימנים לאו דאורייתא [שו"ת עזרת כהן סי' כב ד"ה 'והנה'].

ביצה (שעור):

עמוד קמ"ה טור 1 תוספת להערה 58 — ובשו"ת דעת כהן סי' קח ד"ה 'וע"ד' כתב שכן נהגו בכל תפוצות ישראל להחמיר בשיעור המקווה כפליים משיעור ביצה של זמנינו, מהחשש שנתקטנו השיעורים (האצבעות והביצים), וכן ראוי היכי דאפשר.

בית:

עמוד קמ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 46 להוסיף פיסקה — כרם נקרא גם בית, בניגוד לשדה שלא נקרא בית (ונפק"מ שלגבי מעשרות שכתוב בהן שדה, פטור בבית, אך דין כלאי הכרם שייך גם בבית) [שו"ת משפט כהן סי' מט ד"ה 'זבר'].

בית דין:

עמוד קס"ג טור 1 לאחר הציון להערה 400 להוסיף פיסקה — יש מגדולי האחרונים שחידש שבכל מקום שאיננו יכולים לדון דיני תורה בזמן הזה, אעפ"כ אנו מחוייבים מן התורה לדון ע"פ סברות היושר והצדק על מנת ליישב את העולם, שהרי לא נגרע מבני נח שהוזהרו על הדינים ללא פרטי ההלכות שנמסרו רק לישראל [שו"ת אורח משפט ד, מצוות ראייה חו"מ א ד"ה 'בענין']. וע"פ זה חידש עוד, שכאשר יש ספק מהו דין תורה — עלינו לדון ע"פ סברות היושר והצדק, ויש ביד בית הדין זכות לכופ פשרה במקרים מסוימים, גם ללא הסכמת הצדדים [מצוות ראייה שם, והוסיף שהוא כדן ספק תקנה, שמעמידים בו על דין תורה].

עמוד קס"ג טור 2 לאחר הציון להערה 419 להוסיף פיסקה — לתקנות שמתקנים הציבור (להסיע על קיצתן) צריך בית דין חשוב אם הוא לאפוקי ממונא [גר"א חו"מ סי' רלא], ולשאר תקנות אין צריך בית דין חשוב אלא סתם בית דין [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' ב ד"ה 'אחרי'].

עמוד קע"ד טור 1 לאחר הציון להערה 747 — וי"א שמהתוספתא שנקטה 'החשוד להיות

נוטל שכרו' [בכורות פ"ג מ"ח], משמע דדין זה הוא משום חשד ולא משום קנס [באר אליהו סימן ט סק"ח, ע"פ הר"ן. וכן כתב שם בסק"ט ע"פ הירו' ריש סנהדרין].

בית הכנסת:

עמוד קצ"א טור 1 תוספת להערה 17 — וכתב בשו"ת אורח משפט סי' לה ד"ה 'והנה' שהוא איסור גמור מעיקר הדין להיכנס לבתי כנסיות שיש בהם התערבות גברים ונשים בבית הכנסת.

עמוד קצ"ב טור 2 לאחר הציון להערה 75 — אולם, ככל שבית הכנסת גדול יותר יש יותר מצווה של ברוב עם הדרת מלך, והיא מצווה מהודרת יותר, יותר מלבנות בית כנסת נוסף [שו"ת אורח משפט או"ח סי' לג ד"ה 'והנה'].

בית הכסא:

עמוד ק"י טור 1 לאחר הציון להערה 116 — ופשוט שאין חילוק אם המזוזה בפנים לדלת או מהדלת ולחוץ, בכל מקרה פטור ממזוזה כיוון שעצם הדירה אינה של כבוד, וכן בבית המרחץ (ואינם כחדר שהנשים רוחצות בו לפעמים, ששם אינו דירה שאינה של כבוד) [שו"ת דעת כהן סי' קפג ד"ה 'והנה'].

בית המנוגע:

עמוד רכ"ד טור 1 לאחר הציון להערה 124 — להוסיף את דברי הגמרא שבית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות [סנהדרין עא א].

בית המקדש:

עמוד רכ"ו טור 1 תוספת להערה 61 לאחר המילים "לא עלו רובם" — והרצ"ה קוק בהערותיו מכת"י תירץ שהדין שצריך רוב ישראל הוא משום שבניין בית המקדש תלוי במחיית עמלק, כדברי הגמרא סנהדרין כ ב "שלוש מצוות נצטוו בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה", ולגבי מחית עמלק כתוב (דברים כה יט) "והיה בהניח ה' אלקיך מכל אויביך מסביב", ומצב זה מתקיים בדרך כלל כאשר רוב ישראל בארץ, אך בבית שני שהיה בסיוע מלכויות הגויים — התקיים "בהניח" גם בלא רוב ישראל בארץ. ועוד תירץ, שמשום שלא היו רוב ישראל לכן היו חסרונות בבית שני ביחס לבית ראשון, כדברי הגמרא "ואכבדה" חסר ה', אלו דברים שהיו חסרים בבית שני [יומא כא ב].

שם, תוספת להערה 63 — ובשו"ת משפט כהן סי' צב כתב שהוא חידוש שחידשה התורה שבענייני המזבח ובית המקדש צריך נביא ושואלים מן השמיים, אע"פ שבשאר כל התורה הוא דבר נמנע לשאול מן השמיים.

*עמוד רכ"ה טור 2 תוספת להערה 55 — ועיין באגרות חזו"א אגרת רו' שכתב שאנו מחוייבים בזה לדברי חז"ל שעמד 420 שנה. ועיין באר הגולה למהר"ל באר השישי עמוד קלט ד"ה 'עוד בספר ימות עולם' שהביא את דעת הימות עולם ששינה מחשבון חז"ל, וחולק עליו. ועיין בהערה 1236 שם שהביא בזה דעות שונות, וכן בכוזרי המבואר (לרב דוד כהן) מאמר א פרק מ"ה שהביא בזה דעות שונות.

עמ' ר"ל לאחר הציון להערה 175 — ונחלקו הפוסקים בדין החיל: י"א שקדושתו מדאורייתא [במנחת אברהם ח"א סי' כג כתב שכן משמע ברמב"ם בית הבחירה פ"ז הט"ז שכתב 'החיל מקודש ממנו שאין עכו"ם וטמא מת ובוועל נדה נכנסים לשם' ולא כתב כלשונו בה"ז 'עזרת הנשים מקודשת מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם ואיסור זה מדבריהם'. וכן משמע מדבריו גם לגבי טמא מת בעזרת נשים שכתב שם 'וטמא מת שנכנס לעזרת הנשים אינו חייב חטאת'. וכן בהלכות ביאת מקדש פ"ג שכתב הרמב"ם 'החיל משלחין ממנו עכו"ם וטמאי מת ובוועלי נדות אבל טבול יום נכנס לשם שכבר טבל. עזרת הנשים משלחין ממנו טבול יום אבל לא מחוסר כיפורים שמחוסר כיפורים העריב שמשו ואסור טבול יום במחנה לוייה מדברי סופרים... אבל טמא מת או טבול יום שנכנס לעזרת נשים... מכין אותו מכת מרדות'] ומקורה בהלכה למשה מסיני [מנחת אברהם שם], וי"א שקדושתו מדרבנן [ר"ש כלים פ"א ה"ח, ראב"ד בית הבחירה פ"ז הט"ז, שו"ת משפט כהן סי' צו עמ' רא, חסדי דוד על תוספתא כלים ב"ק פ"א ת"ח].

עמוד רל"ד טור 1 הוספה להערה 315 לאחר המילים 'שו"ת משפט כהן שם' — וכן כתב באגרות הראי"ה ח"ד אגרת תתקצד.

שם, לאחר הציון להערה 315 — או שאיסורו מדרבנן [שו"ת משפט כהן שם, אגרות הראי"ה שם], או שיש בו איסור עשה [אגרות הראי"ה ח"ד אגרת א'שכז].

עמוד רמ' טור 2 לאחר הציון להערה 540 — בזמן הגלות יש לעשות זכר למקדש יותר מבזמן הבית [אגרות הראי"ה ח"א אג' קיד].

עמוד רמ"א טור 1 לאחר הציון להערה 559 — יש מי שכתב שגם למאן דאמר שאין איסור כרת במקום המקדש בזמן הזה [ראב"ד בהשגות הל' בית הבחירה פ"ו הי"ד] עדיין יש בו איסור דאורייתא או לפחות דרבנן משום זכר למקדש [שו"ת משפט כהן סי' צו].

שם, להוסיף פיסקה — יש שכתב שכיוון שריב"ז תיקן ליטול לולה שבעה זכר למקדש, על כן כמה וכמה גדולי עולם השתוקקו ליטול אתרוג מא"י דווקא. והוסיף שהקב"ה גלגל שבאתרוגי חו"ל נמצאו אתרוגים מורכבים, להוסיף לחיבת אתרוגי א"י [עץ הדר עמוד ו].

בית המרחץ:

עמוד רמ"ג טור 1 לאחר הציון להערה 45 — ופשוט שאין חילוק אם המזוזה בפנים לדלת או מהדלת ולחוץ, בכל מקרה פטור ממזוזה כיוון שעצם הדירה אינה של כבוד, וכן בבית

הכסא (ואינם כחדר שהנשים רוחצות בו לפעמים, ששם אינו דירה שאינה של כבוד) [שו"ת דעת כהן סי' קפג ד"ה 'והנה'].

בית הקברות:

עמוד רס"ג טור 1 לאחר הציון להערה 116 — ובעצם נטיעת אילנות בבית הקברות, בחו"ל הוא מנהג עתיק לנוטען, וכן מובא בתוס' מגילה כ"ט. אך בא"י נהגו בזה איסור קדום, מחשש שהאילנות ירגילו בני אדם לבוא לשם לטיול וכדומה. וראוי לחוש לאיסור זה [שו"ת דעת כהן סי' ריב].

בית שער:

עמוד רע"ו טור 1 תוספת להערה 44 — ובפ"א כתב שגרסת הגמ' לפי הרמב"ם שונה מהגרסא הכתובה אצלנו. ועיין כס"מ שם ובב"י סי' שע מה שכתב בזה. ועיין בברור הלכה סוכה ג ב ציון ד (הובא בטוב ראי עירובין פה ב אות כח) מה שהעיר עליו.

עמוד רע"ו טור 2 תוספת להערה 50 — ועיין בטוב ראי עירובין אות כח שהאריך לבאר שיטת הרמב"ם בזה.

בכור אדם:

עמוד רע"ז טור 1 תוספת להערה 1 — ובעולת ראה ח"א עמודים מ-מא ביאר את העניין ע"פ הפנימיות שהבכור מוכן לשם עלייה, והפדיון הוא שמירת כח הקדושה עד בוא זמנה להיגלות.

עמוד ר"פ טור 1 לאחר הציון להערה 111 — יש מי שכתב שספק בכור, הכהן יברך שהחיינו שהרי עכ"פ מגיעה הנאה לידיו, ויוציא ידי חובה את אבי הבן [שו"ת חת"ס ח"ב יו"ד סי' רצט ד"ה 'וניל']. ויש מי שחלק וכתב שלא יברך, שברכת הכהן על ההנאה היא על שהגיעה לידו הנאה מן השמיים, אך כאן שהוא ספק אם חייב בפדיון — אינו מברך [שו"ת אורח משפט סי' מו].

בכור בהמה טהורה:

עמוד רפ"ז טור 2 לאחר להערה 142 — אך כל זמן שהכהן קיבל את הבכור, ונהנה ממנו באיזו דרך האפשרית לו, אין בזה משום מבזה מתנות כהונה, בזמן הזה שאי אפשר לאוכלו [שו"ת משפט כהן סי' לח אות ב].

עמוד ר"צ טור 1 לאחר הציון להערה 262 — אמנם מותר למוסרו לנכרי על מנת שיגדלנו, ואפילו אם הנכרי הוא רועה [שו"ת דעת כהן סי' קפט]. אך אם מוכר לנכרי רק מה שאינו ראוי לישראל כגון מצד חיסרון-ניקור, אין בזה ביזיון קדשים, שהכל יודעים שמוכרו לנוכרי רק משום שאסור לישראל [שו"ת משפט כהן סי' כז סע' ב].

עמוד רצ"ט טור 2 בסוף הערך להוסיף פסקה — אמנם כאשר עד אחד מעיד שהוא בכור, פשוט לכו"ע שנאמן, ואין חוששים לחיסרון הנאמנות של עד אחד, שהרי איתחזק איסורא (שיש חזקה דמעיקרא של ביכרה עדיין) [שו"ת דעת כהן סי' קצא].

בכורים:

בהגדרת הערך להוסיף הערה — בספר מאורות הראיה לשבועות עמוד שטו ביאר את תוכן מצוות הביכורים, שהוא להעלות את כל הפעולות הגשמיות שיהיו בעצמן מקודשות לשמיים (שבזה מעלת קדושה גדולה ממעלת טהרה).

עמוד ש' טור 1 תוספת להערה 24 — והוסיף בספר טוב ראי כתובות אות קסה שלפי זה לדעת הרמב"ם אין לנו מקור שלא יחול שם ביכורים בזמן הזה, ומסברא צריך לומר שחל לחומרא לאיסור אכילה.

עמוד ש"א טור 1 תוספת להערה 51 — ובשו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'ולכאורה' הביא טעם נוסף שביכורים לא נחשבת מ"ע שהזמ"ג, כיוון שהיא חובת קרקע, ולאחר שהפירות שגדלו בקרקע נתחייבו — לא ייפטרו בזה שיגיעו לידי האשה.

טור ש"ז תוספת להערה 317 — ובעין איה בכורים פ"ג מ"ב אות כז הובא במאמרי הראיה, השבת ישראל והזמנים, בכורים, עמ' 183, ובארץ חפץ עמ' כב, ובמאורות התורה חג הבכורים, עמ' 14, באר את ההתכנסות לעיר של מעמד בכך שבעם ישראל הכינוס הוא אינו למסחר כמו אצל אומות העולם, אלא לשם עבודת ה' הטהורה.

שם, תוספת להערה 321 — ובעין איה בכורים פ"ג מ"ב אות כז (הובא במאמרי הראיה, השבת ישראל והזמנים, בכורים, עמ' 183, ובארץ חפץ עמ' כב, מאורות התורה חג הבכורים, עמ' 14) הוסיף שמראים בזה את חיבתם לחיי הטבע שבעבודת האדמה, ואת מעלתם של חיי הטבע שההתרחקות מהם מביאה לטומאות רבות.

בל יחל:

עמוד ש"י טור 1 תוספת להערה 43 — וכן כלולות בזה הלכות שנהגו אבותינו (החמרה בבדיקות מראות דמים, בדיקת סירכא דאונא) גם אם מקורם וטעמם לא ברור, עכ"פ יש בהם לכל הפחות איסור בל יחל [שו"ת דעת כהן סי' מה ד"ה 'ולא']. ואפילו מנהגים שלכתחילה היה ראוי לאוסרם (כגון גזירה לגזירה), מכל מקום אם נהגו בהם — אין לשנותם ויש בזה בל יחל [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' קיב].

שם, לאחר הערה 50 — וכן יש מי שכתב שקודם מתן תורה לא היו מצווים בבל יחל. (וכך מתורץ כיצד יעקב נדר (שהרי לכתחילה אסור לנדור), שאצלו לא היה חשש שמא יעבור על נדרו) [זבחי ראייה עמוד ט].

בל יראה ובל ימצא :

עמוד שי"א טור 2 לאחר הציון להערה 41 — וי"א שאין כלל מחלוקת בראשונים בזה, אלא שבמקום המצוי קצת עובר בבל יראה, ובמקום דאינו מצוי כלל, כגון שבאופן רגיל לא ימצאנו כלל, שבאופן כזה חצר אינה קונה [וכמ"ש תוס' ב"מ כו א ד"ה 'דשתיך'], אינו עובר בבל יראה [מצוות ראייה או"ח סי' תלא, הובא בטוב ראי פסחים ד ב אות כב].

בל תאחר :

עמוד שי"ח טור 2 תוספת להערה 4 — וכתב בשו"ת משפט כהן סי' נה ד"ה 'אך' שאע"פ שבל תאחר היא גדר והגבלה למצוות נדרים, והיה ראוי לכאורה שלא למנותה, כשם שמצוות ביעור מעשרות לא נמנית משום שהיא גדר והגבלה למצוות מעשרות, אעפ"כ נמנית כיוון שמפורש בגמרא (ראש השנה ו.) שהיא לא תעשה.

בל תגרע :

עמוד שכ"ה טור 2 לאחר הציון להערה 3 להוסיף פיסקה — וזה הטעם שהמתחיל במצווה ואינו גומרה חמור ממי שלא התחיל כלל, שכיוון שהתחילה ולא גמרה — את המצווה לא קיים, אך עבר על בל תגרע [טוב ראי שבת אות קלו].

שם, לאחר הציון להערה 14 — משום שבדבר שהוא צורך לא שייך בל תגרע [עץ הדר עמ' לה].

בל תוסיף :

עמוד שכ"ו טור 1 לאחר הציון להערה 4 להוסיף פיסקה — וכן על דיני דרבנן יש איסור בל תוסיף מדרבנן, שכל דתקון כעין דאורייתא תקון [שו"ת דעת כהן סי' ריח ד"ה 'ועל'].

שם, טור 2 לאחר הציון להערה 9 — ויש מי שחילק שבמצווה דאורייתא, כיוון שצריך כוונה כדי לצאת — צריך כוונה כדי לעבור בבל תוסיף, ובמצוות דרבנן שיוצא גם בלא כוונה — גם עובר בבל תוסיף בלי כוונה (ולפי זה חידש שהחשש מאתרוג מורכב חמור יותר בחול המועד מאשר ביום טוב ראשון) [טוב ראי עירובין אות לז].

עמוד שכ"ז טור 1 לאחר הציון להערה 29 — ויש מי שכתב טעם נוסף, שבדבר שהוא צורך לא שייך בל תוסיף [עץ הדר עמ' לה].

בל תשחית :

עמוד של"ה טור 2 לאחר הציון להערה 8 — ויש מי שכתב שבמקרים מסויימים חז"ל אף קיללו את העובר על בל תשחית [טוב ראי שבת אות קיב] [לגבי הנוגע בגיגית קודם שנטל ידיו]. אך מהב"ח ומהט"ז משמע שחולקים על כך וסוברים שלא שייך שיקללו על זה [ב"ח או"ח סי' ד, ט"ז סי' ד ס"ק ד].

בל תשקצו:

עמוד של"ח טור 2 תוספת להערה 16 — ובשו"ת דעת כהן סי' יב ד"ה 'ובשו"ע' כתב שמסתימת לשון הרמב"ם משמע שאין בזה בל תשקצו .

עמוד של"ט טור 1 תוספת להערה 29 — ובטוב ראי שבת אות נט כתב שבדבר שיש בו גם חשש סכנה, כגון המשהה נקביו (בכורות מ"ד), תבואות שור כתב שהוא דאורייתא, אך הראי"ה קוק (שם) כתב שהוא מדרבנן, שמדאורייתא לא חוששים לחשש סכנה רחוק, ולכן מותר להשהות נקביו מפני כבוד הבריות

בן נח:

עמוד שנ"ו טור 1 לאחר הציון להערה 266 להוסיף פיסקה — ממצוות דינים של בני נח מתחדשת הלכה חשובה גם לישראל: שאע"פ שבזמן הזה דיני תורה בטלים מן התורה משום שאנו הדיוטות לרוב הפוסקים, אעפ"כ דיני יושר נוהגים מן התורה גם בזמננו, מדין מצוות דינים של בני נח, דלא גרעינן מינייהו. ובמקום שהדיין רואה שיש עיוות ראוי לעשות למיגדר מילתא בדרך שהדעה ישרה [שר"ת אורח משפט, חו"מ סי' ד ד"ה 'הגיעני'] .

עמוד שנ"ז טור 1 תוספת להערה 301 — וע"ע עץ הדר עמודים יד, יט, פא שדן בהיתר אתרוגים מורכבים למרות שב"נ הרכיב אותם.

כרך ד בנין אב — בת כהן

בנין אב:

טור ב' לאחר הציון להערה 21 להוסיף פיסקה — לפעמים הדין שבפסוק, מפורש, והוא מיותר במקומו בכדי ללמד על מקרה כולל יותר. למשל: "ורחצו במים" — ללמד על כל טמא שהרי הוא בטומאתו עד שיטבול. גם לימוד זה נקרא בניין אב, אך הוא שונה משאר בניין אב, ונחשב כפסוק מפורש [בכל הטבילות], ולכן בזה גם הרמב"ם יקרא ללימוד זה "דאורייתא" ולא "דברי סופרים" כשאר בניין אב [שו"ת דעת כהן י"ד סי' פו ד"ה 'ע"ד].

טור ג' לאחר הציון להערה 24 — יש מי שאמר שהמידה הקש כלולה במידה בניין אב [שו"ת משפט כהן סי' קמג ד"ה 'ובהיותינו'].

בעולה לכהן גדול

טור כ"ב תוספת להערה 23 — ועיין בהערות הרצ"ה לשו"ת דעת כהן סי' ע עמוד תמא בחילוק בגדר איסור בעולה לכהן גדול לבין איסור זונה לכהן.

בעור חמץ

הוספת הערה להגדרת הערך — ובשו"ת אורח משפט או"ח סי' קכח אות ט כתב לבאר עניינה של מצוות בעור חמץ, שהיצה"ר הוא חמץ, אדה"ר הוא חלה, התורה היא אש של האפיה.

טור כ"ט לאחר הציון להערה 26 — ועכ"פ (אע"פ שהמצווה מדרבנן) יכוון לקיים את מצוות הביעור [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קכא סע' א אות א].

בעור מעשרות:

טור מ"ה תוספת להערה 39 — וכן הסיק בשו"ת משפט כהן סי' נה סע' ג בדעת הרמב"ם.

בעל מום (קרבן):

טור קכ"ז תוספת להערה 121 — ובספר מדבר שור — מענין הקרבנות להפטרות היום ד"ה 'ומשו"ה' ביאר בטעם הדבר, שלגויים מותר להקריב בעל מום בבמה שלהם משום ששלמות עבודתם היא השלמת השכל האנושי, וא"א לשכל האנושי בלא קש ותבן, אך לישראל אסור להקריב בעל מום כי שלמות עבודתם היא עניין אלוקי כנבואה ורוח הקודש, ובזה לא שייך מום. אמנם גם הגויים כשהם מקריבים בבית המקדש — תבוא להם שלמות ע"י ישראל, ולכן גם להם אסור שם בעל מום.

בקור חולים:

הוספת הערה להגדרת הערך — בחזון הצמחונות והשלום סי' כז ביאר כי שורש מצוות ביקור חולים בכך שטבע האדם לרחם יותר על החולה מאשר על הבריא, והמצווה המקבילה לזה בבעלי חיים היא איסור אכילת טריפה, שהיא הרחמים על החולה והמדוכא.

טור קנ"ט לאחר הציון להערה 13א — ישנה מעלה מיוחדת למצוות ביקור חולים, שהיא בחינה למידת החסד בכללותה, שהמבקר את החולה מוכיח שלא עושה זאת רק מחמת רגשו הטבעי שבא מאהבת עצמו, שהרי מאהבת עצמו לא היה הולך למקום שיראה את הכואב השרוי בצרה [אוצרות הראי"ה כרך ב סי' יט]. עוד מעלה יש במצווה זו ששאר מצוות של חסד המקבל בא אל הנותן, ויתכן שהנותן היה מעדיף שלא יבוא אליו, אך כאן בביקור חולים היא סימן לרדיפת חסד שהנותן בא אל המקבל [עין איה שבת ח"א פרק ראשון סי' מט].

טור קס"א לאחר הציון להערה 47 — המבקר את החולה, צריך שפניו יהיו שמחות, שהרי טעם המצווה לחזק ולשמח את החולה, שלא יתיאש ח"ו מן הרחמים. ועוד, שהרי היא מצווה ככל המצוות שבתורה, וחייבים לקיימה בשמחה [ליקוטי ראי"ה ח"א עמוד 471].

בר מצוה:

*טור קס"ו לאחר הציון להערה 9 — ויש מי שסבר ששיעור י"ג שנה הוא מדרבנן, שהוא סימן שנתנו חכמים להבאת ב' שערות [תוס' סנהדרין ס"ט ד"ה 'בידוע'].

בר מצרא:

טור קס"ח לאחר הציון להערה 2 לשים נקודה במקום פטיק — מקור דינא דבר מצרא איננו מאיזה מקרא פרטי, כ"א נוסד ברוממות המוסר של תורתנו, וכלול הוא בכלל הגדול של הפסוק "ועשית הישר והטוב בעיני ה' א-לקיך" [דברים ו, יח. הגרא"ה קוק, ערך "בר מצרא" ב"אוצר ישראל"].

שם, לאחר הציון להערה 8 — יש מן האחרונים שאמר שלא חלק רב נחמן על הרגש המוסרי שיש בזה, שראוי לשום לב לכתחילה לבכר את חבירו בדבר שהוא יכול להשיג במקום אחר קנין בזה, בשעה שחבירו צריך דוקא לזה המקום מפני שהוא עומד על גבולו. אבל החובה המוסרית הזאת אינה מוטלת עליו בדיעבד, כי אם כבר קנה לא מסלקינן ליה [הגרא"ה קוק, ערך "בר מצרא" ב"אוצר ישראל"].

טור קפ"ו לאחר הציון להערה 234, לאחר המילים "אין בו דין בר מצרא" — כי עיקר עשיית הטוב והישר הוא לישוב העולם והמדינה שיוכלו בני אדם לחיות בנחת וכבוד [הגרא"ה קוק, ערך "בר מצרא" ב"אוצר ישראל"].

*טור קפ"ט לאחר הציון להערה 272 להוסיף פסקה — אם המצרן אינו יכול לקנות את השדה לבדו, יוכל לקחת עמו שותף. ומ"מ יוכל לסלק את הלוקח, אם אינו רוצה להיות עמו שותף, כי אין לכוף לאדם שיהיה שותף עם מי שאין דעתו נוחה לזה [הגהת חכמת שלמה בחו"מ שם סעיף לא].

ברב עם הדרת מלך:

טור קצ"ו לאחר הציון להערה 26 — וכן אם בית הכנסת צר מלהכיל את המתפללים, אע"פ שאפשר לבנות בית כנסת נוסף, מצווה גדולה יותר להרחיב את בית הכנסת משום ברב עם [שו"ת אורח משפט סי' לג ד"ה 'והנה'].
בריה:

טור רי"א תוספת להערה 52 לאחר המילים "חולין קב א" — יומא פא א "אכילה בכזית", רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ח ה"ב "אין אוכל פחות מכזית".

ברירה:

טור דכ"א לאחר הציון להערה 56א — ויש מי שחילק בין דאורייתא לדרבנן, ע"פ יסוד האחרונים שדיני דאורייתא הם איסורי חפצא ודיני דרבנן הם איסורי גברא, ולכן מובן שבדאורייתא אין ברירה משום שהוא גדר של מציאות (ולא שייך שהמציאות תתברר למפרע) [טוב ראי עירובין אות יב].

טור רמ"ד תוספת להערה 259 — ובאוצרות הראי"ה חידושי מסכתות סי' ה חידש שיש חילוק בין מקרה שבשעת חלוקת השותפות חלקו סתם, לבין מקרה שפירשו שחולקים אחד כנגד אחד. שאם פירשו שחולקים אחד כנגד אחד — מועיל אפילו למ"ד אין ברירה.

טור רמ"ד תוספת להערה 265 — ובטוב ראי סוטה אות מה כתב בביאור הדבר שהרי דין ברירה שייך רק כאשר החילוק בין הדברים המעורבים תלוי במחשבה, ולכן דנים אם שייך לומר ברירה, דהיינו שמתברר שמחשבתו היתה על דבר זה, אבל באיסורים שאינם תלויים במחשבה לא שייכת ברירה כלל.

ברית מילה:

טור דנ"ב לאחר הציון להערה 102 — ואע"פ שלא ניתנה פריעה לאברהם אבינו, מברך "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו" על הפריעה, שכיוון שנתחדשה הלכה שצריך פריעה — ממילא אינו נקרא בן ברית עד שיפרע, ולכן ע"י הפריעה נכנס בבריתו של אברהם אבינו [שו"ת דעת כהן סי' קמד, ועיין בהערות הרצי"ה שם שדברים אלו מבוססים על החתם סופר סי' רמט, וראה גם בפיהמ"ש להמב"ם חולין פ"ז מ"ו].

טור דס"א בסוף הערך — יש מי שתקן שלא להביא בברית נישואין עם בת ישראל מי

שמומר לערלות, והוא דבר גדול לגדור את פרצות הדת. ואע"פ שמצד הדין המומר לערלות הוא מומר לדבר אחד בעלמא, בזמן הזה מומרים אלו הם בוודאי מומרים לכל התורה כולה [שו"ת דעת כהן סי' קצד]. משמע מהרמב"ם שלגבי המיפר בריתו של אברהם אבינו, אפילו אם עושה זאת לתאבון — אין לו חלק לעולם הבא [שו"ת דעת כהן סי' קצד ד"ה 'אלא שיש'].

ברכה אחרונה:

טור דס"א לפני ד"ה 'כלל אמרו' להוסיף פסקה — הגדרים של ברכה אחרונה שווים לאלו של ברכה ראשונה: מה שלא מוגדר "מזון" לגבי ברכה ראשונה לא מוגדר כך גם לגבי ברכה אחרונה, כמו שדין עיקר פוטר את הטפל קיים בברכה אחרונה כמו בברכה ראשונה [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' מח הערה 1].

טור דס"ד לאחר הציון להערה 41 — יש מהאחרונים שחילק שעל מים [ראה לעיל בתחילת הערך], שאין מברכים עליהם בורא נפשות אלא משום שכן נהגו, כיוון שנהגו לברך בלי חתימה בשם, יברך בלי חתימה בשם. ואפשר שכך גם בירקות שגם בהם נחלקו האמוראים אם מברך ברכה אחרונה או לא. אבל מיני ביצים ובשר שמברך מעיקר הדין, יחתום את הברכה בשם ומלכות [מצות ראיא אר"ח שם, וסיים שצ"ע בזה להלכה].

ברכה מעין שבע:

טור דס"ז לאחר המילים "ומברך שביעי" — לכתוב: "ומניח בקדושה לעם מדושני עונג" [וכתב באורות הקודש ח"ג אות קל"ד שפירושו: זהו אויר ארץ ישראל הנמשך ליושבי חו"ל המצפים לראותה, שהרי רק בארץ ישראל שייכת שמחה, ובחו"ל יש שמחה רק אם היא נמשכת דרך צינור של עונג של מצווה].

ברכה שאינה צריכה:

הוספת הערה על הגדרת הערך — ובסידור עולת ראיא ח"א עמוד לא כתב טעם איסור ברכה שאינה צריכה, שכל ברכה מגבירה אורה רוחנית, וצריך שהיא תתקשר למהות החיים שלנו, ואם אינה צריכה — לא הגיעה ליעודה, והיא כאבודה, וחסר כלי קיבול לאור המשוטט, ולכן צריך לומר אחריה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

טור דפ"א לאחר הציון להערה 10 — המברך על המצווה אחר עשייתה, אף היא בכלל ברכה לבטלה, שמה שעשה כבר נעשה [רמב"ם אישות פ"ג הכ"ג בעניין ברכת האירוסין, שלדעתו שם היא ברכת המצוות. אמנם הראב"ד שם כתב שמברך ברכת האירוסין לאחר הקידושין כיוון שהדבר תלוי בדעת אחרים, שאם לא תרצה האשה ולא תקבל הרי הברכה לבטלה].

ברכות:

טור רצ"ב תוספת להערה 13 — ועיין עולת ראיה ח"א עמ' ז.

שם, תוספת להערה 13א לפני המילים "ועי' בארוכה" — ובנפש החיים שער ב פרק ב כתב ש"ברוך" אינו לשון תהילה ושבת, אלא לשון תוספת וריבוי.

טור ש"ד לאחר הציון להערה 156 — טעם נוסף שכתבו לחילוק בין ספק ברכות הנהנין לספק ברכות המצוות, שהרי אסור להכניס עצמו לספק דרבנן לכתחילה, ולכן בספק ברכות הנהנין אע"פ שספק דרבנן לקולא, אסור לו להנות על דעת שלא יברך מספק, שהרי אינו מחויב להנות. אך בברכת המצוות הוא מחויב לקיים את המצווה, ולא הוא הכניס עצמו לספק, שייך בזה ספק דרבנן לקולא [שו"ת משפט כהן סי' לט ד"ה 'ועוד'].

ברכות ההודאה:

טור ש"ח לאחר הציון להערה 39 — אם באמצע הדרך נתעכב במקום ישוב, ועתיד להמשיך בדרך עוד חמישה ימים או יותר עד שישוב למקומו הקבוע, יברך במקום שמתעכב [עולת ראיה עמוד שי סע' ג].

טור ש"כ לאחר ציון הערה 66 — הנוסעים באניה בלב ים או עוברי דרכים מברכים ברכת הגומל גם בזמנינו, אע"פ שבזמן הזה לא שכיחה כ"כ סכנה בימים כבימים הראשונים, שמסתבר שתקנת ברכת הגומל נתקנה במנין, וכל דבר שבמנין אע"פ שבטל הטעם אינו בטל כי אם במנין אחר. ומכל שכן שטעם הסכנה שייך גם בזמן הזה אע"פ שהוחלש [שו"ת אורח משפט סי' מה ד"ה 'והנה'].

שם, לאחר הציון להערה 69 להוסיף פיסקה — מי שארע לו שהיה בכלל שניים או יותר מאלו הדברים שמברכים עליהם, ויצא מאחד מהם, כגון שיצא מבית האסורים ועדיין הוא חולה, או הבריא ועדיין הוא חבוש, מברך ואינו ממתין עד שיתחייב להודות על הדבר השני [עולת ראיה עמוד שיא סע' ד].

טור שכ"א לפני הפרק "ברכת הטוב והמטיב" — הנכנס להקיז דם אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנינם אתה, ולאחר שהקיז אומר ברוך רופא חולים [ברכות ס א, רמב"ם הל' ברכות פ"י הכ"א, שולחן ערוך אור"ח סי' רל סע' ד]. הנכנס לניתוח, לרוב הדעות יברך זאת בשם ומלכות [עולת ראיה עמ' שצ, ועיין בהלכה ברורה שם, ובהערות הרצי"ה שם הערה קג, שהוא על סמך הב"י שם ופירוש המשניות לרמב"ם שם שצריך שם ומלכות. עוד הוסיף הרצי"ה שם, שאע"פ שהפמ"ג שם אות ו כתב "לא ראיתי נוהגין כן", אך בניתוח שאינו כהקזת דם, ויש בו סכנה ופעולה ממושכת, בוודאי יש לברך בשם ומלכות].

ברכות הנהנין:

*טור ש"ל לאחר הציון להערה 20 — ויש מהאחרונים שכתב שברכות הנהנין דאורייתא, מהסברה שהובאה לעיל — "אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה", וסיים בצ"ע [פני יהושע ברכות לה. ד"ה 'סברא].

*טור של"ב לאחר הציון להערה 63 — לדעות שסוברות שבספק ברכות חייב לברך, יברך בכל עניין [ע"ע ברכות הנהנין הערה 154].

ברכות הראיה:

טור ש"ס לאחר הציון להערה 126 — ויש לברך "מציב גבול אלמנה" על בתי ישראל אפילו אם הם רשעים [שבחי ראייה דף צח (אוצרות הראיה ח"ג אות ז)].

טור שס"ב לאחר הציון להערה 154 — ויש מי שביאר פירושו שלכל אדם דעות ותכונות אחרות, וכל אחד סבור שחבירו טועה, אך באמת ע"פ הרזים הפנימיים הגלויים רק לפניו יתברך, כל דעות אלו משלימות זו את זו לבניין אחד. והקב"ה טבע בטבע האדם שיפסול את דעתו של חבירו ולא יבין את האמת שבה, שאם לא כן היתה נחלשת אצלו החשיבות שנותן לדעת עצמו. אך לעתיד לבוא יושלם החינוך האנושי, ויובן לכולם הרז של איחוד כל הדעות. כיוון שישראל הם אלו שיפרסמו את רזים אלו, מברך "חכם הרזים" דווקא על ישראל [עולת ראייה ח"א עמוד שפח].

טור שס"ג לאחר הציון להערה 167 — ביאור חילוק הלשונות בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם, שבעכו"ם, לכל אומה יש תפקיד מסוים ומטרה מסוימת שאותה היא צריכה להנחיל לעולם כולו, אך מטרתו של עם ישראל היא כללית, והוא כחלק מהכבוד של מעלה [עולת ראייה ח"א עמוד שפח].

ברכות השחר:

טור שס"ז לאחר הציון להערה 62 — וההודאה בברכה זו היא הן על המצאת המלבוש, והן על החוש העדין שלנו להתבייש בעירום ולרצות בבגדים [עולת ראייה ח"א עמוד עב].

טור שס"ח לאחר הציון להערה 66 — וההודאה בברכה זו היא הן על זקיפת הקומה החומרית והן על זקיפת הקומה הרוחנית [עולת ראייה ח"א עמוד עג].

שם, לאחר הציון להערה 110א — ואע"פ שלשון ברכת "שתרגילנו בתורתך" בלשון רבים, כדלעיל, תפילת "שתצילני וכו'" היא בלשון יחיד. והטעם לחילוק זה, משום שתפילת "שתרגילנו בתורתך וכו'" עוסקת בהצלה מנטיות רוחניות רעות, ובזה שיתוף היחיד בתוך הציבור מגן עליו, שהרי קדושת הציבור מגנה מנטיות רוחניות רעות. אך תפילת "שתצילני מעזי פנים וכו'" עוסקת בהצלה ממעשי החיים החומריים, ובזה האדם הפרטי אחראי על עצמו [עולת ראייה ח"א עמוד פ].

ברכות קריאת שמע:

טור שפ"ג תוספת להערה 6 — וכן איתא בתוספתא ברכות פ"ו הלכה כ"ה ששבע ביום היללתיך הם תפילין מזוזה וציצית.

*טור שפ"ד, לאחר הציון להערה 16 — ויש שהביאו שלאחר שקרא קריאת שמע בבית הכנסת, וקורא שוב בביתו או על מיטתו, וכבר לא יכול לברך ברכות קריאת שמע כי בירכו בבית הכנסת — לכן מברך "אקב"ו לקרוא את שמע" אמנם [רא"ש ורבנו יונה ברכות ב].

טור שפ"ז, לאחר הציון להערה 69 — וטעם נוסף לחילוק בין לשון הפסוק ללשון התפילה, שמטרת הפסוק היא נבואה נגד מהרסי ה', ולכן הוא כתוב בלשון שתתאים לשומעי הנבואה, ובעיני האדם השומע יש רע בעולם, אך מטרת התפילה היא דיבור כלפי ה', ומבחינת האמת אין רע, ולכן הלשון היא "בורא את הכל" [עולת ראייה ח"א עמוד רלח].

טור שצ"א תוספת להערה 132 — וכן בספר מנהגי ארץ ישראל (לרבי מרדכי יהודה זק"ש) אות ח כתב שבארץ ישראל נוהגים לומר "בארצנו", וכן בתשובת ארץ חיים (למהר"ם בן חביב) סי' סא, (הובא במנהגי ארץ ישראל שם הערה 22).

טור שצ"ו לאחר הציון להערה 195 — טעם נוסף לסמיכת גאולה לתפילה, לגאול את התפילה עצמה, שתשתחרר ממצריה ותוכל לעלות שוב למעלה [שמונה קבצים קובץ ז פסקאות קא, קב].

טור שצ"ט לאחר הציון להערה 251 — טעם נוסף שבערבית אומרים "אמת ואמונה", שמנוחת הלילה היא הכנה לפעולות היום, וכן האמונה היא הכנה לקיום המצוות [עולת ראייה ח"א עמוד רנג].

ברכת ארוסין:

טור תכ"ז לאחר הציון להערה 84 להוסיף פסקה — יש מי שכתב שלא חוששים לברכה לבטלה, ומברכים בשם ומלכות אם עשו קידושין על תנאי. אמנם אם אין אפשרות לפרש את התנאי בפני כל העשרה, הרי הוא שעת הדחק וכדיעבד, ומברכים את הברכה קודם החופה בפני שניים שמפרשים להם את התנאי, ואח"כ בשעת החופה יברכו בלא שם ומלכות [שו"ת עזרת כהן סי' מב].

ברכת הזמן:

טור תל"ח לאחר הציון להערה 72 להוסיף פסקה — על וידוי מעשרות מברכים שהחיינו, ואינו יוצא ידי חובה בברכת שהחיינו של הרגל, שהרי אינה בתחילת הרגל אלא בערב יו"ט האחרון [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ג]. יש מי שכתב על כתיבת ספר תורה שלא שייך

לברך שהחיינו משום שלא מגיע לכל אחד דבר המסוים אלא יש לברך הטוב המטיב [שו"ת חתם סופר ח"ב י"ד סי' רצט ד"ה 'ונ"ל], אולם יש מי שכתב, שכל זה בחבורה גדולה אבל כאשר הם חבורה קטנה יברכו שהחיינו, שבוודאי מגיע לכ"א סכום של דבר חשוב, והוסיף שיותר ראוי לברך שהחיינו מהטוב והמטיב, שהרי הטוב והמטיב מורה על קבלת הנאה, וראוי שנעבוד לפניו ב"ה שלא ע"מ לקבל פרס, אבל שהחיינו אינו על קבלת הנאה אלא ההודאה על שזיכנו לקיים את מצוותו [שו"ת אורח משפט או"ח סי' מז].

טור תמ"א לאחר הציון להערה 111 — אמנם יש שחלק וכתב שאין מברכים שהחיינו על כיסוי הדם משום שיש בו צער לבעל החיים, וכמו שאין מברכים על המילה משום שיש בו צער לינוקא [טוב ראי כתובות סי' ח].

טור תמ"ב לאחר הציון להערה 127 — "ברכת שהחיינו בפדיון של ספק בכור" — יש שכתב שבמקום של פדיון מספק, יברך הכהן על שקיבל הנאה של חמישה סלעים לידו [שו"ת חתם סופר ח"ב י"ד סי' רצט ד"ה 'ונ"ל]. ויש מי שחלק וכתב שאם כך, היא מקום לבחון אצל כל כהן האם הוא נהנה מכך באופן ספציפי (עשיר ועני). אלא שעיקר ההנאה של כהן היא מכך שמשמייים זיכו לו, ועל כן במקום של ספק שהנתינה נראית כמו סתם נתינת הדיוט לא ברור שבכל מקרה יברך [שו"ת אורח משפט סי' מו].

טור תמ"ה לאחר הציון להערה 176 להוסיף פיסקה — על פירות שנוצרו ע"י כלאיים אין לברך שהחיינו, שהצער של גרימת עבירת כלאיים מעכב את הברכה, לא פחות ממה שצער התינוק מעכב את ברכת שהחיינו בברית מילה [עץ הדר עמוד נד].

טור תמ"ז לאחר הציון להערה 197 — והטעם לשיעור זה של שלושים יום, ששלושים יום הוא הזמן הטבעי להחלפת סדרי התרגשות בחיי חברה ומשפחה, וכמו שמצאנו בעניין עדן של הנשים, וסתם הלוואה שלושים יום [עולת ראייה ח"א עמוד שפא].

ברכת החמה:

טור תנ"ד ליד הציון להערה 7 — בטקסט רק מופיע "תקופת שמואל" ובהערה כתוב ע"ע תקופות ראוי להביא את שיטתו של רב אדא ולציין שאנו פוסקים כדעת שמואל.

ברכת הלבנה:

*טור תס"ח, לאחר הציון להערה 25א — "שיתכן שהמולד האמיתי — שבו חל ליקוי לבנה — יחול לפני המולד האמצעי — שהוא כ"ט י"ב תשצ"ג".

טור תע"ג תוספת להערה 108 — ובמאורות הראיה הגדה של פסח פרשת החודש ב ביאר ששלושת הגירסאות משלימות זו את זו, שהן מבארות את שלושת התנאים שצריך בשביל קידוש הזמנים: "מחדש חודשים" — שהקב"ה נתן לזמן את הכוח לחולל

חידושים, "מקדש חודשים" — ששינויי הזמן יכולים לפעול את הקדושה, "מקדש ישראל" — שכדי לפעול את הקדושה צריך את עם ישראל.

ברכת המזון:

טור תע"ה תוספת הערה להגדרת הערך — באורות הקודש ח"ג רצ ביאר כי עניינה של ברכת המזון הוא, שבשעת האכילה מתנגשים הכוחות הרוחניים שבאדם עם הכוחות הגשמיים. ולכן לאחר האכילה האדם מתקדש בברכת המזון להעלות בחזרה את הירידה הרוחנית.

טור תק"א לאחר הציון להערה 393 — ולכן ברכת המזון נחשבת "עובר לעשייתן" — שהיא קודמת לעיכול ולתועלת לגופו של האדם [עולת ראה ח"א עמוד שמח].

ברכת המינים:

טור תקי"א הוספת הערה למילים "לאבד המינים" — באגרות הראיה כרך ב אגרת תקנ"ה, עמוד קפז ד"ה 'אמנם' ביאר שתיקנה דווקא שמואל הקטן, שהיה נקי מכל מידה של שנאה, כמו שהיה אומר במסכת אבות "בנפול אויבך אל תשמח", כדי שתיקנה רק כנגד אלו שאיבדו את הסגולה כולה.

טור תקי"ג לאחר הציון להערה 37 — אמנם החשש הוא רק שנזרקה בו מינות באותו הפרק, אך אין חוששים על האיש שהוא מין. וכן בשאר הפעולות שיש בהן חשש מינות [שו"ת דעת כהן סי' קסב ד"ה 'ומה']

ברכת המצוות:

טור תק"כ לאחר הציון להערה 69 — ומטעם זה אין מברכים על עלייה לארץ ישראל, שמצוות הישיבה בארץ היא רק התחלת המצווה, אך תכלית המצווה היא לגאול את הארץ מזרים להחיותה ולהפרותה, וזה תלוי גם בגורמים חיצוניים [נדפס בסוף קיצור שו"ע בהוצאת מוסד הרב קוק, ובסיני כרך ה עמוד מג. וראה שו"ת בית מרדכי לרב ד"ר מרדכי פוגלמן ח"א סימן כח].

טור תקכ"ה תוספת להערה 130 — וכן כתב המהר"ל בנתיבות עולם נתיב התורה ז, ובהקדמה לתפארת ישראל ובגבורות ה' סוף פרק סג, שנראה שאין לברך ברכות התורה על לימוד בעיון ובמחשבה בלבד.

טור תקכ"ט אחר הערה 168 — להוסיף פיסקה "פדיון הבן" — כתבו הגאונים [רא"ש קידושין פ"א סימן מא] שהאב מברך בזמן שנותן לכהן את הכסף, ולא לפני כן. אמנם באמת הוא כן עובר לעשייתו, כיוון שעצם המצווה אינה הנתינה לכהן אלא לאחר שהכהן מקבל את הפדיון נעשית המצווה ע"י הכהן והאב יחד [שו"ת דעת כהן סי' קפז בהערה].

ברכת הנר:

טור תקמ"ב לאחר הציון להערה 21 — ויש מי שכתב שברכת הנר משלימה את השבת, שהשבת היא מה שאין יד האדם פועלת, ובמוצאי שבת אנו מברכים על כך שגם ימי המעשה באים כולם מכוחו של הקב"ה, שהרי האור שהוא המסמל את מעשה האדם בא רק ע"י שהקב"ה נתן דעה באדם הראשון [גנזי הראיה ב חודש האביב ובדומה לזה כתב בעין אי"ה ברכות פרק ח אות א, שברכת מאורי האש באה להורות שלא רק הנבראים הטבעיים נעשו ע"י הקב"ה, אלא גם המעשים שנוצרו ע"י האדם הם בעצם מהקב"ה שנתן באדם את החכמה].

ברכת הפרות:

טור תקס"ג תוספת להערה 126 — ועיין עין איה ברכות פרק ו אות לח שביאר את דרשת הפסוק שבלילה האדם יכול לשבח את בוראו שבחים כלליים, אך ביום שהוא רואה את כל פרטי הבריאה הוא יכול להתבונן בחכמה ולשבח על כל פרט ופרט, וכמו כן יש לברך על כל פרט ופרט את ברכתו הראויה לו.

טור תקס"ח תוספת להערה 179 — ובביאור דעת חכמים ראה שבת הארץ קונטרס אחרון עמוד רנ שגם חכמים מודים שאילן נקרא בלשון התורה גם "אדמה", אך סוברים שכיוון שחכמים קראו לעניין ברכות לפרי האילן בשם מיוחד — עץ, אם אמר "אדמה" בלשון מטבע הברכות משמעותו אדמה דווקא, ולכן לא יצא.

שם, תוספת להערה 180 — וראה שו"ת משפט כהן סי' עח שכתב שאע"פ שפרי העץ נקרא גם פרי האדמה, אך האילן עצמו לא נקרא אדמה, שלא כדברי הרש"ש ברכות מ.

ברכת הפת:

טור תקע"ב לאחר הציון להערה 28 — טעם נוסף שאומרים המוציא ולא מוציא, שבאמירת "מוציא" מזכירים את פעולת ההוצאה אך לא את המוציא עצמו — הקב"ה, אך באמירת "המוציא" בה"א הידיעה מזכירים גם את הקב"ה עצמו שהוא הוציא את הלחם [עולת ראה ח"א עמוד שנה].

שם, לאחר הציון להערה 30 להוסיף פיסקה — הטעם שדווקא בברכה זו הלשון היא "המוציא" ובשאר הברכות הלשון היא "בורא", שדווקא בלחם, שעליו יחיה האדם, והוא הנותן באדם דעה, יש חילוק מהותי בין הכוחות הצפונים בארץ לבין המאכל לאחר הכנתו, ולכן יש להדגיש בברכה את השבח על הוצאת הכוחות הטמונים מהארץ אל הלחם [מאורות הראיה, הגדה של פסח, מוציא].

ברכת התורה:

טור תרט"ז לאחר הציון להערה 14 — ויש מי שסובר שאמנם ברכות התורה דאורייתא, אך

מדאורייתא המצווה רק להודות פעם אחת ביום על עצם נתינת התורה, ומדאורייתא אין איסור ללמוד קודם הברכה ואין איסור להפסיק ולהסיח דעת בין הברכה ללימוד, ואיסורים אלה הם רק מדרבנן [שו"ת אורח משפט א"ח סי' יא].

בשול:

*טור תרנ"ו בסוגריים שלפני הערה 7 — להוסיף לסוגריים 'חשמל' [ע"ע חשמל]. ו'עישון' [ע"ע בשר בחלב: בשול].

בשולי גוים:

טור תרס"ט תוספת הערה על "אלא אם נתכוון הגוי לשם בישול" — ופסיק רישא לא מועיל לעניין זה, אלא צריך דווקא כוונה ממש [שו"ת דעת כהן סי' סב אות א].

טור תרס"ט תוספת להערה 151 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' סב אות א תמה שם על דברי הב"י שם ד"ה 'לא אסרו' שמשמע שאם ישראל מדליק על מנת לבשל דברים שנאכלים כמות שהם חיים או העולים על שולחן מלכים אין זה מועיל. ולכאורה מדוע הדבר שונה מגוי שאם הדליק לשם בישול אוסר. עוד כתב שם שמדברי הב"י שסתם תנור כוונתו לאפות נלמד שאם הסיק את התנור נחשב שהתכוון לבישול, אא"כ מוכח שלא התכוון לזה.

בשר בחלב:

טור תרצ"ג לאחר הציון להערה 54 — אמנם אם החלב בלוע בבשר וצלו את הבשר — פשוט שנחשב בישול, שבכל מקום שהחלב בלוע הרי הוא משקה, ובכל מקום שמגיעה האש הוא מתבשל יחד עם הבשר [שו"ת דעת כהן סי' מט אות ז].

שם, לאחר הציון להערה 56 — אמנם אם התיך מתחילה את החמאה עד שנעשתה כרוטב צלול — ודאי שנקרא בישול [שו"ת דעת כהן סי' מט אות ה].

כרך ה

בת קול – גט שכיב מרע

בת קול:

טור א' לאחר הציון להערה 2 — כל הרגשה שאנו מרגישים בתפילה ובהכנותינו לקראתה, הרי זו בת קול של נבואה, ובכל יום ויום מופיעות נבואות חדשות [מי מרום ח"ג עמ' כח].

טור ג' תוספת להערה 16 — ועיין עץ הדר סימן ל"ד שהאריך בדבר, וכן דן בשאלה האם תוקפה של בת קול הוא מדאורייתא, מדרבנן, או עצה טובה. וראה גם הערת הרצי"ה למשפט כהן סימן צ"ו עמ' שס"ה.

שם, לאחר הציון להערה 17 — ויש מהאחרונים שחילק שהכרעה ע"י בת קול אפשרית רק כשאנו מסופקים בעצמינו. אבל להשמיענו הלכה מחודשת שלא נסתפקנו בה כלל, הרי זה כתורה חדשה ואין לסמוך על בת קול, ואפילו אם תהיה התרצות של החכמים ללכת אחריה [טוב ראייה סוטה ד, טוב ראי סוטה אות יב, עץ הדר סימן לד] וחילק עוד שבספק שקול שאין בו הכרעה, יש רשות לבת קול להכריע, לא מצד ההלכה אלא מצד עצה טובה [עץ הדר סימן לד].

שם, תוספת להערה 18 — ובביאור הראיה עיין באר אליהו חו"מ ט"ו ד' ס"ק יב עמ' קמט-קנא.

שם, לאחר הציון להערה 18 — ויש מי שכתב ששם הוי ע"פ אומדנא [שו"ת הרא"ש כלל ק"ז ד"ה 'עוד שאלוהו', ובביאור דבריו שם עיין בביאור בבאר אליהו שם].

בתולה:

*טור ד' לאחר הציון להערה 47 — חתן שנשא בתולה פטור מק"ש עד שיבוא עליה [רמב"ם הל' ק"ש פ"ד ה"א].

שם, לאחר הציון להערה 49 — הרואה בבית אביה האם יש לה דין בתולה לעניין תליה בדם בתולין אחר בעילת מצוה [ט"ז ס"ס קפז].

בתי אבות:

טור ח' תוספת להערה 2 — ובשו"ת אורח משפט חו"מ סי' ב כתב שיש ללמוד מכך לדרך בחירת נציגי ציבור, כי דרך הישר והטוב הוא ליתן יד ושם לכל חלקי הציבור בכל דבר שבקדושה.

שם, לאחר הציון להערה 2 — אנשי המשמר שבבית המקדש היו משכימים קודם הנץ החמה, והיו מברכים ברכה אחת מברכות ק"ש, שמע, והיה אם שמוע, ברכת העבודה וברכת כהנים. ויש מי שאומר שהיו אומרים גם מודים [רמב"ם פרוש המשניות מסכת תמיד פ"ה מ"א] כסדר ג' ברכות אחרונות שבתפילה. העם שהיה מצטרף עמהם היה אומר כל זאת יחד איתם [טוב ראיה ברכות י"א: אות צב].

בתי הצרים :

טור ט"ז לאחר הציון להערה 36 — ונחלקו האם שייך בהם דין השלמה כדין שדה אחוזה או לא [שבת ארץ פי"ב הי"י].

בתי ערי חומה :

טור י"ט תוספת להערה 36 — וכן פסק בשבת הארץ פרק יב הלכה י.

טור כ' לאחר הציון להערה 46 — יש מי שאומרים שעיר שרובה נכרים בטל ממנה דין ערי חומה [שבת הארץ פי"ב הי"ד].

טור כ"ב תוספת להערה 88 — ועיין שבת הארץ פי"ב ה"א שכתב שאת שנים עשר חודש הללו חושבים בשעות מעת לעת.

טור כ"ו לאחר הציון להערה 152 — ויש מי שנראה מדבריהם שמותר להתנות גם כן שישלם את השכירות על השנה שדר בבית, אם יגאלנה המוכר בסוף שנים עשר חודש [עיין שבת הארץ פי"ב ה"א].

טור כ"ח לאחר הציון להערה 186 — זה שאין נוהג דין בתי חומה כשאין היובל נוהג, יש אומרים שהוא רק לענין דין הקונה בית בבתי ערי חומה שגואל שנה ראשונה, אבל דין קידוש ערי חומה שבארץ ישראל, שהמצורע משתלח מהם — נוהג אף בזמן שאין היובל נוהג, שאע"פ שקדושת הארץ שלא בטלה, עכ"פ קדושה שניה קדשה לעתיד לבא. ויש מי שאמר שמאחר שבטל דין ערי חומה לענין גאולתם, כך בטלה קדושתם לענין השילוח מהם [עיין שבת הארץ פי"ה ה"ט].

ג' (אות) :

טור ל"ה תוספת להערה 3 — עיין ריש מילין האות ג'.

טור ל"ו תוספת להערה 15 — עיין ריש מילין הברקה אות ג'.

שם, לאחר הציון להערה 15 — הטעם שבסדר האותיות רגלה של הג' פשוטה לכיוון הד' הוא שדרכו של גומל חסדים לרוץ אחרי דלים [גמרא שבת ק"ד ועיין עין איה שבת ק"ד אות יד שביאר שגומל החסדים שכבר הגיע למדרגתו העליונה, להכיר שהצדקה שהוא נותן איננה באה רק מפני האיסטניסיות שלו, שאינו יכול לראות בצערם של הדלים, שאז אין מקום לה רק בזמן שהדלים

מזדמנים לפניו והצער שלהם מוצג לפניו במלא הפלצות שלו. אבל גומל החסדים היודע את התפקיד העליון של הצדקה, את האושר הקדוש שהכלל והפרט משיג בעילוי ע"י הצדקה וגמילות החסדים, הוא יהיה תמיד רודף צדקה וחסד, ודרכו תהיה תמיד למצוא מקום להרחיב את מפעלי החסד].

גאווה:

טור ל"ח תוספת להערה 9 — ובטוב ראייה ברכות י"ז (וכן בטוב ראייה אות קס"ה) כתב שבזה נחלקו רשב"ג ורבנן בעניין חתן אם רוצה לקרות בלילה הראשון — שאם יש באיסור גאווה לאו מפורש יש לגזור בה משום מראית עין, אך אם הוא רק בכלל המידות הרעות שצריך להתרחק מהם, לא עשו לזה סייג.

שם, תוספת להערה 17 — ועיין שמונה קבצים ח"ג אות נו שכתב שכל תוכן של גאווה, מלא הוא בפנימיותו מהתועבה של הדמיון שהאדם מרמה את עצמו לחשוב שהוא יכול להשיג את האלוהות בעצמה.

טור ל"ט תוספת להערה 32 — ובאורות הקודש ד' עמוד תפ"ג ד"ה 'הענווה האצילית' ביאר שהשמינית שבשמינית של גאות ת"ח נמדדת לפי מידת הענווה שלו, ומי שענוותנותו גדולה מאוד גם מידת השמינית שבשמינית שלו גדלה, ובזה מיושבים דברי רב יוסף "לא תתני ענוה דאיכא אנא" שנראים כגאווה, אלא שאמר זאת לפי ערך הענווה שהייתה בו.

שם, תוספת להערה 36 — ועיין שמונה קבצים ח"א אות שי"ח שכתב שהגדולים צריכים לדלג כדי להכנס למחשבות גדולות. צריך האדם להכיר את כשרונו הפנימי, וידע בעצמו אם לגדולות נוצר. אל יבהל מפני עוון של גאווה, במה שיכיר את מידת שכלו, וערך נטיית רצונו. אדרבה מפני ענוה פסולה, המדכאת את הנשמה, צריך להיזהר הרבה יותר.

טור מ' תוספת להערה 55 — ובמוסר אביך פרק ג' אות ה' העיר שכן גזרו חכמים משום מחזי כיוהרא בכמה עניינים, ואפילו לבטל מצוה דאורייתא בשוא"ת גזרו משום מראית עין של איסור גאווה. ועיין שם שהאריך בעניין איסורים שגזרו חכמים משום קלקול המידות.

טור לט להוסיף הערה על המילים 'אלא יתרחק מן הקצה' — כל המידות אפשר להעלותן, מפני שיש בהם שורש בקדושה, חוץ מהעצבות שאין לה שורש כלל. והשורש של העצבות הוא גאווה או כעס או דאגה [אורות הקודש ח"ג עמוד רמ"ג].

גבאי, מוכס:

טור נ"א תוספת להערה 59 — ובשו"ת דעת כהן סי' ב' ס"ק ג' כתב לדייק מדברי הרמב"ם, ממה שדייק בהלכה י' "תשובה גמורה", ובהלכה ח' בגבאי כתב רק "פירש ממעשיו" שמה

שצריך לרצות את חברו הוא רק לעניין לכפר על העבר, אבל שיהיה נאמן על להבא משמע שאפילו מה שפירש סגי בכך. וכל זה לעניין איסור, אולם לעניין היותו עד כשר לממון צריך שיחזיר הגזלה כמפורש בשו"ע חו"מ לד'.

שם, תוספת להערה 61 — ובשו"ת דעת כהן סי' ב' אות ג' ביאר שהסיבה שבגבאי די רק בפירש מכיוון שסתם גבאי כשר ולכן מה שנפסל ונדחה מחברות הוא "מעלה בעלמא" בחברות ולא מן הדין (ואין מדובר בגבאי שראוהו נוטל יותר).

שם, לאחד הציון להערה 61 — ויש מן הראשונים שהשווה מוכס לגבאי בעניין זה [רמב"ם הלכות מו"מ פרק י' הלכה ח' ובשו"ת דעת כהן סי' ב' הקשה מאיפה יודעים שתשובתם של גבאי ומוכס שווה, אולי בגבאי די שפירש שסתם גבאי כשר, אך במוכס יש צורך בתשובה גמורה].

גבורות:

טור ס"ו תוספת להערה 4 — וכן כתוב בזוהר פרשת וירא אות קסג שיוורדים בסטרא דגבורה, ועיין עולת ראייה חלק א עמוד ע"ד שביאר שהשפע היורד ממרום מצד הבו"ת יורד בצורה גמורה ומושלמת שיוכל האדם להנות ממנו מיד, אך מידת הגבורה היא פועלת ע"י הרבה עכובים וצמצומים, באופן שצריך הרבה מדרגות עד שיבוא לכלל הנאת האדם.

טור ע' תוספת להערה 70 — ובשו"ת משפט כהן סי' קמ"ד שביאר שיטת הרא"ש שהדעת נותנת שהולכים בכל ארץ אחר צרכיה, כשם שמחלקים בין בבל לא"י, כך בכל ארץ לפי האקלים שלה, ואין זה משום חשיבות הארץ, שלא מצאנו חשיבות לארץ אלא בא"י לקהל היושבים עליה. אך העיקר שאנחנו פוסקים שלא כדברי הרא"ש וגם בשאר הארצות, אפילו בארץ שלמה, לא משנים ממטבע שתקנו חכמים. ולעולם רק א"י חשיב כרבים, והקהל שנמצא בא"י חשיב ככלל ישראל.

גבחת, קרחת:

טור פ"ב תוספת להערה 36 — ועיין שמונה קבצים קובץ א' רי"ב שביאר שישנם בעלי השגה צדיקים גדולים, שמתוך חשק ליבם בהשגות טהורות, אינם יכולים להרחיב את דעתם בפרטי הלכות ומעשים פרטיים, אע"פ שדבר זה הוא לקותא וחולשא נפשית, מכל מקום הוא נובע ממקום טהור. וסימן לדבר "איש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא", ולמעלה מזה היא קדושת הנזיר עליו נאמר "גדל פרע שער ראשו". ובקובץ ד' ר"י הוסיף שכאשר זורח האור המקורי, סוקרים איך כל המעשים סעיפיהם וכל תולדותיהם, כולם אחוזים בשורש הדעה העליונה והכל מתקשר באחדות אחת. ואם ישנו לפעמים מאורע שנקרחים איזה תוצאות רחוקות, אין חשש "קרח הוא טהור הוא", והכל עולה בטהרת הקודש.

גבינת גויים :

טור צ' להוסיף הערה על ד"ה 'הרי שצריך דוקא העמדת ישראל' — יש שהורה להיזהר מגבינה של נכרים, ולא לקנות גבינה כ"א ממי שמוחזק בכשרות שידע בבירור שהיא של ישראל, ואין לסמוך על החותם "כשר" שנדפס על הגבינות עצמן, כ"א ע"י כתב הכשר בחתימת יד ישראל כשר [הזהרות הראי"ה אגרות הראי"ה חלק ב' עמוד של"ו].

טור צ"א תוספת להערה 82 — וכן הביא דברי הש"ך בשו"ת דעת כהן סי' כ"ו עמוד ס"ג. ועיין שם מה שכתב לחלק.

טור פ"ה להוסיף הערה על ד"ה 'אמר לו מפני מה אסרו גבינות' — עיין שו"ת דעת כהן סי' נ"ב עמוד קל"ח שדן בשמנת של עכו"ם, והכריע שאם ידוע שהועמד בקיבה אסור וצריך שישים להתירו, אולם אם לא הועמד אין להוסיף על גזרת חכמים שגזרו דווקא על גבינה.

גגין ועליות :

טור קל"ז לאחר הציון להערה 77 להוסיף פרק ושם לציין — ה. בתרומות ומעשרות. דורות אחרונים היו מכניסים פרותיהם דרך גגות חצרות וקרפיפות [ברכות לה, ב]. יש מי שחידש שכל הגנאי במעשיהם הוא רק שפוטרים עצמם לגמרי מאיסור אכילת ארעי ואכילת בהמה, אך אין גנאי אם אדם מפקיע עצמו מחיוב דאורייתא אם עדיין חייב מדרבנן. למרות שהיה מקום לומר שכיוון שבדאורייתא מצוות צריכות כונה ובדרבנן קי"ל שלא צריך כונה ואם כך מבטל את הכוונה — זה אינו, שהרי לפי ספר חרדים יש חובה בכוונה גם למ"ד שמצוות אינם צריכות כונה, רק שאינה מבטלת את המצוה [מצות ראייה אר"ח ט', א' עמוד מט]. יש מי שכתב שדאגה החכמה האלוקית שיהיו נעשים המצוות ע"פ הבנה והכרה בערכם הגדול ולא כמצוות אנשים מלומדה, ולכן נתנה התורה מקום להיפטר מהמצוה ע"י הכנסה דרך גגות וחצרות וכל זה כדי שתגיע לאדם העושה את המצוה הרגשת עושה מנפש נדיבה ומהבנתו בערך המצוה [עיין עין איה ברכות פרק שישי אות יב].

גדולי קרקע :

טור קפ"ט תוספת להערה 71 — בשו"ת אורח משפט אר"ח סי' ס"ד א' כתב שיש מי שאמר שגם אם בעלי חיים אינם נחשבים לגדולי קרקע בשאר איסורים, לעניין שבת כן חשיבי בעלי חיים כגדולי קרקע וחייב משום מפרק.

גדולין :

טור ר"ד תוספת להערה 162 — ועיין שבת הארץ פ"ד ה"ו שכתב שאיסור ספיחי שביעית במוצאי שביעית הוא עד חנוכה, ומכאן ואילך מותרים. ויש אומרים שאין שום זמן להיתר ספיחי שביעית, אלא שהם אסורים לעולם. ובהערה 15 שם הביאו מכת"י שהראי"ה קוק

התירם. עוד כתב שם שאם לא נעקרו ונתגדלו אח"כ בשמינית, עד שרבו גידולי היתר על האיסור, מותרים.

שם, לאחר הציון להערה 162 — ויש מפרשים שהוא דוקא בדבר שזרעו כלה, אבל דבר שאין זרעו כלה — הגידולין אסורים [שבת הארץ פ"ו ה"ד]. יש מי שנראה מדבריו, שהיתר זה של ספיחי שביעית, אינו רק באכילה ולקיסה, אלא שאין להם כלל קדושת שביעית. ולשיטה זו יש מי שאמר שבדבר שאין זרעו כלה — נוהגת קדושת שביעית [שבת הארץ פ"ד ה"ו].

שם, תוספת להערה 163 — והגאון הבית אפרים הקשה על הר"ן שם, ובשו"ת משפט כהן סי' כ"ד אות ח' יישב דברי הר"ן.

טור ר"ז תוספת להערה 200 — וראה שבת הארץ פ"ד הכ"א עמ' 431 ובהערה 8 שם שלכאורה קשה שהראב"ד לעיל פ"ד ה"ו כתב שספיחין שיצאו במחובר משביעית לשמינית מותרים משעה שירבה ההיתר על האיסור שבהם, והדבר סותר את דבריו כאן. ויש מי שתירץ לחלק בין שאר ירקות לבצלים שזרעם אינו כלה. וראה שבת הארץ פ"ד ה"כ עמ' 431 הערה 7 מכת"י של הרב זצ"ל שהסביר שהרכנת ראשם הוא כדי שיחדל כח יניקתם, ואז נחשב מה שנתגדל אח"כ כנטיעה חדשה של היתר. ולא משום גילוי דעת. וראה שהעירו שם שהרב חזר בו וסבר שהוא משום גילוי דעת.

שם, תוספת להערה 201 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' כ"ד אות א' שיישב את הרמב"ם שהשמיט דברי ר"א בסוטה מג: "שילדה שסבכה בזקנה בטלה" וכן הביא את המאמר השני של ר"א במנחות סט: "ילדה שסבכה בזקנה ובה פירות, אפילו הוסיף במאתים אסור". וכן ביאר שם באריכות את חילוקו של הרמב"ם בין הרכבה שחתך הייחור מהאילן והרכיב, לבין הרכבה שהייחור מחובר עוד לאילן.

שם, יש לאחר הציון להערה 208 — ונחלקו הבבלי והירושלמי לעניין ילדה שסבכה בזקנה האם סיבכה לפני שעברו שנות ערלה או אחרי [עיין שו"ת משפט כהן סי' כ"ד אות א'].

טור ר"י תוספת להערה 228 — וכן רמב"ם הל' שביעית פ"ד ה"כ בעניין בצל של שיטית שצמח בשביעית. ויש שהסבירו שהיינו דוקא שהוסיפו שחרות על שחרותם, אבל עם עמדו בצבעם נחשב שהוריקו — ומותרין. ויש מי שהסבירו שכל הסמנים הללו הם רק כאשר אין אנו יודעים אם נתגדלו רובם בשביעית או לא, אז סומכים על הסמנים, אך אם ידוע לנו שנתגדלו רובן בשיטית, אפילו אם השחירו — מותרים. ואם נתגדלו רובן בשביעית אסורים אפילו שהוריקו. יש מי שכתב שאם העלים השחירו, או שהרוב גדל בשביעית, האיסור הוא גם על גידול שיטית שבבצלים אלו. שלא כמו השיטה הראשונה שסוברת שהאיסור רק על העלים ולא על הבצלים [שבת הארץ פ"ד ה"כ].

גדידה ושריטה:

טור ר"י לאחר הציון להערה 1 — ואינו לאו שבכללות שאין לוקין עליו [וראה בירור הלכה פסחים ה: וכן טוב ראי פסחים אות נב שביאר שמשום שכל מקום שעיקר הפסוק משמע ללאו מבורר, אע"ג דדרשינן מאיזה ייתור או שינוי דרשה נוספת אין האיסור נהפך ללאו שבכללות, וגם האיסור הנדרש חשיב רק איסורא מעלמא. וכמו דדרשינן מלא תתגודדו "לא תעשו אגודות אגודות" לא מצינו שילקה ע"ז, והלאו של גדידה ממש לא חשיב לאו שבכללות. וכן איתא בשו"ת משפט כהן סי' קכ"ה שדחה מי שרצה לתרץ שלא הוא לאו שבכללות ולוקה אגדידה, משום שחד טעמא יש לשני האיסורים הנלמדים והוא "בנים אתם לאלוקיכם", כיוון שלא מצינו שע"י האחדות בטעם יתבטל ה"לאו שבכללות", אלא שלא שבכללות הוא רק שתיבה אחת או כמה תיבות כוללות כמה עניינים. אבל אם יש תיבות מיוחדות לאיסורים שונים, למרות שהלאו הוא אחד, אין זה לאו שבכללות].

גוי:

טור רפ"ו תוספת להערה 8 — וראה עוד עולת ראי"ה ב' ובהערות הרצי"ה אות י"א בביאור ההבדל בין גוי לנכרי.

טור רפ"ז תוספת להערה 9 — ועיין הערות הרצי"ה בסוף עולת ראי"ה ח"ב הערה יא ד"ה 'כי' שהטעם שבמקרא "גוי" נאמר על ציבור דווקא, הוא ש'כשם שהישאליות מיוחדת בעיקר לאומה הישראלית, כך שלילת הישראליות של הגויים מתבטאת בעיקר בציבוריותם'.

טור רפ"ח תוספת להערה 31 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' נ"ח שכתב בדעת הרמב"ם שגוי שאינו עובד ע"ז נחשב כגור תושב לעניינים מסוימים, ובפרט אומה שלימה המוחזקת בכך ע"פ דתה. ובאגרות הראי"ה א' אגרת פ"ט כתב שהעיקר הוא כדעת המאירי, שכל העמים שהם גדורים בנימוסים הגונים בין אדם לחברו נחשבים לגרים תושבים בכל חיובי אדם לחברו.

טור רפ"ט ליד הציון להערה 39 — במקום: "שמל וטבל" לכתוב: "שקיבל עול מצוות בבית דין ומל וטבל" >הערת הרצי"ה מכת"י<.

טור ש"י תוספת להערה 392 — וראה שו"ת דעת כהן סי' קל"ב שכתב שהסברא של 'בייבוש קצירה' שייכת דווקא בצדקה של רבים ואילו הסברה של ביזוי שייכת דווקא ביחיד.

שם, לאחר הציון להערה 395 — ויש מהאחרונים שכתב שבעיר שיש בה ישראל וגויים, וגם הישראל נותנים לאותה קופה, מותר לקחת מקופה זו ואין לחשוש לזילותא או ל'ביבוש קצירה'. ולא רק שמותר לאדם לקבל את שנותנים לו, אלא מותר אפילו לגבות צדקה ולתבוע מהם צדקה [שו"ת דעת כהן סי' קל"ב].

טור ש"ג לאחר הציון להערה 435 — יש מי שכתב להקל ולפטור ירקות שזורע גוי בקרקע ישראל בלא רשותו וגם אוספם בעצמו, והיתר זה הוא רק בירקות שחיובן מדרבנן, ורק במקום הפסד גדול [טוב ראי ר"ה אות יג].

טור ש"ד לאחר הציון להערה 452 — שיש מי שכתב שמן התורה אין קדושת שביעית בקרקע של גוי, והמחמירים לנהוג בהם קדושת שביעית אינו אלא מדרבנן [שבת הארץ קונטרס אחרון סי' כ'].
 קונטרס אחרון סי' כ'.

טור ש"ד לאחר הציון להערה 457 — יש מי שכתב שגוי שהרכיב אילן מאכל ע"ג אילן סרק מותר, ולא נאסרו ב"נ רק באילן מאכל ע"ג אילן מאכל [מראה הפנים ירושלמי ערלה פ"א ה"ב ד"ה 'תני']. ובטעם הדבר יש מן האחרונים שביאר, שבאיסורי ב"נ אין הפרטים אצלם דומים לשל ישראל. ודקדוקי המצוות אצלם הם על האופן היותר מוחשי, כגון מפרכסת שאסורה להם שאין הם מכירים בחוש שהיא מתה אא"כ תצא נפשה, וכן באיסור כלאיים שהחוש מכיר את השחתת הכלאים רק באילן מאכל ע"ג אילן מאכל. ולפי חידוש שאילנות החלוקים, שאין בהם חילוק גדול ומורגש, לא יהיה בהם איסור כלאיים לב"נ [עץ הדר אות ל"ז].

טור ש"ח תוספת להערה 529 — ועיין בשו"ת דעת כהן סי' קמט שדן בשאלה לגבי ולד של ישראל מגויה שרצה אביו למולו וחילק בין גוי גדול עובד עבודה זרה שאין למולו רק משום גירות, לבין גוי הרוצה לקיים מצוה אחת, ואפילו מילה, שמלים אותו למרות שאין בזה מצוה ואין לברך על המילה. אבל בקטן הסתפק והכריע ששב ואל תעשה עדיף ובפרט שיש גם תקלה בכך שיחשוב הוא והוריו שהוא כישראל ויבוא להתחתן עם בת ישראל, ולכן אין למולו אפילו בלא ברכה. וכן במקרה שישראל בא על נכרית אין למול אותו אם מילתו באה רק לחפות על חרפתו וימשיך להתחנך כגוי לכל דבר.

טור של"ו לאחר הציון להערה 793 — הטעם שהחמירו חכמים בשימוש בקבר שחפר גוי בשבת, ואע"פ שזהו רק איסור דרבנן, הוא משום שכיוון שהקבורה מכפרת צריך שלא יהיה בה שום נדנדוד עבירה [שו"ת דעת כהן סי' ר"ט].

טור שנ"ו להוסיף פסקה לאחר הפסקה השנייה — יש מי שכתב שאין איסור ניוול המת שייך בגוי אלא הוא אחד מהאיסורים המיוחדים לישראל, שהקב"ה ציוה מצד הקדושה המיוחדת לישראל. אך הגויים שאינם מקפידים על מאכלות אסורות, אין להם שום טעם להקפיד כ"כ שלא יתנוול הגוף [שו"ת דעת כהן סי' קצט].

טור שנ"ח לאחר הציון להערה 138 — מותר לספר בשבחו של גוי כאשר הכוונה היא ללמוד ממנו הנהגות מוסריות, ולפי דעת התוס' [ע"ז כ, א ד"ה 'דאמר קרא'] יש לומר שהחילוק הוא בין גוי פרטי לבין סיפור שבח על אומה שלמה [טוב ראי ברכות אות ע]. שימוש במעשה

גוי כגון שימוש במנעלים שצחצח גוי בשבת וכן היתר לשתות בבית תה של נכרים [שו"ת אורח משפט סי' מט].

גולל ודופק:

טור שע"ד תוספת להערה 59 — ובשו"ת דעת כהן הל' אבילות סי' רטו הוכיח מדברי התוס' הנ"ל (שמתוך שמדלגים ע"ג ארונות), שפשוט הוא שהארונות הללו היו טמונים בקרקע, ועליהם נאמר שאם יש בהם פותח פתח אין בהם טומאה, שגם בדעת הרמב"ם מדובר בארונות טמונים בקרקע. ולא נחדש שהרמב"ם סבר שהארונות תלושים.

גומלין:

טור שפ"ד תוספת להערה 30 — עיין רמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"ח ה"ז. ועיין שבת הארץ פרק ח' הל' יז עמוד 695 ובהערה מס' 11 שם שכתב שיש מי שחלק שדווקא על דבר מאכל או דבר היתר נאמן, כיון שהוא של אחרים. אבל כשהוא מעיד על האדם, על זה אינו נאמן, שדבר זה צריך גדר עדות, וכיון שהוא חשוב אינו נאמן בגדר עדות.

גופין מחולקין:

טור תי"ד בסוף הערך — יש מי שכתב שבנטילת אתרוג מורכב הוקלשה חזקת חיובו של הגברא, ויש מי שמחלק שכיוון שאיסור האתרוג המורכב אינו נקרא בשם אתרוג כלל, א"כ לא הוקלש חיובו שהרי הם גופין מחולקין, ולא שייך לומר שנטילת גוף אחד יקליש החזקה של חבירו. ורק לפי הטעם שאיסור אתרוג המורכב הוא משום "חסר" או משום שנעבדה בו עבירה, לפי שיטות אלו אכן יש לומר שאם נטל אתרוג מורכב הוקלש חיובו של הגברא [עץ הדר אות י"ד ועיין שם בהמשך אות ט"ז שדן בדיון מצוות ציצית ותקיעות שופר וכן ערי מקלט, שלמרות שאין חלקי המצוה מעכבין זה את זה, אולי כיון שהם גופים מחולקים אינם מעכבים זה את זה, אך כל אחד מהם מגרע כל המצוה].

גזל:

טור תפ"ה תוספת להערה 409 — ועיין אגרות הראי"ה ח"ג אגרת תשפ"ט עמוד סג-סד. טור תנ"ד לאחר הציון להערה 1 — והוא שנקרא גזל הדיוט [עיין עיטור סופרים א' עמודים טז-יז וכן בטוב ראי ברכות אות קסב עמוד ר"ה שעמד על החילוק בין גזל הדיוט לגזל גבוה].

גזל הגוי:

טור תצ"א תוספת להערה 67 — אמנם במשפט כהן סי' קג הוכיח שלשיטת הרמב"ם א"א לומר את דברי הנתיבות.

שם, לאחר הציון להערה 73 — ויש מוכיחים שחיוב השבה הוא מהתורה, שאם לא כן לא

בכל מקרה גזל ניתק לעשה, שהרי בגזל גוי אינו ניתק לעשה [ואף אם חובה להחזירו מטעם אחר, כדברי המנ"ח קל סוף אות ו שיש להחזירו מטעם שאינו שלו, כתב במשפט כהן סי' קג עמ' רמב שכיוון שאינו מצד מצוות השבה, אינו מתקן הלאו של לא תגזול, וא"כ לא נקרא הלאו ניתק לעשה]. ולא שאינו ניתק לעשה בכל המקרים לא נקרא לאו הניתק לעשה [רמב"ם פ"א מתמורה ה"א, לגבי הלאו של תמורה שאינו נקרא ניתק לעשה כיוון שבשותפין ובירוש אין עשה].

שם, לאחר הציון להערה 75 — אך יש שדחו סברא זו, שאם אין התשלום מצד השבה, אינו אלא מצד חוב ומלווה, וא"כ הוי הפקעת הלוואתו. אם כן, לפי ההלכה שהפקעת הלוואתו מותר [ע' להלן: הפקעת הלוואתו] אין מקום לחייבו בהשבה [משפט כהן סי' קג בד"ה 'ומש"כ כ"ג', שכתב כן לבאר דעת האדר"ת].

טור תצ"ג תוספת להערה 101 — וכן הוכיח במשפט כהן סי' קג.

שם, לאחר הציון להערה 103 להוסיף פסקה — יש מן האחרונים שכתב שלרבא שהפקעת הלוואתו מותרת אף לר"ע [רבא בב"ק קיג ב, וק"ו למ"ד גזל גוי עצמו מותר], סתם דיני ממונות — שאין בהם ריבוי או מיעוט מיוחד — נאמרו רק על ישראל, כשאר דינים הכתובים בתורה שנאמרו לישראל ולא לעכו"ם. אך מי שסובר שהפקעת הלוואתו אסור, סובר שבדיני ממונות פסוק שאין בו חידוש מיוחד נאמר גם לגוי. [משפט כהן, סי' קג ד"ה 'אמנם'].

גזל הרבים:

טור תק"י בסוף הערך — אילן שיש בו פרי, אסור לקוצצו בשביעית לעצים משום גזל הרבים [פירוש המשניות לרמב"ם פ"ד משביעית מ"י ובהלכות שמיטה ויובל פ"ה הל' י"ז כתב שהטעם משום לאכלה ולא להפסד. ועיין שבת הארץ שם הערה 2 עמוד 519 מה שתירץ. וראה עוד טוב ראי פסחים אות כז שכתב בטעם דעת הרמב"ם שאין קוצצין אילן של מאכל בשביעית אפילו במקום שאין בל תשחית 'לאכלה ולא להפסד', משום 'גזל הרבים'. ומבאר הרב שלמרות ששביעית כהפקר דמיא, היינו משום שגם בהפקר שייך קנין לכל אדם. ולכן לדינא מותר להפסיד פירות שביעית שאסורים באיסור ערלה, שאין בהם משום גזל הרבים שהרי אסורים בהנאה ואין לגבם בעלות].

גזרה:

טור תקל"ג לאחר הציון להערה 18 — יש מי שלמד בדברי הירושלמי שהאיסור לשאת אשת חמיו (בענין דוד שנשא את רצפה בת איה) היה פשוט מסברא, עד שרצו לומר שהוא 'תורה'. וע"כ לאו דוקא תורה אלא הלמ"מ או גזרה קדמונית. כדברי התו"ס יומא פ. ד"ה חצי 'דגזרה קדמונית מיחלפא בשל תורה' [אגרות הראי"ה א, אג' ק"ג עמ' קכ"ז].

טור תקל"ג בפרק סוגי הגזרות להוסיף 'גזרה משום סכנה' — ויש שגזרו משום סכנה, כגון גזירת מינקת שלא תינשא עד כ"ד חודש שמא יתעכר חלבה ובעלה לא יקפיד על רפואתו

של בן חבירו [כתובות ס א. רמב"ם גירושין פ"א הכ"ה ובשו"ת עזרת כהן סימן כ' כתב שעיקר הגזירה הייתה בשביל כל ילד בפני עצמו, ולא משום גזירה כללית לתיקון העולם. והביא נפק"מ עיין שם].

טור תקל"ו לאחר הציון להערה 104 — יש מי שכתב שאיסור כניסה למקום בית המקדש כיום, הוא משום גזרה כעין שמצאנו שעשו חז"ל זכר למקדש, משום מהרה יבנה המקדש, ויהיו רגילים למכשול גם בעניינים בלתי תדירים. וההיתר להיכנס יגרום שיתרגלו בכך רבים ויחשבו שהוא מותר, ובמיוחד לתפילה ושירה יהיה קשה לעקרו [שו"ת משפט כהן סי' צו].

טור תקל"ח לאחר הציון להערה 145 — או במקום הפסד [כתובות שם].

שם, תוספת להערה 145 לפני המילים 'יבמות קיד' — תוס' כתובות שם ד"ה 'גונח' ותוס' ...

טור תק"מ להוסיף פרק ושם לציין — ה. **ביטול גזירות.** יש מי שכתב שטעם הדין שצריך בי"ד שיהיה גדול בחכמה ובמנין כדי לבטל תקנת חכמים, הוא שמא אין הקלקול קבוע והוי כגזרת מלכות, ואין לבטל תקנת חכמים מפני גזירת המלכות. כמו כן הרי יש לשקול כל קלקול, ומי יכול לשקול ענין שגזרו בו בי"ד הגדול [שו"ת משפט כהן סי' ג]. ישנן גזרות שלא אומרים בהן את הדין שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו, כגון 'גילוי' משום שלכתחילה לא נגזרה לאיסור במקום שאין נחשים. ולפי זה ניתן להסביר את דברי תוס' תענית כ"ט: ד"ה 'מי' שבימינו יש איסור כיבוס אפילו בבעל חלוק אחד, משום שהגזרה היתה על כל החלוקים, וההיתר שבה היה על חלוק אחד. ולכתחילה לא גזרו כי אם על חלוק עם אזור, אבל חלוק בלי אזור כמו חלוקים שלנו לא נאמר בהם מעולם ההיתר. אך בשיעור כתמים כיוון שהוקצבה הגזירה על שיעור זה, צריך גזרה חדשה על פחות מכגריס. וכדברי החת"ס שאנו תולין כתם כגריס במאכולת, אע"ג שאין במאכולת שלנו כגריס, משום שבזמן גזרת כתמים לא גזרו על כגריס [טוב ראי תענית דף כט אות ל"ט]. יש מי שהסביר את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד האם יש בכח בי"ד לבטל תקנות או גזרות שתקנו חכמים לפניהם, שדבר זה תלוי האם עיקר תוקף התקנה הוא מכח קבלת כל ישראל אותה, או מתוקף תקנת בי"ד הגדול של ע"א דוקא [טוב ראי מסכת מגילה אות ג]. יסוד הדין שאין בי"ד יכול לבטל את דברי חברו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, נוהג רק בבי"ד של ע"א [טוב ראי מגילה אות ב ועיין שם שהקשה מהגמ' בע"ז לו א גזרת שמן של דניאל, ששואלת הגמרא "דניאל גזר ואתי רבי יהודה הנשיא ומבטל ליה, והתנן אין בי"ד וכו'". ותירץ שקים להו שדניאל גזר בצירוף בי"ד הגדול של ע"א. וכן בכל הגזרות שנקראות ע"ש יחידים, קים להו לחכמים שבי"ד של ע"א גזר אותם. ונראה שבי"ד פחות מזה אינו בר כח להטיל גזירה כללית על ישראל לדורות].

שם, להוסיף פרק ושם לציין — ו. **גזירת עכו"ם על ישראל.** יש מי שכתב שמשרבו האנסים התירו זריעה בשביעית משום ארנונא [השגת הראב"ד שמיטה ויובל פ"א הי"א]. ויש מי שביאר

שהמקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל ולא הייתה שביעית נוהגת בהם אלא מדבריהם, בהם התירו לעבור משום האונס אבל לא במה שהחזיקו. שטעמו הוא שמשום שלא מסתבר שמשום אונס, שהיה גזרה כללית על כל הארץ יתירו מצוות שביעית באופן שתתבטל לגמרי ואפילו אם שביעית מדרבנן, הלא תעקר מצוות שביעית לגמרי. והרי קי"ל שתקנתא דרבנן מקמי גזרה לא עקרינן [שבת הארץ מבוא עמ' כ].

טור תקמ"מ תוספת להערה 165 — ובשו"ת עזרת כהן סי' ח שכתב שאין לנו להוסיף גזירות מעצמנו אפילו אם טעם הגזירה שייך.

גזרה לגזרה:

טור תקמ"ד תוספת להערה 58 — ועיין עץ הדר סימן ל"ד שהעיר שאם נאמר שבמקום שיש לחוש שאי לא הא לא קיימא הא — אז אינו בגדר גזרה לגזרה, אם כך בטלת את כל הכלל של 'גזרה לגזרה לא אמרינן', כי תמיד יש לחוש שמא ע"י איזה דבר יתפרץ איזה ענין ותתבטל הגזרה. ולכן חייבים לומר כדברי הרמב"ם שכוונת 'כולא חדא גזרה היא' היינו שגזרו במניין אחד בפעם אחת.

טור תקמ"ד בסוף הערך — יש מי שכתב שבדברים שאסרו אותם משום מראית העין אפילו בחדרי חדרים, קשה לקבוע בהם גזרה לגזרה ולומר בכולם שחדא גזירה היא, אלא שחומרא של אפקירותא וחילול השם, וזלזול בדברי תורה וגם בדברי סופרים, הוא יסוד איסורים אלו [כגון שלא יצא כשהוא מבושם בשוק, ופסק הרמב"ם לחומרא הלכות דעות פ"ה ה"ט] ולכן אסור אפילו במקום שלא שייך טעמה של הגזרה [לנתיבות ישראל ב' עמוד סד].

גזרה שוה:

טור תקנ"ג הערה נוספת אחר הערה 63 — בטוב ראייה מס' סוטה אות ע"ב כתב שבגזרה שוה ילפינן שעה מדורות, שהרי אין אדם דן ג"ש מעצמו, ואם כן באה הקבלה ללמוד שעה מדורות. וביאר שאע"פ שבעלי הכללים הוכיחו שצריך לומר שהקבלה באה רק על התיבות עצמן ולא על מקומן, אין זה כלל גמור אלא יש ג"ש שנמסרו מפורטות, ובהן ילפינן שעה מדורות.

טור תקנ"ס לאחר הציון להערה 190 — כל מה שנכנס בכלל אין גזרה שוה למחצה, אין שייך ע"ז ענין של אין לומדים למד מן הלמד, שהרי הלמוד מתפשט ממילא על כל העניינים של הדבר הנלמד [שו"ת משפט כהן סימן ד'].

שם, תוספת להערה 191 — וכן העיר בשו"ת משפט כהן סי' נו ושו"ת דעת כהן סי' קסח.

גט:

טור תקס"ז בתחילת פרק 'מהותו' — מהות הגירושין בישראל היא ספר כריתות, וללא גילוי דעת של האישה. משא"כ בבני נח [עץ הדר אות ל"ח].

טור תק"ע לאחר הציון להערה 53 — יש מי שכתב שאם חתם עד אחד בלא רשות הבעל, ונמסר בעדי מסירה — הגט פסול ולא בטל, ואם נישאת לא תצא אלא שצריכה גט חדש. לעומת זאת אם הבעל מינה עד, הגט בטל לגמרי ותצא אפילו ניסת [שו"ת עזרת כהן סי' קג אות ו].

טור תקע"ה תוספת להערה 118 — ובגדר טשטוש השכל של המגרש ודעות הראשונים בזה — עיין שו"ת עזרת כהן סי' סז וכן בסי' סח אות א', וסימן ק"ב.

טור תקפ"פ תוספת להערה 195 — וראה שו"ת עזרת כהן סי' סט שדן בקושי זה.

טור תקפ"ב תוספת להערה 230 — זבחי ראייה חולין ה, ב.

טור תקפ"ה לאחר הציון להערה 266 — עד שכתב כמה גיטין פסולים, אם ברור שהגיטין פסולים וודאי רשע הוא לעבור על לפני עור [שו"ת עזרת כהן סי' קג אות ה, חיי הראי"ה סי' צד].

טור תרי"ג תוספת להערה 713 — ובטוב ראייה גיטין ב. תוד"ה 'המביא' שגם הפסק שבין וידבר למשנה תורה קחשיב, אלא שבכל הפסק שבין ספר לספר מחשיב רק שלוש שורות, ושורה אחת שהיא ההפסק הפשוט לא חשיב.

שם, תוספת להערה 721 — וראה בשו"ת עזרת כהן סי' עג אות ט כתב שלכתחילה ראוי לדקדק שיהיה הגיליון כחצי ציפורן אגודל לא יותר ולא פחות, אע"פ שהוא דקדוק קל, ויותר יש להתרחק מתוספת השיעור בזה מבגרעונו, מ"מ ראוי לנו לקיים בגיטין כל מה שאמרו חכמים.

שם, תוספת להערה 723 — ועיין שו"ת עזרת כהן סי' ע שדן במקרה שרחבו יתר על ארכו, שאינו לכתחילה, מה יעשה.

טור תרט"ו לאחר הציון להערה 745 — ויש מן האחרונים שהעיר שראוי שלא לסמוך כלל על ידיעת הסופר בדיני תמונות האותיות, ולדקדק אחריו בעיון היטב [שו"ת עזרת כהן סי' עד].

טור תרי"ז תוספת הערה על ד"ה "לעז על גיטין הראשונים" — עיין בשו"ת עזרת כהן סי' עו שדן במי שרוצה לעשות שינוי בענייני הגיטין ממה שהיה נהוג בהם.

טור תרכ"א לאחר הציון להערה 860 — ויש שכתבו שעצם כתיבת הגט בכתב אשורי נראה

שאינו אלא מנהג אפילו למחמירים, אך מן הראוי עכ"פ להדר בו [שו"ת עזרת כהן סי' עב וביאר שם בטעם הדבר שהחמירו לכתבו בכתב אשורי, כיוון שהיה מנהג פשוט לכתוב בכתב אשורי, והכל יודעים מזה אנו אומרים שמה שעשה הבעל שליח לסופר הוא רק ע"ד המנהג, ובשינוי המנהג לא עשאו שליח].

טור תרכ"ד תוספת להערה 899 — ועיין שו"ת עזרת כהן סי' פט שנושא ונותן בדברי הגרעק"א.

שם, לאחר הציון להערה 900 — יש שכתב שבבת מאומצת שכתב שם האב המאמץ — יש להכשיר, כיוון שסיבת האוסרים היא מפני שהרואין יאמרו שלא נתגרשה הואיל ושם אביה שונה, ולפי"ז יש מקום להכשיר בנכתב שם אביה המאמץ המוחזק כאביה הואיל ונשתכח שם האב האמיתי, ואין בזה לעז [שו"ת עזרת כהן סי' פט].

טור תרכ"ט תוספת להערה 967 — וכתב בשו"ת עזרת כהן סי' צח שראוי לכתחילה לכתוב בשנים ועשרים ביו"ד אחד.

טור תרל"א תוספת להערה 994 — ועיין שו"ת עזרת כהן סי' קג אות ד' שצריך להיזהר עכ"פ לכתחילה להזכיר שם עירו, וכשלא הזכיר שם עירו יש לפקפק, ואע"ג שקיי"ל שיש להקל כשלא כתב שם עירו. מ"מ י"ל כיון שיש חוששים לשני יב"ש אפי' בלא הוחזקו. וכאן בשליחות צריך יותר סמיכות דעת, שהרי כתבו הפוסקים שצריך שישמעו מפיו, כדי שיהיה לשמה, ואם לא שמעו מפיו אינו לשמה. ולכן כיון שהשליח יכול לחשוב שמא על אחר כוונתו לא סמכא דעתי' לגמרי.

טור תרל"ד לאחר הציון להערה 56 — יש מי שכתב שאם יש נהרות קטנים בתוך העיר ואין לנהר הגדול בעיקרו שם, עדיף שלא להוסיף ולכתוב אותם בנוסח הגט [שו"ת עזרת כהן סי' קג אות ג].

טור תרנ"ד לאחר הציון להערה 358 — וכתבו האחרונים שאע"ג שלכמה פוסקים אין "והרי את מגורשת" בכלל עיקר התורף, מ"מ אין להקל בזה כלל [שו"ת עזרת כהן סי' עג אות ז].

כרך ו גיד הנשה – דבר שהיה בכלל

גיד הנשה:

טור 1 תוספת להערה 1 – ובאוצרות הראיה מאורות הראיה פרק ב ביאר טעמו של האיסור, שמלחמת יעקב בשרו של עשיו והנגיעה בגיד מסמלת את כלל המלחמות והמאבקים בין בני האדם ובין האדם לבעלי החיים, שהצורה הפשוטה והעתיקה של המלחמה היא בלי כלי מלחמה וע"י הפלת האויב ע"י הכאה בגיד שמחזיק את הגוף על עומדו. וזהו סמל לכל המלחמות והמאבקים, ואיסור זה מסמל את מידת השלום העליונה.

*שם, תוספת להערה 4 – ועיין אבן עזרא בראשית לב לג שדחה את דברי המפרשים שגיד הנשה פירושו האבר הזכרי, ונשה הוא מלשון נשים.

גיורת:

טור כ"ב להוסיף הערה על ד"ה "הגיורת היא כבת ישראל לכל דבר" – וראה עין אי"ה ברכות ח אות קו שביאר הדרכת חז"ל שעדיף שלא לישא גיורת (ברכות ח:), שהגיורת קשורה לעם ישראל בקשר בחירי, אך הישראלית קשורה לעם ישראל בקשר טבעי, שהוא חזק יותר. ועוד, שהמידות הקדושות שעם ישראל מעוטר בהן חסרות לגיורת.

גימטריא:

*טור ל"ג תוספת להערה 8 – ובפשטות, היא מלשון "גמא-טריה", דהיינו: האות השלישית ביוונית, שווה למספר שלוש.

טור ל"ד תוספת הערה בסוף הערך – וראה דברי הרב קוק באגרות הראי"ה ח"א סי' קעט שכתב גבי גימטריאות באגדה, שאם יהיה אפילו אדם אחד שימצא בהם טעם, כבר הדיו והנייר שווים את זה, אמנם כמובן אין מקום לדקדוק ופלפול בזה.

גירי דילה:

*טור ל"ה לאחר הציון להערה 8 להוסיף פיסקה – גדרו של גירי דיליה הוא שהאדם עצמו מזיקו והוא מזיק ממש [רש"י ב"מ קיז א ד"ה 'איני'] וכמזיק בידו [רמב"ם שכנים פ"י ה"ה].

גירושין:

טור ש"ע לאחר הציון להערה 242 – יש מי שדן במקרה שנתן ע"י נפילה ולא אמר ה"ז גיטך [שו"ת עזרת כהן סי' ס]. יש מי שכתב שמי שנתגרשה, אלא שאין ברור אם קבלה מיד

הבעל או מע"ג השולחן, במקום עיגון גדול שאין מי שיסדר גט חדש, אין לחוש לחומרא [שו"ת דעת כהן סי' קנב].

גלגולת:

טור ס"ח לאחר הציון להערה 115 להוסיף פרק — ה. **במומי בכור**. יש מהאחרונים שכתבו שמום באוזן מועיל להתיר את הבכור רק אם הוא מעט בתוך חלל הגולגולת [שו"ע הרב (סוף הלכות פסח) ופסקי מוהרא"י רמ"ד]. ויש שכתבו שאדרבה, מה שתוך חלל הגולגולת לא נחשב מום אלא הוא מום שבסתר שאינו מתיר, ולכן כותב שגם אין שייך להחמיר כאן, שהיא חומרא שמביאה לקולא [בשו"ת דעת כהן סי' קצב, והוכיח כן מדברי המוהרי"ל סי' מב וקג].

גלודה:

טור ע"א לאחר הציון להערה 78 — אך אם נשתייר כסלע בכל מקום שהוא — אין להחמיר בעוף (שהרי אפילו בבהמה זו מחלוקת אמוראים, וכן משמע מלשון הרמ"א "ניטלו כולם") [שו"ת דעת כהן סי' ד ד"ה 'ב' וסי' מג ד"ה 'כבר'].

גלוי דעת:

טור צ"ג לאחר הציון להערה 73 להוסיף פסקה — לגבי קידושין, זוג שנישאו ואנו יודעים שלא היתה דעתם להינשא זה לזה, ואף השתדלו להשיג תעודת נישואין בלא קידושין, ורק מפני ההכרח סידרו קידושין, ולא באה לידו שום הנאה מכך — גילוי דעת כזה נחשב כמודעה [שו"ת עזרת כהן סי' מא]. לגבי הכשר עדים לקידושין — עדים רשעים שראו את הקידושין ונתייחדו ונתכוונו להעיד, גילוי דעתם זה מועיל לומר שחזרו בתשובה והם כשרים לעדות, וזה עדיף מרשע שמקדש על מנת שאני צדיק, שכאן אין לומר משטה הייתי בכך, אלא היא ראויה ברורה, ואינם חשודים על הכשלה זו, ולכן ודאי שיש לחוש שעשו תשובה [שו"ת עזרת כהן סי' מה הערה 5].

גלוי מילתא בעלמא:

*טור צ"ט לאחר הציון להערה 28 להוסיף פסקה — וכן הכלל שאין גזירה שווה למחצה לא נאמר בגז"ש של גילוי מילתא [תוס' קידושין כ ב ד"ה 'אולתו']. וכן שני כתובים הבאים כאחד כן מלמדים בה [בירורי המידות ג-גיא]. כמו כן גם אם דבר הלמד בהיקש לא חוזר ומלמד בגזירה שווה [מחלוקת בזבחים מט, ב] — הוא כן חוזר ומלמד בגזירה שווה של גילוי מילתא [בירורי המידות ג-דא].

שם, להוסיף פסקה חדשה — כאשר הדרשא מלמדת את עיקר הדין, ובלעדיה לא היינו יודעים כלל את הדין — לזה צריך דרשא גמורה, אך כאשר אנו כבר יודעים את הדין, והדרשא באה רק ללמוד איזה פרט, כעין גלוי מילתא — די בדרשא קלושה כעין אסמכתא [שו"ת דעת כהן סי' קפא ד"ה 'זהנה'].

גלוי עריות:

טור ק"ח לאחר הציון להערה 26 להוסיף פיסקה — המתעסק בעריות חייב שכן נהנה [סנהדרין סב, ב], וכיוון שכן, כ"ש שחייב גם באינו מתכוון [שו"ת משפט כהן סי' קמד].

שם, להוסיף פסקה — כיוון שהמתעסק בעריות חייב, אין בעריות דין ריבוי בשיעורים כשאר התורה (שנחלקו בו אם הוא דאורייתא או דרבנן), אלא הוא חיוב גמור כיוון שנהנה יותר [טוב ראי שבת נספח ענייני שבת חלק א אות ג].

שם, לאחר הציון להערה 35 — אך ספק גילוי עריות נדחה מפני פיקוח נפש [שו"ת דעת כהן סי' פד ד"ה 'ולכאורה'].

טור קי"ב לאחר הציון להערה 89 — יש מהאחרונים שחילק בדבריהם (כלומר בדעת הרמב"ם) שהאיסור דאורייתא הוא רק בקירבה בדרך קביעות, אך באקראי בעלמא או בשינוי הוא רק איסור מדברי חכמים [טוב ראי שבת פרק ראשון אות כב].

טור קט"ו לאחר הציון להערה 142 — אמנם נהגו היתר לדרוש בעריות בלא שום הגבלה כלל, ואפשר שהטעם הוא שכיוון שדינים אלו כבר נכתבו בספרים כבר חדלו להיות נסתרים. אך אולי באמת ראוי להתעורר על זה ולגדור את דרשות אלו ברבים [אגרות הראי"ה ח"ה עמוד ע אות תיד].

גלוי הראש:

טור קי"ח לאחר הציון להערה 24 — י"א שלמתירים, היינו באקראי, אבל בדרך קבע יש בזה משום חוקות עכו"ם [מצות ראייה או"ח סי' ח ס"ב ד"ה 'והגר"א'].

גמילות חסדים:

*טור ק"נ לאחר הציון להערה 21 — יש מהאחרונים שחידש שבמצוות גמילות חסדים האדם מקיים את המצווה בכל פעולה שהוא עושה בשביל חברו, גם אם חברו עדיין לא נהנה. למשל, מקיים מצווה בעצם לקיחתה של אבדה ממקומה גם קודם שיחזירנה למאבד [שערי יושר שער א סוף פרק ז ד"ה 'ועפ"ז'].

גמר דין:

טור קע"ג בסוף הערך להוסיף פרק — ח. **גמר דין של עכו"ם**. גמר דין הוזכר בהלכה גם לגבי משפט של עכו"ם, לגבי מי שנגמר דינו ליהרג, להתיר את אשתו לעולם. הגמרא והפוסקים דנו רק ביוצא ליהרג [גיטין כ"ח במשנה ובגמרא], אך יש מי שכתב שעצם גמר דינו ליהרג מתיר אותה מדאורייתא, שהרי כיוון שנגמר דינו ליהרג — רובו למיתה, ורק מדרבנן אסורה עד שיעידו שיצא ליהרג [שו"ת עזרת כהן כב ד"ה 'ובענין'].

גמר מלאכה:

טור קע"ד לאחר הציון להערה 20 להוסיף פיסקה — לעניין גמר מלאכה הולכים אחר רובו של המין [שו"ת משפט כהן סי' לח אות ה].

טור קצ"ג להוסיף הערה למילים לעונת המעשרות' שלאחר הציון להערה 327 — וראה שו"ת משפט כהן סי' לא ד"ה 'וע"ד' שמדגיש את החילוק בין גמר מלאכה למעשר לבין הגעה לעונת המעשרות, שגמר מלאכה מועיל לזה שדיגון ישראל חייב אפילו בפירות של נכרי, ובזה נחלקו הפוסקים, והגעה לעונת המעשרות מועילה שכשהגיעה לעונת המעשרות ביד ישראל חייב לעולם מדרבנן, ובזה אין מחלוקת.

טור קצ"ה לאחר הציון להערה 361 להוסיף פיסקה — בשטר מכירה של שנת השמיטה נוהגים לכתוב שהפירות חוזרים ליד ישראל לפני גמר המלאכה, ולכן דינם כפירות של גוי שנגמרה מלאכתן ביד ישראל, וראוי להפריש מהן תרומות ומעשרות בלא ברכה [שו"ת דעת כהן רלט ד"ה 'מכתבו' וד"ה 'ע"ד'].

טור קצ"ו לאחר הציון להערה 379 — ובמקרה שגמר המלאכה שלהם הוא על דעת להוציאם לחו"ל, אפשר שלכו"ע פטורים (שגם המחמירים יודו בזה לב"ח) [שו"ת דעת כהן רלו ד"ה נ.ב.].

גנב:

טור ר' לאחר הציון להערה 23 להוסיף פיסקה — אדם שחברו אמר עליו בשעת מריבה שהוא גנב ממנו, והלה שתק, אינו נפסל בכך וכשר לעדות [שו"ת עזרת כהן סי' צד].

גנבה:

*טור ר"ח לאחר ציון להערה 66 — יש מהאחרונים שהוסיפו חילוק נוסף, שבגניבה האיסור על פעולת הלקיחה, ובגזילה האיסור על התוצאה שחסר לחבירו ממון [מנחת חינוך רכד סע' ב (ובהוצאה החדשה סע' ד), עיון בלומדות סי' יג וכן דן בזה פרי משה גניבה וגזילה ב] ויש מהאחרונים שכתב שהאיסור בגניבה הוא בחיסרון לחבירו, ובגזילה יש את שני הדינים יחד — גם הפעולה וגם התוצאה [צפנת פענח כללי התורה והמצוות ח"א ד"ה 'גניבה' וד"ה 'גזל' אות יב בדעת הרמב"ם].

גנבת דעת:

טור רל"א תוספת להערה 74 — והראי"ה קוק בשמן רענן ח"ב עמוד סח תלה זאת במחלוקת תנאים בשבועות ל"ה גבי דניאל שאמר "מארי" לנבוכדנצר, האם התכוון לשמיים. ובאיגרת שמובאת לאחר מכן נכתבה דחייה לזה.

גניזה :

טור רל"ב לאחר הציון להערה 11 — ואמנם במשך הזמן הגניזה תגרום למחיקת הכתב, והרי יש איסור למחוק אזכרות, אלא שגרמא זו היא גורם רחוק, ועוד שהרי גם בלא גניזה א"א לשמור מקלקול במשך הזמן, והעיקר שיהיה ניכר שהיא גניזה דרך כבוד ולא דרך השחתה ח"ו. ובזה אין איסור אלא יש גם מצווה [שו"ת דעת כהן סי' קעה ד"ה 'ועכ"פ'].

שם, חמש שורות מלמטה "אצל תלמיד חכם בקבר" להוסיף הערה — ובשו"ת משפט כהן סי' לח אות ג העיר שיש לחלק בין קבורה זו, שמטרתה גניזה, ולכן יש צורך שישתמר, לבין קבורות אחרות שמטרתן ביעור, כמו איסורי הנאה שחייבים קבורה, ששם המטרה שיתכלו מן העולם ויאבדו.

טור רל"ג תוספת להערה 20 — וראה בשו"ת דעת כהן סי' קעד ד"ה 'וי"ל' בטעם הדעה שיש חובה לקוברם דווקא בכלי חרס, שבעצם יש עליו עדיין את כל החיובים לשמור על שלמותו, ואפילו כלי חרס אינו מספיק שהרי הטחב ישלוט בו, אלא שמחשש תקלה אנו מוכרחים לגונזם, ואנו מוכרחים לבחור את הרע במיעוטו שהוא גניזה בכלי חרס.

שם, לאחר הציון להערה 23 — ויש מי שחילק בין שאר כתבי הקודש שאפשר להקל בכלי עץ, לעומת ספרי תורה ובפרט אלו שנקרעו בזרוע ע"י עושי רשעה — שראוי להדר בהם לקיים דברי חז"ל כפשוטם לגונזם בכלי חרס [שו"ת דעת כהן סי' קעה ד"ה 'ועד"ת'].

שם, לאחר הציון להערה 29 — ויש שכתב שספרי תורה שלנו, שכאשר נפסלו ובלו מעט מסמנים אותם, ואין חשש שיקראו בהם בפסול, וכן אין חשש שיבואו מכך לטעות בלימוד — אין צורך לגונזם כל זמן שלא בלו לגמרי, וראוי להניחם בארון הקודש, ואף יש איסור לגונזם (וודאי שאם יש אפשרות לתקנם — עדיף) [שו"ת דעת כהן סי' קעד ד"ה 'ועכ"פ'].

גר :

טור רנ"ג תוספת להערה 2 — ובעין איה שבת ח"ב דף לא אות קמט העיר שאעפ"כ יש מעלה לישראל על הגר, שמי שנולד מגזע ישראל אינו צריך להיעזר כ"כ בשפיטה ובחינה שכלית ורגשית, כי הקדושה קנויה בו בטבעיותה. וכן מונח בטבעם של ישראל כוח אדיר של מסירות נפש לעת הצורך. ושם באות רסב הוסיף שאהבת האומה העמוקה והטהורה ושמירה מכל דבר רע ומזיק שעלול לקרות כלל ישראל, חודרת בליבם של הגרים רק לאחר כמה דורות (מלבד יוצאים מן הכלל).

גר תושב :

טור ר"צ לאחר הציון להערה 9 להוסיף פיסקה — יש חילוק בין גר תושב לגבי מצוות שאנו מחויבים בו כגון להחיותו, שבזה צריך להיות גר תושב גמור, לבין דיני הרחקות

מעובדי עבודה זרה, שבזה די בזה שברור לנו שאינו עובד עבודה זרה [שו"ת משפט כהן סי' נח].

שם, לאחר הציון להערה 31 להוסיף פיסקה — יש מן הראשונים שביאר שהפסוק מתייחס לעבד שהוא גר צדק [רמב"ם עבדים ח-י, יא]. ובדעתו, יש מי שאומר שאין כוונתו לגר צדק גמור אלא שאינו ממש גר תושב [רדב"ז, שם], ויש מי שמבאר בדעתו שהכוונה "מדרגה ממוצעת בין גר תושב לגר צדק" [שו"ת משפט כהן סי' סג].

טור רצ"ד לאחר הציון להערה 77 להוסיף פיסקה — אע"פ שלנכרי אין חזקת ממון, ולכן כשישראל תובעו מותר לזכות את הישראל אפילו מספק, הוא דווקא משום שגוי נחשד על הגזל, אך גר תושב שאינו חשוד על הגזל — יש לו דין חזקת ממון [טוב ראי כתובות פרק א אות לא].

טור רצ"ה לאחר הציון להערה 81 להוסיף פיסקה — גר תושב שנמצא הרוג ואין יודעים מי הרגו, יש מי שהסתפק אם מביאים על כך עגלה ערופה (לגבי גוי הרוג הוכיח שלא מביאים — מהלשון "שלא הנחנהו לעשות פירות" דהיינו מצוות. אך לגבי גר תושב — מחד הוא מקיים מצוות, ואע"פ שהן בשב ואל תעשה, אך מאידך הלשון "שלא הנחנהו בלא לוויה" משמע שנאמר רק על ישראל, שאנו מצווים ללוותו) [טוב ראי סוטה פרק ט אות פו].

טור ש"ג לאחר הציון להערה 223 — והוא דרגה ממוצעת בין נכרי לבין גר תושב [שו"ת משפט כהן סג].

שם, לאחר הציון להערה 226 — ויש מי שסבר שגם לעניין זה אין דין גר תושב בזמן הזה [שו"ת משפט כהן נח ד"ה 'ועתה' בדעת הרמב"ם].

גרדומין:

טור שי"ח לאחר הציון להערה 65 — יש מי שכתב כתב שיש דין גרדומין גם לגבי אותיות של סת"ם, אע"פ שהן גוף קדושה ממש [יראים מצווה שצט]. ומהאחרונים יש מי שביאר בדבריו שכל הדין שאין גרדומין בתשמישי קדושה הוא רק בתשמישי קדושה שאין בהם חילוק מדרגות, ובאותיות של סת"ם יש חילוק מדרגות בקדושתן, ויש בו דיני גרדומין [שו"ת דעת כהן סי' קנט].

גרות:

טור ת"ל תוספת להערה 74 — ועיין שו"ת עזרת כהן סי' סח אות ב שכתב שלכן אין לקבל גיורת אם תזלזל בטבילת נדה.

שם, לאחר הציון להערה 76 — אמנם הדין שאין מקבלין אותו הוא רק לכתחילה, אך אם

קיבלוהו הוא גר. שדווקא גרי אריות אינם גרים אם לא קיבלו תורה ומצוות כראוי, אך אם אינם גרי אריות — תועיל קבלה גם אם אינה שלמה [שו"ת דעת כהן סי' קנב]. גר שנתגייר שלא על מנת לקבל מצוות, הרי הוא גרוע מגרי אריות [שו"ת דעת כהן קנד].

שם, תוספת להערה 76 לאחר "בטוש"ע השמיטו" — וכן שאר ראשוני הפוסקים לא הזכירו דין זה, ובשו"ת דעת כהן סי' קנב וקנד תמה על כך.

טור תל"ג לאחר הציון להערה 120 להוסיף פיסקה — יש מן האחרונים שכתב שנכרי שרוצה להתגייר, והרופאים אומרים שהמילה היא סכנה בשבילו, אין לקבלו. שמא יצא קלקול מכך שיפורסם הדבר שאפשר להתגייר בלא מילה על סמך דברי הרופאים [שו"ת דעת כהן סי' קנ ד"ה 'ע"ד'].

טור תל"ג תוספת להערה 120 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' קנ ד"ה 'אמנם אותם' שכתב שטעמם של הסוברים שאין תקנה לגוי שנכרת לו כל הגיד, שאע"ג שראוי לדון אי אפשר משאי אפשר, ואם כן היה צריך לדמותו לאשה שמתגיירת בלא מילה, מכל מקום הוא דווקא כשכל מינו אי אפשר, אך כשכל מינו אפשר, ורק הוא אי אפשר — אזלינן בתר מיניה והמילה מעכבתו.

טור תל"ה לאחר הציון להערה 145 להוסיף פיסקה — אע"ג שחפיפה מדרבנן י"א שבגר שלא חפף לא תועיל טבילתו [שו"ת דעת כהן סי' קנג עמ' רעט, הובא בטוב ראייה קידושין סבב אות צט], כיון שהגיורים היום מדרבנן מדין שליחותיהו [תוס' יבמות מז א ד"ה 'משפט כתיב']. ויש חולקים [שו"ת דעת כהן שם].

טור תל"ה לאחר הציון להערה 159 — מל ולא פרע — יש להסתפק אם הפריעה מעכבת את הגירות. ואע"פ שלשאר דינים מל ולא פרע כאילו לא מל [שו"ת דעת כהן סי' קנב].

טור תל"ח לאחר הציון להערה 212 — ואע"פ שאנו יכולים לעשות שליחות הראשוניים רק בדבר שכיח [גיטין פח, ב] — להכניס אדם תחת כנפי השכינה נחשב כשכיח [ב"י חו"מ א], ואע"פ שצריך שיהיה גם חסרון כיס — מה שיפסיד הגר את זכותו נחשב חסרון כיס [שו"ת דעת כהן סי' קמז ד"ה 'וחוץ'].

גרמא בנזקין, גרמי

*טור תס"ז לאחר הציון להערה 72 — בירושלמי ישנם חילוקים ממושגי גרמא וגרמי שבבבלי: הלשון "גרמא בנזקין פטור" לא מופיעה בירושלמי — אע"פ שדין זה נמצא, והלשון "גרמי" גם היא לא מופיעה, אלא במקומה נוקט הירושלמי "קנסא דרבי מאיר". ויש מי שקישר זאת לחילוקים נוספים בין הירושלמי לבבלי — בדיני גרם כיבוי, גרם מום בבכור ועוד [תורת ההיגיון בהלכה סיכום פרק ד].

דבור:

טור תקט"ז לאחר הציון להערה 77 — ביטול חמץ לדעת רש"י [פסחים ד:]: שאינו הפקר אלא השבתה בלב — נחלקו האחרונים האם יש בו דין אתי דיבור, ויוכל לבטל את ביטולו: יש מהאחרונים שכתבו שאדם יכול לבטל את ביטולו [שו"ת חלקת יואב אה"ע סי' כא, והוסיף שדין אתי דיבור הוא רק מכאן ולהבא, גנזי הראי"ה ב"חודש האביב" עמ' לח ד"ה 'והנה'], ויש מי שכתב שלא שייך אתי דיבור בביטול, משום שלדעתו ביטול הוא מציאות שהחמץ אינו חשוב בעיניו, ולא שייך לבטל מציאות [כתבי קהילות יעקב החדשים סי' סג].

טור תקט"ז בסוף הערך לאחר הציון להערה 79 — בקרבן ששינה בו והקריב אותו כמעשה קרבן אחר, יש חילוק בין רוב הקרבנות שקדושים ע"י פיו, ולכן אתי דיבור ומבטל דיבור, לבין בכור שקדושתו מרחם, וכן מעשר בהמה שקדוש ע"י מעשה — שבהם לא יועיל שינוי מעשה אף בדיעבד

[אוצרות הראי"ה ח"ג פלפול הלכה א — 2 "חצר אדר" ד"ה 'ולהאמור' (מחותנו של הראי"ה)].

דבר האבד:

טור תקי"ז תוספת הערה תחילת פרק ב — ועיין חבש פאר סוף דרוש ב, פרק טז עמוד ס, הובא גם בטוב ראי עירובין פרק ח אות לד שקישר את דין מלאכת דבר האבד בחוה"מ לחילוקי המנהגים בהנחת תפילין בו.

טור תקכ"ב לאחר הציון להערה 96 להוסיף פיסקה — אם מוכרח לעשות מלאכה לצורך דבר האבד, ויכול לבחור בין חרישה לדישה — עדיף לבחור בדישה, הן משום שהיא דבר האבד ממש — שאם ירדו גשמים קודם הדישה תתקלקל התבואה, אך חרישה היא רק הפסד רווח, והן משום שבדישה יש גם צורך המועד עצמו [שו"ת אורח משפט אר"ח סי' קלה].

טור תקל"ט לאחר הציון להערה 344 — קריאת הפרשה שניים מקרא ואחד תרגום, נחלקו בזה הפוסקים האם מותר לאבל. והראי"ה קוק התחבט האם נחשב דבר האבד, ע"פ מחלוקת הראשונים האם יוצא ידי חובת קריאת שמו"ת עם הציבור גם כשמשלים לאחר השבת. ופסק להתיר על סמך הפוסקים שהתירו לגמרי לימוד תורה בשבת, וחתם שהמורה להשלים לאחר האבלות לא הפסיד [שו"ת אורח משפט אורח חיים סי' ס].

דבר הגורם לממון:

טור תקמ"ה לאחר הציון להערה 22 — ויש חולקים ואומרים שביטול מועיל גם לחמץ שקיבל עליו אחריות, שלא מצינו בכל התורה שיהא בטפל — חמץ שקיבל עליו אחריות — חמור מן העיקר — חמץ גמור, שמועיל לו ביטול. עוד, שהרי היותו גורם לממון רק מגדיר אותו כאילו יש לישראל חלק בו, ואם מבטל אותו החלק — אין עובר עליו

[אוצרות הראי"ה ח"ג פרק ו סע' 4 "בעניין ביטול חמץ", הובא גם ב"גנזי הראי"ה פרק ב "חודש האביב" עמוד לד].

דבר הכתוב בהווה:

טור תקנ"ה לאחר הציון להערה 41 — ויש שהאחרונים ביארו בדרך זו את דברי הראשונים [רש"י ביצה כז:]: שמתר להאכיל בהמה בתרומה טמאה, ותמהו עליו האחרונים שהרי מבטל את מצוות שריפה. ותירצו על כך שרש"י סובר שהתורה נקטה "שריפה" רק משום שדיבר הכתוב בהווה, אך כוונת התורה לכל ביעור שלא יוכל אדם למוצאו לאחר מכן, ואכילת בהמה בכלל זאת [שו"ת משפט כהן סי' לח אות ב].

שם, להוסיף פיסקה — יש שהאחרונים חידשו מעצמם ש"דיבר הכתוב בהווה": לגבי הפסוק בשומרים "וגונב מבית האיש", כתבו האחרונים שאין הכוונה למעט שהפיקדון דווקא בביתו של השומר ולא בבית בעלים, אלא הפשט הוא שדיבר הכתוב בהווה. [אוצרות הראי"ה חידושי מסכתות פרק א אגרת הלכתית, נדפסה באגרות הראי"ה תרפ"ג כאיגרת סח ונשמטה במהדורות הבאות].

שם, להוסיף פיסקה — יש שנחלקו אחרונים אם אומרים דיבר הכתוב בהווה: לגבי האיסור לחבול אלמנה, יש מי שחידש שהוא הדין לרווקה וגרושה, אלא שדיבר הכתוב בהווה, שדרך אלמנה להיות בעלת משא ומתן [ט"ז חו"מ צז יד]. ויש מי שחלק עליו [שו"ת אורה משפט חו"מ סי' ה אות ג].

שם, להוסיף פיסקה — יש שהאחרונים ביארו בדעת ראשונים שכוונתם לכלל "דיבר הכתוב בהווה", אע"פ שהראשונים לא כתבו זאת בפירוש: רש"י [ב"ק ג ע"א ד"ה 'זזה' בלישנא קמא] כתב שהתורה דיברה על בור עשרה טפחים, שחייב עליו במיתה, אך הוא הדין שבבור תשעה חייב על נזיקין. ויש מהאחרונים שביארו בדעתו שכוונתו לכלל "דיבר הכתוב בהווה" [אוצרות הראי"ה ח"ג פרק ג בתחילתו ד"ה 'ב"ק ג.].

דבר המעמיד:

טור תקס"א לאחר הציון להערה 5 להוסיף פיסקה — פעולה שהתחילה ע"י דבר אחר, ולאחר מכן מתקיימת ע"י דבר המעמיד — יש מהאחרונים שתלה במחלוקת ראשונים, האם דינו כדבר המעמיד [אורות הרמב"ם עבודה זרה פ"ז ה"ב, הובא גם באוצרות הראי"ה ח"ג שם, ותלה זאת במחלוקת רש"י ותוס' סוכה י. והרמב"ם שם].

טור תקס"ו לאחר הציון להערה 71 — יש מ שכתב שההיתר של זה וזה גורם שייך רק כאשר שני הגורמים מאותו עניין, אך כאשר הם משני העניינים לא שייך היתר זה. לכן קיבה ופעולות שעושים ע"י כלים — להכנת גבינה או שמנת — אין בהם דין זה וזה גורם, שהקיבה היא עור, והפעולה היא כוח [שו"ת דעת כהן סי' נב ד"ה 'אמנם לפ"ד'] כמו כן

ההיתר של זה וזה גורם שייך רק כאשר לא היה בכוחו של הדבר האסור לגמור את ההעמדה לבדו [שו"ת דעת כהן סי' נב ד"ה 'יחויץ מזה'].

דבר חריף:

טור תקפ"ד לאחר הציון להערה 105 להוסיף פיסקה — יש מן האחרונים שהסתפק בהגדרת האיסור בדבר חריף, שלא מועיל בו נ"ט בר נ"ט. האם מה שנבלע ע"י דבר חריף דומה לכל פרטיו לבעין, או שהוא רק טעם אלא שבכח חריפותו יכולת להוליך את הטעם שלא יקלש. ונפק"מ למקרה שבישלו דבר חריף בקדירה של בשר ואח"כ עירבו אותו עם דבר שאינו חריף שהיה בקדרה של חלב, עד שנתבטלה חריפות החריף ג"כ, ושהה כדי כבישה בכלי חלב הנ"ל שאינו בן יומו. ולכן יש ספק על הכלי: אם נאמר שכיון שנתבשל בחריפותו בכלי של בשר דינו כאילו נתבשל עם בשר ממש — כלי החלב נאסר, אך אם הוא רק טעם — כיון שעתה אין בו חריפות, שהרי עתה אבד כח הולכתו — אינו נותן טעם בשר שבו בקדרה של חלב ואינה נאסרת [שו"ת דעת כהן סי' נג].

דבר שאינו מתכון:

טור תרמ"ו לאחר הציון להערה 196 להוסיף פיסקה — גם בשאר איסורי תורה נאמר הכלל שכאשר צריך כוונה בעבירה — אין איסור פסיק רישא. ע"פ זה, אין איסור ואהבת לרעך כמוך כאשר גורם צער לחבירו בלא כוונה, אע"פ שהוא פסיק רישא, כיוון שעיקר מצוות ואהבת לרעך כמוך היא הכוונה. [שו"ת אורח משפט סי' כו ד"ה 'בענין היזק'].

טור תרמ"ז לאחר הציון להערה 207 — לעיתים הגדרת פסיק רישיה אינה ברורה, ויש שנחלקו לגבי פעולה מסוימת האם היא פסיק רישיה [תוס' שבת צה. ד"ה 'המכבד והמרבץ'], שיש שוודאות הפעולה לא תתברר ע"י המציאות הממשית אלא תיקבע ע"י החלטה מסוימת והכרע הדעת [טוב ראי שבת פרק י אות קה].

דבר שאינו שלו:

טור תרס"ה תוספת להערה 66 — ובאורות הרמב"ם עבודה זרה פ"ח ה"א ד"ה 'הראב"ד' וכן הובא באוצרות הראי"ה ח"ג שם ביאר ששורש המחלוקת הוא לגבי מעשה ומחשבה שנצרכים זה לזה (שהרי רק מעשה בלי מחשבה, או רק מחשבה בלי מעשה — לא היו אוסרים) — האם נידונים כמעשה או כמחשבה. שהרי אם דינם כמחשבה — אין אדם אוסר במחשבה דבר שאינו שלו, אך אם דינם כמעשה — מעשה לבד שאינו נצרך למחשבה (כזורק חלב לקדירת חבירו) בוודאי אוסר גם בדבר שאינו שלו.

טור תרע"ג לאחר הציון להערה 160 תוספת הערה למילים "נאסר לגבוה" — יוצא מן הכלל הזה הוא מקום המקדש, שעליו חידש גד הנביא בנבואתו לדורות שלא יאסר לעולם

משום איסור עבודה זרה, שאיסור זה אינו נוהג לגבי מקום המקדש [ש"ת משפט כהן סי' פט ד"ה 'אבל באמת'].

דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו:

טור ת"ש לאחר הציון להערה 18 — הנוסעים באניה בלב ים מברכים ברכת הגומל גם בזמנינו, אע"פ שבזמן הזה לא שכיחה כ"כ סכנה בימים כבימים הראשונים, שמסתבר שתקנת ברכת הגומל נתקנה במנין, וכל דבר שבמנין אע"פ שבטל הטעם אינו בטל כי אם במנין אחר. ומכל שכן שטעם הסכנה שייך גם בזמן הזה אע"פ שהוחלש [ש"ת אורה משפט סי' מה ד"ה 'והנה'].

דבר שבערוה:

טור תש"ה לאחר הציון להערה 7 להוסיף פיסקה — דין זה נחשב דבר מפורסם, ונחשב כמפורש בתורה. ולכן לא אומרים בו מוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. ואע"פ שהגזירה שווה דבר דבר ממון לא מפורשת בתורה, פשט הפסוק "ע"פ שניים עדים יקום דבר" מתייחס לדברים רבים, אלא שחכמים פירשו שהוא רק על דבר שבערוה [ש"ת עזרת כהן סי' מא ד"ה 'ומדברי'].

שם, להוסיף פיסקה — הגזירה שווה ממון לערוה לא נאמרה על כל העניינים, שהרי יש חילוקים רבים בין ממון לערוה, למשל: דיני ממונות דנים רק ביום ודבר שבערוה גם בלילה. ולכן המקדש בלא עדים אין חוששים לקידושיו כלל אע"פ שבממונות הקניין מועיל גם בלא עדים [אוצרות הראי"ה חידושי מסכתות ז ד"ה 'ובעצם'].

טור תש"ז תוספת להערה 37 אחרי המילים "לדרשת הספרי" — וכן כתב הראי"ה קוק, גם לגבי ההיתר של ספק סוטה, וגם לגבי הנאמנות של אשה לומר נאנסתי ולהתיר עצמה, שאין צריך שני עדים משום שהם היתר ולא איסור [ש"ת עזרת כהן סי' ח ד"ה 'וכללות', הובא בטוב ראי כתובות פרק א אות כה].

דבר שבקדושה:

טור תשי"ד תוספת להערה 1 — וראה בשו"ת משפט כהן סי' מא ד"ה 'ועל דברי' שהעיר שהדין שצריכים עשרה לא מוגדר כעיקר המצווה של הדבר שבקדושה, אלא כתנאי למצווה.

כרך ז

דבר שהנשמה – דש

דבר שהצדוקים מודים בו :

טור ג' בתחילת הפרק "גדרו" – ענייני התורה נחלקו לחמישה חלקים: הלכות למשה מסיני, דינים שנתחדשו ממידות שהתורה נדרשת בהן, גזירות שגזרו ב"ד לעשות סייג לתורה, מנהגים שנהגו ישראל כדי לעשות סייג לתורה אע"פ שלא נתקנו ע"י ב"ד, והעולה על כולם הוא דברים המפורשים בתורה באין חולק דהיינו דבר שהצדוקים מודים בו [אוצרות הראי"ה ח"ב אות לז].

דבר שיש לו מתירין :

טור כ"א תוספת להערה 177 – וראה הראי"ה קוק בהסכמות הראיה אות נו שתירץ דעת הסוברים שאינו דישל"מ שמאחר שהאיסור מתחדש על הגידולין הוי כאילו מתחדש עליהן עצמן, והוסיף שמובן שהדמיון לחמץ אינו בכל הפרטים.

טור כ"ד תוספת להערה 217 – וכן ביאר בשו"ת משפט כהן סי' לט סע' ב בדעת הרא"ש.

דבר שלא בא לעולם :

טור ל"ח תוספת להערה 82 – ועיין באר אליהו אבהע"ז סי' סו סע' א ס"ק ח, הובא גם בטוב ראי כתובות פרק ה אות קז, שדקדק מדברי הגר"א שאפילו בחתן המתחייב בכתובה נכסים שאין לו – שהתוס' (כתובות נד:) הוסיפו טעם נוסף שמועיל מדין הודאת בעל דין – עיקר הטעם שגופו משתעבד.

דבר שנעשית מצותו :

טור ע"ד תוספת להערה 107 – ועיין עולת ראייה על 'אביי הווה מסדר סדר המערכה' שביאר זאת ע"פ הפנימיות, שתרומת הדשן מסמלת שהתמצית החומרית דבוקה בקודש גם לאחר שנעשית מצוותו, משום שהיא דוגמת אור העליון.

דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שמועים :

טור פ"ג לאחר הציון להערה 10 להוסיף פיסקה – לגבי מסית אין אומרים את הטענה 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים', משום שאין מהפכין בזכותו של מסית [רש"י בראשית ג יד]. ויש מי שפירש שהטעם לזה הוא שבשאר התורה העבירה היא פעולת העבירה עצמה, אך במסית העבירה היא עצם מה שהורהו אף בלא שיעבור בפועל, ולכן לא שייכת סברת דברי מי שומעים [אורות הרמב"ם עבודה זרה פ"ה ה"א].

דברי חלומות:

טור פ"ד לאחר הציון להערה 51 — ויש מי שהכריע שאמנם אין לפסוק ולהכריע ע"פ דברי החלומות עצמם, אך אפשר שדברי החלומות יעוררו ויגרמו לכוון להלכה ע"פ דרכה של תורה ומתוך מקורותיה. וכך ביאר את המעשים שבהם כמה מגדולי ישראל כן פסקו על סמך חלומות והופעות רוחניות נוספות (והוסיף לזה דוגמא מהגמרא כתובות כ לגבי החילוק בין עדות על סמך הכתב, שהיא פסולה, לעדות שבה העד נזכר ע"י הכתב, שהיא כשרה) [שו"ת 'משפט כהן' סי' צו הערה 10].

דברי סופרים:

טור צ"א בתחילת הערך להוסיף הערה — על הפסוק כי טובים דודיך מייך [שיר השירים א ב] דרשו חז"ל חביבין דברי סופרים יותר מיינה של תורה. והביאור לכך שדברי סופרים מאחדים את עם ישראל ע"י הצטרפותם לדברי החכמים, כשם שדודיך — הרעות והאהבה — הם החיבור של הכלל יחד, לעומת התורה שבכתב — שנמשלה ליין — שהיא הנאה פרטית שכל אחד ואחד נהנה מן היין [מאורות הרא"ה הגדה של פסח שיר השירים א, וכן הובא באוצרות הרא"ה כרך ב אות טו דרשה לפרשת ויקהל].

טור ק' לאחר הציון להערה 131 — אמנם לגבי דברי תורה שהם יסוד קיום התורה (כגון שינוי האותיות ע"י עזרא), ברור שהם חמורים מדברי סופרים [שו"ת משפט כהן סי' סח ד"ה 'ומש"כ'].

טור צ"ד תוספת להערה 60 לפני המילים "וע"ע" — וכן ביאר שו"ת דעת כהן סי' רלב ד"ה 'אמנם' בדעת הראב"ד, שדברי קבלה אינם בכלל דברי סופרים.

דברי קבלה:

טור ק"י תוספת להערה 54 — ובשו"ת דעת כהן סי' רלב ד"ה 'אמנם' ביאר בדעת הראב"ד, שדברי קבלה אינם בכלל דברי סופרים.

דברים בטלים:

טור קל"ז לאחר הציון להערה 36 — אמירת דברים בטלים אף היא מטמטמת ליבו של אדם, כשם שאכילת איסורים מטמטמת את ליבו [מוסר אביך פרק א אות ד]. דברים בטלים גורמים לדלדול הרוח ולחושך בעולם, ולכן המעמיקים בקדושה בורחים אפילו מכל דיבור בטל [אורות הקודש ח"ג אות טו]. אצל הצדיקים העליונים לא שייכים דברים בטלים, שכשם שכל אכילה אצלם היא קדושה, ולא רק כדי לחזקם ללימוד ותפילה (שזו מידה בינונית), כך כל החכמות אצלם הן קדושה [שמונה קבצים קובץ ב אות סה]. על ידי גילוי רזי תורה מתעלים כל הדברים הבטלים. ולכן בעקבתא דמשיחא מתרבים דברים בטלים, משום שע"י אורו של משיח יהפכו כולם לקדושה [שמונה קבצים קובץ ב אות קפח]. ככל שהאדם

מכיר יותר בכוחו של הבורא, ונשמתו מזדככת לראות את מעשי ה' בסוד היצירה, כך הדברים הבטלים מתבטלים אצלו [שמונה קבצים קובץ ב אות ריז].

דברים שבלב:

טור קפ"ה לאחר הציון להערה 174 להוסיף פיסקה — בקבלת מצוות בגירות, אם בפיו קיבל את המצוות כראוי, אין לנו עניין עם מה שבליבו, שדברים שבלב אינם דברים. ואף אם יבוא אליהו ויאמר שבליבו לא התכוון לקבל מצוות, אין לנו עסק כלל עם מה שבליבו [שו"ת דעת כהן סי' קנג ד"ה 'והנה חוץ']. ויש מי שכתב שכן הולכים אחר מה שבליבו, כיוון שקבלת מצוות עצמה חלה ע"י מחשבה — ולא ע"י דיבור — וכל דין שחל ע"י מחשבה מתבטל ע"י מחשבה [אחיעזר ח"ג כו-ב, וסברא דומה (לא לגבי גירות) הובאה גם בהמידות לחקר ההלכה יב-ה ד"ה 'ותירצתי', ובשו"ת חבל יעקב ח"א כא ד"ה 'ואף'].

טור קפ"ו לאחר הציון להערה 182 להוסיף פרק ושם לציין — **ו. במצוות.** בספירת העומר, המסופק מהי הספירה באותו יום, יכול לספור את שתי הספירות זו אחר זו [ויקפיד שלא לומר 'או' בין שתי הספירות, כדי שכל אחת מהן תהיה ודאית], ויוצא ידי חובה. ומה שבליבו אינו יודע מהי הספירה האמיתית אינו גורע, שדברים שבלב אינם דברים [שו"ת אורח משפט סי' קכו ד"ה 'אבל מקור'].

דבש:

טור קצ"ו תוספת להערה 26 — ובעולת ראייה ח"א עמוד קמד ביאר הטעם הפנימי לזה, שהקטורת מסמלת את המחשבות העליונות, והדבש מסמל את ההנאה והמתיקות המוחשית, והנאה מוחשית סותרת לגמרי את המחשבות העליונות.

טור קצ"ט תוספת להערה 70 — ובשו"ת דעת כהן סי' נד ד"ה 'ובעיקר' משמע שכל ההיתר מועיל רק משום שזו גם תערובת, שאין בזה איסור תורה ברור.

דגים:

טור ד"א להוסיף הערה בתחילת הערך — כח החיים שבדגים מצד הנפש חזק יותר, וכוח זה נשאר בהם גם לאחר מיתתם, ובדגים קטנים כוח זה חזק עוד יותר [עין איה ברכות פרק ו אות לב].

טור ר"ג תוספת להערה 21 — ובשו"ת דעת כהן סי' יב ד"ה 'אמנם' יישב את השיטה שמתים אסורים, שאסיפתן מתירה אותן רק כאשר נאספו בחייהם, כשם ששחיטה מתרת רק כאשר נשחט בחייו.

שם, לאחר הציון להערה 25 — ויש מי שכתב שאף אין בזה משום בל תשקצו [שו"ת דעת

כהן סי' יב ד"ה 'והנה', בדעת הרמב"ם — ע"פ פשט הלשון ברמב"ם, ובדעת המחבר — ע"פ סתימתו. הובא גם בטוב ראי שבת פרק ט אות צו].

שם, תוספת להערה 27 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' קמ ד"ה 'סכנה', הובא בטוב ראי שבת פרק יט אות קלח שכתב שאע"פ שהרמב"ן על התורה ויקרא יא ט הביא לזה טעם שהם מזיקים לתחלואי הגוף, מכל מקום יסוד האיסור מתפשט מפני מאמר התורה.

טור רכ"ד לאחר הציון להערה 356 — ויש מי שכתב טעם נוסף, שבשר ודגים אמנם קשים לצרעת, אך אין בזה סכנה גמורה אלא רק בכלל שאין אדם רשאי לחבול בעצמו, וא"כ אינו חמור יותר משאר איסורא, ובטל בשישים [שו"ת דעת כהן סי' נו ד"ה 'ובענין'. אמנם בד"ה 'ובשכבר' ערער על טעם זה, שלכאורה היה מקום לאסור שהרי בשר ודגים — כ"א מהם בפני עצמו מותר, וא"כ הוא כהיתר בהיתר ולא בטל בשישים]. ועוד הוסיף טעם, שאיסור בשר ודגים הוא בבליעה ע"י בישול דווקא, ובאחד משישים אינו דרך בישול, ולכן הוא כבליעה שלא ע"י בישול, שמוותרת [שם, ד"ה 'ובשכבר'].

דגן:

טור רכ"ז תוספת להערה 10 — ועיין פנקס יג אות כ לראי"ה קוק שביאר ע"פ הפנימיות שהטעם לזה הוא שמיני דגן הם הנותנים דעת, שהרי אין לתינוק דעת לקרוא אבא ואמא עד שיאכל כזית דגן, אמנם הוספת הדעת מוסיפה גם מכאוב, שכוח הדמיון יכול לקלקל את הדעת ע"י העקמת השכל, ולכן מיני דגן מביאים לידי חימוץ.

שם, תוספת להערה 11 — ובשמן רענן ח"א עמוד שלח (הובא במאורות הראי"ה הגדה של פסח עמוד 85) ביאר ע"פ הפנימיות הטעם לזה שהאמונה צריכה לבוא ע"י דעת, ומצה היא נהמא דמיהנותא, והדגן הוא הנותן לתינוק דעת לקרוא אבא ואמא.

טור רכ"ח לאחר הציון להערה 28 — את גזירת קטניות בפסח, גזרו משום דמיון למיני דגן טור [אוי"ח סי' תנג] ומשום כך יש מי שכתב שדין הקטניות לא יהיה חמור יותר מדין הדגן עצמו, ולכן במקרה שבדגן לא יכול לבוא לידי חימוץ — כגון שלא נלתת או נתבשל — לא גזרו גם בקטניות [שו"ת אורח משפט סי' קט ד"ה 'ע"ד', קיא ד"ה 'כעת' וד"ה 'ואין'].

שם, להוסיף פיסקה — הדגן הוא הנותן לתינוק דעת, שהרי אינו יודע לקרוא אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן, אמנם הדעה מובלטת בבירורה בחטה, שהיא עולה בגימטריה כ"ב כנגד אותיות הדיבור [שמונה קבצים קובץ א תתכח, הובא במאורות הראי"ה הגדה של פסח עמוד 295].

דוחן:

טור ר"ל תוספת להערה 17 — וראה שו"ת משפט כהן סי' פה ד"ה 'ביסוד' שהביא ראייה לכך מכך שאסור לעשות פת מדוחן של תרומה, ומוכח שהוא שינוי מבריייתן.

דון מינה ואוקי באתרה, דון מינה ומינה:

*טור רל"ה, לפני הציון להערה 7, להוסיף הערה על המילה "שבאת" — בירושלמי עצמו במקומות שונים יש חילוקי לשון במילה זו: יש שכתוב "שבאת" [יבמות פי"א ה"א], יש שכתוב "שבאתה" [שבועות פ"ה ה"ב], ויש שכתוב "שבא" [סנהדרין פ"ט ה"א]. והוא חילוק במשמעות האם מילה זו מתייחסת לגזירה שווה שבאה או ללומד שבא ללמוד.

טור רל"ח לאחר הציון להערה 40 להוסיף פסקה — יש שהאחרונים תלו מדעתם שאלה שהובאה לפניהם במחלוקת זו: האם משמשי מת אוסרים את גידוליהם, שהרי מת נלמד מעבודה זרה, ולכן אם אומרים דון מינה ומינה, מה עבודה זרה גידוליה אסורים אף משמשי מת גידוליו אסורים, אך אם אומרים דון מינה ואוקי באתרה — גידולי משמשי מת יותרו כאתרה שהיא הקדש, שגידוליו מותרים [שו"ת דעת כהן סי' רח].

דחוי:

טור רס"ה תוספת להערה 217 — ע"פ חילוק זה, בין אם הוא בידו לבין לא, ביאר הראי"ה קוק בחבש פאר פרק ד עמ' טז' את חילוק הט"ז [או"ח ק"מ ד] לגבי העולה בתורה ובירך וטעה במקום הקריאה, שאם צריך לגלול את הספר — צריך לברך שוב, ואם אין צריך לגלול — אין צריך לברך. והפמ"ג [אשל אברהם או"ח קמ ד] כתב שאינו יודע את טעם החילוק. וביאר הראי"ה קוק שכאשר צריך לגלול הוא מחוסר מעשה ונדחית ברכתו (כדין מי שאכל בלא ברכה [שו"ע או"ח קעב]), אך אם אין צריך לגלול נחשב כבידו ולא נדחית. וע"פ זה רצה לחלק כך גם במי שבירך על התפילין ולא היו במקומן, האם צריך לברך שוב — שאם צריך לשנות את הקשר הוא מחוסר מעשה ונדחית ברכתו.

טור דנ"ב לאחר הציון להערה 31 — הסתפקו האחרונים לגבי וידוי מעשרות האם אינו בכלל קודשים לעניין זה, שהרי מעשר חולין הוא [תמורה כא], או שדינו כקודשים כיוון שמצאנו וידוי גם בביכורים [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'ולפמש"כ'] לגבי דין תמורה דנו כיצד קריבה, שהרי כיוון שיש איסור להמיר — הרי הממיר הוא מומר לדבר אחד, ולכאורה אי אפשר להקריב את קורבנו, ואף אם עשה תשובה — הרי נדחה. אלא שחידשה תורה בזה שלא יודחה [שו"ת משפט כהן סי' קב ד"ה 'וכעין', בלשון "אולי"].

טור רס"ו תוספת להערה 222 — רעק"א ביר"ד סי' כח פסק שבכיסוהו הרוח וחזר ונתגלה — אע"פ שיחזור ויכסנו, לא יברך על כך, משום שהוא ספק. והראי"ה קוק בשו"ת דעת כהן סי' יז אות ב חלק עליו על סמך הכס"מ שם, שכיוון שבידו לכסותו אין בזה ספק ופשוט שצריך לברך.

טור רס"ח אחרי הציון להערה 247 להוסיף פסקה — יש מהאחרונים שנסתפק במי שהפריש את מעשרותיו שלא כסדר קודם הפסח, ובא להישאל על מעשרותיו ביו"ט של פסח

ולחזור ולעשרן כסדר — האם יחוייב בוידוי מעשרות, או שנדחה. ושורש הספק הוא האם כיוון שבשעת כניסת יו"ט כבר עישר שלא כדין — נחשב דחוי מעיקרא, או שכיוון שהיה יכול להישאל ולתקן — נחשב שהוא נראה [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'והנה בסוכה'].

טור רע"ב לאחר הציון להערה 301 להוסיף פיסקה — יש מן האחרונים שחידש שבאופן שהאיסור בתוצאה נובע מאיסור בפעולה — אם הפעולה נעשתה בדרך היתר — נדחה האיסור גם בתוצאה. לכן כאשר הרכבת האילן נעשתה באופן מותר (הערה: דהיינו באופן המותר, ולא ע"י מי שאינו בר חיובא כלל) איסור הקיום (למ"ד שיש איסור קיום בכלאי אילן) נדחה אף הוא [שו"ת משפט כהן סי' כד ד"ה 'ועפ"ז', וכדברי הרא"ש בסוף מו"ק שאין הדחויין דומים זה לזה. ודימה לזה את דין תשלומין במצוות, כגון חגיגה ופסח, שאם פטור בחג הראשון — ממילא לא שייך בו דין תשלומין].

דיו:

טור רפ"ב לאחר הציון להערה 117 — העדים צריכים לדעת שהקנו את הדיו והנייר לבעל [שו"ת עזרת כהן סי' טט]. אם יזכירו את עניין מחיקת השם — גם בדיו לח יש איסור מחיקת השם, כיוון שעתיד להתייבש ולהיעשות של קיימא [טוב ראי שבת פרק טו אות קכו]. *שם, בסוף הערך — ראוי לציין גם לדיני מחיקת ה' (כמו דיון הראשונים האם בדיו לחה יש איסור מחיקת ה').

דיו לבא מן הדין להיות כנידון:

טור רפ"ד לאחר הציון להערה 22 להוסיף פיסקה — גם בדיני כבוד ה' אומרים דיו, שהרי כל כבוד שנכבד בו את ה' הוא פחיתות כבוד כלפי המגיע לו, אלא שאנו מכבדים אותו כדרכי הבריות ע"פ המושגים שלנו, בק"ו מהדרך שמכבדים בה את הבריות, ולכן אנו אומרים בזה דיו, ויוצאים בזה ידי חובה [עולת ראייה דף רמ].

טור ר"צ לאחר הציון להערה 68 להוסיף פיסקה — כל דין דיו נאמר רק לגבי מעשים, אך לא לגבי מחשבה. ולכן דבר שאינו ניכר במעשה — לא אומרים בו דיו. לכן למשל כבוד רבו קודם לכבוד אביו, אע"פ שנלמד ממנו בק"ו — שאביו הביאו לעולם הזה ורבו לעולם הבא — אך כיוון שגם אילו שניהם היו שווים היה מותר להעדיף את רבו, ממילא לא ניכר שמקדים את רבו, ואינו נחשב כדבר שבמעשה אלא במחשבה [אורות הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ה, הובא גם באוצרות הרא"ה ח"ג הלכות תלמוד תורה פרק ה].

דין מרומה:

טור רצ"ד תוספת להערה 51 — ועיין באר אליהו חו"מ סי' טו אות יג הודפס גם בטוב ראי שבת פרק א אות יז שביאר בדעת התוס' שאין כוונתם שאין לדון כלל דין מרומה,

אלא שאין לדון אותו ע"פ הכללים הקבועים של שאר הדינים, למשל: יחקור את העדים היטב — יותר מבשאר דינים, לא ירחיב לנתבע את הזמן ע"פ הזמן הראוי בשאר הדינים אלא ע"י ערבות, יחייב שבועה שלא ע"פ דין.

דינא דמלכותא דינא:

טור רצ"ט לאחר הציון להערה 44 להוסיף פיסקה — בדיני איסורים דבר פשוט וברור הוא שלא שייך דינא דמלכותא, אפילו במצווה קלה, ודניאל חנניה מישאל ועזריה יוכיחו שמסרו נפשם נגד דינא דמלכותא [אגרות הראי"ה כרך ג תתנ"ט].

טור ש' תוספת להערה 60 — וראה באגרת הראי"ה לרב הרצוג (פורסמה בתחומין ח"ג עמוד 231) שכתב שדיני ירושה חמורים יותר משאר דברים המפורשים בתורה, שהרי הקפידה תורה בזה גם במחלק נכסיו על פיו אם אומר בלשון ירושה, כמפורש במשנה ב"ב קכו ב. ובשינוי של השו"ת בנות לבנים יש להחמיר עוד יותר משאר דיני ירושה, כמפורש בב"ב קטו ב' כל האומר תירש בת עם בת הבן, אפי' נשיא שבישראל אין שומעין לו'.

דיני ממונות:

טור של"ה לאחר הציון להערה 407 — להוסיף פיסקה על אומדנא בדיני ממונות ושם להוסיף — לכאורה אין הולכים בדיני ממונות אחר אומדנא [סנהדרין לז] אולם יש מן הראשונים שפוסק שהולכים אחר אומדנא [רמב"ם סנהדרין פ"כ ה"א, שממעט שבדיני נפשות אין עושים זאת מהפסוק 'נקי וצדיק על תהרוג']. וביארו האחרונים שמעיקר הדין הולכים בממונות אחר אומדנא, ומה שמשמע בגמרא שלא — הוא חומרא בעלמא ולא מדין תורה [שו"ת עזרת כהן סי' כט ד"ה 'מהא', וסי' מא ד"ה 'ואע"פ שדברי' וד"ה 'והדבר קשה'].

טור שמ"ו לאחר הציון להערה 558 — אולם במקרה שיש חשד, גם במקרה שדנו שלא בכפיה יש לומר הטעם [באר אליהו סי' יד ס"ק כ"ד].

דיני נפשות:

טור שנ"ה תוספת להערה 29 — ובעין איה שבת פרק א אות עא ביאר הראי"ה קוק שדיני נפשות יסודם ביראת העונש, ויראה זו חשובה לחינוך היחיד והציבור, אלא שצריכה כנגדה כוח קדושה ועוז. וכיוון שארבעים שנה קודם החורבן כבר ירדה האומה ונתמעט כח קדושתה — אי אפשר היה להמשיך ביראת העונש וממילא בטלו דיני נפשות [עין איה שבת פרק א אות עא].

טור שנ"ח תוספת להערה 90 — לגבי כל הדינים הנלמדים מ"והצילו", כתב הראי"ה קוק באגרות הראי"ה ח"ג אות ח שהם נובעים מתוך מידת הרחמים, שיש לקובעי התקנות

רשות למזוג את מידת הרחמים עם מידת הדין, ובתנאי שאין מידת הדין מתקלקלת ע"י זה. וכלל זה קיים גם לגבי שופטים פרטיים.

טור שע"ב לאחר הציון להערה 314 — וביארו האחרונים שאע"פ שלהלכה אין דנים ע"פ אומדנא גם בדיני ממונות — הוא חומרא בעלמא, ורק בדיני נפשות הוא מדין תורה [שו"ת עזרת כהן סי' כט ד"ה 'ומהא', וסי' מא ד"ה 'הדבר קשה'].

דיני שמיים:

*טור שע"ב לאחר הציון להערה 175 להוסיף פסקה — יש מהראשונים שחידש שיש גם חיוב מלקות לשמיים, והוא כאשר אדם עבר כמה עבירות והתרו בו רק פעם אחת, שבדיני אדם מלקין אותו פעם אחת, אך בדיני שמיים חייב על כל עבירה ועבירה [רמב"ם נזירות פ"ה הט"ז].

דינר:

טור ת"ה לאחר הציון להערה 126 — וכן שיעור עובי החלב שעל הדקין שאסור [יראים שהובא במרדכי פרק גיד הנשה סי' תרס, וכן פסק הרמ"א יו"ד סי' סד סע' טו, וכן פסק הראי"ה קוק בשו"ת דעת כהן סי' מה, נגד קונטרס מי ששון שרצה לדחות את דברי הרמ"א].

שם, תוספת להערה 127 — ועיין עין איה ברכות פרק ט אות רנג, על הגמרא שם סב: "בר קפרא הוה מזבין מילי בדינרי" שביאר שלכן דינר זהב הוא מטבע קטנה וחשובה שכוללת מטבעות רבים, וכך היא מסמלת דברים שכוללים הוראות רבות ושונות.

דיעבד:

*טור ת"ו לאחר הציון להערה 1 בסוף המשפט — ויש שכתב שהיא מורכבת מהמילים "די עבד" [הערוך ערך דיעבד].

טור ת"ו תוספת להערה 2 לאחר הטורי אבן — שו"ת אורח משפט סי' קא ד"ה 'הנה'.

דירה:

טור ת"כ לאחר הציון להערה 7 — וכן הדר פחות משלושים יום בחו"ל — אינה נקראת דירת קבע ופטור מן המזוזה [מנחות מד א, ושם מבואר שבארץ ישראל חייב משום יישוב ארץ ישראל. רש"י פירש שע"י שייקבע שם מזוזה ירע בעיניו לצאת משם, אך בשו"ת דעת כהן סי' קעט ד"ה 'ואגב' כתב שפירושו שבארץ ישראל כיוון שבכל יום שדר בה מקיים מצוות עשה, מיגו שהיא ישיבה לעניין ארץ ישראל הווי ישיבה לגבי מזוזה].

דם בתולים:

טור ת"ס לאחר הציון להערה 49 — ויש מי שחילק שאם מרגישה כאב ולא פסקה מלראות

בשום בעילה — אפשר לתלות בדם בתולים גם בראתה בבית אביה. אך אם פסקה ולא ראתה דם לאחר בעילה שניה — א"א לתלות יותר בדם בתולים אע"פ מרגישה כאב [שו"ת דעת כהן י"ד סי' פג ד"ה 'והנה מצד', וחולק בזה על הט"ז ס"ס קפ"ז].

טור תס"ד תוספת להערה 98 — ועיין שו"ת עזרת כהן סי' יז ד"ה 'ועד"ת' שכתב שעכ"פ, פשוט שאיסור דם בתולים קל יותר מאיסור נידה עצמו, ולכן מי שהפקירה עצמה לאיסור נידה — פשוט שלא חוששים שהקפידה על איסור דם בתולים. ונפק"מ מכך, לגבי פנויה שהתעברה, שהרי אין אישה מתעברת בביאה ראשונה, וע"כ נבעלה פעמיים, ואעפ"כ אפשר לתלות שלא היה הפסק ביניהן, ולא פירשה כדין דם בתולים, ואם כן נחשב לקלקול אחד ואין להחזיקה ע"י זה למופקרת.

דם קדשים:

*טור תקל"א תוספת הערה לשם הערך — נחלקו המדקדקים האם הקמץ שתחת הקו"ף הוא קמץ קטן או קמץ רחב [פרקים במורפולוגיה עברית כרך ב עמוד 87, ליקוט הדעות בזה הובא בהערות שבסוף סידור "קורן" החדש], ויש שאף ניקדוה בפתח [מסורות לשון חכמים באיטליה פרק י"ז עמוד 256].

דמאי:

טור תקע"ב לאחר הציון להערה 298 להוסיף פיסקה — בגדר ההיתר לעניים ביארו האחרונים שאינו רק מדין ביטול ברוב — שרוב עמי הארץ מעשרים הם — כשאר ביטול ברוב שכל האיסורים מותרים בו, אלא שלגבי עניים לא גזרו חכמים כלל [שו"ת משפט כהן סי' א ד"ה 'ובעיקר'].

דרוסה:

טור תרכ"ט, להוסיף הערה לאחר הציון להערה 181 על המילה — ובכתב סופר סי' כד שאל מדוע נקטו דווקא ארי, ולא סתם חיה, ותירץ הראי"ה קוק בשו"ת דעת כהן סי' מא ע"פ הגמרא בסנהדרין קח, ב בעניין המבול שמשמע שלארי יש חולי קבוע, וכן הביא שם בשם החוקרים בטבע בעלי החיים, ולכן נקטו דווקא ארי שהיה חולה, ולא שאר בעלי חיים.

דרוש וקבל שחר:

טור תרל"ז תוספת להערה 5 — ובאוצרות הראי"ה ח"ב אות יז כתב שעצם הדרישה בדיני בן סורר מגנה מפני מעשה זה, שלימוד דיני העונש של בן סורר פועל על כך שמראש לא יהיה בן פרוע.

טור תרל"ז לאחר הציון להערה 26 — יש מי שכתב שאף דיני תוכחה, בדורות אלו שאין מי שיודע להוכיח, הרי הם בגדר דרוש וקבל שכר [אגרות הראיה ח"א אגרת רס"ו עמוד שה].

טור תרל"ח לאחר הציון להערה 41 להוסיף פרק — **ב. פסיקה.** כללי פסיקת ההלכה שבתלמוד, כגון שפוסקים ע"פ החריף יותר, ע"פ המקובל מרבתי ועוד, הן רק ע"פ רוב, שע"פ רוב המ"ד החריף יותר או המקובל מרבתי צודק, אך אין זה נכון בכל מקום [מהרי"ק שורש קסג, וכן כתב הרמב"ן בהקדמה למלחמת ה', שהראיות שבתלמוד אינן מוחלטות]. ולכן הכרעה זו — שאינה ודאית — ניתנה לבית דין הגדול על מנת למעט במחלוקות [מהרי"ק שם]. לכן כל זה הוא דווקא בהלכות הנוהגות למעשה. אך הלכות של דרוש וקבל שכר — וכן דיונים למיסבר קראי — אין לדון ע"פ הכללים אלא רשות לכל חכם להכריע מסברתו [בשדה הראיה עמוד 538, אוצרות הראיה ח"ג אות ד]. וכן כתבו האחרונים שכאשר אין נפק"מ לדינא מותר לפרש את המשנה נגד דברי הגמרא, אע"פ שהוא נגד כללי הפסיקה [תוס' יו"ט נזיר ה-ה. רש"ש פסחים עד. בדעת הרמב"ם].

דרישה וחקירה:

טור תרמ"ח תוספת להערה 148 — ועיין שו"ת עזרת כהן סי' כד שהוסיף שכל דבר שאין לו עניין לעדות עצמה, ואינו מעלה ואינו מוריד ולא אוסר ולא מתיר בשום אופן — אין להתחשב בו כהכחשה, שהוא כמילתא דלא רמיא עליה דאיניש, שעיקר דעתם של העדים לזכור רק את עצם העדות ואת הפרטים הנוגעים לה לדינא.

שם, לאחר הציון להערה 148 להוסיף פסקה — הכחישו זה את זה בשמו של הנידון — עדותן בטלה [חמדת שלמה סי' כו], אך אם אחד מהעדים קרא לו בשני שמותיו, וחבירו קרא לו רק באחד משמותיו — אין זו הכחשה, וכדרך התורה שקוראת למשה רבנו, יתרו ושלמה המלך — רק באחד משמותיהם [שו"ת עזרת כהן סי' כח].

טור תרנ"א לאחר הציון להערה 179 — לכן יש חילוק בין לשון עדותו של עד שני לבין לשון עדותם של העד השלישי הרביעי והלאה: השני, כאשר הוא רוצה להעיד כדברי הראשון — צריך לומר "אף אני כמותו שמעתי", שפירושו על לשון השמיעה, משום שבעדותו הוא מקיים את העדות. אך השלישי והרביעי, שהעדות כשרה גם בלעדיהם, ואין אנו צריכים אלא לברר שאינם מכחישים את העדים הראשונים, או קרובים או פסולים שתיבטל העדות — יכולים לנקוט לשון "כזה שמעתי", שפירושו על האדם ולא על השמיעה [אורות הרמב"ם הלכות ע"ז פ"ב ה"ח, ודייק כן מלשון הרמב"ם].

טור תרנ"ד תוספת להערה 219 — שו"ת עזרת כהן סי' כד ד"ה 'והנה'.

טור תרנ"ט תוספת להערה 286 — ועיין באוצרות ראי"ה חידושי מסכתות אות ז כתב שדברים אלו הם טעות דפוס בדברי הריטב"א, כיוון שהם רחוקים ממשמעות לשון הגמרא.

דרך ארץ:

טור תרע"ג תוספת להערה 14 — ובאורות התורה פרק י"ב אות ב (ומעין זה הובא במאמרי הראיה חלק א אמרות חדשות "תורה") כתב שאמנם לעיתים יש להקדים את התורה לתיקון המוסר הטבעי, אך זהו בגדר הוראת שעה בלבד.

שם, לאחר הציון להערה 18 — וכן מצינו שדברי חכמים נלמדים מדרך ארץ — במובן הנוהג הטבעי — כמו שלמדו [עירובין ק:]: גזל מנמלה, עריות מיונה וצניעות מחתול [אורות התורה פרק יב אות ג, ושם הוסיף שכל דבר של תורה צריך דרך ארץ שיוקדם לו], ויש מי שכתב שכל דרך ארץ היא מצווה [דרך חיים אבות פרק ג משנה ד].

טור תרע"ד לאחר הציון להערה 30 להוסיף פיסקה — כאשר האדם מתדבק בה' ובקדושה, הדרך היא שהוא מתמלא בדרך ארץ ובשאר מידות טובות [אורות הקודש חלק ג עמוד שנח].

שם, לאחר הציון להערה 36 להוסיף פיסקה — לגבי מצוות לימוד ענייני דרך ארץ, יש מהאחרונים שכתב שאע"פ שיש בו צורך, לא נחשב כלימוד תורה [תורת הבית לחפץ חיים תחילת פרק ב], ויש שכתב שאדרבה, בעניינים אלו הלימוד חשוב אף יותר מן המעשה עצמו [אורות התורה פרק ח אות ו].

טור תרע"ז לאחר הציון להערה 94 — אמנם בשלום אשה אין שואלין [קידושין ע:], שמפני ערך הצניעות נדחית מידת דרך ארץ [מוסר אביך מידות הראיה "צניעות"].

טור תרפ"ח לאחר הציון להערה 379 — ויש מי שכתב שעיקר המעלה הוא להיות עוסק בתורה ובדרך ארץ [אגרות הראי"ה ח"ג צא, הובא באוצרות הראי"ה ח"ג אות ו].

שם, תוספת להערה 294 — ובאוצרות הראי"ה פרק ג אות יט הוסיף שעמל דרך ארץ מציל את האדם מן החטא ומן ההרס, אך ההזיה הבטלנית — אוי לנו מעקיצתה.

טור תרפ"ט לאחר הציון להערה 305 להוסיף פיסקה — יש מי שכלל את לימוד החוכמות-החיצוניות* במושג "דרך ארץ", וכמו שאמרו "דרך ארץ קדמה לתורה" [אוצרות הראי"ה ח"ב אות ח ד"ה 'הרב הכליל'].

טור תרצ"ג לאחר הציון להערה 388 להוסיף פיסקה — מדרך ארץ שלא לגרש אשה בחוליה, אפילו כאשר נותן לה את כתובתה, והוא שלא כהוגן [שו"ת עזרת כהן סי' נג ד"ה 'הלכות' מבאר כך את דברי הראשונים, והובא גם בטוב ראי כתובות פרק ד אות ק].

טור תש"ג לאחר הציון להערה 573 — תלמיד שלא שימש כל צורכו, ומורה בפני הגדולים ממנו שלא כהלכה, מלבד האיסור שבדבר [עירובין סג:], אין זה מדרך המוסר וממידת דרך ארץ [שו"ת אורח משפט סי' קנב ד"ה 'אבל'].

טור תש"ו לאחר הציון להערה 611 להוסיף פסקה — ההתאחדות עם עם ישראל לדורותיו ועם דרכי חייו — גם הן נכללות בדרך ארץ [אורות התורה פרק יב אות ג].

דרכי האמורי:

טור תש"ט תוספת להערה 36 לפני המילים "וכ"כ הרמ"א" — ובדומה לזה ברש"י שבת פא: ד"ה 'האי פרפיסא'.

שם, לאחר הציון להערה 45 לאחר המילה "וכיוצא" — אמנם פשוט שכל ההיתר בדבר שיש בו תועלת הוא דווקא במעשים של רשות שלהם, אך במעשים שהם דרך עבודתם בבית פולחנם — בוודאי שאסור גם אם יש בהם תועלת [שו"ת אורח משפט סי' לו ד"ה 'הדבר'].

טור תש"י לאחר הערה 56 — "א דההולך בגילוי הראש מפני החום, כיון שהוא לתועלת, הוי כלרפואה ומותר [מצות ראייה או"ח סי' ח ס"ב ד"ה 'ובעיקר']".

דרכי נעם:

טור תשט"ו לאחר הציון להערה 44 להוסיף פסקה — אוכלי שביעית שהגיעו למיאוס וגיעול, ואינן ראויים לאכילה — אין מצווה לאוכלן, שדרכיה דרכי נועם [שו"ת משפט כהן סי' פה ד"ה 'ומש"כ']. יש מן האחרונים שנקט את הפסוק "דרכי נועם" לגבי להקל ולא לגרום חשש סכנה, שאסור להרבות בנתינת מקום לרדות ולומר שדרכי תוה"ק אינם דרכי נועם [שו"ת משפט כהן לז ד"ה 'הנה', לגבי שפיכת כמויות גדולות של יין תרומה ותרומת מעשר, שהיו גורמות להבאת מיני יתושים מיוחדים שגרמו למחלות].

דרכי שלום:

טור תשכ"ג לאחר הציון להערה 121 להוסיף פסקה — דברי תורה אינם נדחים מפני איבה/דרכי שלום [תוס' ע"ז כו. ד"ה 'סבר']. וע"פ זה כתבו האחרונים שאין קוברים נוכרים אצל ישראל, ואפילו אם יש בזה משום איבה ודרכי שלום, כיוון שהאיסור לקבור רשע אצל צדיק הוא מדברי קבלה שהן כדברי תורה, ואינן נדחים מפני איבה ודרכי שלום [שו"ת דעת כהן סי' רא ד"ה 'ובעיקר'].

דרסה:

טור תשכ"ז לאחר הציון להערה 41 — ובאופן זה שיש בו כשיעור שני צווארים, אפילו אם דחק את הסכין, אם לא הפסיק מהולכה והובאה — כשרה [שו"ת דעת כהן יד ד"ה 'לע"ד'].

כרך ח

דשון המנורה – הטבת חלום

דת יהודית:

טור י"ט לאחר הציון להערה 6 — ויש מי שפירש ש'יהודית' הוא הנוסף על דת משה. ויש שפירש שאלו הדברים שנוספו בתקופת בית שני, שאז נקראו כולם על שם יהודה — יהודים [הרצ"ה מכת"י, מופיע בטוב ראי כתובות ריש פרק המדיר עמ' רמא].

דת משה:

טור כ"ד תוספת להערה 2 — וראה במאמר 'למהלך האידאות' פ"ו שביאר הראי"ה ש'דת משה ויהודית' היא הגדרה מיוחדת שנוסדה בגלות — לאחר החרבן — של פרטי ההלכות של כל יחיד ויחיד, בתהליך הגאולה הם יאירו שוב, אך לא מתוך כח השרדות של כל יחיד, אלא מתוך הראיה שאנו כעם צריכים שכל יחיד ויחיד ידבק בדרך הזאת.

ה (אות):

טור כ"ז תוספת להערה 4 — עיין בריש מילין אות ה טור ח ובהברקה שם טור פה. טור ל' תוספת להערה 28 — וראה שו"ת דעת כהן סי' קנח אות א שהכשיר בדיעבד אפילו בתפילין.

האיר המזרח:

טור מ"ו תוספת להערה 42 — וכן ראה טוב ראי פסחים אות ה שחילק בדעת רש"י פסחים ב, ב ד"ה 'הבקר אור' בין האיר "פני המזרח" שהוי התחלה לבין האיר "כל המזרח" שהוא הנץ.

הבאת שלום:

טור נ' תוספת להערה 1 — וראה עין אי"ה פאה פרק א' אות א ופנקסי הראי"ה ח"ג אות לה שכתב שדרישת השלום תביא לידי כך שיכירו את הסיבות המונעות את השלום, ומתוך ההכרה בגדלות השלום יתבררו הדעות ויאיר אור ד' בעולם, עד שלא ישא גוי אל גוי חרב, ולכן נאמר שיש להבאת שלום פירות בעוה"ז וגם שכר לעוה"ב כמדתה של השלום.

שם, לאחר הציון להערה 4 — ואמרו חז"ל "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום" [עוקצין פ"ג מ"ב. וראה ביאור של הראי"ה על הגדה של פסח טור קע"א בביאור דברי חז"ל אלו שכח השלום גדול מאוד עד שנמצא אפילו בבעלי חיים].

טור נ"ב תוספת להערה 35 — וראה טוב ראי סוטה אות יח שהקשה כיצד מוחקים את השם הקדוש במקום שאין עשה שידחה את הלא תעשה, שהרי יכולה לסרב. ותירץ שמצוותו בכך, עיין שם. ועוד הקשה שהרי יש מי שכתב שיש במחיקת השם גם ביטול עשה של "את ד' אלוקיך תירא" ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה. ותירץ שבמקום שתאסר עליו עולמית גדול השלום שעשה דוחה לא תעשה ועשה, וזהו כבודו של המלך שהשלום שלו, שע"י שם קודשו מתרבה השלום, בניגוד לשילוח הקן לטהר מצורע שם הגמרא דחתה סברה זו כיוון ששם השלום הוא רק לשעה.

שם, תוספת להערה 37 — ועיין בשמועות ראי"ה על ספר בראשית עמ' קל"ח שכתב שלכאורה הערך העצמי של אמת יותר גדול מהשלום, שהרי השלום אינו מציאות הדבר עצמו, אלא סימן על מציאות ית"ש. והשלום אינו אלא הכלי, ואין הכלי עיקר כ"א מה שבתוכו, והאמת היא מציאות עצמו ית"ש.

הבאת שלישי:

טור נ"ג תוספת להערה 3 — ובטוב ראי ראש השנה אות יד הוכיח מלשון הגמ' "וקים להו לרבנן בין שלישי לפחות משליש", שאין הכוונה למדוד במידה הפשוטה של הזמן, ופשוט מכך שכוונת חז"ל שהבאת שלישי הוא במשקל. ואין מידה זו מדויקת, אך אפשר לדעת מתי הגידול ודאי לא הביא שלישי.

טור נ"ו לאחר הציון להערה 33 — ויש מן הראשונים שכתב ששדה שיש בה תבואה שהביאה שלישי בשביעית אסורה בעבודה עד שתשלם אותה התבואה [ריטב"א ר"ה ט, א]. ויש מי שהעיר על כך שהיא שיטה מיוחדת שלא מצאנו לה חבר בדברי הראשונים ז"ל שיאסר לעבד את כל השדה כולה [טוב ראי ר"ה אות יג והסביר את שיטתו שהוא מפרש מה שאמרו חז"ל 'קציר של שביעית שיוצא למוצאי שביעית' שמשום התבואה עצמה לא צריך לטעם תוספת שביעית, שהרי כשהביאה שלישי אסורה משום פירות שביעית עצמם. אלא 'קציר' היינו שאסורה כל עבודת השדה שיש בה קציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית].

טור נ"ח תוספת להערה 53 — שכתב שמ"מ אינה אסורה משום ספיחין, אע"ג שלוקט אותה בתורת עשבים.

טור ס"א תוספת להערה 97 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' מט שהעיר שלפי הירושלמי יש חילוק בין אם נזרע בבית, לבין אם נזרע בשדה ואח"כ בנה עליו בית שהוא חייב במעשר.

הבדלה:

טור פ"א לאחר הציון להערה 190 — אדם ששמע הבדלה בביה"כ אך התנה שאם יזדמן לו להבדיל בינו לבין עצמו לא יצא בהבדלה ששומע כעת. יש מי שכתב שלמ"ד שלעולם

יש ברירה בדרבנן [יש"ש בב"ק, קונטרס הברירה פ"ג] ממילא יבדיל שוב, ואפילו למ"ד שלקולא אין ברירה בדרבנן כיוון שכל מה שיש ברירה הוא מצד הספק, וספיקא דרבנן לקולא [ר"ג גיטין], והיה מקום לומר שלא יבדיל יש לומר שכיוון שלרוב הפוסקים איסור ברכה שאינה צריכה הוא מדרבנן, ממילא נאמר שאין ברירה לקולא ויבדיל ואין זו ברכה שאינה צריכה [אגרות הראי"ה ח"ב אג' תש"ג].

שם, לאחר הציון להערה 192 — יש שכתב שלכו"ע יוצאים ידי חובה בהבדלה ששומעים באמצע שמונה עשרה, וגם החולקים לא חלקו אלא לכתחילה, שי"ל שחשיב הפסק, אבל בדיעבד שומע כעונה [אגרות הראי"ה ח"ב אג' תש"ג].

טור ס"ח תוספת להערה 4 — ועיין שו"ת אורח משפט סי' קכב שביאר בדעת הרמב"ם שמן התורה די בזכירת דברים לכבוד שבת קודש, או בכניסתו או ביציאתו, ורק מדרבנן הוא שחייבו שניהם. וכיון שתמיד קידוש קודם נמצא שלעולם הבדלה היא מדברי סופרים.

טור ע' לאחר הציון להערה 252 — בדין קטן שהגדיל במוצאי שבת, יש מי שכתב שלמרות שחיוב הבדלה חל רק בסוף שבת ולפי זה הקטן עדיין לא התחייב במצות הבדלה, אך באמת גם קטן ישנו במצוות רק שהתורה פטרה אותו, ולכן יש לומר שלא נפטר לענין הפקעת החיוב ממנו שיגדיל [שו"ת אורח משפט סי' סב].

טור ע"ג תוספת להערה 89 — וראה במאמרי ראי"ה מאמר 'קודש וחול בתחית ישראל' שכתב שההבדלה בין הקודש לחול מקבילה להבדלה שבין אור לחשך. אך למרות ההבדלה שביניהם ישנם יחסים הדדיים בין האור והחושך והם משלימים זא"ז, ורק בצרופם הם ממלאים תפקידים בשלמות. והוא הדין גם בין הקודש והחול, מציאות הקודש מבהיקה רק מתוך מציאות החול, ולכן האומר "כל גרני תרומה — לא אמר כלום". אנו צריכים גם לקודש וגם לחול, אלא שדרושה הגדרת הגבולות שביניהם והבדלתם.

טור פ' לאחר הציון להערה 183 — יש מי שכתב שראוי לעורר שאין למלא כוס ההבדלה מדין של שביעית יותר ממידתו שיישפך לסימן ברכה, כיוון שמאבד פירות שביעית [קונטרס אחרון שבת הארץ אות כב].

טור פ"א תוספת להערה 188 — וראה שבת הארץ, קונטרס אחרון אות כב שדן לפי שיטת המשנה ראשונה פ"ח מ"ז שעיקר טעמא של ממעט באכילתם איכא גם בשביעית, י"ל שלכתחילה אין להבדיל על יין של שביעית משום שהנשים נוהגות שלא לשתות מכוס ההבדלה, והרי הוא ממעט באכילתו אם אין המבדיל שותה כל הכוס. ותלוי בשאלה האם דבר מועט מותר לכתחילה.

שם, לאחר הציון להערה 199 — ובליל הסדר החל במוצאי שבת, מברך אחרי ברכת פרי

הגפן והקידוש ברכת מאורי האש והבדלה, ואומר הבדלה זו מיושב כמו הקידוש [הגדה של פסח עולת ראייה עמ' יד].

הבחנה:

טור ק"י תוספת להערה 109 — ובשו"ת עזרת כהן סי' יז כתב שגם לדעת הרא"ש והטור וסיעתם שפסקו כרבי יהודה, שגם במזנה חוששין לעיבור שמא לא נתהפכה יפה יפה, פשוט שאין זה אלא כדי לא להוציא אותה מכלל גזרת הבחנה, שגזרו בכל מקום שיש חשש זה, ולא פלוג. אבל אם היה צד אחד שלא הי' שייך בביאות דשכיחי להתעבר ע"י, והיו צריכים לגזור דוקא במזנה, משום חשש עיבור, י"ל שגם הם היו מודים ולא היו חוששים לזה משום מלתא דלא שכיחא לא גזרו רבנן.

טור קי"ב לאחר הציון להערה 137 — יש מי שכתב שגם אשה שנתייחדה לנכרי, פשוט הדבר שצריכה הבחנה לכו"ע [תשובת הר"ן והריב"ש תס"ב], שהרי אין חילוק בין מיוחדת לנכרי למיוחדת לישראל, כיוון שהטעם בפילגש הוא שהסכימה להתייחד לו וממילא דעתה ג"כ להתעבר. וגם פלגש המיוחדת לנכרי, אע"פ שלא נתייחדה לו ע"פ נימוס (נישואין אזרחיים), אסורה בלא הבחנה. ואפילו אם הפילה, ויש רגלים לדבר שלא נבעלה מיד אח"כ, בכל זאת אסורה בלא הבחנה. אולם יש מקום להקל עליה שלא למנות מעת שימצא מביתו וחדלה ההתייחדות אלא מעת פרישתה ממנו [שו"ת עזרת כהן סי' יד].

הבלעה:

טור קל"ד תוספת להערה 47 — וכן שבת הארץ פ"ה הי"ג, ושם בקונטרס אחרון כ"ג כתב שלשיטת התוס' שמותר למכור בהבלעה שלו ושל חבירו, הוא הדין שיכול למכור פירות שביעית בהבלעה עם פירות שישית או עם דבר אחר. וכן ניתן לצרף את שני ההיתרים — שאחר ימכור וגם יעשה הבלעה.

שם, לאחר הציון להערה 48 תוספת הערה על המילים 'בהבלעה מותר' — ובשבת הארץ קונטרס אחרון א' כתב שהטעם שמוהרי"ט מצריך להשכיר דוקא בהבלעה, הוא כדי שיהיה אפשר לומר שאין כוונת ישראל שיעבוד הגוי בשביעית אלא בשאר שנים, ואינו דומה לשבת שהבלעה כזו לא מועילה כי הדרך היא שעובדים בכל יום, משא"כ בקרקע שהדרך להניחה שנה או כמה שנים.

הברכה:

טור קנ"א תוספת להערה 73 — ויש מי שכתב שאם אדם עבד את הקרקע בלא שינוי מדרכי העבודה בכל השנים, הוא עובר בעשה מדאורייתא [שבת הארץ פ"א ה"ד]. ואפילו אם עשה רק עבודה אחת כדרך שעושה בכל השנים [קונטרס אחרון שבת הארץ סי' ב' אות א].

טור קנ"ד תוספת להערה 128 — ועיין בשו"ת משפט כהן סי' כד אות ב, בפירוש הסוגיא בסוטה לדעת הרמב"ם, ודיון בדברי הכס"מ.

הגבלה:

טור קע"ג תוספת להערה 36 — ועיין בעין איה מסכת שבת פרק ט' אות כד, מדוע רק אחרי שנאמר בשני בשבת "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים", נאמרה מצוות הגבלה.

שם, תוספת להערה 40 — ועיין בעין איה מסכת שבת פ"ט אות מח שביאר מדוע לא נאמרה מצוות הגבלה במפורש, אלא נלמדה מכך שלא נאמר מה אמר הקב"ה למשה ומה אמר משה לישראל.

הגדה:

טור קע"ט לאחר הציון להערה 37 — יש מי שכתב שלפני הגדה יאמר ויכוין לקיים ולצאת ידי מצוות סיפור יציאת מצרים [הגדה של פסח לראי"ה קוק עמ' כ'].
 טור ק"פ לאחר הציון להערה 45 תוספת הערה למילים "וכתבו האחרונים" — ובהגדה של פסח להראי"ה עמוד כ כתב שכולם מחוייבים בכל האפשרות לשבת אצל השלחן להגדה.

שם, תוספת להערה 48 — ועיין בשו"ת אורח משפט סי' קכח שכתב שיש להיזהר לדעת ביאור ההגדה בלע"ז, ולבאר לב"ב לכה"פ את ג' הדברים של ר"ג.
 טור קפ"ט תוספת להערה 189 — ועיין בשו"ת אורח משפט סי' קכח שכתב שחייב כ"א לדעת פירוש הפשוט בהגדה מתחילת 'עבדים היינו' עד 'ה"ז משובח', ו'מתחילה עובדי ע"ז' ו'פסח מצה ומרור' ו'בכל דור ודור' עד ברכת 'גאל ישראל'. ולתרגם לב"ב שיבינו.

טור קצ"צ לאחר הציון להערה 198 — נחלקו הראשונים האם 'מה נשתנה' הוא חלק מההגדה או לא. [רמב"ם פ"ח ה"ב "ואומר הקורא מה נשתנה" וסדר השאלות הינם חלק ממצות ההגדה, אך בהגהת השו"ע ס' תעג סע' ז' בשם מהר"ל שמשמע שם שעצם ההגדה מתחיל מעבדים היינו ועיין בלנתיבות ישראל ח"ב עמ' ק"ז-ק"ט באורך בביאור השיטות].

הגהה:

טור קצ"ז לארח הציון להערה 50 להוסיף פסקה — ספר תורה שנקנה מן הנכרי, יש מי שכתב שגם אותו ראוי להגיה. אך הגהה זו לא תוציאנו לגמרי מכלל ספק, שהרי עיקר החשש בספר שכתבו גוי הוא מצד הכוונה ולא על זיוף הכתב, אלא שלרווחא דמלתא מצד החשש שישראל מכר להם ספר פסול. ולכן אם יש להם ספר אחר שיתמשו בו [שו"ת דעת כהן סי' קעב].

טור קצ"ט לאחר הציון להערה 75 — יש מי שכתב שגם מלך יוצא ידי חובה בשני ס"ת שלו ע"י שהגיה בהם אות אחת [שו"ת דעת כהן סי' רלג].

הגעלה:

טור רי"ד תוספת להערה 144 — ובטעמו של הב"ח עיין שו"ת אורח משפט סי' קד.
טור רט"ז תוספת להערה 16 — ועיין בשו"ת אורח משפט או"ח סי' קד שכתב שמטעם זה גם ידות הכלים צריכות הגעלה, שכיוון שחוששין לתשמיש של מקרה, חיישינן שמא פעם אחת נותרתחו הידות ולכן צריכות הגעלה בפני עצמן, ואי אפשר שיתרתחו כהגעלת הכלי כיוון שהרי אסור להשהות בהגעלה זמן מרובה.

טור רכ"ה תוספת להערה 265 — ועיין שו"ת אורח משפט סי' קד שהקשה שאם ידות הכלים צריכות הגעלה כמותן, אע"פ שלא נשתמש בהן, א"כ מוכח מכאן שכח ההגעלה צריך להיות יותר גדול מכח הבליעה, וא"כ מדוע בכלי שני פוסקים שצריך הגעלה בכלי שני ולא בכלי ראשון. ויישבו בכמה דרכים.

הגרמה:

טור רמ"ד תוספת להערה 1 — ועיין אגרות הראי"ה א' אגרת קעח שכתב שישנם שני מנהגים. האחד מנהג חדש שהשו"ב צריך גם לעשות את פעולת השחיטה בפועל, והשני — מנהג בני מערב, שאין הדבר כן. אלא שהחכם הוא השו"ב, הוא בודק את הסכין ומוסר אותו לטבח והוא יודע רק חמש הלכות שבשחיטה: שהייה, דרסה, חלדה, הגרמה ועיקור, והוא שוחט. ולאחר השחיטה השו"ב בודק את הראייה. ודרך זו יותר קרובה לרוח ישראל סבא ועדיפה יותר.

הדור מצוה:

טור רע"א תוספת להערה 1 — וראה בעין איה ברכות פ"א אות קנז שכתב שתכלית הפאר וההידור הוא תמיד לפעול על זולתו. גם תכלית הידור מצוה היא עצת ד' שהשכל יפעל על הרגש, שיש בזה ג"כ עניין הקרוב לפעולה על הזולת. וראה גם אורות הקודש ח"ג, עבודת הקדש עמ' קצט.

טור רע"ב, תוספת להערה 2 — ועיין עין איה ברכות פ"ט אות רסט שיש יופי שכלי ויופי חושי, והעיקר הוא היופי השכלי, דהיינו צדקה, מישרים, מעשים טובים ומדות טובות, והיופי החושי צריך שיהיה טפל לו. אמנם הטפל ג"כ משמש הגון ויפה, ע"כ 'זה א-לי ואנוהו' — התנאה לפניו במצוות.

שם, תוספת להערה 6 — ועיין אוצרות הראי"ה ב' הדרן על הש"ס עמוד 221 שתלה את השאלה האם הידור הוא דאורייתא או דרבנן, במקור בפסוק.

שם, תוספת להערה 10 — ולכן כתב הראי"ה קוק בספר מצות ראי"ה סי' תרעג סע' א שההידור צריך להיות כמו שתקנו חז"ל. לכן בנרות חנוכה נראה שעדיף להדליק בשמן ש'צליל נהורא טפי' משמן זית על אף שהנס היה בשמן זית, שהרי הסיבה שחזר ריב"ל אחר שמן זית הוא כיוון ש'צליל נהורי' ולא מכיוון שבו נעשה הנס. ובשו"ת משפט כהן סי' צה הוסיף שכשאדם אינו יכול לקיים הידור בנרות חנוכה כתיקון חכמים, אין עניין שישנה ויבדה הידור מלבו.

טור רע"ד לאחר הציון להערה 36 — וכן יש מי שכתב שהנחת תפילין של ר"ת הינה בכלל 'הידור מצוה' ע"פ הזוהר הקדוש (ולא למניחים מדין ספק ספקא), שחלילה לנו להחזיק לחוטאים את כל המון עם ד', אותם שאינם זהירים בהנחת תפילין של ר"ת [חבש פאר יב-יד].

שם, להוסיף פסקה — יש מי שכתב שגם אם יש מקום להידור שאינו מגדר המצוה כגון גימוניות של זהב, מ"מ אם יש בדבר איזה שהוא פסול, גם אם נבטל את הפסול ע"י ביטול ברוב, מ"מ אין להדר בדבר זה [עץ הדר עמוד כ].

שם, תוספת להערה 43 — ובביאור עניינו הפנימי כתב בעין איה ביכורים אות כט שאומה שיש לה נפש רמה השואפת להגדיל פועלה בעולם, ע"כ תשאוף גם לעושר ע"י העבודה. אמנם העושר לא לא יה' מכוון לעצמו כ"א שעל ידו תבוא להאיר את עצמה ואת העולם כולו, באור החכמה והדעה האמיתית, אור ד' אלוקי ישראל.

טור רע"ח לאחר הציון להערה 107 — יש מהאחרונים שכתב שמותר למחוק אות בספר תורה כדי לחזור ולכותבו יותר בהידור, ואפי' בשמות הקודש שאינם נמחקים אפשר שאין בזה איסור מהתורה [שו"ת דעת כהן סי' קסה].

שם, להוסיף פסקה — יש מהאחרונים שכתב שלא התירו טורח ביו"ט לצורך הידור מצוה בכיסוי הדם [שו"ת דעת כהן סי' יא בדעת הט"ז].

טור רפ"ב תוספת להערה 152 — ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' קמג ובטוב ראי אות מב שביאר מדוע שייך הידור מצווה ביותר במצוות נר חנוכה.

טור רפ"ג, תוספת להערה 163 — ועיין בשו"ת אורח משפט או"ח סי' קמג שדן באופן דומה בשאלה האם עדיף לקיים מצווה בזריזות ללא הידור או שעדיף לדחותה ולקיימה בהידור. וביאר על זו הדרך שהסיבה שמשם רבינו התעכב במילת בנו כדי לאסוף אנשים רבים למלון לפרסם בעמים את הברית, ולא מחמת סכנת דרכים, שהרי ידוע שכל בני שבט לוי לא חששו לסכנת הדרכים, ואחרי שנענש הבין שטעה.

שם, לאחר הציון להערה 164 — יש מי שכתב שבהידור אין לאו של בל תשחית [עץ הדר עמוד כד], וכן כתב שלא שייך בזה לאו של לא תתגודדו [שו"ת משפט כהן סי' קכה].

שם, תחילת פרק ו', להוסיף הערה על המילים 'הידור מצווה וזריזין מקדימין למצוות' — עיין באוצרות הראי"ה ח"ב עמוד 221 שהאריך בענין.

הדחה (א):

טור רצ"א תוספת להערה 96 — שו"ת דעת כהן סי' רכו.

טור רצ"ב לאחר הציון להערה 103 — יש מי שכתב שכוס של יי"נ נכשרת ע"י הדחה ג' פעמים ולכאורה דבר זה נלמד מהאגדה [שו"ת משפט כהן סי' סח].

הדלקת הנרות (במקדש):

טור שט"ז לאחר הציון להערה 383 — השמן צריך להיות טהור. יש מי שכתב שכיון ששמן נחשב משקה, שמן טמא שנקרש וחזר ונימוח הרי הוא טהור. והטעם שבנס חנוכה לא הקרישו את השמן כדי לטהרו הוא משום שלגבי המנורה במקדש צריך "כתית", דהיינו שנכתת מזיתים, א"כ כשנקרש אבד ממנו שם שמן. ואח"כ כשנעשה שמן ע"י המחאה אין זה כתית אלא מחוי [מצוות ראי"ה או"ח קנח, ב' הודפס גם בטוב ראי שבת אות לט].

הדס:

טור שכ"ד תוספת להערה 3 — ועיין רמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות סדר זרעים, שכתב שודאי מעולם לא נסתפקו מהו פרי עץ הדר, והיתה הלמ"מ שהוא אתרוג אלא שנחלקו התנאים באיזו תיבה בפסוק מרומז הדבר. ועיין עץ הדס סי' נ"ג לראי"ה קוק שכתב שה"ה בהדס, שאע"פ ששקיל וטרי הש"ס בפירוש 'ענף עץ עבות', ודאי הייתה הלמ"מ מסורה בידיהם שהוא הדס, אלא שבאו לסומכו לקרא.

שם, תוספת להערה 11 — ועיין באגרות הראי"ה ח"ב אג' תסח הדרן בברכת פרי הצבר, ומוכיח שההרדוף הוא הצבר של ימינו.

טור שכ"ה תוספת להערה 26 — ועיין עץ הדר סי' נג שהסביר מה ההו"א שפסול.

טור שכ"ו תוספת להערה 36 — עיין שו"ת משפט כהן סי' כד, ובהערות הרצי"ה שכתב שא"כ מותר להרכיב הדס בארז (לשיטתו ששייך בהדס הרכבה, ראה הערה 271). ובעץ הדר סי' מה-מו למד מכך, שכמו שהדס מן ארז הוא ואע"פ שיש עוד ממין הארז, מ"מ רק הדס הוא הכשר לברכה, כך גם אתרוג המורכב בלימון אינו נחשב 'אתרוג' כשר, אע"פ שהלימון הוא מין אתרוג.

טור של"ח תוספת להערה 218 — ועיין בשבת הארץ קונטרס אחרון סי' ט' בעניין פסיק רישא בדבר שאינו מתכוין בשביעית.

טור שמ"א תוספת להערה 271 — עיין עץ הדר סי' מו בעניין הדס מורכב.

*שם, בסוף הערך להוסיף פרק — י. **בשביעית**. יש מי שכתב שהלוקח את כל ארבעת המינים מע"ה, נותן לו אתרוג במתנה [מהר"י קורקוס בדעת הרמב"ם פ"ח ה"א מהלכות שביעית]. ויש מי שלמד מכך שאין הכרח לפרש שעיקר העיסקה הוא הלולב עצמו, וניתן ללמוד שאין קדושת שביעית בהדס [וכ"כ בשו"ת ציץ הקודש ח"ב סי' טו אות א בשם מהר"ל דיסקין].

הדר דינא, קם דינא:

טור שמ"ב בהגדרת הערך תוספת הערה על המילים 'דין בדיני ממונות' — וראה בשו"ת עזרת כהן סי' מה וכן בשו"ת משפט כהן סי' קלח שכתב שדיני 'הדר דינא' ו'קם דינא' אינם תלויים בדיני ממונות (מדין מחילה הפקר וייאוש), אלא שהמחלוקת היא במידת התורה, שכיוון שנגמר הדין ע"פ גדריו, אין אנו חוששים כלל אם אח"כ נזדמן העניין ע"פ כללי התורה בצורה המנוגדת לדין הראשון.

הואיל ואשתרי אשתרי:

טור שע"ז תוספת להערה 34 — ועיין טוב ראי סוטה אות פ שהוכיח שגם לפי לישנא בתרא שם חייבין לומר שלגבי איסור עשה אמרינן 'הואיל ואשתרי אשתרי'.

הוגה את השם:

טור שפ"א תוספת להערה 6 — ועיין בשו"ת משפט כהן סי' צו בטעם האיסור.
טור שפ"ו תוספת להערה 71 — ועיין בטוב ראי תענית אות כ שביאר מהי מעלת המקדש שמזכירים בו את השם המפורש.

הודאה:

טור שצ"ד תוספת להערה 25 — ובביאור שיטתו עיין טוב ראי ברכות אות צב.
טור שצ"ו תוספת להערה 56 — ועיין טוב ראי ברכות אות מט שדן כיצד יקרא אדם שניים מקרא ואחד תרגום בפרשת שמע. וכתב לדון שבפרשת שמע צריך לכפול כל הפרשה ולא יאמר אפילו פסוק ואח"כ יכפול אותה, שהרי יש מי שכתב שגם בכהאי גוונא יש איסור. עוד כתב שם שדרך לימוד אין איסור, ושנים מקרא ואחד תרגום הוי דרך לימוד ולא מיחזי כשתי רשויות.

הודאת בעל דין:

טור ת"ה תוספת להערה 7 — ולכן אע"פ שאנו יודעים שאין לו ממון, הודאת בעל דין כמאה עדים. ובאר אליהו חו"מ סי' מ' ס"ק א' וכן בטוב ראי כתובות אות קז, הוכיח שהגר"א סובר שאין זה משום הודאה אלא משום שעבוד הגוף. ועיין אגרות הראי"ה ח"א אג' קלג שכתב שלפי זה אע"פ שאנו יודעים שההודאה היא בשקר הודאת בעל דין כמאה עדים דמי.

טור ת"ה תוספת להערה 8 — ועיין טוב ראי קידושין אות ק שכתב שנראה שעיקר הטעם שאין אדם משים עצמו רשע ולא אמרינן בזה הודאת בעל דין, הוא משום חב לאחריני.

טור ת"ו לאחר הציון להערה 15 — יש מי שדן האם הודאת בעל דין עדיפה מעדים רק במקום שמודה על חובו, כגון שאומר על שטר חוב שפרע חציו והעדים מעידים שפרע כולו, שמכחיש את דבריהם, או שגם במקום שאין הבעל חוב אומר חובה על עצמו אלא צווח ואומר זכותו, אלא שעל פי פרטי הדברים יוצא שאין אנו יכולים לקיים זכותו, וממילא נעשה מדבריו חוב לעצמו [טוב ראי ב"ב אות נב].

שם, לאחר הציון להערה 21 — יש מי שכתב שלא מצינו דין הודאת בעל דין אלא בדיני ממונות, מטעם שבידו להזיק לעצמו ולהפקיר, ומנ"ל שזה מועיל לפסול [טוב ראי כתובות אות כט וכתב שבאיסורים מועיל רק מדין שו"י אנפשי, ולכן הקשה שם על דברי הפוסקים ששתיקה מועילה מדין הודאת בעל דין].

הוראה:

טור תפ"ז תוספת הערה לאחר הציון להערה 9 על המילים 'הרי זה משובח' — וראה טוב ראי ברכות אות מה שעל דרך זו ביאר את דברי הר"ח בב"מ לג א על דברי חז"ל הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא — שכשיעסוק במשנה לא תהא עליו חובת הוראה, וכשיעסוק בתלמוד חלה עליו חובת הוראה, ע"כ טוב להימנע מזה, ומדובר כשיש אחר שראוי להורות.

טור תצ"ז תוספת להערה 58 — ועיין בשו"ת אורח משפט או"ח במילואים לסי' קנב שהאריך בצורך ידיעת המקורות.

שם, תוספת להערה 60 — ועיין בעיטור סופרים עמוד י.

שם, תוספת להערה 61 — ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' סד שאסר חליבה ע"י ישראל בשבת בכל אופן ומה שכתב בזה.

שם, לאחר הציון להערה 66 — יש מי שכתב שמוטל על כל בעל הוראה שיהיו עיניו ולבו תמיד בטובתם של ישראל, ולא לחוש כלל למה שמפקיעים לשעה איזו מצוה מפני הכרח [מבוא לשבת הארץ אות טו].

טור תצ"א תוספת להערה 72 — ועיין טוב ראי עירובין אות לג בעניין חומרא במקום שיש ספק במינו.

טור תצ"ב תוספת להערה 88 — ועיין באר אליהו חו"מ סי' כה, א ס"ק יא שדקדק מדברי הגאון שמסמיך את דין זה על הפסוק "ועצומים כל הרוגיה", שזה שייך רק במקום שראוי

להוראה שהגיע למידה זו, דהיינו בן ארבעים, כדאיתא בע"ז, ויהיה תלוי לפי השיטות שם מי נקרא ראוי, וכשאינן גדול הימנו גם בפחות מארבעים מקרי הגיע להוראה.

טור תקע"י לאחר הציון להערה 333 — ויש מי שכתב שיכול לומר שאינו עונה למעשה אלא שבמקומו כך הוא מורה, ואם השומע סומך על כך אינו נזקק למחות בידו [שו"ת משפט כהן סי' סו].

הזאה (ב):

טור תקע"ז תוספת להערה 90 — ועיין עוד בשו"ת דעת כהן סי' מ מה שכתב בענין דבר שיש לו שינוי השם בלשון חכמים, וחילק אם השינוי באיבר אחד או שינוי בכולו.

טור תקפ"ה לאחר הציון להערה 228 — אגד בידי שמים כשר באזוב [פרה פ"א מ"ט ועיין שו"ת דעת כהן סי' קפב שכתב שאין ללמוד מסוכה לאזוב בפסח מצרים שאגד בידי שמים לאו שמייה אגד, משום שאין ללמוד שעה מדורות, או משום שהוי לפני הדיבור].

הזמה:

טור תרי"ב לאחר הציון להערה 34 תוספת הערה למילים 'מירושלים ללוד מבוקר עד ערב' — וראה טוב ראי כתובות אות נז שלמד מכך שלפי דברי התוס' בגיטין פ, א ד"ה 'כי' שהני ושילי היו סמוכים ויכולים לבוא לשם ביום אחד, רק בכהאי גוונא שאין בו משום הזמה — השטר הוא רק מחזי כשקרא וכשר בדיעבד. אבל כשהשינוי של המקומות יכול להביא לידי הזמה לפי הזמן הכתוב בשטר, בזה גם ר"י מדנפי"ר בתוס', בכתובות כא: ד"ה האמר יודה דחשיב שקרא ממש ואפילו בדיעבד פסול.

שם, תוספת הערה על המילים 'גמל פורח' — ועיין אגרות הראי"ה ח"א אג' קג שהקשה על דברי הגמרא שם, מדוע הביאה שתי הוכחות לזה שאין חוששין לדבר שאינו מצוי, וראה מה שתירץ.

טור תרי"ח לאחר הציון להערה 83 — ובטעם הדבר שצריך הזמה דוקא בפני העדים, יש מי שכתב שהוא משום שבהזמה מעידים על העדים עצמם לחייבם, ואין מקבלים עדים שלא בפני בע"ד [טוב ראי כתובות אות מא].

הזמנה (א):

טור תרכ"ג תוספת הערה למילים 'או מתפיסו בקדושה' — ועיין עולת ראי"ה ח"א עמוד קצב שמה שמצאנו בתפילה לשון "הריני מזמן את פי" הוא כיון שבדיבור יש כוח כפול — דיבור קודש ודיבור חול, כאשר האדם ניגש להחל את דיבורו בקודש הוא צריך להזמין את פיו הזמנה הראויה לקדושה, כדי שהדיבור יבוא מהיסוד המקודש, ממקור הדעת העליונה.

טור תרכ"ה תוספת להערה 24 — ועיין טוב ראי סוכה אות כא שהדין שבעל הבית צריך לעשות מעשה בסכך לשם מצות סוכה הוא מדרבנן. וטעמו הוא שכיון שחל שם שמים וקדושה על הסוכה, ע"פ שיטת רש"י מאן דס"ל שצריך עיבוד לשמה ס"ל הזמנה מלתא, שכיון שחלה קדושה על הדבר צריך להזמינו ע"י מעשה. ואע"פ שהזמנה לתשמיש קדושה מועילה בדיבור בלבד כשאח"כ צר בי', מ"מ כאן, בגוף הקדושה, לא מועילה הזמנה בדיבור.

שם, לאחר הציון להערה 24 — הזמנה מחיים גם לאביי אינה אוסרת [שו"ת דעת כהן סי' רז].
טור תרכ"ו תוספת להערה 33 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' קו שדן האם התכריכים עצמם אסורים מדאורייתא או מדרבנן.

שם, לאחר הערה 38 — יש מי שכתב שאע"פ שאין הזמנה אוסרת, ואין איסור הנאה של משמשי מת מתחיל כ"א אחר שקברו בו את המת, אסור לתת או למכור חלק מבית הקברות של יהודים לשאינם יהודים. שמאחר שכבר התחילו לקבור שם נתקדש כל שטח האדמה שנתייחד לשם קברות צבורים, ונתפשטה על זה קדושת בית הכנסת, והוי כמו אזמניה וצר ביה תפילין, שאסור למיצר ביה זווי להורידו מקדושתו, ואסור למכור או לתת חלק ממנו אפילו ע"י ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר [שו"ת דעת כהן סי' רא].

טור תרכ"ח תוספת להערה 56 — ועיין בשו"ת דעת כהן סי' רז.

שם, לאחר הציון להערה 60 — לגבי אהל וציון העשויים למת, יש מי שכתב שהדבר תלוי באופן כוונת הזמנתו, שאם האהל הבנוי על הציון נעשה לצורך שמירה לחיים — אינו נאסר, אך אם לא נעשה לצורך החיים נאסר. והעיר שבקברי צדיקים שנהגו לבנות אהל כדי להתפלל שם, זה ודאי נעשה לצורך החיים ואין בו איסור הנאה. אך בקבר של איש פרטי אלא שהי' חביב עד שבנו לו אהל, יש מקום לומר שנעשה לצורך המת ולכבודו ולא לצורך החיים, והי' מקום לאסור. אלא שאם נשאר בתוך האהל מקום כדי קבר שלא נתייחד רק למת הראשון הרי ודאי שניתן לקבור שם. והחלק באהל המכוון כנגד הקבר השני ראוי לומר שלא נתייחד כלל שהרי אין הזמנה מחיים וממילא אינו אסור בהנאה [שו"ת דעת כהן סי' רז].

טור תרל"ו תוספת להערה 143 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' ריד, שדן לגבי מקום שהיה בית תפילה של עכו"ם וקנו אותו לשם בית כנסת, והתיר למוכרו ולסמוך על דברי המבי"ט ח"ג סי' קמד שהתיר זאת אם אין מתפללים בביהכ"נ (ולשנות את המעות לקדושה חמורה אם אפשר, כדי לחוש לדעת האוסרים בשו"ע או"ח סי' קנג סע' ד, ועכ"פ לקדושה דומה לזו), וזאת כיוון שהוא גנאי גדול להתפלל שם.

טור תר"מ תוספת להערה 187 — ובדין בתי כנסיות שבבבל עיין שו"ת משפט כהן סי' צו ובלנתיות ישראל ח"ב לרצי"ה קוק.

הזמנה (ב) :

טור תרנ"ג לאחר הציון להערה 60 — ויש מי שכתב שחכמים תקנו את תקנתם על פי הרגיל אז, ולא חילקו בענין הפרטים כיון שסתם אישה בעיר וסתם גבר בכפר. וכיון שכך תיקנו אין לשנות, שלגבר נותנים זמן ולא לאישה [באר אליהו חו"מ סי' יד סע' א ס"ק ט"ו בדעת הטור והרמ"א הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות צד].

תרנ"ד תוספת להערה 114 — ועיין באר אליהו חו"מ סי' ה סע' א' ס"ק ד, הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות צה שהקשה שלכאורה אין לחלק בין התחילו ללא התחילו בין אם הטעם הוא משום ימי קציר ובין אם הטעם הוא משום טרדת העם בצורכי יו"ט. ועיין מה שתירץ שם.

שם, לאחר הציון להערה 117 — אבל אם הזמינו לדין לאחר סוף שעה חמישית, שהוא אחר זמן ישיבת הדיינים, אין בכך איסור, כיון שאין להם איסור בישיבתם, אלא שאין להם חיוב לשבת יותר אפילו אם הם דיינים קבועים שעליהם מוטל לשבת בדין תמיד [באר אליהו חו"מ סי' ה סע' ג ס"ק ז, הודפס גם בטוב ראי שבת אות טו].

טור תרנ"ה לאחר הציון להערה 130 — ויש מי שלמד שמשום הרמאים עכשיו קבועים זמן בלא חקירה [עיין בבאר אליהו חו"מ סי' ה סע' א ס"ק ג בדעת הרמב"ם סנהדרין פכ"ה וכן נראה מדעת הר"ף והרא"ש ועיין שם מה שביאר מחלוקת הראשונים בביאור הסוגיא הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות צו].

טור תרנ"ז תוספת להערה 151 — באר אליהו חו"מ סי' יא סע' ג, ס"ק יב הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות צד.

שם, תוספת להערה 156 — ועיין באר אליהו חו"מ סי' יא סע' א ס"ק ז הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות צד א.

טור תרנ"ח לאחר המילים 'ולבקש זמן אחר' — וסתם זמן בי"ד שלושים יום, אבל אם לפי ראות עיני בי"ד מכירים שצריך יותר זמן משלושים יום — מרחיבים לו [באר אליהו חו"מ סי' יא סע' א, ס"ק ט הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות צד א].

טור תרנ"ט בסוף הערך — אם קדם התובע ושלח מתנה לדיין קודם שיזמין את הנתבע לדין, אין הנתבע יכול לפוסלו, אא"כ הדיין רוצה להימנע מאותו דין ממידת חסידות [שו"ע חו"מ סי' ט סע' ב' ועיין באר אליהו שם ס"ק ה' מה שהקשה בזה].

להוסיף ערך "הזמנה (ג)": מתי מותר להזמין את חברו לסעוד עימו. אל יפציר אדם בחבירו לסעוד אצלו אם יודע שאינו מעוניין בזה [חולין צד א]. יש מי שכתב שאין בזה אלא משום מדת חסידות, אבל אין בכך איסור של גניבת דעת. ועוד כתב שאם הפת מרובה, באופן שהיה ראוי שיקבל את ההזמנה, אע"פ שיודע שלא יקבלו, אין בזה גם אפילו משום מדת חסידות, שהרי המזמין פיו וליבו שוים, והמניעה אינה אלא משום המוזמן, אין כאן החזקת טובה בחינם, שהלה דומה כאומר הריני התקבלתי [טוב ראי תענית אות ל].

היזק שאינו ניכר:

טור תש"ה תוספת להערה 33 — שו"ת אורח משפט חו"מ סי' כו ועיין שם שחילק שדווקא במקום שמזיק את חברו בלא טעם עובר משום 'ואהבת', ועיין שם שהאריך בזה.
טור תש"ו תוספת להערה 43 — ועיין באר אליהו חו"מ סי' כה סע' ג' ס"ק כז מה שביאר בדעת הרמב"ם והשו"ע.
טור תשכ"ב פסקה ראשונה להוסיף בהערה 191 — ועיין באר אליהו חו"מ סי' א, ד ס"ק כ'.

החזק כפרן:

טור תשכ"ג תוספת להערה 3 — ועיין תוס' ב"מ טז ב ד"ה 'ומשום' שכתב שהמוצא שטר חוב בשוק, אע"פ שכתוב בו הנפק, לא יחזירנו לבעלים משום שחוששים לפירעון, ואפילו בהחזק כפרן לאותו ממון משום שבנפל מוכח שלא היה נזהר לשומרו משום שפרעו הלוה. ועיין באר אליהו חו"מ סי' מא סע' ד ס"ק כ"ט וכן טוב ראי ב"ב אות קסה שהוא הדין לשארי הוכחות שמחזקות את התובע, כגון עדי קנין ותוך זמנו, שבאופנים אחרים אין חוששים לפירעון, מכל מקום מדנפל אתרע, וחוששין לפירעון וכשהלוה טוען פרעתי נשבע היסת ונפטר.

טור תשכ"ד תוספת להערה 18 — אגרות הראי"ה ח"ג אגרת תתקכב.

טור תשכ"ה לאחר הציון להערה 32 — ויש מי שכתב שמה שצריכים שיהי' דוקא בב"ד הוא כדי שיהי' מוחזק כפרן גם לעסק אחר [אגרות הראי"ה ח"ג אגרת תתקכ"ב].

טור תשכ"ט תוספת להערה 80 — ועיין אגרות הראי"ה ח"ג אגרת תתקכ"ב מה שכתב בזה.

הטבת הנרות:

טור תשמ"ז תוספת להערה 70 — ועיין בטוב ראי ברכות אות רלה שמבאר את החלוקה בין חמשת הנרות לשניים האחרונים, וכותב שענינם שווה לחלוקה בין חמשת מיני

הפירות הראשונים בשבעת המינים לשני המינים האחרונים. שהחמישה הראשונים מבטאים את הצד הרוחני והשניים האחרונים את הצד המעשי.

הטבת חלום:

טור תשנ"ג תוספת להערה 2 — ועיין עין איה על מסכת ברכות פ"ט אות מח והלאה בהסבר מהות הצורך בתיקון חלום.

טור תשנ"ד להוסיף הערה על המילים 'טבא הוא וטבא ליהוי' — ועיין עין איה על מסכת ברכות פ"ט אות מט מה שביאר בלשון זאת.

טור תשנ"ד תוספת להערה 9 — ועיין עין איה על ברכות פ"ט אות נ שפירש מדוע דווקא שבע פעמים.

כרך ט הטמנה – הפה שאסר

הטמנה:

טור י' תוספת להערה 91 – ועיין שו"ת אורח משפט סי' נז שם פסק הראי"ה קוק להקל בשעת הדחק בהטמנה כאשר המכסה פתוח קצת למעלה.

הטפת דם ברית:

טור כ"ב לאחר הציון להערה 12 להוסיף פיסקה – הנימול כהלכתו ולא יצא ממנו דם, יש מהאחרונים שנסתפק אם צריך להטיף לו דם ברית [טוב ראי שבת פרק יט אות קלט, והובא גם באוצרות הראי"ה ח"ג אות ד. והוכיח מרש"י שסובר שדם ברית הוא חלק מהמצווה].

טור ל"ב לאחר הציון להערה 101 להוסיף פיסקה – גר קטן שנימול לשם גירות, וגדל ומחה, ולאחר מכן חזר בו ובא להתגייר – יש מן האחרונים שכתב שאין צריך הטפת דם ברית, כיוון שבשעה שנימול בקטנותו נימול לשם גירות [מנחת חינוך סוף מצווה ב ד"ה 'במש"ל], ויש שתלה זאת בשאלה האם מחאתו היא מיגז גיזי – שמפקיע את הגירות רק מכאן ולהבא – ואז מילתו הראשונה נחשבת לשם גירות, או שמחאתו היא מיעקר עקר – שעוקרת את הגירות למפרע – ואז אינה נחשבת לשם גירות, וצריך הטפת דם ברית [שו"ת דעת כהן סי' קנא הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות כב].

שם, להוסיף פיסקה – הישמעאלים, שמנהגם למול ולא לפרוע [ע"פ זוהר וארא דף לב א], כשבאים להתגייר לא די להם בהטפת דם ברית, אלא צריכים פריעה גמורה, וממילא תהיה גם הטפת דם ברית, שהרי בגדול א"א לפרוע בלי עשיית איזה חיתוך, ובוודאי יהיה גם דם ברית [שו"ת דעת כהן סי' קנג ד"ה 'זבעיקר'].

טור ל"ו לאחר הציון להערה 144 להוסיף פיסקה – מקום שאינו יכול למול ע"י ישראל בזמנו, אין להתיר לכתחילה למול ע"י נכרי, או תוך זמנו, או בלילה, על דעת שלאחר זמן יבוא מוהל ישראל ויטיף ממנו דם ברית. שאין היתר לבטל בידיים מצות מילה – ואפילו ע"י הפקעה – כדי שלא לעבור על ביטול מצוה באונס [שו"ת דעת כהן סי' קלח].

היכל:

טור ס"א לאחר הציון להערה 365 להוסיף פיסקה – הסותר אבן אחת מן ההיכל – וכן מן המזבח או משאר העזרה – לוקה. ואיסור זה הוא רק כאשר עושה זאת בדרך השחתה [רמב"ם יסודי התורה פ"ו ה"ז. לעומת זאת באיסור מחיקת השם נחלקו האחרונים: רבי עקיבא גלזר

כתב שגם בזה האיסור הוא רק דרך השחתה, והראיה קוק בשו"ת דעת כהן סי' קעה ד"ה 'ומה שכתב' דייק מהרמב"ם יסודי התורה פ"ו ה"א שהוא גם שלא כדרך השחתה].

הכחשה:

טור ס"ד תוספת הערה למילים 'ההכחשה היא בעדות עצמה' לפני הערה 1 — ועיין אוצרות ראי"ה ח"ג אות ז שביאר שלשון "הכחשה" נופלת דווקא על הכחשת עדות, ולא על שאר סתירת דעה. לכן החולק על מסורת של בית דין שקיבלו איש מפי איש — נקרא "מכחיש מגידיה", כהכחשת עדות. אך החולק על תקנותיהם וסייגיהם של בין דין הגדול, שתוקנו מסברא ולא ממסורת — אינו נקרא "מכחיש מגידיה" אלא "כופר בפירושה".

הכנה:

טור ק"ז לאחר הציון להערה 60 — וביארו את טעמו שאע"פ שיש חזקה שלא נולדה — חזקה זו מועילה רק לזמן שעבר, שאנו אומרים שמספק לא נולדה עדיין, אך לגבי זמן העתיד — שאם היא עתידה להיוולד היום יהיה בה איסור הכנה — החזקה לא תועיל, שהיא חזקה להבא [שו"ת משפט כהן סי' קלח ד"ה 'ועד'ת', ומביא ראיה לזה מגיטין כח, א שמא מת לא חיישינן שמא ימות חיישינן].

הכנסת אורחים:

טור קכ"ז לאחר הציון להערה 15 — והטעם לזה הוא, שבהכנסת אורחים גומל גם חסד גשמי-זמני — להמציא לאורח את צרכיו החסרים לו, וגם חסד רוחני-נצחי — שמאיר את נשמתו של האורח ע"י אהבה וידידות של המארח [עולת ראיה ח"א עמוד סד].

הכשר:

טור קע"ב לאחר הציון להערה 162 להוסיף פיסקה — אם באו עליו מים במחובר ונתלש בעוד המים עליו — י"א שהוכשר [תוס' מנחות כ"ה ב ד"ה 'בשוגג', ר"ש תרומות פ"ב מ"ב ד"ה 'אין תורמין', כס"מ טומאת אוכלים פי"ג הט"ז, בדעת הרמב"ם, שו"ת משפט כהן סי' מד (הובא בטוב ראי פסחים לג א אות קכה) בדעת הרמב"ם], וי"א שלא הוכשר [שו"ת משפט כהן סי' מג (הובא בטוב ראי שבת יט א אות כד) ע"פ ההסבר של שו"ת מעיל צדקה סי' סט בדברי תשובת הרשב"א ח"ז סי' כ, הובא בב"י אר"ח סי' תסז. וכ"כ הכס"מ טומאת אוכלים פי"ג הט"ז, בדעת הראב"ד, והקשה עליו. ועיין שו"ת משפט כהן שם (הובא בטוב ראי שם) שתירץ את דעת הראב"ד].

טור קע"ד תוספת להערה 179 — וכן הוכיח בשו"ת משפט כהן סי' מד ד"ה 'ועד'ת' שלרמב"ם אין דין הכשר במחובר כלל.

טור ר"ד לאחר הציון להערה 669 להוסיף פיסקה — משקים אינם צריכים הכשר, ואפילו שאר משקים שאינם משבעת המשקים [מצות ראיה אר"ח סי' קנח ס"ד אות א עמ' סג, הובא

בטוב ראי פסחים יט ע"א אות צד] (לדעות ששאר המשקים מקבלים טומאה [עיין ערך טומאת משקים ציון 209 ואילך]).

הלבנת פנים:

טור ר"ח לאחד הציון להערה 14 — ועכ"פ הוא איסור דאורייתא [אוצרות הראי"ה נספח ב אות ו, שמשמע שהיא דאורייתא כאונאת דברים].

טור ר"ט תוספת להערה 39 — ובטוב ראי סוטה פרק א אות לא נשאר בצ"ע על מקור זה, לשיטת הירושלמי שחייב אדם להיכנס לספק פיקוח נפש כדי להציל את חברו מוודאי פיקוח נפש, ואם כן מנלן שחייב למסור נפשו בוודאי בשביל להציל את חברו מהלבנת פנים, אולי חייב רק להכניס עצמו לספק פיקוח נפש.

שם, לאחד הציון להערה 45 — ויש מן האחרונים שכתב שכל זה נאמר דווקא במקרה שהלבנת הפנים תוריד את ערכו של הנעלב בעיני הרבים לנצח [עין איה ברכות פרק ו סוף אות מ וכתב שם שהלשון "נוח לאדם" משמעותה שרק מצד הרגש הישר ראוי שיהיה כך, אך מצד התורה אין ראוי לעשות כן בפועל]. נוח לו לאדם שיבוא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חברו ברבים [בבא מציעא נט א]. ויש מהמפרשים שפירשו כפשוטו הלכה למעשה [תוס' סוטה שם, שו"ת דעת כהן פד ד"ה 'ולכאורה'].

הלואה:

טור רכ"ב לאחד הציון להערה 115 — ויש שפירשו את הטעם לזה, ששלושים יום נחשבים להפסק זמני בענייני החברה והמשפחה, וכמו שמצאנו לגבי וסתן של נשים [עולת ראייה ח"א עמוד שפא. הובא גם בעין איה ברכות פרק ט אות קכב].

הלכה:

טור רנ"א לאחד הציון להערה 154 — ויש שכתבו שמה שנתעלה התלמוד הבבלי על הירושלמי הוא רק לאחר שנתקבל בארץ ישראל [שו"ת חתם סופר יו"ד סי' רלג, שו"ת דעת כהן סי' קעח ד"ה 'נשאר'].

שם, לאחד הציון להערה 161 — ויש מי שדרכו היתה להניח שיטת הש"ס שלנו כדי לאחוז שיטת הירושלמי [רבי אליעזר הקליר, ע"פ תוס' חגיגה יג א ד"ה 'ורגלי' וחומת ירושלים שער ה].

*טור רנ"ב לאחד הציון להערה 168 להוסיף פיסקה — כאשר נחלקו הבבלי והירושלמי לגבי מעשיות שאירעו בארץ ישראל — דברי הירושלמי עיקר, משום שהם היו בקיאין יותר במעשים שאירעו אצלם [מהר"ץ חיות גיטין ז א].

טור רפ"א לאחד הציון להערה 542 — וכן אין לפרש סתם משא ומתן בש"ס בשיטת בית שמאי [שו"ת דעת כהן סי' קפח ד"ה 'נ"ב].

טור רפ"ד תוספת לערה 581 — ובשו"ת משפט כהן סי' צו ד"ה 'וכן' נקט שזוהי דעת רוב המפרשים, וסמך עליה להלכה.

טור רצ"ה תוספת להערה 756 לפני המילים "וע' יד מלאכי" — וכן כתב שו"ת משפט כהן סי' צו ד"ה 'וכן' שהיא הלכה רווחת.

טור ש"א לאחד הציון להערה 860 — ודבר זה הוא קל וחומר, שהרי רב ורבי יוחנן — הלכה כרבי יוחנן, רב ושמואל — הלכה כרב באיסורים, וא"כ כל שכן ששמואל ורבי יוחנן — הלכה כרבי יוחנן [שו"ת עזרת כהן סי' כב ד"ה 'ובעיקר'].

ולהמשיך לאחר מכן את המשך המשפט: והלכה כמותו בכל מקום אפילו בדינים וכו'.

הלכה כבתראי:

טור ש"מ"ד תוספת להערה 28 — וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' כ ד"ה 'אמנם' שהלכה כבתראי כתוספות נגד דברי הגאונים.

הלכה כסתם משנה:

*טור ש"ח תוספת להערה 58 לאחר ב"ב קכב ב — ב"ק קב א.

הלכה למשה מסיני:

טור ש"ע תוספת להערה 68 — ועיין כרם חמד מכתב ז' שהסיק מכלל זה למעשה לגבי דינים מסוימים, שמכך שיש בהם מחלוקת מוכח שאין מקורם מסיני.

טור ש"א תוספת להערה 74 — וכן לגבי צורת הקשר של תפילין, שלגירסת רש"י בשבת כח ב וסב היא הלכה למשה מסיני, ותוס' שם סב א ד"ה 'שי"ן' אינם גורסים כך. וכתב בחבש פאר פרק ז שלשיטתם היא דרבנן.

הלכתא למשיחא:

טור שפ"ח תוספת הערה לפני הציון להערה 1 לאחר המילים "לימות המשיח" — ועיין בהקדמה לשו"ת משפט כהן שכתב שישנן הלכות, כהלכות התלויות בארץ, שבמשך הדורות הקודמים נחשבו כהלכתא למשיחא, ובדורנו חזרו להיות הלכה למעשה.

הלל:

טור שצ"ד לאחד הציון להערה 54 — אמנם יש מהאחרונים שביאר בדבריו שאע"פ שהוא מדברי קבלה — דינו כדאורייתא, שלדעתו דברי קבלה הם מן התורה [שו"ת דעת כהן סי' קעו ד"ה 'וע"ד', סי' רא ד"ה 'ובעיקר', סי' רלב ד"ה אמנם יש' וד"ה 'אמנם בעיקרא'].

טור תי"ג תוספת להערה 324 — וכן כתב בשו"ת אורח משפט או"ח סי' קכח אות מ.

הלעיטהו לרשע וימות:

טור תמ"ח לאחר הציון להערה 62 להוסיף פיסקה — יש שהאחרונים שאמרו הלעיטהו לרשע וימות לגבי גזירה שיש לגזור על הציבור למיגדר מילתא, ואין צריך לחוש אם ע"י גזירה זו יבוא איזה רשע לידי איסור במזיד. כגון שתיקנו שלא להשיא אשה לערל המומר לערלות, ואין אנו צריכים לחוש שמא ע"י זה יבוא להתחתן עם נכריה [שו"ת דעת כהן סי' קצד ד"ה 'זאע"ג'].

טור תמ"ח לאחר הציון להערה 63 להוסיף פיסקה — וכן כתבו זאת לגבי הדין שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך [שבת ד א], שכיוון שהאדם עצמו נזהר מלחטוא, אין לו לחשוש מכך שחבירו ייכשל, שהרי הלעיטהו לרשע וימות. וכך ביארו מדוע עד דורו של חזקיהו לא כיתתו את נחש הנחושת, שכיוון שנעשה ע"פ הדיבור והיו ישראל מסתכלים עליו ומשעבדים את ליבם לאביהם שבשמיים [ר"ה כט א] יש לו דין קדושת בית כנסת, ואסור לנתצו. ולא חששו מכך שהיו שנכשלו בו בעבודה זרה, שהרי אין אומרים חטא כדי שיזכה חברך, והלעיטהו לרשע וימות [זבחי ראייה עמוד לו ד"ה 'אפשר'].

הם אמרו והם אמרו:

טור ת"נ אחרי הציון להערה 25 להוסיף פיסקה — מצינו באחרונים שנקטו "האם אמרו והם אמרו" גם לגבי חשש סכנה, שהטעם שבשר ודגים בטלים בשישים הוא מטעם שחז"ל הם שאמרו שיש בזה חשש סכנה [פסחים עו ב], והם אמרו שיבטל בשישים [שו"ת דעת כהן סי' נה ד"ה 'אמנם'].

שם, להוסיף פיסקה — כמה וכמה איסורי דרבנן הותרו במקום שיש חשש איבה [כגון ע"ז כו א], אך איסורי דאורייתא לא שייך להתיר משום איבה [תוס' שם ד"ה 'סבר', ביאור הגר"א על השו"ע יו"ד רצ"צא אות ב]. וטעם הדבר, שההיתר משום איבה אף הוא משום הם אמרו והם אמרו — שהם אמרו להתיר במקום שיש חשש איבה [שו"ת דעת כהן סי' קעו ע"ד שאלתו].

שם, להוסיף פיסקה — החילוק שאמרו — בדינים מסוימים — בין מיעוט השכיח למיעוט שאינו שכיח ומיעוטא דמיעוטא [כגון בדיני עגונה — יבמות קיט ב], טעמו משום הם אמרו והם אמרו, שמקור האיסור הוא דרבנן, והם אמרו להקל במיעוט שאינו שכיח. אך בדיני דאורייתא לא שייך לחלק בין מיעוט לבין מיעוטא שמיעוטא, שהרי בדברי תורה אנו הולכים אחר כל רוב [שמות כג ב אחרי רבים להטות], ואין מחלקים בשיעורו של המיעוט [שו"ת עזרת כהן סי' כב ד"ה 'ובאמת'].

המוציא מחברו עליו הראיה:

*טור תנ"א, תוספת להערה 9 — אלא שבירושלמי בניגוד לבבלי ב"ק שם, מקור זה נשאר גם למסקנה. אמנם שיירי קרבן על הירושלמי שם ביאר שגם לירושלמי היא סברא, וצריך את הפסוק רק למקרה שהמחזיק טוען שמא והמוציא ממנו טוען ברי, לחדש שגם בזה אין מוציאין מידו.

טור תנ"ב תוספת להערה 13 — ובזבחי ראייה עמוד נד ביאר ע"פ זה שגם חזקה קמייתא, במקום שאפשר לומר שלא היה שינוי כלל — היא מסברא, כמו חזקת ממון, ואין צריך לה פסוק. והגמרא חולין י ב שמחפשת לה מקור מן התורה דנה דווקא במקום שאנו יודעים שהיה שינוי, אלא רוצים ללמוד מפסוק שאנו תולים שהשינוי נעשה מאוחר יותר.

טור תנ"ח לאחר הציון להערה 73 להוסיף פיסקה — אף בעניינים שממון ואיסור מעורב בהן, כגון צדקה ופדיון הבן, אומרים המוציא מחברו עליו הראיה [ש"ך יו"ד רנט ס"ק יד], אך אם יש חזקת חיוב, כגון שכבר חל עליו חיוב לפדות את בנו, ויש ספק אם פדאו ונפטר — אין אומרים המוציא מחברו עליו הראיה [ביאור הגר"א יו"ד רנט אות טו], אמנם בספק בדין אין פוסקים ע"פ החזקה, ולכן אומרים המוציא מחברו גם אם חלה עליו חזקת חיוב [שו"ת דעת כהן קפה ד"ה 'מכל', ע"פ המשנה למלך שכירות פ"ז ה"ב].

טור תנ"ט לאחר הציון להערה 84 — ואע"פ שהוא נגד הדין שהמוציא מחברו עליו הראיה, טוב יותר לכופ את האלם נגד הדין שהמוציא מחברו, מאשר לקבל עדות שלא בפני בעל הדין [טוב ראי כתובות פרק שני אות עו ד"ה 'הכי דאיננא'].

שם, בסוף הערך ערכים נוספים בהם דובר על המע"ה — אומדנא.

המסס:

טור תס"ג תוספת להערה 55 — ואמנם בקונטרס מי ששון כתב שלדעות שמתירות את החלב שעל ההמסס הוא חלב טהור, כבר דחאו בשו"ת דעת כהן ס' מה ד"ה 'ראיה י"ד' וכתב שהוא טעות גמורה, שהרי הוא נגד סוגיא מפורשת.

טור תס"ג לאחר הציון להערה 58 להוסיף פיסקה — המסס שנסרך לחצר הכבד, ונמצא בו שביל, שאפשר שנעשתה ע"י מחט, וקלפו בו סירכא, והיה הבשר קשה במשמוש — כתבו מהאחרונים להקל בהפסד מרובה [שו"ת דעת כהן ס' לו. ואע"פ שיש בו חמישה חששות: שמא נחשב כנקב, ועוד משום סירכא, ועוד מצד החשש שכיון שלא נמצאה המחט הוא חמור יותר שהרי לא שייך לומר בזה כאן נמצא כאן היה, ועוד שקושי הבשר עלול להחשב כבשר שהרופא גוררו, ועוד שקושי הבשר נחשב קצת כשינוי מראה].

הן צדק:

טור תס"ו לאחד הציון להערה 36 להוסיף פיסקה — פועל, אע"פ שיכול לחזור בו אפילו בחצי היום [בבא מציעא עז א] — אין זה כי אם שאם חזר בו אין מוחים בידו, אך בוודאי שאין זה ראוי לכתחילה, שהרי צריך שיהא הן שלו צדק [שו"ת אורח משפט חו"מ כא ד"ה זבר', וע"פ זה ביאר את דיוק הלשון "פועל יכול לחזור בו", ולא "פועל חוזר בו"].

הנחת תפילין:

*טור תס"ו תוספת להערה 1 — והברכת אברהם סוכה ליקוטים עמוד ערב אות י כתב שהמצווה שיהיו מונחים (ולא עצם הקשירה).

*טור תס"ז לפני הציון להערה 9, על המילה "טוטפת" להוסיף הערה — ועיין תורה שלימה חלק י"ב מילואים אות מט בפירושה המילולי של המילה "טוטפות" שהביא אחת עשרה שיטות.

טור תס"ט תוספת להערה 47 — והראי"ה קוק בשמונה קבצים קובץ ח' אות קצג כתב שכוונת תפילין של יד היא להכניס את כל האומות תחת השפעתה של כנסת ישראל, וכוונת תפילין של ראש היא להכניס את כל השרים תחת השפעת הקב"ה.

טור תע"א תוספת להערה 72 — והראי"ה קוק בשמונה קבצים קובץ א' אות תיא כתב על כך שהמוכשר לדבקות של אמת, ראוי לו להרבות בהנחת תפילין, והוסיף שהדבר מביא לענווה והוסיף שם קובץ ב אות רנג שהצדיקים הגדולים צמאים תמיד להניח תפילין.

טור תע"ט תוספת להערה 155 — ועיין שו"ת אורח משפט או"ח סי' קל ד"ה 'וע"ד' שכתב שלגבי הגולים מהארץ, שדעתם לחזור לארץ — ראוי להעיר להם בצנעה, בחכמה ובהשכל, שמצווה עליהם להניח תפילין ביום טוב שני.

טור ת"פ תוספת להערה 167 — ובחבש פאר פרק טז עמ' ס חידש שסודם של ימי חול המועד הוא ההבאה לחיי העולם הבא של אלו שאינם ראויים לזה, ותיקון זה הוא ע"י הנחת תפילין בחול המועד. ולכן הקב"ה מגלגל שמי שיש לו שורש נשמה שצריך לתקן נשמה כזו — יחיה במקום שנוהגים להניח תפילין בחול המועד, ומי ששורש נשמתו אינה כזו — יחיה במקום שאין נוהגים כן.

טור תק"ה תוספת להערה 557 בתחילתה — ועיין חבש פאר פרק ז' בדעת התוס' שבת סב א ד"ה 'שי"ן' שכתב שהם מדרבנן.

טור תקט"ז לאחד הציון להערה 708 — ויש שהוסיף שהפטור של העוסק בתורה הוא שאינו מחוייב להניח תפילין, אך בוודאי שאם הניח מקיים את המצווה ומחוייב לברך עליהן,

וע"פ זה חידש שבמקום ספק יש צד לומר שעדיף שלא יניח תפילין כלל מאשר שיניח, שהרי מספק אינו יכול לברך, וכל מה שאמרו שמותר לעשות ספק מצווה בלא ברכה הוא דווקא במצוות חיוביות, שמחוייב לקיימן, אך במצווה קיומית, שאינו מחוייב בה — עדיף לא לקיימה כלל מאשר לקיימה בלא ברכה [שו"ת אורח משפט או"ח מג ד"ה 'כתב' בדעת מהרי"ק שורש קע"ד].

טור תקי"ח תוספת להערה 739 — ומעין זה ראה אדר היקר עמוד סו, שהביא שמטעם חששות של תפילין שאינן כשרות, האדר"ת היה מניח כמה זוגות תפילין כל יום.

הנץ החמה:

טור תקכ"ו תוספת להערה 45 — ועיין אדר היקר עמוד סט שהביא שהאדר"ת היה קורא קריאת שמע קודם הנץ לצאת ידי חובת דעת הראשונים הללו.

הסבה:

טור תקל"ב, לאחר הציון להערה 75 להוסיף פיסקה — בניס קטנים שיש בהם דעת, יש לחנכם להסב [שו"ת אורח משפט סי' קכח אות כב, הודפס גם במאורות הרא"ה הגדה של פסח "אזהרות לענייני פסח שהיה מזכיר אאמ"ר הרב זצ"ל בשבת הגדול" אות כב].

טור תקל"ו לאחר הציון להערה 146 — ויש מי שכתב שבשתיים אחרונות טוב יעשה אם יברך שהכל על דבר אחר — סוכר דג או בשר — וישתה כוס מע"ד בהסיבה [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קכח אות כב, הודפס גם במאורות הרא"ה הגדה של פסח "אזהרות לענייני פסח שהיה מזכיר אאמ"ר הרב זצ"ל בשבת הגדול" אות כב].

הסח הדעת:

טור תקפ"ו לאחר הציון להערה 517 — ויש אומרים שבברכה זו לא שייך כלל דין הסח הדעת, כיוון שברכה זו לא נתקנה על העסק הפרטי שרוצה לעסוק כעת בתורה, אלא על כלל הטובה של נתינת התורה [שו"ת אורח משפט או"ח סי' יא] ויש אומרים שאת כל הדין שהיסח הדעת מחייב לברך שוב תיקנו חכמים רק בברכות דרבנן, אך בברכת התורה, שמקורה מהתורה, לא ראו צורך לתקן דין זה. ועוד, שאפשר שלא תיקנו בה את דין היסח הדעת כדי להדגיש שהיא מדאורייתא, ושעליה אבדה הארץ [אוצרות הרא"ה ח"ג פלפול הלכה א מספר 1].

שם, להוסיף פיסקה — עשה צרכיו והסיח דעתו ועשה שוב — צריך לברך פעמיים אשר יצר [שו"ע או"ח סי' ז סע' ג]. ואם לא הסיח דעתו — אינו מברך אלא פעם אחת. אמנם לגבי אמירת "התכבדו מכובדים" ראוי שיאמר פעמיים אפילו לא הסיח דעתו, משום שהמלאכים אינם יודעים מחשבות שבלב [תוס' שבת יב ב ד"ה 'שאינן'], ואם כן אינם יודעים שלא הסיח דעתו [מצוות רא"ה או"ח ג א, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק א אות כא].

הספד :

טור תר"ו הערה על שם הערך — עיין עולת ראייה עמוד קצ שביאר שהלשון "הספד" משמעותה מורה על חיסרון, שהוא אותיות "הפסד".

שם, לאחר הציון להערה 8 להוסיף פיסקה — ההספד כלול בחלק מדיני אבלות, ולכן מי שמחמת אונסו לא קיים את שאר דיני אבלות אפילו שעה אחת — חליצת המנעל וישיבה על גבי קרקע — נחשב שיצא ידי חובת אבלות בזה שהספיד [שו"ת דעת כהן סי' רטז ד"ה 'אלא'].

שם, לאחר הציון להערה 12 — והיינו, שפקע חיוב ההספד, אמנם עדיין מותר להספידו, שאין בכוח האדם לאסור זאת, ולא שייך בזה דין מצווה-לקיים-דברי-המת* [שו"ת דעת כהן סי' קצו, הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק ו קכו. והוסיף עוד סברא שהספד שלא לפני מיטתו בוודאי לא התכוון לאסור, שהרי המת שומע רק מה שאומרים בפניו, כמפורש בשבת קנב ב, ומסתמא רק על זה יש לו להקפיד].

טור תר"ט לאחר הציון להערה 74 לאחר המילה "מתעצל" להוסיף הערה — ועיין בשמן רענן ח"א ש"ז, והודפס גם במדבר שור עמוד שכב, ובאוצרות הרא"ה ח"ב אות כה שביאר ש"מתעצל" פירושו שעוסק רק במעלותיו של החכם שהיו גלויות בחייו, ומתעלם ממעלותיו הנסתרות של החכם, שמשפיעות על העולם באופן רוחני. ולכן מידה כנגד מידה ראוי לעצלן כזה להיקבר בחייו, דהיינו שמעלותיו הגלויות יסתרו.

טור תרי"א לאחר הציון להערה 121 — והיינו שמקיימים מצווה בהספד כל שבעה [ולא רק שאסור להספיד לאחר מכן, כפשט הסוגיא מועד קטן כז ב — שו"ת דעת כהן סי' רטז ד"ה 'אלא'].

טור תרי"ב לאחר הציון להערה 154 — וכן הדין לגבי נדיב גדול שתתם לכל עם ישראל — דינו כהספד של רבים ומספידים אותו בבתי כנסיות ומדרשות [מאמרי הרא"ה ח"ב מאורי ואישי ישראל הברון בנימין רוטשילד].

העמידו דבריהם :

טור תרע"ב לאחר הציון להערה 86 להוסיף פיסקה — כתבו האחרונים שכל מה שהעמידו דבריהם במקום כרת הוא רק באיסורי שב ואל תעשה, או באיסורי לאו, אך באיסורי קום עשה של חיוב מיתה לא העמידו דבריהם. ולכן לגבי מי שהדביק פת בתנור בשבת [שבת ד א], לא אמרו את הכלל שהעמידו דבריהם, כיוון שמעשה ההדבקה היה בקום עשה של איסור סקילה [שו"ת משפט כהן סי' לט ד"ה 'והנה', הודפס גם בטוב ראי שבת פרק ראשון אות ג]. לכן אדם ירא שמיים הנמצא עם אדם נוסף שאינו ירא שמיים ועם אשה יחד בלילה, באופן שהוא איסור ייחוד, ואם יקום וילך כדי להציל עצמו מאיסור ייחוד, יכשילם באיסור ייחוד דאורייתא — חובה עליו להישאר עימם כדי שלא לעבור בלפני עיוור,

ולא אומרים בזה העמידו דבריהם כיוון שההליכה משם היא בקום עשה [ש"ת עזרת כהן סי' לא ד"ה 'מיהו', הודפס גם בטוב ראי שבת פרק ראשון אות ו].

שם, לאחר הציון להערה 91 להוסיף פיסקה — הלוקח בית בארץ ישראל התירו לו שבות, לכתוב ע"י נכרי בשבת [בבא קמא פ ב]. ובזה לא העמידו דבריהם במקום כרת, משום שמצוות ישוב ארץ ישראל היא מצווה חמורה משאר המצוות [חזון הגאולה דף רכב, הודפס גם באוצרות הרא"ה ח"ג אות יז].

הערב שמש:

טור תרצ"ג לאחר הציון להערה 109 — יש מי שכתב שבטבילה לקודש יש מעלה שצריך כוונה להיטהר מכל הטומאות, ואם לא כיוון אלא להיטהר מטומאה אחת — לא נטהר משאר הטומאות וצריך לטבול שוב. ועכ"פ בטבילה השנייה אינו צריך הערב שמש [ש"ת משפט כהן סי' קטז ד"ב 'ובעיקר'].

הערמה:

טור תרצ"ז לאחר המילים "וחול המועד" בסוף הפסקה להוסיף הערה — וכתב הרא"ה קוק — אורות נ"ז, וראה גם אוצרות הרא"ה ח"ג אות סז — לגבי מצוות התלויות בארץ, שגם כאשר מקיימים מצווה באופן של הערמה, היא פועלת את פעולתה הרוחנית.

טור תרצ"ז לאחר הציון להערה 11 להוסיף פיסקה — גם במקומות שהערמה מותרת, לא רצו חכמי הדורות לפרסם את היתר זה, כדי שעמי הארץ לא יבואו להקל יותר מכדי הצורך, ופרסמו זאת רק במקומות שהיה הכרח גדול, ואז היא אף מצווה להורות כן כדי להסיר מכשול מהנכשלים [שבת הארץ מבוא עמוד סא, הודפס גם בטוב ראי שבת פרק כד אות קנג].

טור תש"א לאחר הציון להערה 52 — עוד כתבו סברא להקל בהערמה כזו, שכיוון שנוח לו לישראל להפקיע את האיסור — גומר ומקנה לגוי בלב שלם [אגרות הרא"ה ח"א סי' שיב ד"ה 'מצדי', הודפס גם באגרות חמדה פרק טז].

שם, להוסיף פיסקה — בשביעית בזמן הזה, יש שהתירו למכור את הקרקע לישמעאלים בהערמה, בדומה למכירת חמץ. ואע"פ שניכר שהיא הערמה — צירפו לזה את הסברא שהישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה ומותר למכור להם, ועוד, שאין איסור תורה למכור קרקע לגוי כאשר עושה זאת לטובת ישראל, וכיוון שהוא איסור דרבנן, הקילו במקום דוחק גדול [ש"ת משפט כהן סי' נח, וכן האריך בזה במבוא לשבת הארץ י"ג].

שם, להוסיף פיסקה — לגבי איסור כלאיים, יש שהתירו ע"י הערמה להקנות את התבואה לנכרי שיזרע בשביל עצמו, ואח"כ יקנה ישראל ממנו. והתירו זאת דווקא במאכלי בהמה, שגם לסוברים שיש בהם איסור כלאיים — הוא רק מדרבנן, וכן סמכו על צירוף הדעות

שאיסור כלאיים בזמן הזה אינו מן התורה, וכל זה רק במקום צורך גדול [שו"ת משפט כהן סי' כו].

טור תשג תוספת להערה 73 — וראה בטוב ראי פסחים אות ב שביאר מדוע הערמה זו פוטרת אבל אסורה, שבמצוות עשה ישנן שתי דרכים כיצד להימנע מלעבור על המצווה: או לקיים את המצוה כמו הפרשת תרומות ומעשרות, או הכנסה דרך גגות וקרפיפות, שעל ידי זה נפטר מחיוב. וכיוון שאינו מקיים את המצווה, לכן דרך זו אסורה. אבל אם הכניס דרך גגות וקרפיפות, מ"מ נפטר מחיוב המצווה.

הפה שאסר הוא הפה שהתיר:

טור תשכ"ב תוספת להערה 7 — וכן בשו"ת עזרת כהן סי' ח כתב שהפה שאסר הוא ממני הנאמנות של מיגו, הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות כה.

טור תשמ"ג לאחר הציון להערה 200 — ויש מי שכתב שהפה שאסר במקום עדים — וכן במקום אנן סהדי — דינו כמיגו במקום עדים שלא מועיל [שו"ת עזרת כהן סי' ח, הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות כה].

טור תשמ"ו תוספת להערה 226 — וכן בשו"ת עזרת כהן סי' ח כתב שהפה שאסר נגד חזקה הוא כאיבעיא דלא איפשטא בגמרא בבא בתרא ה ב, הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות כה.

כרך י הפטרה — הרחקת נזיקין

הפטרה:

טור ה' תוספת להערה 106ב — ועיין שו"ת אורח משפט סי' נט.

טור ו' תוספת להערה 111 — ובשו"ת דעת כהן סי' קעד, כתב שנראה בפשט הסוגיא כמג"א, שלא דברי הלבוש שמחמיר להצריך ספר מין הדין, וכל חומר הענין משום שלא ניתן להיכתב מגילות אפילו בנביאים אבל לא משום שהקריאה צריכה להיות בספר כשר.

הפסד מרובה:

טור ל"ד תוספת הערה לאחר הציון להערה 26 על המילים "אם לא יטמואה" — עיין שו"ת דעת כהן סי' קסא שהשווה דין זה לאיסור מחיקת השם, בכתב העומד להימחק או שאינו יתקיים.

שם, להוסיף פסקה — יש מי שכתב להתיר להשכיר לנכרי את הקרקע לפני שביעית לשנתיים בהבלעה במקום הפסד מרובה [שו"ת משפט כהן סי' עב. ועיין שבת הארץ פ"א ה"א עמוד 181 הערה 8. שבת הארץ, תוספת שבת עמוד 72]. יש מי שהורה שאילנות וצמחים שבתוך הבית, שספק אם בהם משום איסור שביעית, אפילו באבות והתולדות המפורשות, ובשביעית בזה"ז יש להקל במקום הפסד [שבת הארץ פ"א ה"ג עמוד 187 ושם הערה 15].

טור ל"ז תוספת להערה 52 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' קסא שתלה מחלוקת זו במחלוקת רש"י והרמב"ם.

טור ל"ז לאחר הציון להערה 54 להוסיף פסקה — ביצים הנמצאות בעופות, אם הן גמורות, אע"פ שהן מעורות בגידין מותר לאוכלן בחלב [תנא קמא ביצה ז א]. יש מי שכתב שגמורות היינו שיש להם חלבון וחלמון [רשב"א תורת הבית הארוך בית ג שער ד, ר"ן ביצה ג ב ד"ה 'תניא השוחט', מגיד משנה מאכלות אסורות פ"ט ה"ה וכן פסק בשו"ע סי' פז סעי' ה], ויש שכתב שביצים גמורות היינו חלמון לבד [רש"י ביצה ו ב ד"ה 'ביצים גמורות', תוס' שם ז א ד"ה 'ומצא', רא"ש שם פ"א סי' ח]. ונחלקו האחרונים, יש שכתב שבהפסד מרובה כשנגמר חלמון הביצה לחוד מותר [ש"ך שו"ע שם ס"ק י], אך יש מהאחרונים שכתב שגם בדיעבד והפסד מרובה קשה להקל בזה [מצוות ראייה יו"ד פז ה, הודפס גם בטוב ראי ביצה אות יג].

טור ל"ט לאחר הציון להערה 70 — יש מי שכתב על כך שמוצאים להלכה הבדל בין הפסד מועט להפסד מרובה שעל אף שפשוט שהגדרת הפסד היא יחסית, אם היו האבות נוהגים

להחמיר בהפסד מרובה רק לעשירים ולא לעניים, אם האבות העשירים בהמשך נעשו עניים, על הבנים להחמיר מכיוון שהאבות קבלו את החומרא, ומתפשט המנהג אח"כ משום לא תטוש תורת אימך גם לבניהם העניים [טוב ראי פסחים אות קסב].

שם, לאחר הציון להערה 46 — ויש מי שכתב שלמרות שפירות שביעית הם הפקר ומותר לאכול מהם בלא רשות, גדר גדרו חכמים שאין לאכול מהם אלא ברשות בעל הבית, כדי שלא ירגיל אדם עצמו לאכול בשאר שנים מפירות חבירו שלא ברשות [ראב"ד ותוס' שאנץ עדויות פ"ה מ"א]

הפקר:

טור נ"ג תוספת להערה 43 — ועיין בשו"ת אורח משפט חו"מ יט שדן לפי דברי הנתיבות שכתב שאיסורי הנאה שאינם שלו, אינם כדין הפקר אלא כדין ייאוש, מה הדין במוריש איסורי הנאה ומוריש חמץ לאחר שש שעות.

טור נ"ג, תוספת להערה 46 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' פב, שמסתפק האם צריכים להפקיר בפירוש או די שיסכימו לכך בסתם.

שם, לאחר הציון להערה 46 — ופשוט שחייב בעל הבית לתת רשות ונראה שלשיטה זו אם עבר בעל הבית ולא נתן רשות ועבר על מצות עשה של השמטת הפירות, מ"מ אסור לעבור על דעתו ולאכול מהפירות שלא ברשות. [שבת הארץ פ"ו ה"ו עמ' 584].

טור נ"ו תוספת להערה 73 — ועיין טוב ראי פסחים אות כז.

טור נ"ז תוספת להערה 75 — ועיין בשו"ת משפט כהן סי' קמג, שכתב בביאור הספק, האם גם כשיש סברא לחלק אומרים אין היקש למחצה, או שברור שבמקום שיש סברה לחלק לא אומרים אין היקש למחצה, אך מ"מ אולי אין הפקר בכלל צדקה.

שם, תוספת להערה 86 — וכן עיין במצות ראייה או"ח סי' תלד סע' ה שביאר כך את ההבדל בין הפקר למתנה ועיין שם מה שדן בדעת הר"ן בדין ביטול.

שם, תוספת להערה 91 — ועיין לנתיבות ישראל לרצי"ה ח"ב, המחשבה ודיבור עמוד פה. שמברר לשיטות אלו מדוע לשון הגמרא היא "צריך שיבטלו בליבו". ועיין טוב ראי פסחים אות לו בדין מי שאמר בפה אך בלשון שאינו מבין.

טור נ"ז תוספת להערה 92 — ועיין אגרות ראי"ה ח"ג אג' תשפ"ט שהעיר שגם הר"ן מודה שדברים שאין בני אדם מקפידים עליהם, אף אם יש כמה שמקפידים, די בהם בגילוי דעת וממילא כבר יודעים אנו שהוא מהרבים שאינם מקפידים, והוי כדברים שבלב כל אדם, שדינם כאילו הם דברים שבפה ונחשב כאילו הפקיר במפורש.

טור ס"ז תוספת להערה 186 — וכן כתב בשבת הארץ פ"ד ה"ל שההפקר בשביעית הוא גם לנכרי, ורק משום הקדושה מותר למחות ביד נכרי שבא לבזז פירות שביעית, ולא רק שיש היתר אלא חיוב למחות ושלא למסור בידם דבר שהוא קדוש.

שם, לאחר הציון להערה 369 — בענין פירות שביעית, יש מי שכתב שכל עיקר חובת נטישת השדות ושלא ימנע כל אדם לקחת, הוא דוקא בשביעית עצמה, אבל במוצאי שביעית, אע"פ שפירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית הם הפקר, מ"מ י"ל שיכול לומר שיוציאם לרשות הרבים, ואין הפקר פירות שביעית מתיר כניסה לשדה חבירו בכל מקרה, אלא אם אין הבעלים מוציאים את הפירות החוצה [שבת הארץ פ"ז הי"ח].

טור פ"ו לאחר הציון להערה 422 להוסיף פיסקה — יש מי שכתב שיסוד מחלוקת ב"ש וב"ה בשיעורי החמץ והשאור תלוי בהגדרת "תשביתו" האם הוא משום ביטול או משום הפקר [טוב ראי ביצה אות טז].

טור פ"ו תוספת הערה לפני הציון להערה 417 על המילים 'לאחר שבטלו אינו עובר עליו' — ועיין בטוב ראי פסחים אות ב, שכתב שהביטול אינו כי אם הפקעה מחיוב, ששוב אינו מחויב בבל יראה ובל ימצא אבל אינו פועל התיקון דבל יראה ובל ימצא כי אם ע"י הביעור עצמו. ולכן יש מקום לביטול וגם לביעור, ולא סמכו על הביטול בחמץ שאפשר להשיגו, כדי לקיים בפועל ולא להסתפק בהפקעה. ולפי דבריו אין הכרח להעמיד את הרמ"א דוקא לשיטת בעלי התוס' שביטול מטעם הפקר.

טור צ"ב לאחר הציון להערה 472 — אם יכול לחזור בו מביטול החמץ, לכאורה תלוי בדעת הראשונים, שאם ביטול מטעם תשביתו דיבור מבטל דיבור. אך אם הטעם משום הפקר אינו יכול לחזור בו. ויש מי שדן שאולי דוקא אם הוציא בשפתיו אין חזרתו מועילה, למ"ד שהפקר הוא משום נדר. אך אם ביטל בלב, כיון שלענין נדר צריך להוציא בשפתיו, והוא לא הוציא אינו מתחייב בתורת נדר, ולמרות שמשום חמץ בלאו הכי אינו ברשותו מחמת איסורו, מ"מ כאן תועיל חזרתו להכניסו לרשותו, כל זמן שלא זכה בו אחר [טוב ראי פסחים אות רכא].

הפקר בית דין:

טור ק"ב לאחר הציון להערה 79 תוספת הערה על המילים 'אלא מפני ששמיטה בזמן הזה מדרבנן' — והראי"ה בשבת הארץ פ"ט ה"ט ביאר שיטת ראשונים זו שאין כוח לבית דין להפקיר ממון כי אם בתורת שב ואל תעשה, דהיינו לתקן להפקיע איזה שעבוד או חוב, שלא יהיה המתחייב צריך לשלם, אבל לחייב בתורת תקנה קבועה שיתן המוחזק ויוציא מידי ממון שלא כדין תורה — אין זה בכח בית דין, דהוי כהעברה על דברי תורה בקום עשה. ואין כח ביד חכמים לעבור על דברי תורה מטעם תקנתם כי אם בשב ואל תעשה.

שם, לאחר הציון להערה 82 — ולשיטה זו כתבו באחרונים שיש כוח ביד בי"ד לא רק להפקיע חיוב של ממון ממי שהוא חייב לפרוע ולתן, אלא גם להוציא ממון ממי שאינו חייב כלל, בתור תקנה קבועה [שבת הארץ פ"ט, הט"ז].

טור ק"ה לאחר הציון להערה 107 — יש מי שכתב שלמרות שמהתורה בביטול חמץ מועיל אפילו לחמץ ידוע, הצריכו חכמים בדיקה שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא, ולאחר שתקנו חכמים שלא סגי בביטול על חמץ ידוע, אם עבר על תקנתם, אולי יש בכוחם לבטל את הביטול שלו כאילו הוא אינו. וגם למ"ד שביטול הוא מדין הפקר י"ל שהוא בכלל הפקר בי"ד הפקר, ויש בכח בי"ד גם להקנות, והרי זה ברשותו [טוב ראי פסחים אות לז].

שם, להוסיף פיסקה — האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, ואין בזה משום גזל שהפקר בי"ד הפקר וגם שעל דעת כן שכר אותם [טוב ראייה ברכות אות קסב ועיין שם מה שהקשה מדוע חייבו אותם בכל ג' פרשיות].

טור ק"ז לאחר הציון להערה 130 תוספת הערה על המילים 'הפקר בי"ד' — ועיין טוב ראי ב"ב אות עח שכתב שיכול הדיין לומר אעשה כפי מה שארצה, אפילו בלי הכרעה.

הפרה:

טור קל"ג תוספת להערה 315 — עיין שו"ת משפט כהן סי' קמד ס"ק ג בדקדוק לשון חכמים שאין בלשונם אף פעם יום או יומיים במקום מעל"ע, חוץ מדין יום או יומיים של עבד ובזה אמרו לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמם.

הפרשת חלה:

טור קס"ד לאחר הציון להערה 11 — ונפקא מינה בין השיטות שלשיטה שברכות אינן מעכבות [מהר"ק שורש קע"ד], ומותר לעשות ספק מצוה בלא ברכה, זהו דווקא במצוה חיובית. אבל אם המצווה אינה של חובה, כיון שאם לא עשאה אינו נתבע עליה, אסור לו להכניס עצמו בספק של חיוב ברכה. ואפילו אם הוא בעל החלה, שמצווה בו יותר משלוחו, מ"מ שלא יעבור איסור מדרבנן של עשיית מצוה בלא ברכה, ובמקום שהמצווה מסופקת הוא ספק דרבנן, מ"מ במצוה שאינה חיובית אסור לו להכניס עצמו בספק דרבנן לכתחילה [שו"ת אורח משפט א"ח סי' מג].

טור קס"ו תוספת להערה 31 — ועיין בסידור עולת ראייה ח"ב הערות הרצ"ה אות יא בעניין מטבע שתקנו חכמים בברכות בלשון היותר מבוררת.

שם, תוספת להערה 34 — ועיין במשפט כהן סי' ל שמדקדק מדרשות הירושלמי ומהפסוקים שצריך להזכיר גם חלה וגם תרומה, והביא ראייה לדברי הש"ך שכתב שצריך לומר בנוסח הברכה "תרומה חלה" למרות שבפסוק כתוב להיפך.

שם, תוספת להערה 35 — ועיין שו"ת משפט כהן שם שיישב ע"פ הירושלמי מה שהקשה הט"ז על לשון "מן העיסה".

טור קע"ד לאחר הציון להערה 159 — עיסת ארנונה חייבת בחלה [תוספתא חלה פ"א ה"ג]. יש מפרשים שהמלך מטיל מס ומחייב לתת לו עשירית מן התבואה [רש"י פסחים ו א, ר"ן שם ב ב מדפי הרי"ף ד"ה 'ארנונה'], וצריך לתת פת אפויה מתבואה זו [חזון יחזקאל]. ולשיטה זו יש מי שכתב שאפילו אין בשל ישראל כשיעור, חייבת בחלה, שיש יותר יחס לישראל מאשר שותפות בעלמא [טוב ראי פסחים אות ל]. ויש מפרשים שיש בה שותפות של נכרי [ר"ח שם ודעה שניה בר"ן שם]. ולשיטה זו יש מי שכתב שחייבת בחלה רק אם יש בשל ישראל שיעור חלה [טוב ראי שם ועיין שם שכתב שמה שלא הובא דין זה ברמב"ם כיוון שסבר כר"ח ודין שותפות עם גוי הביא הרמב"ם] ויש מפרשים שהיא עיסה שעושין אותה לחילותיו של המלך [מאירי חלה פ"ג בבאור המשנה השניה וכן נראה ברי"ף וברא"ש לב"ב ח א]. יש מי שכתב שעל אף שאין החיוב אלא משום מראית עין צריך לברך [דרכי משה בשם הרשב"א סי' תקכ"ה].

טור קפ"ב תוספת להערה 252 — ועיין עץ הדר סי' כח, הודפס גם בטוב ראי פסחים אות קל שהעיר שמצינו ענין זה שלמקצת דברים יקרא מין אחד ובמקצת יקרא מין אחר, כמו כוסמים וחטים ושכולת שועל מין שעורה רק לעניין לחלה ולא לעניין כלאים.

טור קפ"ה לאחר הציון להערה 291 להוסיף פסקה — אין מפרשים לכתחילה מן הרעה על היפה [תרומות פ"ב מ"ן]. ובזמן הזה שממילא החלה עומדת לשריפה מפרשים מן הרע על היפה [שו"ע יור"ד שלא, סעיפים נב, סג]. ועיין שו"ת משפט כהן סי' כט שהסתפק האם יכול להפריש בפסח חלה ממצה שמורה על שאינה שמורה. וכן הסתפק אם מה שמפרישים בימנו מהרע על היפה הוא גם בחלת חו"ל שנאכלת לקטן].

טור קצ"ב תוספת להערה 368 — שו"ת אורח משפט או"ח סי' קכח אות נז.

טור קצ"ה לאחר הציון להערה 397 — הלש עיסה ביו"ט של פסח, לא יקרא לה שם עד שתאפה. שאם יקרא לה שם אינו רשאי לאפותה, ואם יניחנה כך תחמיץ, ולשורפה ביו"ט אינו רשאי. ואם שכח וקרא לה שם יטילנה לצונן וימנענה מלהחמיץ [שו"ע או"ח סי' תנז סע' ב]. וכתבו האחרונים שקשה לסמוך על הטלה לצונן, ומכל מקום יראה להחליף את הצונן שלא יתחמם בבית [טוב ראי פסחים אות קנג].

הפרשת תרומות ומעשרות:

טור קצ"ו תוספת להערה 1 — ועיין סידור עולת ראי"ה עמ' שנא וכן אורות עמ' נז-נט בביאור חשיבות הפרשת תרומות ומעשרות בזמננו.

קצ"ח תוספת להערה 27 — ועיין שו"ת דעת כהן, הערת הרצ"ה סי' קפב, הודפס גם בטוב ראי ברכות אות רנז הביא שיטת הירושלמי שמברכים גם על הכשר מצוה וגם על קיומה וגמרה של מצוה, כגון הפרשת תרומות ומעשרות, בין לרמב"ם, שהיא תחילת מצות נתינה. ובין לרמב"ן שסבר שהיא מצוה לחוד, ולפי הירושלמי מברכים על הכשר מצוה, ואחר שמברך על ההכשר 'לעשות' מברך אח"כ בשעת קיום גוף המצוה וגמרה 'על מצות', ועיין שם שדן המצות תפילין מזוזה וסוכה וכו'.

טור קצ"ט לאחר הציון להערה 34 — ויש מהאחרונים שכתב שבתרומה גם למ"ד שאלו שתי מצוות וכל שכן למ"ד שזו מצווה אחת עיקר המצווה היא נתינת החלק ליד הכהן, וכן עיקר קריאת שם המתיר את הטבל, בא בשביל הקמת הנתינה בקדושתה [שו"ת דעת כהן סי' קפז].

שם, לאחר הציון להערה 39 — ונפקא מינה בין השיטות שלשיטה שברכות אינן מעכבות [מהר"ק שורש קע"ד], ומותר לעשות ספק מצוה בלא ברכה, זהו דווקא במצוה חיובית. אבל אם המצווה אינה של חובה, כיון שאם לא עשאה אינו נתבע עליה, אסור לו להכניס עצמו בספק של חיוב ברכה. ואפילו אם הוא בעל החלה, שמצווה בו יותר משלוחו, מ"מ שלא יעבור איסור מדרבנן של עשיית מצוה בלא ברכה, ובמקום שהמצווה מסופקת הוי ספק דרבנן, מ"מ במצוה שאינה חיובית אסור לו להכניס עצמו בספק דרבנן לכתחילה [שו"ת אורח משפט או"ח סי' מג].

טור ר"ד לאחר הציון להערה 102 ב — יש מי שדן האם מותר לכתחילה להישאל על התרומה לאחר הפרשתה ולהפוך בכך את הברכות שבירך בשעת ההפרשה לברכה לבטלה [שו"ת משפט כהן סי' לט אות א, הודפס גם בטוב ראי שבת אות ג].

שם, תוספת הערה לאחר הציון להערה 102 על המילים 'הן גופי תורה' — ועיין אגרות הרא"ה ח"ב אג' תקפג, הודפס גם בטוב ראי חגיגה עמ' רפב.

שם, תוספת להערה 105 — ועיין שו"ת אורח משפט סי' מג שביאר שעל אף שברכות אינן מעכבות, אין זה אלא במצווה חיובית שמותר להיכנס לספק ברכה, אבל במצווה שאינה חיוב עליו דווקא אסור לו להכניס את עצמו בספק של חיוב ברכה.

טור ר"ו תוספת להערה 147 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו סע' ד ס"ק ג, הודפס גם בטוב ראי ברכות עמ' רפט, שמסתפק האם קטן שהגדיל לאחר שהפרישו עבורו מעשרותיו, האם מתודה וידי מעשרות.

טור רט"ז תוספת להערה 254 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו ס"ק ב, הודפס גם בטוב ראי קידושין עמ' 77, שמבאר מדוע אין זו מצוות עשה שהזמן גרמא.

טור רי"ט תוספת להערה 290 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' מא, הודפס גם בטוב ראי קידושין אות פז, מה שכתב בעניין שליח שקלקל שליחותו בסדר ההפרשה.

טור רכ"ד תוספת להערה 371 — ועיין בעין איה על מסכת מעשר שני (ברכות ב') אות טז, שביאר ששמירת סדרי החיובים הוא יסוד גדול בבנין במוסרי הפרטי והכללי.

טור רס"ח לאחר הציון להערה 928 — וכן יש מי שהורה שמותר לתרום במקום הפסד מן היין על האלכוהול [שו"ת דעת כהן סי' רלח ועיין שם מה שביאר מדוע לא קשה מיין וחומץ].

טור רע"א תוספת הערה לאחר הציון להערה 963 על המילים 'על דבר שהוא חייב מדרבנן' — ועיין רע"א תרומות פ"ב מ"ו הקשה על שיטת הרמב"ן חולין ק"כ ע"ב ד"ה 'והא דאמרינן' שזיתים וענבים לאכילה פטורים מן התורה מהדין שתורמים זיתי שמן על זיתי כבש, והרי זה מהחיוב על הפטור ועיין אגרות הראיה ח"ב אג' תסט סי' ט' מה שתירץ בזה עפ"י דברי המרדכי מגילה סי' תשצ"ח.

טור רע"ג לאחר הציון להערה 987 — אולם, יכול לעשר מהתלוש על המחובר לכשיתלש [קידושין ס"ב ע"א]. אך יש מי שכתב שצריך שיהיה מפורש סדר ההפרשה כדין, דהיינו בקביעות מקום על המחובר למעשר ראשון ושני, או עני. ושהפירות התלושים שבהם יקבעו התרומה ותרומת מעשר, יהיו בלתי מופסדים וראויים לאכילת אדם בשעת חלות הקדושה של ההפרשה, דהיינו בשעת התלישה, ויפרש ג"כ בשנת מעשר שני, שיכול אז בשעת התלישה הפדיון של מעשר שני על המטבע המיוחד לפדיון מעשר שני שהיה מוכן מראש [שו"ת משפט כהן סי' קמט, הודפס גם בטוב ראי קידושין אות צו ועיין בשו"ת משפט כהן סי' לה בנוסח הפרשת תרומות ומעשרות על להבא. ועיין מה שחידש שן מקום שנשאר אחר כל היום והלילה של אכילתנו מהפירות שנתלוש].

טור רצ"ז תוספת הערה לאחר הציון להערה 291 על המילים 'המרבה והממעיט' — עיין משכנות יעקב אה"ע סי' כח שלמד מכאן שכל שינוי מהנהוג הוי קפידא כגון כתב אשורי תיקוני האותיות והיקף גויל, והביא ראיה מכך ששליח שתרם, ופיחת יותר מעשרה, או שהוסיף יותר מעשרה בטלה שליחותו. ועיין שו"ת עזרת כהן סי' סד שדחה דבריו.

טור שי"ח תוספת להערה 513 — ועיין טוב ראי פסחים אות קכ"ה מה שכתב בזה על החמיץ במחובר.

הפשט וניתוח :

טור שכ"ו תוספת להערה 1 — ועיין עולת ראיה ח"א עמוד קעג, בהסבר תוכן מצות הפשטה וניתוח, הבאים כתנאי להעלות את הקודש התעלות גמורה.

טור שמ"א לאחר הציון להערה 255 — ויש מי שביאר שעיקר טעמם של חכמים הוא 'כבוד שמים' שהמצוה נעשית בשלמות [טוב ראי שבת אות קכ].

הצלת נפשות:

טור שמ"ג לאחר הציון להערה 20 — ויש מי שכתב שאלמלא הפסוק "לא תעמוד" היינו אומרים, שמחויב רק בדבר אחד או בממונו, דהיינו מ'חי אחיך עמך', או בנפשו מ'השבותו'. אבל אם נדרש גם טורח גופו עם הוצאת ממון — לא, לכן צריך את הפסוק "לא תעמוד" [שו"ת משפט כהן סי' קמד סע' יז, הודפס גם בטוב ראי ברכות אות רעט].

טור שמ"ז לאחר הציון להערה 64 — עוד כתב שאין בזה חיוב על היחיד בהצלת כלל ישראל, כי אין המצוה מוטלת דוקא עליו, וכל ישראל חייבים לעסוק בזה. ומ"מ כשהוא בורר לעצמו להציל את הציבור שכר שמים בידו ועשה מצווה. וגם במקום איסור יש בזה משום לגדר מילתא כשנוגע להצלת הכלל [משפט כהן סי' קמד אות ט].

הקדש:

טור שנ"ב תוספת הערה על המילים 'שני מיני הקדש הם' — ועיין הגדה של פסח מכוון הרצי"ה עמ' שיד-שטו שהשווה היחס ביניהם ליחס לשני המאורות שמאירים לישראל את דרך החיים, תורת משה והנבואה.

טור שנ"ה לאחר הציון להערה 50 — בהקדש בימינו יש שכתב שכיון שגמר בדעתו ליתן לצדקה חייב לתת [דעה ראשונה בשו"ע חו"מ סי' ריב סע' ח], ויש מי שאומר שלמרות שכתוב 'כל נדיב לב עולות' לא למדים חולין מהקדש, וכיום שכל הקדש יש לו דין חולין, שאין הקדש עתה לבדק הבית, ולכן כל שלא הוציא בשפתיו אינו כלום [דעה שניה בשו"ע שם בשם תשובת הרא"ש כלל י"ג]. ולהלכה כתבו להחמיר כדעה ראשונה [רמ"א שם, ועיין שו"ת דעת כהן סי' קל שכתב שגם דעת השו"ע להכריע כך. וראה מה שכתב בעניין כללי הפסיקה בדעת השו"ע].

טור ש"ע תוספת הערה לאחר הציון להערה 252 על המילים 'לבדק הבית' — ועיין במאמרי הראי"ה עמ' 375.

טור שצ"ז פסקה רביעית להוסיף בהערה 613 — וכן כתב בשו"ת משפט כהן סי' נז, הודפס גם בטוב ראי כתובות אות קסה, גבי כספים שהגיעו לקק"ל בתורת ביכורים, שכולם יודעים שכוונת הביכורים היא לגאולת הארץ.

טור שצ"ח לאחר הציון להערה 627 להוסיף פסקה — אין לאבד הקדש בידיים [רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ו ה"ח], ולכן יש מי שכתב שמוטב שקדשים טהורים יפסלו קודם בנותר ואז יהיה האיבוד בידיים בדבר שאינו קדוש כ"כ, וסברא היא שאם אפשר למעט באיבוד הקדש שחובה למעט מכח הפס' "לא תעשון כן לד' אלוקיכם" [טוב ראי פסחים אות קצג].

שם, תוספת להערה 627 אחרי המילים 'דבר שיש לו מתירין' — ועיין טוב ראי פסחים אות קז שתמה על דברי התוס' שנחשב דבר שיש לו מתירים שהרי נשרף ואינו בעולם אינו יכול לחלל.

טור תכ"ח תוספת להערה 103 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' קיד, הודפס גם בטוב ראי בב"ק אות מ שדן האם "והמת יהיה לו" הוא טעם הפטור או שמא הוא סימן הפטור ונפק"מ למקרה שהוזק בבור ולא מת.

הקטרה(א) :

טור תנ"ב לפני הציון להערה 1 תוספת הערה על המילים 'חלב על הקרב' — ועיין שו"ת דעת כהן סי' מה ד"ה 'ותתישב בזה קושיית' על אופן הלימוד מהקטרת חלבים לאיסור אכילתם.

טור תנ"ו פסקה שניה להוסיף בהערה 68 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' קא שכתב שהקטרה היא כמו הכשרה ודמי לבישול סממנים.

טור תס"ט תוספת להערה 268 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אלא שצ"ע' שכתב שעל אף שמעיקרה לא הותרה כ"א לדבר המעכב, הואיל והותרה לדבר המעכב הותרה לכל דבר אפי' שאינו מעכב, והביא ראיה מאימורים שאינם מעכבים ובכל זאת דוחים את הטומאה.

טור תע"ד לאחר הציון להערה 332 — ויש מהראשונים שסובר שדין זה לא נלמד אלא מ'לא ילין חלב חגי עד בוקר', ומפסוק 'היא העולה' נלמד שצריך להפוך בצינורות ולהתעסק בהן כל הלילה, ולא רק שישארו ע"ג המזבח [רמב"ן על התורה ויקרא ו ב וראיה לדבריו מגמ' בפסחים שהביאה את הפסוק של ו'לא ילין' ולא את הפסוק 'על המזבח כל הלילה', למרות שפסוק זה מאוחר בתורה. ועיין שו"ת משפט כהן סי' קד, הודפס גם בטוב ראי פסחים אות קעה שכתב לתרץ שיטת רש"י והרמב"ם].

שם, לאחר הציון להערה 340 — ויש מי שכתב שבהקטר חלבים ואברים הוא פסוק מפורש בתורה "היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה", ובנאכלים אין מקרא מפורש "כל הלילה", כ"א, "ביום קרבנו יאכל" וכן מ"לא ישאירו ממנו עד בוקר", ולא גזרו אלא במקום שאינו מפורש בתורה [טוב ראי ברכות אות נט עפ"י דברי הט"ז חו"מ סי' ב].

טור תע"ה תוספת להערה 343 — עיין טוב ראי ברכות אות נט שכתב שלשיטה זו על כרחך "כל הלילה", אינו מצוה חיובית, שאם כן אדרבא "חביבה מצוה בשעתה" ויקטיר ביום. ועיין תוי"ט פרק א' ד"ה 'א"כ' שהביא ראיה לשיטת הרמב"ם מהתוספתא במגילה, ועיין הגרע"א שם שדחאו שהתוספתא דיברה באכילה ולא בהקטרה. ועיין שם שיישב דעת התוי"ט.

טור תפ"ב תוספת להערה 454 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' קא מה שלמד מזה גבי הבערה של זר ששימש בשבת.

הקטרה (ב):

טור תצ"ג תוספת להערה 117 — ועיין בטוב ראי פסחים אות קעא, שכתב שמלשון הגמ' מה שנאמר "שאין לך דבר שקודם לתמיד של שחר" הוא בענין הקטרה שאין הקטרה מוקדמת ממנו, והלשון של אין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים, אינו מדבר על הקטרת אבריו.

טור תק"ב תוספת להערה 288 — ועיין עולת ראי"ה עמ' קלט-קמא שביאר ההבדל שקדושת הקטורת של כל השנה לבין קדושת הקטורת של יו"כ.

טור תקי"ד תוספת להערה 472 — ועיין עץ הדר סי' טז שכתב להוכיח מכאן שחמור יותר המתחיל במצוה ולא גומרה מאשר מי שלא התחיל במצוה, ומבטל מצוות עשה. שהרי בקטורת אם לא הכניס ביטל מצוות עשה, וכשנכנס בקטורת חסרה חייב מיתה, חוץ ממה שמתחייב על ביאה ריקנית.

הקף:

טור תקל"ו לאחר הציון להערה 87 — ויש מי שכתב שלמ"ד שהטפח השביעי חיובו אינו אלא מדרבנן, אולי אפשר לצרף את האורך. וכתב לדינא להקל בזה בשעת הדחק [טוב ראי סוכה אות ז].

שם, לאחר הציון להערה 88 — ויש מי שכתב לחלק בין סוכה לדין בית בחיוב מזוזה, שבסוכה כיון שלמדו מפסוקים שצריך דפנות, וסתם דפנות יש בהם ריבוע וזויות, צריך שיהיה אפשר לרבעו וכן כיון שצריך מספר דפנות לא מועיל עיגול אם אי אפשר לרבעו כיוון שהכל נחשב כדופן אחת, אבל בבית החייב במזוזה, האורך והרוחב וזויות יוצאות מצטרפים לשיעור עם הוא יכול לשבת באיזה אופן שהוא, ולא הקפידה התורה על הצורה המיוחדת אלא על השיעור [טוב ראי סוכה אות ז].

הקפת הראש:

טור תקמ"ב תוספת להערה 55 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' קכו שכתב שע"פ דברי השאגת אריה סי' לב שמעשה שנעשה קודם העבירה ג"כ נחשב מעשה לענין לאו שיב"מ, א"כ בודאי דרכו של ניקף להזמין עצמו ע"י איזה מעשה ישיבה וכד'.

הקריבהו נא לפחתך:

טור תקנ"ו לאחר הציון להערה 82 — וכן אתרוג שריחו רע יש מי שכתב שפסול משום "הקריבהו נא לפחתך" [שו"ת דעת כהן סי' כח].

טור תקנ"ז פסקה שלישית תוספת להערה 90 — ועיין עץ הדר אות כג שהוכיח מכאן שלא לברך על אתרוגים מורכבים.

הקש:

טור תקס"ח לאחר הציון להערה 215 — יש מי שכתב לברר פרטי הכלל שאין היקש למחצה, האם עיקר הכלל שאין הקש למחצה לא נאמר אלא ביחס של שני נושאים, ובזה נחלקו האם סברה מחלקת, אבל על החילוקים שיש בנושא אחד בפרטיו י"ל שבזה לכו"ע אין היקש למחצה, ול"מ סברה לחלק כלל. או שעיקר יסוד שאין היקש למחצה הוא רק לענין שני נושאים, אבל כיון שנתקיים ההיקש בשלמותו, שכבר דנו זה מזה, י"ל שאין צריך להקישם לכל הפרטים, ודי לנו שהוקש בזה הפרט שעוסקים בו [שו"ת משפט כהן סי' קמג].

טור תק"ע לאחר הציון להערה 235 — יש מי שכתב שכשם שבגז"ש על אף שאין גז"ש למחצה מכל מקום היכן שיש טעם יש גז"ש למחצה, א"כ אולי י"ל ג"כ בהיקש היכן שיש טעם שיש היקש למחצה. ואע"ג שאין ללמוד בהחלט היקש מגז"ש, כיוון שיותר פשוט שאין היקש למחצה ממה שאין גז"ש למחצה, מ"מ כיון שלמ"ד אין גז"ש למחצה מועיל טעם, א"כ גם בהיקש יועיל טעם. [שער המזרח ברכות 353 שו"ת משפט כהן ס' נו וסי' קמג].

הר הבית:

טור תקפ"ה לאחר הציון להערה 180 — וי"א שרק מפתח הר הבית עד החיל נקרא מחנה לויא [רשב"י זבחים קטז ב, כן פרש"י בדעתו בד"ה 'עוד'. ועיין מנחת אברהם ח"א סי' כג, ששמע ברמב"ם בית הבחירה פ"ז הט"ז שפסק כדעת רשב"י, שכתב 'החיל מקודש ממנו שאין עכו"ם וטמא מת ובוכל נדה נכנסים לשם' ולא כתב כלשונו בה"ז 'עזרת הנשים מקודשת מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם ואיסור זה מדבריהם'. וכן משמע מדבריו גם לגבי עזרת נשים שכתב שם 'וטמא מת שנכנס לעזרת הנשים אינו חייב חטאת'. וכן בהלכות ביאת מקדש פ"ג שכתב הרמב"ם 'החיל משלחין ממנו עכו"ם וטמאי מת ובוכלי נדות אבל טבול יום נכנס לשם שכבר טבל. עזרת הנשים משלחין ממנו טבול יום אבל לא מחוסר כיפורים שמחוסר כיפורים העריב שמשו ואסור טבול יום במחנה לויא מדברי סופרים... אבל טמא מת או טבול יום שנכנס לעזרת נשים... מכין אותו מכת מרדות'. אמנם הרמב"ם עצמו, אע"פ ששמע מדבריו שפסק כרשב"י, כתב שמחנה לויא הוא עד שער ניקנור כמבואר בה"ז ובה"ז. ועיין שו"ת משפט כהן סי' צו עמ' רא, ובחסדי דוד על תוספתא כלים ב"ק פ"א ת"ח, שמבואר בדבריהם שכל קדושת החיל ועזרת נשים מדרבנן, גם לשיטת רשב"י].

הרג:

טור תק"צ תוספת להערה 37 — ועיין בטוב ראי ברכות אות רה שכתב כדבר זה בעניין

בניית בית כנסת בדיוק לכיון ירושלים ומקום בית המקדש, אע"פ שהוא בדיוק לכיוון זריחת השמש.

טור תקצ"ב לאחר הציון להערה 74 — לאחר שנהרג קוברים עמו סייף שנהרג בו וסודר שנחנק בו [ירושלמי נזיר פ"ז ועיין שו"ת משפט כהן ס' רכא גבי הלנת עצמות]

הרהור כדיבור:

טור תקצ"ד תוספת להערה 22 — ועיין בטוב ראי ברכות אות קנא שכתב, שדין הוצאת המילים בשפתיו הוא רק בק"ש, ושם נחלקו התנאים האם גם צריך להשמיע לאזניו. אולם בשאר המצוות, שאין בהם דין הוצאת המילים בשפתיו אלא רק דיבור בעלמא, שם נחלקו האמוראים האם הרהור כדיבור.

טור תקצ"ג תוספת להערה 9 — ועיין עיטור סופרים לשכת סופר עמ' כ בביאור טעם הדבר שהרהור לאו כדיבור.

טור תקצ"ה תוספת להערה 50 — ועיין טוב ראי פסחים אות קסא שכתב שלמ"ד הרהור כדיבור דמי או למ"ד שבמקום אונס ושאין ידיו נקיות יוצא בהרהור, יוצא דין מחודש שצריך להרהר את השם ככתיבתו, כיון שאין זה בכלל "זה זכרי", וצריך שיהיה ההרהור בשם מלא, ויהי' לפי זה דין המהרהר חמור מדין המוציא בפיו.

טור תר"ט תוספת להערה 215 — ועיין עיטור סופרים לשכת הסופר עמ' כ שהקשה מכאן על גזרת חכמים שלא להרהר בכתבי חול משום שמא יבוא לעיין בהם. וראה מה שתירץ שם.

הרהור עברה:

טור תר"י פסקה ראשונה להוסיף בהערה 2 — עיין טוב ראי ברכות אות קיד שכתב להוכיח מכאן שהרהורי עבירה קשים מעבירה, היינו קודם עבירה, וזה אסור מן התורה ונענשים עליה. ראה הערה 17.

טור תר"א לאחר הציון להערה 17 — ואמרו חז"ל שאין אדם ניצול מהרהור עבירה [בבא בתרא קסד ב ועיין לנתיבות ישראל ח"ב עמ' קיד, הודפס גם בטוב ראי ב"ב עמ' 235 שהביא בזה מחלוקת האם נאמר רק לסתם אדם או לכל אדם].

שם, תוספת להערה 18 — ועיין סידור עולת ראי"ה ח"א עמ' רנב-רנג.

טור תר"ב תוספת להערה 33 — ועיין טוב ראי ברכות אות רפה שביאר בדעת אביי שגם שאיסור ייחוד אינו אלא משום שמביא לידי הרהור.

טור תרט"ו לאחר הציון להערה 88 — יש מי שכתב להקל באיסור בשימוש במוך במקום

הסרת מכשול של הרהור עבירה או נסיון ח"ו, שכו"ע מודים שיש לסמוך על המתירים [שו"ת עזרת כהן סי' לה, הודפס גם בטוב ראי כתובות אות קכח].

שם, להוסיף פסקה — יש מי שכתב שככל שהמקום יותר קדוש צריכים להיזהר יותר מכל דבר המביא לידי עבירה או הרהור, שבמקום שמתגברת הקדושה מתגבר לעומתה גם יצה"ר, וזה מה שאמרו חז"ל שהיצר הרע מניח אומות העולם ומתגרה בישראל. ואביי אמר שבתלמידי חכמים יותר מכולם [סוכה נב א]. וזה משום הקדושה שבהם, וה"ה למקום קדוש, שישראל מתקבצים שם לשם מטרה של קדושה [שו"ת אורח משפט, או"ח סי' לה ד"ה 'זהנה כאשר', הודפס גם בטוב ראי סוכה אות נו].

הרוגי מלכות:

טור תרכ"ב תוספת להערה 5 — ועיין טוב ראי ברכות אות קט.

טור תרכ"ה תוספת להערה 41א — ועיין מאמרי הראי"ה א עמוד 93 מה שכתב בזה.

*שם, לאחר הציון להערה 41א בסוף הפסקה — יש אומרים שאפילו מומר שנהרג בידי נכרים מתאבלים עליו [הגהת אשר"י פרק אלו מגלחין סי' נט בשם א"ז הובא בהגהת רמ"א בשו"ע יו"ד סי' שמ סע' ה] ויש אומרים שאין מתאבלים עליו [מרדכי מו"ק סי' תתפו בשם ר"ת, הובא ברמ"א שם]. ובטעמם של האומרים שמתאבלים עליו נחלקו האחרונים, יש מי שאומר שמשום שהרהר בתשובה [לבוש שם] ויש מי שאומר שכיוון שנהרג יש לו כפרה [ש"ך שם ס"ק י].

הרחקת נזיקין:

טור תרכ"ח לאחר הציון להערה 11 — ויש מי שכתב שאיסור דאורייתא הוא רק כשמזיק את חבירו בלא טעם, אבל אם מזיק לחבירו כדי להציל את עצמו מהיזק גדול יותר אין איסור דאורייתא כיוון שבאופן זה היה עושה לעצמו ג"כ היזק כזה, ואינו עובר על ואהבת [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' כו, הודפס גם בטוב ראי ב"ק אות ב].

טור תר"ע פסקה ראשונה להוסיף בהערה 519 — ועיין באגרות הראי"ה ח"ב אג' תרעג, שכתב שלשאר העופות לא נתנו חכמים שיעור, ותלוי לפי אומד מומחים, לפי הנדרש לשמירה מהיזק. ועיין שם שהאריך בביאור דיני ההרחקה בעופות.

כרך יא

הרכבה — זה וזה גורם

הרכבה:

טור ב' תוספת להערה 21 — ועיין בשו"ת משפט כהן סי' כד אות ב בפירוש הסוגיא בסוטה לדעת הרמב"ם.

טור ו' תוספת להערה 57 — וכן בעץ הדר סי' ז וסי' כט.

טור ט' תוספת להערה 91 — ובשו"ת משפט כהן סי' כד אות ו בביאור דברי הרמב"ן.

הרשאה:

טור ל"א לאחר הציון להערה 163 להוסיף פרק ושם לציין — ו. **הרשאת ב"ד**: יש מהאחרונים שכתב ששטרי הרשאה בהיתר מכירה ושטרי הרשאה שב"ד מרשים לבעלים שהפקירו את פירותיהם, ומסרו כוחם לבי"ד לעשות ברשותם כל מה שנדרש למכירת הפירות בדרך היתר, דהיינו לקחת מהם שכר טרחם ומכשיריהם ודבר זה אע"פ שאין בו כדי סמיכה, מ"מ כיון שהוא נטפל אל המכירה, לרווחא דמילתא, הוא דבר הגון וזכר לשביעית שלא תשכח מישראל [אגרות הראי"ה ח"א אג' שיג].

השבת אבדה:

טור נ"ו תוספת להערה 39 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' קג (הודפס גם בטוב רואי בב"ק אות נא) שהקשה לדעה זו מדוע גזילה היא לאו הניתק לעשה, הרי יכול לעקור העשה.

טור ס"א תוספת להערה 107 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' רעא אות ג מה שכתב ללמוד מזה לשאר מצוות.

טור ע"ג תוספת להערה 270 — ועיין מה שכתב במצות ראי"ה או"ח סי' ב סע' ג על השמטת דברי ר' יוחנן בפוסקים.

השבת העבוט:

טור ק"ג תוספת להערה 27 — ועיין טוב רואי ברכות אות ז שהקשה לדעת תוס' ברכות ב ב ומה שתירץ שם.

שם, לאחר הציון להערה 31 — ואפילו אם לא היה המשכון בידו במוצאי שביעית, כגון שהיה כסות לילה שהחזיר לו לפני בא השמש, או כסות יום שהייתה אצלו ביום [שבת הארץ כרך ג פרק ט הלכה יד].

השחתת זקן :

טור קכ"ו תוספת להערה 138 — וכן ראה טוב רואי ברכות אות פ שכתב שאם התספורת היא באופן שאינו ניכר כלל שאינה ע"י תער, ראוי שיהיה אסור משום מראית עין ככל איסורי תורה, ואפילו באיסורי דרבנן קי"ל דיש מראית עין.

טור קכ"ז תוספת להערה 145 — ועיין טוב רואי שם שלמד מכך שבמקום שפרוצים בהשחתת זקן ראוי הוא לגדל הזקן, ולא לספר אותו אפילו בתספורת כדי להוציא מלבם של המשחיתים.

השחתת זרע :

טור ק"ל לאחר הציון להערה 13 — יש מי שכתב שלמ"ד שאיסור זה הוא בכלל פריה ורביה יש לאסור גם גרם של השחתת זרע [שו"ת עזרת כהן סי' לב].

שם, תוספת להערה 17 — ועיין שו"ת עזרת כהן סי' לב שהסתפק האם יש להוכיח מכאן על 'גרם איסור'.

טור קל"ב לאחר הציון להערה 58 — ויש מי שכתב שכל מה שהתירו לבדוק כרות שופכה הוא דווקא כאשר הוא מוחזק כלאו בר הולדה, כגון שניקב ונסתם ורוצה לבדוק האם נסתם לגמרי. אולם במקום שהוא מוחזק כבר הולדה, כגון שאינו מוליד כמה שנים אך לא ידוע מדוע, אסור לבדוק אפילו בדרך גרם [שו"ת עזרת כהן סי' לב].

טור ק"מ תוספת להערה 177 — ובשו"ת עזרת כהן סי' לד הוסיף שלא יאמר לה הבעל לעשות כך דרך ציווי אלא רק יודיע לה הדין. ועוד כתב שבמקום שאירע הפסד, נחשב כמקום שההיזק שכיח, וגם המחמירים יודו שמותר לתת המוך לאחר תשמיש. ועיין עוד בענין שו"ת אורח משפט השמטות ומילואים סי' יב.

שם, תוספת להערה 179 — ועיין שו"ת אורח משפט השמטות ומילואים סי' יב אותיות ב-ג.

השלמה :

טור קמ"ז תוספת להערה 73 — עיין טוב רואי פסחים אות קעא, שדקדק מלשון הברייתא שהכוונה אחר שחיטתו וזריקתו, אך לא אחר הקטרת אבריו.

השקאת סוטה :

טור קנ"ו לאחר הציון להערה 69 — יש מי שכתב שעד אחד נאמן אפילו אם הבעל מכחישו (טוב רואי מסכת סוטה אות יא עפ"י דברי התוס' סוטה ג ב ד"ה 'ת"ל ועד אין בה' וחידיש שכן הוא אפילו אליבא דרבא).

טור קס"ב תוספת להערה 160 — ועיין בטוב רואי סוטה אות טז שהקשה מדוע עדים שהעידו לאחר ששתתה עדי שקר הם, הרי אפשר לתלות שבעלה לא היה מנוקה מעון.

טור קס"ה תוספת להערה 224 — ועיין טוב רואי סוטה אות סב מה שהקשה ותירץ בטעם זה.

שם, לאחר הציון להערה 224 — ויש שכתב הטעם, שכיוון שמהתורה אין ישראל מצווים על העוברים, אין זה בכלל פיקוח נפש, או שהוא ספק ספיקא שמא אינו בן קיימא, ומכל שכן כל זמן שלא יצא לאויר העולם שלא הוחזק בן קיימא כלל, ואם תמצי לומר שהוא בן קיימא שמא היא טהורה, ומכל שכן שרצונה לשתות שהרי היא אומרת טהורה וגם אם לא נאמנת על בעלה, על גופה נאמנת [טוב רואי סוטה אות סב].

שם, תוספת להערה 227 — ועיין טוב רואי סוטה אות סב שתמה מדוע לא נלמד מיוצאת להיהרג לכאן ובפרט שהוא ק"ו שהרי שם ודאי תמות וכאן ספק.

טור קע"א פסקה ראשונה להוסיף בהערה 334 — ועיין בטוב רואי על סוטה אות ב.

טור קע"ט תוספת להערה 465 — ועיין טוב רואי סוטה אות יח מה שהקשה ותירץ.

טור קפ"פ תוספת להערה 490 — ועיין טוב רואי סוטה אות כ שהקשה מדוע לא אומרים גבי כהן גדול, גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה, ובשב ואל תעשה אפילו בדאורייתא ממש, והרי כהן גדול אינו מעיד כי אם למלך ואם כן למה יכניסו כהן גדול לכתחילה בדבר שאינו כבודו, וראה מה שיישב שם.

טור קפ"א תוספת להערה 491 — ועיין טוב רואי סוטה אות כא מה שכתב בדעת ר' יהודה.

טור קפ"ז תוספת להערה 606 — ובביאור יסוד מחלוקת רבי עקיבא ורבי ישמעאל עיין בעין איה על ברכות פ"ה אות כח. ועיין טוב רואי סוטה אות סג שתירץ קושיית התוס' כו א ד"ה 'אמר לו ר' ישמעאל'.

השקה:

טור קפ"ח לאחר הציון להערה 20 — ויש מן האחרונים שכתב שזריעה היא בבחינת פנים חדשות באו לכאן, ונחשב כאילו לא היה שאוב מעולם [שו"ת דעת כהן סי' קיט].

טור קפ"ט תוספת להערה 3 — ויש שהבינו שאין דעת הרמב"ם כדעת רש"י, שדעת הרמב"ם שאין מספיק שיהיו זרועים ומחוברים, אלא צריך דווקא שיצופו מי המקוה על המים הטמאים [שו"ת דעת כהן סי' קט עמ' רטז].

טור קצ"ג תוספת להערה 61 — שו"ת דעת כהן סי' קכט. שעשו חיזוק לדבריהם כדבר תורה, וכ"ש בטומאה דרבנן. והם אמרו שטמא, והם אמרו שלא נטהר.

טור קצ"ד לאחר הציון להערה 71 — יש מי שכתב שאין השקה מועילה במקוה של רביעית, שכיון שאינה ראויה כ"א לטהר כלים אינה חשובה שתועיל בה השקה [שו"ת דעת כהן סי' קכט].

טור קצ"ט תוספת להערה 137 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' קט שכתב כן גם בדעת הרמב"ם במשנה תורה וכן ביאר בדעת רש"י.

טור ר"ב לאחר הציון להערה 159 — ויש מי שכתב שכיוון שאנו אומרים שימים כמעין, הרי שזהו מין בשאינו מינו שלא מועילה בו השקה [שו"ת דעת כהן סי' קט לפי הבנת החת"ס בדברי הרא"ה. ראה להלן: שיעורה ובהערה 324].

טור ר"ג תוספת להערה 169 — ובשו"ת דעת כהן סי' קכ"ז כתב בדעת הרא"ש שיועיל רק באופן המועיל, כלומר שבמעין אף בזוחלין ובמקווה רק באשבורן.

שם, תוספת להערה 171 — וכ"כ בדעת כהן סימן קיט, והוכיח מכך שלא גרע מפסול שאיבה ממש, שהוא ע"י אדם [ואפשר שגם כלי] שמקבל טומאה.

טור ר"ד תוספת להערה 172 — וכן העיר בשו"ת דעת כהן סי' קיט.

טור ר"ט תוספת להערה 235 — ובשו"ת דעת כהן סי' קד כתב שיעשה הנקב של שפופרת הנוד ביושר ולא בשיפוע, וכן שראוי לעשותו בגודל שפיסת יד אדם בינוני תוכל להיכנס שם לרווחא דמילתא, ואז יהיה כשר לכל הדעות.

טור רי"א תוספת להערה 256 — ובשו"ת דעת כהן סי' קט ביאר כן בדעת רש"י יבמות טו א ד"ה 'עירוב מקואות'.

טור רי"ב לאחר הציון להערה 270 — ויש סבורים שבשביל להכשיר שאובים בעי ערוב ממש [כן הוכיח בשו"ת דעת כהן סי' קט עמ' רטז מהכס"מ מקואות פ"ו ה"י. ושם הוכיח מדעת הרמב"ם גבי ג מקוואות בפ"ו ה"א, שלא צריך עירוב, והסביר את הרמב"ם כרש"י, שהוא משום בא ראשו ורובו במים שאובים].

טור רי"ח תוספת הערה לאחר הציון להערה 323 על המילים 'או לים' — ברא"ה המובא בריטב"א במכות, הוסיף דין ים השווה לדין מקוה, ואולם ברא"ה המופיע בשטמ"ק בביצה לא מופיע כלל דין ים. ועיין שו"ת דעת כהן סי' קט עמ' רטו, שהשווה דין ים לדין מעיין ע"פ הרמב"ם (מקוואות פ"ט ה"ב) והשו"ע (יו"ד סי' רא ס"ה) שים מטהר בזוחלים ודינו כמעין. וחיודשי הריטב"א על מכות טרם נדפסו בזמנו.

שם, תוספת להערה 324 — ועיין בשו"ת דעת כהן שם שלא מועיל אם נקוב כמוציא רמון, שאף אם אינו בכלי כלל לא מועיל. וכאמור ראה רק את הרא"ה המובא בשמ"ק בביצה ולא את הריטב"א במכות.

טור רי"ח תוספת להערה 324 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' קט שהביא קצת ראייה לדעת הרא"ה.

טור רי"ח לאחר הציון להערה 332 — וי"א שאף למתירים השקה לטהר מים ע"י מקוה, מ"מ אין להשיק שאובין למעיין ע"מ לעשותו מקוה [שו"ת דעת כהן שם עמ' רטז בדעת הרמב"ם, וסברתו שלגבי טהרות לא מצינו שום חילוק בין מקוה למעיין, ונחשב מב"מ, אבל לענין דיני מקוואות מצינו חילוק בין מקוה למעיין, והוי מין בשא"מ].

טור רי"ט לאחר הציון להערה 349 — ויש מן האחרונים שכתב שגם הסוברים שהמים חוזרים לפסולם הראשון, מודה במקום שהכשרים מרובים על הפסולים משום ביטול ברוב שייך אף כשאינו תערובת גמורה, ולא הסתפק אלא במקום שפסולים מרובים [שו"ת דעת כהן סי' קט שבאופן זה רצה ליישב את ספיקו של ר' ירוחם עם פשט המשנה].

השתחואה:

טור רכ"ה תוספת הערה על המילים 'כמה סוגים' — ובביאור החלוקה בניהם עיין בעין איה על מסכת ברכות פ"ה אות קטו.

טור רכ"ט לאחר הציון להערה 85 — ויש מי שכתב שאם יודע שהוא של ע"ז אפילו אם כיוון ליבו לשמים חייב חטאת [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות יב בדעת הרמב"ם הלכות ע"ז פ"ג ה"ה שהפוער עצמו לפעור אפילו דרך ביזוי, שלא התכוון לעובדה, חייב כיוון שזוהי דרך עבודתה, והשתחויה שהיא אחת מארבע עבודות לא גרע מכך ושלא כפי שנראה מדברי התוס' סנהדרין סד א ד"ה 'אע"ג' שמחשבה מועילה. וכן הדבר מוכרח שאחרת לא מצינו יהרג ואל יעבור שהרי תמיד לא מכוון לעבודה זרה. ועיין שם סי' קמח שמכוח זה ביאר בדעת הרמב"ם ה"ו שהמשתחויה משום אהבה או יראה הוא דווקא שיש גילוי מילתא שלא קיבלו לאלוה].

טור רל"ו תוספת הערה לאחר הציון להערה 187 על המילים 'כשהיו שומעים' — ועיין טוב רואי ברכות אות קה שחילק בין זמן הכריעה של כוהנים לבין זמן הכריעה של השומעים.

שם, תוספת הערה לאחר הציון להערה 191 על המילים 'עומדים צפופים' — ועיין טוב רואי ברכות אות כו מה שלמד מכאן בדין חציצה בתפילה.

התורה חסה על ממונם של ישראל:

טור רמ"ה לאחר הציון להערה 81 — יש שהסתמכו על הכלל "התורה חסה על ממונם של ישראל" להיתר מכירת הקרקע לגוי בשביעית, שאע"פ שיש בזה הערמה, מצאנו בירושלמי [ביצה פ"ג ה"ד] שכדי לחוס על ממונן של ישראל מותר להערים, ולכן בנידון של הכרח גדול כגון שאלת שביעית, לפי המצב של עכשיו ראוי לפי זה להקל [שבת הארץ מבוא אות יג].

התחייבות:

טור רמ"ז תוספת להערה 16 — וכן הסביר את דברי הרי"ף בביאור הגר"א חו"מ סי' מ סע' א ס"ק ב, אולם בבאר אליהו שם העיר שאין הדברים מוכרחים בדעת הרי"ף.

שם, תוספת להערה 20 — ובביאור הגר"א חו"מ סי' מ סע' א ס"ק ב כתב שהרי"ף למד דין זה מדין כתב לכהן שאני חייב לך חמש סלעים חייב לתן לו, ובנו אינו פדוי, משמע שמועיל מה שמתחייב בשטר אע"פ שאין לו שעבוד עליו בתחילה. ובבאר אליהו שם העיר שאע"ג שהגמ' דחתה שאין ראייה משם כיוון שהוא משועבד לכהן מדאורייתא, סבר הרי"ף שהוא רק דחוי, שהרי באמת יש לו טובת הנאה ליתן לכל כהן שירצה ואינו משועבד דוקא לכהן זה.

טור רמ"ט לאחר הציון להערה 38 — יש מן האחרונים שכתב שאפשר שלדעה זו מתחייב דווקא כשחתמו על השטר עדים [באר אליהו שו"ע חו"מ סי' מ סע' א ס"ק ג בדעת ר"ת, ודייק כך ממה שכתב 'שכתב שטר וחתמו היטב' משמע בעדים. וכתב שמ"מ הוא חידוש שיכול לחייב עצמו אע"פ שהכל יודעים שלא היה חייב לו כלום].

שם, תוספת להערה 45 — וכן בבאר אליהו חו"מ סי' יב ס"ק טו וכן בסי' מ' סע' א ס"ק א-ב.

התירו סופו משום תחילתו:

טור רס"ט לאחר הציון להערה 151 להוסיף פיסקה — יש מי שצירף להתיר להוציא תשמיש קדושה של יחיד לחולין במקום שעושה אחר מהודר ממנו כיוון שאם יהיה אסור להשתמש תשמיש חול בגרוע ימנע מעשיית מהודר [שו"ת אורח משפט סי' לד וראה שם טעמים נוספים להתר].

התר מכללו:

טור רע"א לאחר הציון להערה 14 להוסיף פיסקה — יש מי שביאר שהטעם בדברי הירושלמי [הובאו בתוס' קידושין לח א ד"ה 'אקרוב עומר', אולם ראה ירושלמי חלה פ"ב ה"א שהובא גם בתוס' ר"ה יג א ד"ה 'דאקריבו עומר', שם נראה אחרת] שעשה שקודם מתן תורה לא דוחה לא תעשה שאחר מתן תורה, שקודם מתן תורה הותרו כולם ונתחייבו בהם מחדש במתן תורה ועל כן הם כהותרו מכללן ולכן קלות יותר [אגרות הראי"ה ח"ג אג' תתיא].

התר מצטרף לאיסור:

טור ר"צ פסקה ראשונה להוסיף בהערה 113 — ועיין תוס' שם ד"ה 'משום דהוי' שהקשה מדוע לא אמרו שנזיר וחמץ הם שני כתובים. ועיין טוב רואי פסחים אות קנב מה שתירץ.

התראה :

טור רצ"א תוספת להערה 10 — ועיין באר אליהו חו"מ סי' כז סע' א ס"ק ג,ז (הודפס גם בטוב ראי על כתובות אות פו) שהוכיח שגם במקום שחידשה תורה ללקות בלאו שאין בו מעשה, מ"מ צריך להתרות.

טור ש"ה תוספת להערה 181 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' סח האם גם בהתראת יחיד נחשב מומר או דוקא כשקיבל התראת עדים.

טור שי"ד לאחר הציון להערה 298 להוסיף פסקה — בית דין רשאי להלקות על שמועה רעה כנגד אדם [קדושין פא א] מדין "לא טובה השמועה" [שמואל א ב כד], אפילו כשאין עדים והתראה [כן משמע מרש"י שם ד"ה 'לא טובה השמועה' שדי שיצא קול, וכן בתוס' סנהדרין כו ב ד"ה 'החשוד' וברמב"ם הלכות סנהדרין פכ"ד ה"ה ושו"ע חו"מ סי' ב סע' א וכתב 'כשהעם פרוצים בדבר', וברמ"א הוסיף שדווקא בהוראת שעה. ועיין ש"ך שם ס"ק ב וסמ"ע שם ס"ק ג ונתיבות המשפט בחידושים ס"ק א שכתבו שה"ה ליחיד פרוץ. והוסיף בסמ"ע שכשהעם פרוץ יכולים לגדור בתקנה ולענוש מי שעובר על התקנה אפילו מי שאינו פרוץ. אולם עיין אורים שם ס"ק א שכתב שליחיד שייך רק כשיש חשש שיביא לפרצה של רבים וכ"כ בשו"ת שער אפרים סי' עב]. יש מי שאומר שמלקים על "לא טובה השמועה" רק אם יש עדים אך אין התראה [רש"י בסנהדרין שם, ד"ה 'ארבעין בכתפיה' וכן מובא ברא"ש שם סימן י"ג בשם ר"ת]. יש מן האחרונים שסובר שכולם מודים שמלקים רק על שמועה כשאין עדים אלא שהחולקים סוברים שבכדי לפסול לעדות צריכים לפחות עדים אך לא חייבים התראה [באר אליהו חו"מ סי' ב סע' א ס"ק ד, הודפס גם בטוב ראי על קידושין אות קטז].

התרת נדרים :

טור של"ג תוספת הערה לפני הציון להערה 5 על המילים "על נדרו" — בשו"ת משפט כהן סי' לט ד"ה 'ואולי' כתב שלא מצאנו התרה אלא בדינים שנעשו ע"י דיבור בלבד, אבל על מעשה לא מועילה התרה, ולכן דן האם תועיל התרה לתרומה ביד כהן, שהרי נתינתה לכהן היא מעשה.

טור שנ"ב תוספת הערה לפני הציון להערה 283 על המילים "לא היה נודר" — ובשו"ת משפט כהן סי' לט אות ב דן למ"ד שחייבים פתח, כיצד נדר נחשב דבר שיש לו מתירין, והרי שמא לא ימצאו לו פתח.

טור שנ"ז לאחר הציון להערה 354 להוסיף פסקה — בדינים שבין אדם לחבירו, כגון מכירה ומתנה, אין התרה מועלת. שיסוד ההתרה להחשיב את המעשה כטעות נאמר רק לגבי נדרים והקדשות [שו"ת משפט כהן סי' מ ד"ה 'מחד"ת'].

טור ש"צ תוספת להערה 743 — והראי"ה קוק בשמונה קבצים קובץ ז אות פז (ונדפס

גם באורות האמונה עמ' 111) האריך במעלתו של הנדר, וכתב שזה הטעם שתחילת הסליחה פותחת בסליחה על פגמי הנדרים.

האות ו (א) :

טור שצ"ג תוספת להערה 11 — יש להעיר שגם בכתב עברי (כתב דעץ) צורת האות ו דומה ברובה לכתב אשורי.

שם, תוספת להערה 23 — ובשו"ת דעת כהן סוף סי' קנו הוכיח מדברי הר"ן שההיכר של התגין אינו מועיל להבחנה בין האותיות השונות, וצריך הבחנה ע"י עיקר צורת האות דווקא.

טור שצ"ח תוספת להערה 94 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' קסג.

ודוי :

טור תי"ד לאחר הציון להערה 29 להוסיף פיסקה — אין מברכים על הווידי, ואפילו לדעות שהיא מצוות עשה, שכיוון שבא על חטא הרי הוא כדבר של קללה [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ב. וביאר שכיוון שבא ע"י עבירה גרע ממיני הקללה שבברכות מ ב שלהלכה מברכים עליהם. ודימה זאת למצוות השבת גזילה שאין מברכים עליה משום שבאה ע"י חטא].

טור תט"ו לאחר הציון להערה 36 להוסיף פיסקה — יש מי שחילק בין יחיד לציבור, שיחיד צריך להתוודות בפה, שכדי לעקור את המעשים שעשה צריך דיבור דווקא, שנחשב ג"כ כמעשה, וכמו כן צריך לפרט בווידי את כל יסודי התשובה. משא"כ בתשובה של רבים די שיתוודו בלב, משום שעיקר תשובתם היא כדי שלא ימשיכו בחטאים הרגילים, ומטרת הווידי שלהם היא צער וקנס, ולכך מספיקה תשובה בלב, וכן אינם צריכים להאריך בפרטי עקרי התשובה [טוב רואי יומא אות נ עמ' ריז-רכא].

טור תט"ז לאחר הציון להערה 46 — ויש מי שהעיר שבירושלמי [יומא פ"ח ה"ז] מובאים שלושת חלקי התשובה — חרטה עזיבה וקבלה — אך נוסח התפילה נקבע ע"פ הבבלי שאין צורך להזכירם. והוסיף ששמא יש לחלק שדווקא לציבור אין צורך להזכירם, אך יחיד המתוודה צריך לאומרם [אגרות הראי"ה ח"א אג' קלה עמ' קסז].

טור תכ"ח תוספת הערה לאחר הציון להערה 216 על המילים 'חטאתי ועויתי ופשעתי' — ובטוב רואי יומא אות יט ביאר את הטעם שכל אדם אומר את נוסח זה, אפילו מי שלא חטא במזיד ובמרד, משום שבכל חטא - אפילו שוגג - יש ע"פ עומק הדין צד של מזיד ומרד, ולכן יש להתוודות גם עליהם.

טור תמ"ז תוספת להערה 431 — ובטוב רואי יומא אות נ ביאר ששורש מחלוקתם בטעם עניין הווידי, האם הוא בא כדי לחזק ציור התשובה או שהוא בתור צער וקנס.

ודוי מעשר :

טור תנ"ו לאחר הציון להערה 14 — ויש מהאחרונים שכתב שהנוסח הראוי הוא "על וידוי הביעור" [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'ואפילו אם'].

שם, לאחר הציון להערה 16 להוסיף פיסקה — יש מהאחרונים שחידש שווידי זה הוא חובת הציבור [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אלא', ודימה זאת לקרבן פסח].

שם, להוסיף פיסקה — בספק האם חייב בווידי, כגון שמסתפק האם כבר התוודה, יש מהאחרונים שחידש שלא יחזור ויקרא, ואע"פ שספק דאורייתא לחומרא, שכיוון שאומר לשון "השקיפה" וכל השקפה לרעה [ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ה], א"כ מספק לא יחזור ויתוודה [שו"ת משפט כהן סוף סי' נו].

טור תנ"ח תוספת להערה 53 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו אות ג שהסתפק כשהקדים מעשר שני לראשון או מעשר לתרומה, ורוצה לתקן ולהישאל על הקדשו בהתרת חכם, ולחזור ולהפריש כדין — האם יתחייב בווידי.

טור תס"ב תוספת להערה 107 — ובשו"ת משפט כהן תחילת סי' נו ד"ה 'אכן' כתב שבווידי מעכב כל מה דמחזי כשיקרא, ואפילו אם מצד התורה אינו שקר אלא רק מצד לשון בני אדם, כגון "לוי" שבלשון התורה כוונתו גם לכהן, אך בלשון בני אדם רגילים לכנות כך דווקא לוי ממש.

טור תס"ג לאחר הציון להערה 119 להוסיף פיסקה — צריך לקרוא את פרשת הווידי מתוך ספר, שהרי אין זה דבר השגור בפי הכל, ובפרט שהיא אחת לשלוש שנים, ואפשר שיש בזה גם משום דברים שבכתב אין אתה רשאי לאומרן בע"פ [גיטין ס ב], אך יוצאים ידי חובה בחומש, ואין צריך ספר כשר דווקא [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ד].

שם, לאחר הציון להערה 120 — ויש מי שכתב שכן אומרים בזה שומע כעונה, כשאר המצוות התלויות באמירה ושמיעה [שו"ת משפט כהן סי' נו סוף אות א בדעת הרמב"ם].

טור תס"ה תוספת להערה 138 — שו"ת משפט כהן סי' נו אות ב.

שם, לאחר הציון להערה 140 להוסיף פיסקה — יש מהאחרונים שכתב שהדעת נותנת שאין צריך שיהיו למתוודה מעשרות מכל שלוש השנים, אלא די בזה שיש לו מעשרות משנה אחת. אך אם באחת השנים לא שמר על אחד מהדברים שמעכבים את הווידי נראה שאינו יכול להתוודות. עכ"פ, אם קיים בכל שלוש השנים הכל כדין, מתוודה אע"פ שבשלוש השנים הקודמות לא שמר על כל הפרטים המעכבים [שו"ת משפט כהן סי' נו סוף אות א].

שם, תוספת להערה 144 — ועיין בשו"ת משפט כהן סי' נו אות ז.

טור תס"ו לאחר הציון להערה 150 — ויש מי שכתב שרק במקום שכתוב 'מזבח' אינו שייך בזה"ז, אבל בווידי מעשר לא נאמר 'מזבח' ולכן ראוי להתוודות במקום המקדש אם אפשר [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אלא שצ"ע].

טור תס"ז תוספת להערה 162 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'כהנים ולויים מתודין' שהקשה שהרי אינם יכולים לומר "וגם נתתיו ללוי", וכתב שאולי הם מדלגים על מילים אלו.

שם, תוספת להערה 172 — אמנם בשו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אם נשים מתוודות' כתב שמצוות התלויות בארץ אינן בגדר מצוות עשה שהזמן גרמן, ולכן אין לפטור נשים מהן.

שם, לאחר הציון להערה 173 להוסיף פיסקה — קטן שהפרישו עבורו מעשרותיו ולאחר מכן הגדיל, יש מי שהסתפק האם מתוודה, שהרי אינו יכול לומר "עשיתי ככל מצותך אשר צויתני" [שו"ת משפט כהן סוף סי' נו אות ג].

טור ת"ע לאחר הציון להערה 205 — אלא שידלג על המילים "וגם נתתיו ללוי" [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ד, ונשאר בספק האם יאמר "לא עברתי ממצוותיך"].

שם, תוספת להערה 209 אחרי המילים "רדב"ז על הרמב"ם שם" — ועיין בשו"ת משפט כהן סי' נו אות ה שדן בדבריו, וכתב שאין ללמוד מעשר ראשון מדין תרומה, וכן מעשר עני. אך הסכים שלדינא לא יתוודה מטעם אחר.

טור תע"א לאחר הציון להערה 226 להוסיף פיסקה — מי שאין לו אלא מעשר ירק מתודה [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ז, והוכיח זאת מירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ג], ואע"פ שהוא מדרבנן, כיוון שכל דתקון כעין דאורייתא תקון. לגבי השאלה האם אדם זה יכול להוציא ידי חובה את מי שיש לו תבואת דגן תירוש ויצהר — הדבר תלוי במחלוקת ראשונים [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ז ביאר שע"פ דעת הרמב"ם תרומות פ"א הכ"ו מוציא, וע"פ תוס' מגילה יט לא מוציא].

שם, להוסיף פיסקה — מי שאין לו אלא נטע רבעי בלבד — יש מהאחרונים שהסתפק האם מתוודה [שו"ת משפט כהן סי' נו אות ו].

וסת:

טור תק"א תוספת להערה 12 — ובטוב רואי יומא אות נ ביאר ששורש מחלוקתם בהגדרת מהות החזקה, האם החזקה מגלה למפרע שכך הוא טבעו של המוחזק, או שע"י החזקה נקבע הטבע מכאן ולהבא.

טור תק"ה תוספת להערה 63 לפני המילים 'ועי' חי' ר"ח הלוי' — ובשו"ת דעת כהן סי' עא

כתב שגם לשיטת הנו"ב, במקום שיש ספק אם הגיע הוסת או לא - יהיה אפשר להתיר מטעם ס"ס.

טור תקכ"ה תוספת להערה 276 — ובשו"ת דעת כהן סי' עב ד"ה 'הגיעני' הורה באשה שאירע לה מכשול ולא בדקה בווסת שאינו קבוע ושימשו והתברר שנטמאה, שיש מקום להקל בתשובתם כדין אנוסים, ולא כמי ששימשה בשעת וסתה שצריכה כפרה.

טור תקס"ג תוספת הערה לאחר הציון להערה 658 על המילים 'ומצאה דם מותרת' — ובשו"ת דעת כהן סי' עג ד"ה 'קיבלתי' כתב שמטעם זה, אשה ששימשה ומצאה דם אח"כ בתחילת היום אינה צריכה כפרה. ואדרבה אסור להצריך כפרה על חומרת מעל"ע, דלא הותר לחוש למעל"ע אלא לעניין טהרות ולא לחולין וכן לא לבעלה, ואם נצריכו כפרה ודאי יהיה ליבו נוקפו ויפרוש ונמצא שמבטלין בנות ישראל מפריה ורביה.

טור תקס"ד תוספת להערה 672 — שו"ת דעת כהן סי' פג ד"ה 'ועוד הרי', והוסיף שמטעם זה דינו קל יותר מוסת רגילה, ולכן אין איסור בכתמים, שאין בכתמים משום וסת.

טור תקס"ה תוספת להערה 720 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' פא לגבי בדיקה זו בשעת וסתה, או סמוך להטלת מי רגליים.

טור תקע"ט תוספת להערה 810 לפני המילים 'וע"ע רופא' — ועיין בשו"ת עזרת כהן סי' קד ד"ה 'והנה הידיעה', שדברים שנתבררו בניסיון יש יותר מקום להאמין עליהם רופאים וכן כל חכם במקצוע שלו.

טור תקפ"ג לאחר הציון להערה 865 — אמנם כתבו חלק מהפוסקים שכל זה הוא דיעבד, אך לכתחילה — אפילו בימי הנקתה, ואפילו בווסת שאינו קבוע — צריכה בדיקה [פת"ש סי' קפ"ד סי' י"ד, שו"ת דעת כהן סי' עג ד"ה 'והנה לפ"ד'].

ורדא:

טור תקצ"ב תוספת להערה 55 — ועיין בשו"ת דעת כהן סי' כו אות ג שביאר מדוע לא שייך כאן הכלל של יתר כנטול.

ושט:

טור תר"ז תוספת להערה 57 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' כא בביאור העניין.

טור תר"ח תוספת להערה 82 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' רכב ד"ה 'והנה בדע"ק', שביאר את המחלוקת האם חיישינן שמא הבריא או לא, שלא להעמידה בפלוגתא רחוקה.

טור תר"י תוספת להערה 107 — ובשו"ת דעת כהן סי' ה' ד"ה 'ע"ד' כתב שברוב תפוצות ישראל נהגו לאסור את האוונים הלעוטות.

טור תרי"א לאחר הציון להערה 141 להוסיף פסקה — לגבי בדיקה ע"י נפיחה, כדרך שבדקים את הריאה, ביארו האחרונים שבדיקה כזו לא יכולה להועיל לגבי הוושט, מחמת כמה טעמים של חילוקי המציאות בין הריאה לבין הוושט [שו"ת דעת כהן סי' כ"א ד"ה 'אלא דלע"ד].

ז (אות)

*טור תר"כ תוספת הערה לאחר הציון להערה 63 על המילים 'זשעניא וכיצא' — דהיינו העיצור J.

זב:

טור תרנ"ג לאחר הציון להערה 535 — עכ"פ, גם קודם שיביא כפרתו, אינו אסור באכילת תרומה, ולא גזרו תרומה משום קודשים, משום שהוא מפורש להיתר בתורה [טוב רואי מסכת ברכות אות ח עמ' יא-יב].

זבה:

טור תרע"ח לאחר הציון להערה 313 — ובמקום פיקוח נפש כתבו הפוסקים שאפשר להקל נגד מנהג בנות ישראל זה [שו"ת דעת כהן סי' פד שהסכים לדעת השואל — ר' שמואל קראל אב"ד כפר חסידים. אמנם הסתפק אם לסמוך על דברי הרופאים במקרה הנ"ל].

זבל"א:

טור תרפ"ד תוספת להערה 9 — ובבאר אליהו חו"מ סי' ג' ס"ד הוסיף שכמו כן אם יש ב"ד קבוע מצד המלך ויש לו רשות למלך בענין משפטים ומינוי דיינים (לדעה השנייה ברמ"א סי' ג' ס"ד, שבאופן זה אין צריך קבלת הקהל), לא יכול לומר לא אדון בפניהם אלא בזבל"א.

טור תרצ"ב לאחר הציון להערה 85 להוסיף פסקה — אם סיכמו ביניהם בעלי הדין, שיבררו ע"י זבל"א של סוחרים, ומצאו שהדיינים הם גם תלמידי חכמים וגם יודעים ומבינים במסחר, אין בעלי הדין יכולים לדחות את דיינים אלו מחשש שידונו רק ע"פ דין תורה, שאין לחשוש לזה, כיוון שהדיינים יודעים שחובה עליהם לדון ע"פ כללי הסוחרים [אגרות הראי"ה ח"ב אגרת תפ].

שם, להוסיף פסקה — אותם הדיינים שבררו, חובה עליהם לדון בעצמם, ואינם רשאים לברר ב"ד אחר שידונו בדבר, שאין להם יפוי כח לעשות זאת [באר אליהו חו"מ סי' יג ס"א].

טור תרפ"ו תוספת להערה 21 — וכ"כ באר אליהו סי' יג בדעת רש"י. וביאר שהנטייה הטבעית שאדם נוטה לחפש זכות למי שברר אותו, אין זו נטייה של שוחד, כיוון שאינה באה מצד טובת הנאה לעצמו. ואע"פ שיש בה קצת נטייה של אהבה וקירוב הדעת, אין בזה איסור באופן של זבל"א, כיון שיש משקל כזה גם לחבירו.

טור תרצ"ו תוספת להערה 120 — וכן בבאר אליהו חו"מ סי' י"ג ס"ב חילק כך בין טענו לפני שלושה לבין טענו לפני שניים, עיי"ש.

זה וזה גורם:

טור תרצ"ט תוספת להערה 19 — ועיין בטוב רואי פסחים אות קה, שדן לעניין איסור מעילה בברירת החיטין לאור האבוקות, ושם משמע דלא בעינן רוב. ועיין שו"ת משפט כהן סי' כד סע' ז בביאור דברי הר"ן, שאין הכוונה שיהיה דין זה כדין ביטול ממש לכל פרטיו, אלא שאומר שהוא מעניין הביטול.

שם, לאחר הציון להערה 19 — שפירוש "ביטול" לעניין זה הוא שאם יש גורם היתר ג"כ, נחשב שאין כאן איסור כלל במציאות, ואינו כביטול ברוב שהמיעוט בטל ברוב [טוב רואי מסכת שבת אות צח, והוסיף, שהרי לא מצאנו חילוק בין אם היה אחד מהגורמים מרובה או היה מועט. וכן דימה זאת לדין "זה יכול וזה אינו יכול" וכן לדין "זה אינו יכול וזה אינו יכול", שלא חילקו בדינים אלו אם אחד מהם הוא בעל כח גדול והשני בעל כח קטן או שניהם שווים בכוחם ובפעולתם].

שם, תוספת להערה 20 — ועיין עוד בשו"ת משפט כהן סי' כד סע' ט ובטוב רואי מסכת פסחים אות קז, שהאריך בביאור החילוק בין ביטול ברוב לבין זה וזה גורם לשיטת רש"י.

שם, תוספת להערה 22 — אעפ"כ, יש מהאחרונים שכתב שלא החמירו בו חכמים כ"כ, ואין בו משום מעילה, ולכן בשמחת בית השואבה התירו לכתחילה להדליק עוד אבוקה אע"פ שמבטל בזה זה וזה גורם [טוב רואי מסכת פסחים אות קה].

טור ת"ש תוספת להערה 32 — ובעץ הדר אות יג כתב שלכאורה לא שייך בזה זה וזה גורם (שהרי על האילן עצמו ועל הייחור עצמו אין שום איסור וכל האיסור של תורה אינו כ"א על הפרי היוצא ממנו, וא"כ זהו גוף האיסור עצמו וגורם של איסור, ואינו דומה לזה וזה גורם), וביאר בדעת רש"י שיש כאן גם דין ביטול רגיל וגם דין זוז"ג.

טור תשי"ד תוספת להערה 220 — ועיין טוב רואי מסכת פסחים אות קו שדן בטעם לכך שיש דין זוז"ג גם לגבי חמץ.

טור תשט"ז תוספת להערה 237 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' נב ד"ה 'אך שוב ראיתי' שדן במקרה שבתחילה היה רק גורם האיסור, ולאחר מכן התווסף גורם ההיתר. כגון חלב של נכרי שנאסר, שלא מועיל מה שנעשה אחר כך חמאה או גבינה.

טור תש"כ לאחר הציון להערה 263 להוסיף פיסקה — גוי המאכיל בהמת ישראל גם חמץ וגם מאכלים אחרים, יש מי שכתב שאינו אסור כ"א מדרבנן, שהרי להלכה זה וזה גורם

מותר. ואע"פ שהיתר זה אינו אלא בדיעבד, פשוט שאין בזה איסור תורה [טוב רואי מסכת פסחים אות צה עמ' קצו-קצח].

שם, להוסיף פיסקה — יש מהאחרונים שחידש שדין עירוב-תבשילין* יסודו בזה וזה גורם מותר, שע"י שמכין קצת בערב יום טוב בהיתר, מותר להוסיף ולהכין ביום טוב, שבהכנה לכו"ע זה וזה גורם מותר [טוב רואי מסכת ביצה אות ב].

כרך יב

זה נהנה וזה אינו חסר – חובל רחיים ורכב

זה נהנה וזה לא חסר:

טור א' תוספת הערה להגדרת הערך – במדבר שור דרוש ל"ו (הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק יב אות קנט) הביא את דין זה גם בעניינים רוחניים, שע"פ זה ביאר את דברי אמתיה דרבי בכתובות קד א "יהי רצון שיכופו העליונים את התחתונים", שכיוון שלהבנתה אין כבר תועלת ממנו לתחתונים, ולעליונים יש הרי הוא כעין זה נהנה וזה לא חסר, ולכן נקטה את הלשון "כפייה", כדין כופין על מידת סדום.

*טור א' לאחר הציון להערה 8 – שכך היתה דרכם של אנשי סדום, שלא היו עושים טובה בזה נהנה וזה לא חסר [רש"י כתובות קג א ד"ה 'מדת'].

זוגות:

טור ט"ז תוספת להערה 8 – ובשו"ת עזרת כהן סי' ו כתב ששורש עניין הזוגות הוא הלכה למשה מסיני.

טור י"ט תוספת להערה 58 – ובשו"ת עזרת כהן סי' ו הוסיף שהרי מפורש בברכות מד א שבעיר אחת בארץ ישראל שמונים זוגות אחים כהנים נשאו שמונים זוגות אחיות כהנות, ולא חששו לזה.

זוחלין:

טור כ"ז לאחר הציון להערה 80 – ויש מהאחרונים שכתב שלא נחלקו התנאים בנוגע לטבילה בים הגדול עצמו, שהוא אינו נקרא זוחלין כלל – או משום שכולו בית קיבול אחד, או משום שזחילתם אינה ניכרת – ובוודאי שטבילה בו מועילה, ומחלוקתם היא רק לגבי גל שנתלש ממנו [שו"ת דעת כהן סי' פט ד"ה 'ובעיקר'. ועיין לקמן הערה 163].

זונה:

טור נ"ב תוספת להערה 53 – ובשו"ת דעת כהן סי' קמח ד"ה 'ומש"כ מה יענו' (הודפס גם בטוב ראי כתובות פרק א אות כ) הוסיף שלפי זה הפסוק ביחזקאל מד-כב "בתולות מזרע בית ישראל" אינו דאורייתא, שדעה זו סוברת שדברי קבלה כדברי סופרים. וכך ביאר את שיטת תוס' כתובות יא א ד"ה 'מטבילין'.

זורע:

טור פ"ז תוספת להערה 72 לפני המילים "וע"ע חורש" — ובשו"ת אורח משפט סי' קנד ד"ה 'שם סי' תלה בזה אף את מחלוקת התלמודים שלבבלי שבת עה ב מנפח כלי זכוכית עובר משום מכה בפטיש ולירושלמי שבת פ"ז סוף ה"ב משום בונה — הבבלי הולך אחר אופן הפעולה, והירושלמי אחר התכלית.

טור צ"ג לאחר הציון להערה 143 להוסיף פסקה — כתבו האחרונים שהפותח דלתות או חלונות שע"י עציצים, על מנת להצמיח את הזרעים בעזרת אור השמש או האוויר, עובר משום זורע מדאורייתא, ואין שום צד היתר לעשות כן ע"י ישראל [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קנג אות ב].

זילותא דבי דינא:

טור קכ"ח לאחר הציון להערה 69 להוסיף פסקה — יש מהאחרונים שכתב על כל דיני זילותא, שגם לדעה שלא חוששים לזילותא דבי דינא, הוא רק בדיעבד, שמן ההכרח לעשות כפי כללי המשפט, אך בוודאי שאסור להיכנס לכתחילה לעניין שיתכן שישתנה בו הדין ותוכל לצאת ממנו זילותא [באר אליהו, חו"מ, יז סע' ה' ס"ק יב, הודפס גם בטוב ראי כתובות פ"ב אות עא].

טור קכ"ח לאחר הציון להערה 71 להוסיף פסקה — כשם שחוששים לזילותא דבי דינא, כך יש לחשוש לזילותא של כל תלמיד חכם [באר אליהו, חו"מ, יז סע' ה' ס"ק יב, לגבי כתיבת פסק לאחד מבגלי הדין (הודפס גם בטוב ראי כתובות פ"ב אות עא)].

זית (שעור):

*טור קל"ב לאחר הציון להערה 58א — אמנם יש מהאחרונים שכתבו שכיוון שקשה לעמוד על נפחו של כל דבר, מודדים להלכה ע"פ משקלו, אלא שגם הם כתבו שהוא רק לחומרא ולא לקולא [שו"ת בי"ד סי' פב, כף החיים קסח ס"ק מה מו, חיד"א בשו"ת חיים שאל סי' עה, בן איש חי שנה א פרשת צו סעיף לד].

*טור קל"ב לאחר הציון להערה 62 להוסיף פסקה — בשיעורו של כזית למעשה נחלקו האחרונים, ויש בזה כמה וכמה שיטות [עיין בספר מידות ומשקלות של תורה פרק טו סעיף טז]: 47.5 - 45 סמ"ק [חצי ביצה בלא קליפתה ע"פ החזו"א], 33 סמ"ק [שליש ביצה בקליפתה ע"פ החזו"א], 27 סמ"ק [חצי ביצה בלי קליפתה ע"פ הגר"ח נאה], 17.3 סמ"ק [שליש ביצה בקליפתה ע"פ הגר"ח נאה].

זכין לאדם שלא בפניו:

טור קל"ח לאחר הציון להערה 32 להוסיף פסקה — זכות שאינה גמורה, הסתפקו האחרונים

האם אומרים בה זכין לאדם שלא בפניו [הרא"ה קוק בשו"ת משפט כהן סי' ג ד"ה 'ועד' כתב לא לסמוך על זכין לגבי מכירת קרקע לשמיטה, שאינה זכות גמורה כיוון שיותר טוב לקיים שבת הארץ כמאמרה. אמנם שם בסי' קנ ד"ה 'וגם' (וכן באגרת מכת"י שהודפסה באגרות חמדה פרק יב אות רי"א) כתב שכן השתמש בדין זכין במכירה, עבור אלו שיעשו איסור תורה בפירות שביעית]. כמו כן כאשר יש חוב מדומה, אע"פ שמצד האמת היא זכות, אין אומרים בזה זכין לאדם [שו"ת דעת כהן סי' קנא ד"ה 'אמנם'], כגון שחרור של עבד כנעני שמצד האמת היא בוודאי זכות שנעשה ישראל גמור, אך יש בו חוב מדומה שהוא רגיל בהפקירא ובפריצות [גיטין יג א].

זכירת יציאת מצרים:

טור קצ"ט תוספת הערה להגדרת הערך — הרא"ה קוק כתב באורות התחיה אות ל (ובשמונה קבצים קובץ ג אות רכג) שבמשך הדורות, זכירת יציאת מצרים הולכת ונעשית לזכירת יציאת שיעבוד המלכויות.

שם, תוספת הערה בתחילת הערך על המילים "בכל יום" — בעולת רא"ה ח"א עמוד רנב (הודפס גם במאורות הרא"ה להגדה של פסח כעמוד 268) כתב שזכירת יציאת מצרים יכולה להביא את האדם לתכלית עמודו של העולם.

זכירת מעשה מרים:

טור רט"ו לאחר הציון להערה 6 להוסיף פסקה — יש מהאחרונים שחידש שבזכירה זו כלולה המצווה לזכור שמשה רבנו גדול משאר הנביאים. ואע"פ שכבר נאמר בפירוש ולא קם נביא עוד בישראל כמשה [דברים לד י], בפרשה זו נתחדש שיש על כך מצוות זכירה תמידית [עולת ראיה ח"א עמוד שלד].

זכירת מעשה עמלק:

טור רי"ז לאחר הציון להערה 9 — ועוד, ששנאת עמלק לישראל אינה כשנאתן של שאר האומות, שהיא שנאה התלויה בדבר, אלא הוא שונא את קדושת ישראל מעיקרה, שהיא שנאה עצמית מצד שנאת הרע לטוב מפני שהוא הפכו. ועוד שהרי עצם טומאת עמלק מתנגדת אל הקדושה, והוא מטמא את העולם במציאותו, ודוחק את רגלי הקדושה, ולכן ביעורו הוא מצווה [גנזי הראיה א ימי הפורים "זכירת מעשה עמלק"].

טור רי"ח לאחר הציון להערה 17 להוסיף פסקה — זכירה זו אינה זכירת קיום מצות מחיית עמלק, שהרי על קיום כל המצוות כבר הוזהרנו לזכרן בפסוק "וזכרתם את כל מצוות ה'" [במדבר טו לט], ובוודאי שאינה זכירת כפירתו ח"ו [מאורות הרא"ה פרשת זכור ד"ה 'הנה בשבת'], אלא היא זכירת חטאו של עמלק שפשט ידו בעיקר [שם ד"ה 'זכור את' וד"ה 'ע"כ נצטוונו'].
נצטוונו].

טור רי"ט לאחר הציון להערה 28 להוסיף פסקה — ממצווה זו לומדים שאף כל יחיד שהוכה בייסורים, ושב בתשובה וניצול מהן, חובה עליו לזכור את פרטי העונשים, ויחשוב בדעתו שאין שווה לו לחטוא, שהרי יגיעו אליו יסורים כאלה [מאורות הראי"ה פרשת זכור ד"ה 'מזכירת מעשה'].

זכירת שבת:

טור רכ"ג לאחר הציון להערה 1 — וגו' כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וינח ביום השביעי [שם כ יא], שחידוש העולם הוא שורש האמונה [מאורות הראי"ה פרשת זכור ד"ה 'הנה בשבת', והוסיף שזכירת השבת חיזקה את האמונה בישראל יותר ממה שהיתה קודם לכן]. שם, תוספת להערה 2 — בשו"ת אורח משפט סי' קכב ד"ה 'אפריון' ביאר שדעת הרמב"ם היא שמן התורה המצווה היא או בכניסתו או ביציאתו.

זמון:

טור רל"ז לאחר הציון להערה 6 — ובפרט בסעודה, שמצידה החומרי ריבוי הסועדים גורע מחלקו של כל אחד, ודווקא מצידה הרוחני ריבוי הסועדים יחד מועיל להגדלת שם ה' בעולם [עולת ראי"ה ח"א עמודים שז-שנח].

טור ר"ס לאחר הציון להערה 270 — ויש מהאחרונים שנסתפק, כאשר אחד מהשניים רצה להפסיק לפני משורת הדין, והשני אינו רוצה - האם הוא מחויב להפסיק, כיוון שסוף סוף עכשיו יש שנים שרוצים להפסיק [שו"ת אורח משפט, או"ח, סי' מ].

טור רס"ב לאחר הציון להערה 299 — ויש מהאחרונים שנסתפק בזה, האם בעשרה הולכים אחר אלו שרוצים להפסיק, או שצריך רובא דמינכר, או שאפילו אחד יכול לעכב [שו"ת אורח משפט, או"ח, סי' מ שהעיר שאולי דווקא בשלשה אם לא יפסיקו יפסידו ברכת זימון אולם בעשרה סוף תשאר להם ברכת זימון].

זקה:

טור שמ"ו לאחר הציון להערה 214 להוסיף פרק — ח. קטלנית: אם מת היבם קודם שיחלוץ לה, לא נחשב שמת בעלה לגבי דין אשה קטלנית*, אפילו להלכה שמאורסת כן נחשבת כאשתו לעניין זה [רמ"א אה"ע סי' ט סע' א]. שהרי סברת מעיין גורם [יבמות סד ב] בוודאי אינה שייכת, שעדיין לא נבעלה לו, ואף סברת מזל גורם [שם] לא קיימת כאן, כיוון שנפלה לזיקתו בעל כרחו, ואפשר שלא תרצה בו כלל [שו"ת משפט כהן סי' קלא אות ב].

זקן ממרא:

שם, תוספת להערה 1 לפני המילים "ועי' רש"י" — וכן כמה פעמים באגרות הרמ"ה.

טור שס"ט לאחר הציון להערה 36 — שהוא מהרס את שלום האומה ואושרה [אוצרות הראי"ה ח"ב אות לז ד"ה 'וע"פ].

טור שנ"א לאחר הציון להערה 78 — ויש מי שחידש שאף באופן שמעיקר הדין אינו זקן ממרא - כגון שאמר מפי השמועה לשיטת רב כהנא - יכולים בית דין להורגו כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל, שהרי בדבר גדול כזה שנוגע להעמדת יסוד האומה ותורתה יכולים בית דין לעבור על דברי תורה ולחייבו מיתה, כפשט הפשוט של הפסוק 'לא תסור' [אוצרות הראי"ה ח"ב אות לט ד"ה 'ונראה'].

טור שס"ד לאחר הציון להערה 225 להוסיף פסקה — כל דיני זקן ממרא נאמרו בזמן שהיתה סנהדרין, ותכלית דין זקן ממרא היא שלא ירבו מחלוקות בישראל. בזמן הזה שאין סנהדרין, עיקר התורה שבע"פ היא סתימת התלמוד, וסתימת התלמוד ממלאת את מקום הסנהדרין וממעטת מחלוקות בישראל [אוצרות הראי"ה ח"ב אות לז ד"ה 'וע"פ].

זר:

טור שע"ט לאחר הציון להערה 237 להוסיף פסקה — יש מהאחרונים שחידש שגם זרוע לחיים וקיבה אסורים לזרים קודם שבאו לידי הכהן, ורק לאחר שבאו לידי הכהן - ונתקיימה בהם מצוות נתינה - מותרים לזרים [שו"ת דעת כהן סי' קפז ד"ה 'ומצאנו', בדעת הרמב"ם].

זרוע ולחיים וקיבה:

טור ת"ג תוספת להערה 252 — ובשו"ת דעת כהן סי' קפד ד"ה 'ומתוך' העיר שע"פ דרשה זו היתר הכהנות הוא רק בדין זה של זרוע לחיים וקיבה, ולא בדינים אחרים כגון פדיון הבן.

טור ת"ד לאחר הציון להערה 272 — יש מי שחידש שאע"פ שזרוע לחיים וקיבה מותרות לזרים, כל זה הוא רק לאחר מצוות הנתינה, אך קודם שנתנן לכהן - יש עליהן איסור לזרים [שו"ת דעת כהן סי' קפז ד"ה 'ומצאנו' בדעת הרמב"ם].

ח (ארת):

טור תמ"ה תוספת להערה 3 — ובספר ראש מילין אות ח ביאר ע"פ הפנימיות שהאות ח מסמלת את החתת (פחד וחשש) מהערכים הסותרים זה את זה - הזי"ן של מחנה ההרס מול הזי"ן של מחנה הבנייה, והקב"ה מחבר את שניהם יחד.

שם, תוספת להערה 20 — וכן הביא בשו"ת דעת כהן סי' קפב ד"ה 'ומש"כ' לדייק מהגמ' מנחות כט ב שרוב הסופרים היו כותבים את הה"א דומה לחי"ת.

טור תמ"ו תוספת להערה 21 — ובשו"ת דעת כהן סי' קפב ד"ה 'והנה יש' דן בעניין זה

האם צריך שכל אות תהיה שונה מחבירתה בכל החילוקים שביניהם, או שצריך רק שלא תהיינה שוות לגמרי.

חביבה מצוה בשעתה:

טור תק"ד לאחר הציון להערה 13 להוסיף פיסקה — כיוון שחביבה מצוה בשעתה, היתה חובת הרגל חביבה הרבה על הכהנים [שו"ת משפט כהן סי' ק'].
 טור תק"ט לאחר הציון להערה 32 להוסיף פיסקה — יש מן האחרונים שכתב שמי ששט באוניה בלב ים ורוצה להמשיך בדרכו במדבר, בעלייתו מן הים יברך הגומל ולא יחכה עד שיצא גם מכלל סכנת הולכי מדבריות, שחביבה מצוה בשעתה [שו"ת אורח משפט סי' מה ד"ה 'אח"כ'].

חביתין:

טור תקס"ו תוספת להערה 237 — ובספר עולת ראייה ח"א עמ' קנה ביאר בעומק הדבר שמנחה קודמת לחביתין משום שהמנחה מסמלת את העבודה של כלל האומה, והחביתין מסמלים את הכהן הגדול שהוא מופקד על הרוחניות של האומה. וחביתין קודמים לנסכים משום שניסוך היין מסמל את השמחה, ולאחר עבודת האומה והכהן הגדול מגיע זמנה של השמחה.

חגבים:

טור תקע"ט לאחר הציון להערה 105 — ויש מן האחרונים שפירש בדעת אחד הראשונים, שמשמע מדבריו שמותר לאוכלם אף חיים ממש, ואינו עובר בזה משום בל תשקצו, וביאר שאיסור בל תשקצו נאמר רק על מין מסוים שנקרא שושיבא [בגמרא שבת צב ע"ב], וכיוון שאין אנו בקיאים מהו אותו המין, אין לאסור את כולם, ובפרט שדין בל תשקצו תלוי בידיעת האדם שהדבר מאוס בעיניו, ואם איננו יודעים אין בזה מיאוס [שו"ת דעת כהן סי' יב ד"ה אבל (נדפס גם בטוב ראי שבת פ"ט אות צו) בדעת הרמב"ם שחיטה פ"א ה"ג, ודימה זאת לאיסור בשר ודגים שהרמב"ם סובר שהוא רק על דג מסוים וכיוון שאיננו יודעים מהו אותו דג אין לאסור זאת כלל. אמנם הגהות מיימוניות שם סובר שגם לרמב"ם יש בזה איסור בל תשקצו].

חגיגת ארבעה עשר:

טור תר"א תוספת להערה 12 — ועיין מאורות הראיה הגדה של פסח סדר אמירת קרבן פסח עמ' 29.

חגר:

טור תר"א תוספת להערה 6 — וביאר בעין אי"ה פאה שם, שבראיית בעלי מומים יש חיסרון שיכול להביא ליאוש ולהשקפות שאינן נכונות בעניין הנהגת העולם. אלא שכנגד

זה הקב"ה טבע בזה גם תועלת. אך מי שאינו בעל מום ועושה עצמו כזה – הרי יש בו רק את החיסרון והקב"ה לא טבע בו את התועלת. ולכן ראוי שיעשה בעל מום באמת, שאז יהיה בו גם היתרון.

טור תרי"ג לאחר הציון להערה 35 להוסיף פסקה — חיגר שיכול להתפשט נחשב 'איתא במקדש', ולכן דין בל תאחר חל לגביו רק לאחר שלושה רגלים, שלא כאנשים שאינם בחיובי מקדש כלל, כגון חיגר שאינו יכול להתפשט, שאם נדרו עוברים בבל תאחר מייד [שו"ת משפט כהן סי' קו].

חדוש:

טור תרי"ט לאחר הציון להערה 55 לאחר המילים "וכיוצא עוד" להוסיף פסקה — אף באחרונים מצינו שביארו שאין למדים דין מחבירו משום שהוא חידוש, כגון: כיוון שהדין שאדם יכול להישאל על מעשיו הוא חידוש של גזיה"כ, ששאלה היא כטעות, דין זה נאמר רק לגבי ממונו ולא לגבי ממון של חבירו. ולכן לאחר שנתן צדקה לעני לא יכול להישאל על נתינתו [שו"ת משפט כהן סי' מ"ה 'מחד"ת']. וכיוצא עוד.

טור תרכ"ב לאחר הציון להערה 65 להוסיף פסקה — מצינו שגם כאשר מדייקים בלשון התנאים נוקטים שאם התנא חידש דין מסוים, אין לך בו אלא חידושו [שו"ת משפט כהן סי' כב ד"ה 'ומה' בדברי התוספתא כלאיים פ"ב טו].

חובה מצוה ורשות:

טור תרס"ד לאחר הציון להערה 243 להוסיף פסקה — כתבו האחרונים שישנו הבדל מהותי בין מצווה ואיסור לבין רשות והיתר, שהמצוות והאיסורים הם פעולות שצריכות סיבה, אך ההיתרים הם ממילא, שמה שלא נאסר - ממילא הוא נשאר בהיתרו [שו"ת משפט כהן סי' כד ד"ה 'ואם', שערי יושר ש"ג פכ"ה ד"ה 'ונלענ"ד בביאור', המידות לחקר ההלכה ב-כב, בית האוצר ית, קובץ הערות סז-א, קובץ ביאורים סוף בכורות]. לכן, למשל, בדין זה-זזה-גורם* האיסור מתבטל מפני ההיתר, ולא להיפך [שו"ת משפט כהן שם, שערי יושר שם].

חובל:

טור תרפ"ג לאחר הציון להערה 68 — אמנם היה מהאחרונים שחידש שמיעוט זה נאמר רק לגבי הלאו שנלמד מהפסוק לא יוסיף, אך יש איסור לחבול בחברו בכל אופן של חבלה, ואיסור זה נלמד מהפסוק דמכם לנפשותיכם אדרוש [בראשית ט ה], או מדין נזיר חוטא [נדרים י ע"א], או שהוא מדרבנן [שו"ת דעת כהן סי' קלח הערה 2].

כרך יג חובר – חזקה

חודש:

טור י"ג תוספת להערה 108 – ובשו"ת דעת כהן סי' קפה ד"ה 'אמנם' פירש בדבריו שצריך ל' יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים.

חוט השדרה:

*טור נ"ה תוספת להערה 32 – ובאנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך 'עצבים-מערכת' ליד הציון להערה 209 העיר שהדעה השניה מתאימה יותר לידיעותינו ברפואה היום, שחוט השדרה עצמו חיוני יותר, בניגוד לדעות שרווחו בעולם העתיק שקרומי החוט הם החיוניים.

טור נ"ז לאחר הציון להערה 58 – יש מהאחרונים שכתב שבדיקת החוט צריכה להיות דווקא בשכיבה, ויעמידוהו ע"י אחיזה במקצתו [שו"ת דעת כהן סי' יט ד"ה 'ולפ"ז' דייק כך בדעת הר"ף, וכתב שכיוון שלא ברור שחולקים עליו, ראוי לחוש כיוון שהוא דאורייתא].

טור ס' לאחר הציון להערה 111 – וכן כתבו האחרונים שאם הגביהו את הבהמה בשלשלת של ברזל שקשורה בראשה, חוששים לפסיקת החוט [שו"ת דעת כהן סי' כ].

חוטין:

טור ע"ב תוספת להערה 106 לאחר המילים "שמאחורי האזנים" – ובשו"ת דעת כהן סי' מו ד"ה 'ודרך' הדגיש שדברי הרמ"א הנ"ל לא נאמרו על החוטין שבחזה, שהם מעיקר הדין.

חול המועד

טור קי"ג תוספת להערה 114 – ובמאורות הראיה הגדה של פסח - שבת חול המועד עמ' 307 ביאר שעניינו של חול המועד הוא להעלות את החול לקדושה, ולסמל את ההתאחדות ביניהם. והמבזה אותם מפריד את ערכי הקודש והחול זה מזה, כיסודה של עבודה זרה להתנגד לאחדותיות של יסוד ישראל.

טור קי"ט לאחר הציון להערה 222 להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שכתב שאם יש הכרח של דבר האבד לעשות אחת מן המלאכות – חרישה או דישה – יש לבחור לעשות את הדישה, הן משום שדישה היא דבר האבד ממש, שאם ירדו גשמים תתקלקל התבואה בגורן, והן משום שבדישה יש צד גם של צורך המועד [שו"ת אורח משפט סי' קלה].

חולה:

*טור רל"ו לאחר הציון להערה 54 — ויש מן האחרונים שחידש שחזקת חיים עצמה אינה חזקה כשאר חזקות דמעיקרא, אלא היא מכוח רוב שרוב העולם חיים ולכן אין חולי מבטלה [פני יהושע גיטין כח ע"א ד"ה 'אמר'].

שם, תוספת להערה 54 — ובמסקנת הגמרא בגיטין שם מחלקים בין שמא מת, שלא חוששים, לשמא ימות, שנחלקו בזה תנאים. ועיין בשו"ת עזרת כהן סי' כה ד"ה 'ופשוט' שהסתפק האם גם בשאר החזקות מחלקים כך בין שמא נעשה הדבר בעבר לבין שמא יקרה בעתיד.

טור רל"ו תוספת להערה 56 — וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' כב ד"ה 'ובאמת' שנפל למים שאין להם סוף — מבטל את החזקת חיים.

טור רל"ז לאחר הציון להערה 67 להוסיף פיסקה — רוב חולים לחיים שאמרו, נאמר על אדם למעלה מגיל שלושים יום, אך ולד שלא עברו עליו שלושים יום, אין לו חזקת חיים, עכ"פ לדיני דרבנן [שו"ת עזרת כהן סי' יז ד"ה 'זלא'].

חומש:

טור רצ"ט תוספת להערה 201 אחרי המילה "ורדב"ז" — ובשו"ת משפט כהן סי' לח אות ו כתב שהרמב"ם העדיף להשוות את סוגיית הבבלי עם הירושלמי, ועוד, שדרכו של הרמב"ם לפסוק כירושלמי בעניינים התלויים בארץ, והוסיף שגם מסתבר יותר שתופס את פדיונו.

טור ש"ד לאחר הציון להערה 272 להוסיף פיסקה — הטעם שחייבה תורה חומש הוא שירדה תורה לסוף מחשבת האדם וקצת יצרו הרע, שטבעו להרבות קניינו ולחוס על ממונו, ואפשר שיחזור בו ויפדה בפחות משויו, לכן חייבה התורה שיוסיף חומש [רמב"ם סוף הלכות תמורה, ובשו"ת עזרת כהן סי' ס הערה 2 אות יד כתב שזהו אחד מדיני דאורייתא שטעמם סייג ומשמרת זהירות והרחקה, והביא עוד דוגמאות רבות לדיני דאורייתא כאלה].

טור שי"ב תוספת להערה 375 — ובשו"ת דעת כהן סי' קפז בהערה כתב שטעמו של הבה"ג הוא משום הפדיון של זיקת הקדושה שיש בבכור הישראל.

חומשים:

טור שכ"ה לאחר הציון להערה 13 — יש מי שחידש שדין זה, שקדושת חומשים אינה כקדושת ספר תורה, הוא הלכה למשה מסיני [שו"ת דעת כהן סי' קסח אות א ד"ה 'לכן'].

שם, לאחר הציון להערה 15א — ויש מהאחרונים שכתב שיש מצווה גם בכתיבת חומשים, שנלמדת ממצוות כתיבת השירה [שו"ת דעת כהן סי' רלג, ולמד זאת במידת דבר שהיה בכלל

ויצא מן הכלל ללמד, לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא. אמנם בסי' קסח שם הערה 1 מבואר שמצוות כתיבת ספר תורה נאמרה רק על ספר תורה שלם].

טור שכ"ז לאחר הציון להערה 49 להוסיף פיסקה — דין חק-תוכות* שפוסל בספר תורה, אינו פוסל בחומש [שו"ת דעת כהן סי' קסה ד"ה 'אמנם'. וע"פ זה כותב שאזכרה שנכתבה בספר ע"י חק תוכות, אין היתר למוחקה או לקלפה כדי לכותבה בכשרות, שהרי ממילא בספרי תורה שלנו, שאיננו בקיאים בחסרות ויתרות, יש ספק שמא קדושתם רק כקדושת חומש, ובו ממילא אין פסול חק תוכות].

חוץ לארץ:

טור שנ"ז לאחר הציון להערה 395 להוסיף פיסקה — אף לגבי ספרי תורה ושאר ספרי קודש, מצווה גדולה להעלותם מחו"ל לארץ ישראל [שו"ת דעת כהן סי' קעח ד"ה 'נשאר'. ועיין אורות הקודש ח"ג אות לב שכתב שישנה מעלה אף למאכלי ארץ ישראל על מאכלי חו"ל, שמאכלי ארץ ישראל קדושים בפנימיותם].

טור שס"ג לאחר הציון להערה 481 להוסיף פיסקה — בחו"ל נהגו לנטוע אילנות בבתי קברות, אמנם בבתי הקברות שבארץ ישראל נהגו שלא לנטועם [שו"ת דעת כהן סי' ריב ד"ה 'ע"ד].

חורש:

טור שע"ח לאחר הציון להערה 13 — עכ"פ, סתם חרישה היא לצורך הקרקע, וחרישה שלא לצורך הקרקע אינה שכיחה כלל [שבת הארץ קונטרס אחרון אות ה].

טור שצ"ה לאחר הציון להערה 242 להוסיף פיסקה — יש מן האחרונים שחידש שכיוון שאיסור חרישה בשביעית נלמד מהפסוק "בחריש ובקציר תשבות" - בלשון נוכח — שאיסור זה הוא בגברא ולא על הקרקע עצמה [תורת הארץ פרק ו אות לד]. אך יש שדחו את דבריו [אגרות חמדה פרק כב הערה 1], וכתבו גדולי האחרונים שאיסור חרישה, וכן שאר איסורי שביעית, חלים הן על הגברא והן על הקרקע, שיסוד המצווה הוא שהקרקע תשבות, אך קיומה למעשה הוא רק ע"י ישראל המחויב במצוות [אגרות חמדה פרק כב ד"ה 'אכן', שבת הארץ קונטרס אחרון].

*טור ת' לאחר הציון להערה 315 להוסיף פיסקה — על חרישה בחול המועד לצורך דבר האבד, ע"ע דבר האבד [כרך ו טור תקכ"ב].

חושן:

טור ת"א לאחר הציון להערה 21 להוסיף פיסקה — כיוון שע"י עבודת הכה"ג שכינה שורה בישראל, וכיוון שנשמת כל ישראל אחת היא, לכן על אבני-החושן-והאפוד* היו חקוקים שמות י"ב השבטים [מאורות הרא"ה לחנוכה ד' פרשיות ופורים, פרשת החודש, ד"ה 'זהנה תכלית'].
 טור ת"א לאחר הציון להערה 21 להוסיף פיסקה — כיוון שע"י עבודת הכה"ג שכינה שורה בישראל, וכיוון שנשמת כל ישראל אחת היא, לכן על אבני-החושן-והאפוד היו חקוקים שמות י"ב השבטים [מאורות הרא"ה לחנוכה ד' פרשיות ופורים, פרשת החודש, ד"ה 'זהנה תכלית'].

חוששין לזרע האב:

טור ת"ח תוספת להערה 1 — ועי' שו"ת משפט כהן סי' כד אות ט ד"ה 'ואם' שהכוח הקודם של האב נמשך לבנו (ואינו איסור מחודש בבן).

חזה ושוך:

טור תכ"ז לפני הציון להערה 70 תוספת הערה על המילים "הניתנות לכהנים" — בעולת ראי"ה עמ' קעז ביאר את טעם הדבר, שקרבן שלמים מבטא את השלום הכללי, ולכן נותנים מהם לכל קבוצה את הראוי לה — למזבח, לכהנים ולבעלים. ובדרך זו ביאר שם מדוע נאכלים לשני ימים ולילה.

חזותא:

*טור תל"ב תוספת הערה בסוף הפסקה הראשונה על המילים "נשתנה דינו" — במורה נבוכים ח"ג סי' עג ד"ה ההקדמה החמישית, וכן במפענח צפונות פ"א ס"ב — האריכו בשאלה המחשבתית האם המראה הוא חלק ממהות הדבר.

חזיר:

טור תמ"ה תוספת להערה 38א — ובעין איה שבת עז ב אות לז כתב שהחזיר מסמל את שיא הכיעור החומרי נגד היופי הרוחני.

חזן:

*טור תנ"ב לאחר הציון להערה 62 להוסיף פסקה — בלשון המפרשים והפוסקים יש שקראו "חזן" לשליח ציבור [כגון רש"י תענית טז ב ד"ה זה, שו"ע אר"ח נג יט].

חזקה ב (דמעיקרא):

טור תק"י תוספת להערה 38 — ועיי' שו"ת דעת כהן סי' ח אות א ד"ה 'ועפ"ז', שנקט לגבי חזקה דמעיקרא את הלשון "גילוי טבע".

טור תקנ"ח לאחר הציון להערה 532 תוספת הערה על המילים "לסייע להמיעוט ולעשות הדבר לספק" — ועיין תוס' בכורות כ א ד"ה 'מחזורתא', שגם למ"ד שאומרים סמוך מיעוטא לחזקה, אינו נעשה ודאי אלא פלגא ופלגא. וע"פ זה כתב בשו"ת דעת כהן סי' קצא ד"ה 'והנה', שעד אחד נאמן נגדה, ואינה כסתם חזקה דמעיקרא שעד אחד אינו נאמן נגדה.

טור תקע"ז תוספת להערה 689 — ועיי' עץ הדר עמ' נט שכתב שלפי זה בעניין אתרוג מורכב, חזקת יניקת הלימון מתחתית הגזע תועיל לפרי.

טור תקפ"ט לאחר הציון להערה 804 — גם הסוברים שהולכים אחר חזקה שלא נתבררה

בשעתה, מודים שבמקום שעומדת לנגדה חזקה שנתבררה בשעתה – הולכים אחר זו שנתבררה [זבחי ראייה עמ' נד].

טור תקצ"ג תוספת להערה 844 א – וכן בעזרת כהן סי' כה (הודפס גם בטוב רואי כתובות פרק ז אות קכט) דן בכך שחזקה דמעיקרא עדיפה מחזקה דהשתא.

חזקה ג (בטבע האדם):

טור תרצ"ג לאחר הציון להערה 5 תוספת הערה על המילים "וחזקה זו היא עדיפה מרוב" – אמנם בשו"ת דעת כהן סי' ו ד"ה 'וע"ד' כתב לגבי חזקת כשרות, שחזקה שבאה מכח רוב, דינה כרוב.

חזקה ה (מקרה החוזר):

טור תשל"ט תוספת להערה 1 אחרי המילים "בירור למפרע" – שהוא טבעו, או שע"י שעשה זאת שלוש פעמים הורגל ונתחנך בכך ונעשה טבעו מכאן ולהבא.

כרך יד

חזקת הגוף – חיה

חזקת חיים:

טור ה' לאחר הציון להערה 55 – אף אם קצבו הרופאים את זמנו של אדם למות עד זמן מסוים, אנו מחזיקים מטעם החזקה שיחיה יותר מהזמן שנקצב [שו"ת משפט כהן סי' קמד סעיף ג].

טור ח' תוספת להערה 95א לאחר המילים "סופ"א" – שו"ת עזרת כהן סי' יז ד"ה 'ולא', שם גם חילק בין דיני דאורייתא לדיני דרבנן.

טור י"א לאחר הציון להערה 135 – בדומה לזה, יש מהאחרונים שכתב גם לגבי מפולות, שאינן שוות זו לזו, ואין לדמות בהן מילתא למילתא, והוסיף שסתם מפולת מבטלת את חזקת החיים [שו"ת עזרת כהן סי' כה ד"ה 'וסיוע' וד"ה 'ובר'].
טור י"א לאחר הציון להערה 135 להוסיף פיסקה – אדם שנפל למים, נחלקו הפוסקים האם הנפילה למים עצמה מבטלת את החזקה, או שהחזקה מתבטלת רק אם נפל למים שאין להם סוף ושהה כדי שתצא נפשו [שו"ת עזרת כהן סי' כב ד"ה 'ובאמת' תולה זאת במחלוקת הריב"ש סי' קנה ושאר פוסקים].

טור י"א לאחר הציון להערה 135 להוסיף פיסקה – אדם שנפל למים, נחלקו הפוסקים האם הנפילה למים עצמה מבטלת את החזקה, או שהחזקה מתבטלת רק אם נפל למים שאין להם סוף ושהה כדי שתצא נפשו [שו"ת עזרת כהן סי' כב ד"ה 'ובאמת' תולה זאת במחלוקת הריב"ש סי' קנה ושאר פוסקים].

חזקת כשרות:

טור כ"ו תוספת להערה 1 לפני המילים "וע"ע יוחסין" – וכן בשו"ת עזרת כהן סי' יא ד"ה 'ריש' שחילק בין חזקת כשרות שפירושה חזקת צדיקות, לבין חזקת כשרות שפירושה חזקה שאינן פסולות.

שם, תוספת להערה 8 – ובשו"ת עזרת כהן סי' לו ד"ה 'ולא' הוסיף שאפילו במקומות שיש חשש שרובם עוברי עבירות, אין להוציאם מחזקת כשרות, לפחות במקום שיש לצרף סברות נוספות כגון עיגון, או שיש לתלות שהם שוגגים, או שיש איזו הוכחה שיצאו מכלל רוב אנשי מקומם שעוברים עבירות.

טור כ"ז תוספת להערה 12 – ובשו"ת דעת כהן סי' ו ד"ה 'וע"ד' הסתפק אם היא חזקה דמעיקרא או חזקה הבאה מכח רוב. ועיין גם בד"ה 'וע"ד' שכתב שנפק"מ בין שני הטעמים הללו, כאשר חזקת כשרות סותרת רוב, כגון למנות שו"ב שהוא מגולח, ויש ספק האם מתגלח בהיתר או באיסור, ורוב המגלחים עשו זאת בזמנם באיסור, אך יש

לו חזקת כשרות. שאם היא מדין חזקה דמעיקרא - בזה נאמר רובא וחזקה רובא עדפי (קידושין פ א), אך אם היא עצמה מדין רוב - הרי הוא ספק. ועיין לקמן בהערה 41.

שם, לאחר הציון להערה 12 — ויש מי שכתב שחזקה זו היא בגדר ודאי גמור, ועדיפה מכל החזקות, שהרי ע"פ שני עדים מוציאים ממון, ואפילו נגד כל החזקות, והרי כל כשרותם של העדים מבוססת על חזקת הכשרות שלהם [שו"ת עזרת כהן סי' צד ד"ה 'ונראה'].

טור ל"א לאחר הציון להערה 51 — ואעפ"כ לא חלה עליו חזקת רשעות כל עוד לא עבר על העבירה ג' פעמים [שו"ת משפט כהן סי' כה ד"ה 'אמנם'].

טור ק"ח תוספת להערה 272 — ובשו"ת עזרת כהן סי' ח ד"ה 'ומה' (ונדפס גם בטוב רואי כתובות פרק א אות כד ופרק ב אות לט) שחזקת ממון עדיפה מכל חזקות איסורין.

טור קי"א תוספת להערה 317 — וכ"כ בשו"ת עזרת כהן סי' צד ד"ה 'והנה' שחזקת כשרות עדיפה מחזקת ממון ומוציאים ממון על פיה.

חזקת מצות:

טור ק"מ לאחר הציון להערה 65 להוסיף פיסקה — יש מהאחרונים שחידש שגם לרופא יש דין חזקה, שהרי הוא עוסק במצוות בציבור, ואינו כשאר בעל מלאכה [שו"ת אורח משפט, חו"מ, סי' כ ד"ה 'ומאחר', והוכיח זאת מכך שכשם שבלימוד תורה מבואר בנדרים לז ע"א דין "מה אני בחינם אף אתם בחינם", כך גם ברופא, כמבואר בשו"ע יו"ד סי' שלו סעיף ב, שלא כבשאר מלאכות].

חזקת קרקעות:

טור רע"א לאחר הציון להערה 152 להוסיף פיסקה — יש מי שכתב שכאשר רבים החזיקו בקרקע, חזקתם חזקה גם בלא טענה [שו"ת אורח משפט סי' לב ד"ה 'והנה', ע"פ דברי הגר"א חו"מ סי' שעז בדעת רש"י שסובר שמיצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו הוא אפילו שלא ברשות].

חזרת הש"ץ

טור תכ"ה תוספת להערה 25 — ועיי' שו"ת אורח משפט סי' סא.

שם, לאחר הציון להערה 34 להוסיף פיסקה — כיוון שחזרת הש"ץ היא דרבנן, העוסק בכתבת תפילין ומזוזות או בתיקונים פטור ממנה [חבש פאר פרק י עמוד כה].

חטאות הצבור:

טור תס"ב תוספת להערה 1 — ועיין בעולת ראי"ה עמ' קע ד"ה 'חטאת' ביאר שישנו חילוק מהותי בין חטאת יחיד לחטאת ציבור, משום שחטאי היחיד נגרמים ע"י האישיות והנפש שלו, וחטאי הציבור נגרמים ע"י כוחות הבריאה והמציאות.

חטאת:

טור תפ"א תוספת להערה 260 — ובעין איה ברכות פרק ב אות יד הוסיף שהנסכים מסמלים את הכוחות הטבעיים, שאנו צריכים לעבוד את ה' גם בהם. ולכן בחטאת אין להביא נסכים, משום שהכוחות הטבעיים אינם שייכים לעונש ולחטא, שאין להם בחירה.

טור תפ"ה תוספת להערה 315 לאחר המילים "קרית ספר שם" — וכן הדגיש בשו"ת משפט כהן סי' כב ד"ה 'במה' שאפילו ר"ש בכתובות כב א שסובר שחטאת באה בשותפות, הוא דווקא בתנאי שתרצה או לזה או לזה, אך לא בשותפות שתרצה חציה לזה וחציה לזה.

טור תצ"ח לאחר הציון להערה 546 להוסיף פיסקה — עבודה שלא לשמה לא רק פוסלת בחטאת, אלא יש בכך אף איסור — בין בחטאת ובין בשאר הקרבנות — שנאמר [ויקרא ז יח] "לא יחשב" [שו"ת משפט כהן סי' קיב].

טור תק"ד תוספת להערה 635 — ובאגרות חמדה לראי"ה קוק פרק ד ד"ה 'אבל' הוסיף בעניין זה שיש צד שדווקא לימוד שא"א לקיימו למעשה גדול מזה שאפשר לקיימו.

חטה:

טור תקמ"ב תוספת להערה 14 — ובשו"ת משפט כהן סי' כו ד"ה 'הגיעני' ביאר בדעת הירושלמי שכיוון שהוא מאכל ליונים — מועילה הגדרתו כמין חיטים, משום שבמין חיטים כולו יש הראויים לאדם (ורק אילו לא היה מאכל אפילו ליונים, לא היתה מועילה הגדרתו כמין חיטים).

טור תקמ"ד תוספת להערה 39 — ובעולת ראי"ה (ח"ב עמוד שיג לחג השבועות) ביאר כך את הטעם שבפסח מביאים מנחה מן השעורים ובשבועות מן החיטים — שאנו מתחילים ממאכל בהמות שירומם את נפשנו הבהמית, ולאחר מכן מביאים מנחה מן החיטים לרומם את צורת האדם.

טור תקמ"ו לאחר הציון להערה 66 — חיטים שהתחילו לצמוח, נחלקו האחרונים האם הן חמץ גמור [שו"ת משיב דבר סי' כח] או שהן רק חשש חמץ, ואולי נחשב לסירחון ולא לחימוץ [שו"ת אורח משפט, אר"ח, סי' קז].

חיבי מיתות בידי שמים:

*טור תקפ"א תוספת להערה 21 לפני המילים "וע"ע" — וכן בשדי חמד ח"ג מערכת כ כלל צו עמוד 189 והלאה הביא ראיות רבות לכך שכרת חמור ממיתה בידי שמיים. אמנם האברבנאל במדבר טו ד"ה 'ואמנם מהו הכרת' פירש בדעת הרס"ג והראב"ע שאין שום חילוק בין כרת למיתה בידי שמיים (הובא בשדי חמד שם ד"ה 'ומזה', והציון לפרק כב

שם הוא ט"ס). וקרובן אהרן (הובא בשדי חמד שם ד"ה 'ודעת' עמוד 190) כתב שאדרבה, מיתה בידי שמיים חמורה יותר מכרת.

*טור תקפ"ח תוספת להערה 106 — ועיין לעיל בהערה 21 דעות שונות בעניין זה.

חיה:

*טור תשד"מ לאחר הציון להערה 179 — ויש מן הראשונים שכתב שזמר הוא זראפה [פירוש הרס"ג שם], דהיינו ג'רף [הערות הרב קפאח על הרס"ג שם, וכן כתב הרד"ק בספר השורשים שורש זמר בשם ר' יונה אבן ג'נאח, וכן תרגמו בתרגום השבעים (שנקרא בזמנם, גם ביוונית, גמל-נמרי). אמנם ב"מילון התנ"ך" (לר' יהושע שטיינברג) הביא דעות שזמר הוא כבש הבר. ועיין עוד בספר הטהור והמותר לר' אברהם קורמן נספח ד].

טור תשמ"ח תוספת להערה 248 לפני המילים "וע' ברכ"י" — ובשו"ת הרשב"ן (לר' שלמה צבי שיק) אה"ע סי' סד כתב בשם כוכבי יצחק שתחש הוא ג'ראף.

כרך טו חיישינן – חליצה

חיל:

טור ה' תוספת להערה 53 – רמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ז הי"א. ובשו"ת משפט כהן סי' צו עמ' קצ"ה האריך בביאור דבריו.

טור ה' לאחר הציון להערה 53 – וי"א שהחיל ועזרת נשים הוא מחנה בפני עצמו [רשב"י זבחים קטז ב, כן פרש"י בדעתו בד"ה 'עוד'. אמנם הרמב"ם, אע"פ שמשמע מדבריו שפסק כרשב"י (עיין מנחת אברהם ח"א סי' כג), כתב שמחנה לוייה הוא עד שער ניקנור כמבואר בהלכות בית הבחירה פ"ז ה"ז והי"ז. ועיין לקמן ציונים 66-67].

שם, תוספת להערה 54 – ועיין במצוות ראייה או"ח קנד ח שביאר ע"פ זה את הטעם שגזזו את האבנים של המזבח ששקצום מלכי יון, ולא השתמשו בהן לחיל.

*שם, תוספת להערה 66 – וכן כתב במנחת אברהם ח"א סי' כג, שכן משמע ברמב"ם בית הבחירה פ"ז ה"ז. ומקור הרמב"ם בדעת רשב"י זבחים קטז ב.

טור ו' תוספת להערה 67 – ובשו"ת משפט כהן סי' צו עמ' רא, ובחסדי דוד על תוספתא כלים ב"ק פ"א ת"ח, ס"ל שגם לרשב"י הוא מדרבנן.

חיישינן למיתה:

טור י"א תוספת להערה 15 לפני המילים "וע"ע" – ובשו"ת משפט כהן סי' קמד אות ג דייק מהרשב"א גיטין כח א שגם החשש שמא ימות לזמן מרובה הוא רק דרבנן.

שם, תוספת להערה 19 – ובשו"ת משפט כהן סי' קמד אות ג כתב על מחלוקת זו שקשה למצוא בזה דבר גדור.

טור י"ד לאחר הציון להערה 63 – יש מי שחידש שטעם החשש בכהן גדול שמא תמות אשתו הוא שכיוון שנכנס לכפר בעד כלל ישראל, אנו חוששים שלא ישאר בלא אשה כדי שתהיה פת בסלו ולא יבוא לידי הרהור [הרמ"א שו"ע או"ח סי' תקפא ס"א כתב בשם הכלבו שהש"ץ שממנים אותו צריך להיות נשוי כדי שלא יבוא לידי הרהור, ולמד זאת מדברי התוס' ביומא, והקשה הישועות יעקב שלא מוזכר שם טעם הרהור. וביאר הראי"ה קוק במצוות ראייה או"ח תקפ"א א, שמטעם גזירת הכתוב לא היה לנו לחשוש בכה"ג, שהרי יש לו סגן שיוכל לעבוד במקומו, אלא מכאן הוציא הכלבו את החידוש שאע"פ שעיקר הדבר משום גזירת הכתוב מ"מ הדרו ביותר שלא ישאר בלא אשה משום שיהיה פת בסלו. ולכן יש לחשוש לזה גם בש"ץ].

טור י"ז לאחר הציון להערה 92 להוסיף פיסקה — יבמה שתבעה את היבם לחלוץ, מחשש שמא ימות ותיפול לפני אחיו, אין שומעין לה, שכל מה שחוששים למיתה הוא רק במקום שיש חשש איסור, וכאן גם אם ימות אין בזה איסור [שו"ת הריב"ש סי' יט ד"ה 'השלישית'. ובשו"ת משפט כהן סי' קלב אות ב הוסיף שלכאורה היבמה יכולה לטעון שהיא חוששת שהוא ימות והיא תהיה קטלנית ולא תוכל להינשא, ודן מדוע הריב"ש לא הזכיר טענה זו].

חיישינן לתקלה:

טור כ"ה לאחר הציון להערה 23 — ובדורות האחרונים התירו לשרוף את היין ולהרעילו, במקום לשופכו, מחשש ששפיכתו תביא מחלות ויתושים וכו', והוא חשש סכנה, ודרכיה דרכי נועם [שו"ת משפט כהן סי' לז ד"ה 'הנה'].
 טור ל"ד לאחר הציון להערה 136 להוסיף פיסקה — הציפור המשולחת שבציפורי מצורע מותרת בהנאה, והגמרא [קידושין נז ב] מוכיחה זאת מכך "שלא אמרה תורה שלח לתקלה". וביארו האחרונים שאין הכוונה לאיסור הנאתה, שהרי בטילה ברוב. אלא הכוונה לאיסור שאין מבטלין איסור לכתחילה [שו"ת דעת כהן סי' כח אות ז].

טור מ"א לאחר הציון להערה 211 להוסיף פיסקה — מי שאינו בקיא בהלכות שחיטה ושחט, כתבו הראשונים [רמב"ם הלכות שחיטה פ"ד ה"א] שזו קרובה לספק נבילה. ומשמע מדבריו שמדאורייתא כשרה, שסומכים על הרוב, ופסול זה הוא רק מדרבנן, דחיישינן לתקלה [שו"ת דעת כהן סי' קסו ד"ה 'ודבריו'].
 טור מ"ד לאחר הציון להערה 239 להוסיף פיסקה — ישראל שהוליד מן הנכרית, כתב אחד מן האחרונים שאין למול את בניו אפילו בלא ברכה, מחשש לתקלה - שיסברו שהבנים הם ישראלים, ועוד שיבואו להקל בנישואי תערובת [שו"ת דעת כהן סי' קמט ד"ה 'ובודאי'].

טור נ"א לאחר הציון להערה 211 להוסיף פיסקה — מי שאינו בקיא בהלכות שחיטה ושחט, כתבו הראשונים [רמב"ם הלכות שחיטה פ"ד ה"א] שזו קרובה לספק נבילה. ומשמע מדבריו שמדאורייתא כשרה, שסומכים על הרוב, ופסול זה הוא רק מדרבנן, דחיישינן לתקלה [שו"ת דעת כהן סי' קסו ד"ה 'ודבריו'].

טור נ"ב תוספת להערה 328 — ובשו"ת דעת כהן סי' קעד ד"ה 'עדת' הסתפק מהו חשש התקלה: האם שמא ילמדו ממנו ויטעו, או שמא יקראו בו בציבור. ותלה זאת במחלוקת רש"י ורמב"ם.

טור נ"ג תוספת להערה 328 — ובשו"ת דעת כהן סי' קעד ד"ה 'עדת' הסתפק מהו חשש התקלה: האם שמא ילמדו ממנו ויטעו, או שמא יקראו בו בציבור. ותלה זאת במחלוקת רש"י ורמב"ם.

טור נ"ד תוספת להערה 328 — ובשו"ת דעת כהן סי' קעד ד"ה 'עדת' הסתפק מהו חשש התקלה: האם שמא ילמדו ממנו ויטעו, או שמא יקראו בו בציבור. ותלה זאת במחלוקת רש"י ורמב"ם.

טור נ"ה לאחר הציון להערה 330 — ועכ"פ, פסול שבדיעבד ובשעת הדחק כשר לקרות בו, לא חוששים בו לתקלה [שו"ת דעת כהן סי' קעד ד"ה 'אמנם']. וע"פ המנהג הנהוג, שבספרי תורה פסולים כורכים את המפה על המעיל, מותר להשהות באופן זה ספר תורה פסול, ולא

חוששים לתקלה [שם, ד"ה 'עד'ת', ודימה זאת להיתר למכור לנכרי טריפה הידועה, שלא חוששים בזה לתקלה].

חכמות חצוניות:

טור נ"ו לאחר הציון להערה 11א — יש שכתב ששלמה המלך הזהיר בפסוק "נופת תיטופנה שפתי זרה" [משלי ה ג] להיזהר מהתשוקה היתרה ללימוד חכמות חצוניות, אע"פ ששורשה של תשוקה זו ברצון להכרת הבריאה ורצון הנשמה להשיג את האמת [עולת ראייה ח"א עמ' תיב].

שם, תוספת להערה 12 — והראי"ה קוק כתב בשמונה קבצים קובץ ז אות קמג שהעלמת החכמות החיצוניות מחזקת את החינוך הרוחני הפנימי בהמון.

שם, תוספת להערה 13 — ובאגרות הראי"ה ח"ב אגרת תרב ד"ה 'העיקר השני' כתב שבדורות האחרונים יש צורך בידיעה מסוימת גם ביתר החכמות.

טור נ"ז תוספת להערה 16 — ובאגרות הראי"ה ח"א אגרת עז הדגיש שיהיו דווקא בתור רקחות וטבחות לתורה, אך לא כמטרה בפני עצמה, שאז הדברים מקבלים צורה זרה.

שם, תוספת להערה 17 — וכן כתב הראי"ה קוק בשמונה קבצים ח"א אות תתלה שהתורה החכמה החריפות הבקיאות והידיעות הגשמיות - כולן מקושרות זו עם זו, והוסיף שגם מי שלא הגיע לדרגה זו, צריך לשאוף ולחשוק אליה. ובח"ב אות ז' כתב שגדולי הנשמה שואבים ניצוצות קדושים גם מחכמות החול.

שם, לאחר הציון להערה 20 — ויש ששנאתו של אדם לחכמות חצוניות באה מתוך שנאת החכמה והתורה בכלל, אלא שהוא בולם את שנאתו לתורה מפני יראת העונש, ושופך את שנאתו על כל מה שהוא חול לפי דעתו [שמונה קבצים קובץ ג אות שסב].

טור נ"ח תוספת הערה לאחר הציון להערה 25 על המילים "מתקדש על ידו" — וכן כתב במאמרי הראי"ה ח"ב עמ' 438-439 שראוי לכל ישראל ובפרט לחכמי התורה לדעת את כל החכמות, אע"פ שאינן עיקריות, שע"י זה מתקדש שם שמים וידעו מה להשיב לאפיקורוס.

שם, תוספת להערה 31 — וכן כתב הראי"ה קוק בשמונה קבצים ח"ג אות קטז שכל החכמות בטלות לפני התורה כשרגא בטיהרא, ומכל מקום הם כלולים בה. וכל כח החיים שלהם הוא מפני שהם, בין ביודעים בין שלא ביודעים, נסמכים על הבסיס התורני.

טור נ"ט תוספת להערה 49 — ובמאמרי הראי"ה ח"ב עמ' 476 כתב שהכוונה ב"לשון יונית" אינה אך ורק לפירושן של מילים יווניות, אלא שאת התוכן והחכמה אין אנו צריכים לקבל אלא מתורתנו הקדושה.

טור ט' לאחר הציון להערה 59 — ויש מי שכתב שהחכמה היוונית האסורה היא התפיסה שאין קודש בכלל בעולם, שלדבריהם כל מה שהמוח היווני יכול להכיל בקרבו, מתהום קרקע ועד רום שמים, אינו אלא חול [טוב רואי שבת אות מ ד"ה 'נעשה'].

טור ס"ד תוספת הערה לאחר הציון להערה 109 על המילה "שפירשו" — וכן העיר בשו"ת דעת כהן סי' קעב ד"ה 'ורק' שהמינים היו מעוותים את הכתובים בפירושים רעים, ואינם מזייפים את גוף הכתב, ורק הכותים היו מזייפים את התורה שבכתב.

טור ס"ה תוספת להערה 114 — ועיין שו"ת אורח משפט סי' לו ד"ה 'והרי' שכתב שזהו כלל גדול בתורה, שכל מה שאנו יכולים להפריש את עצמנו מדרכים המביאים לידי ע"ז ולידי מינות דמשכא חייבים אנו לפרוש מהם.

טור ע"ו תוספת להערה 230 — ועיין במאמרי הראי"ה במאמר 'לאחדותו של הרמב"ם' עמ' 105, שהאריך ויצא כנגד המערערים אחר דבריו, והדגיש שחובה עלינו להתעמק בדבריו.

טור ע"ח תוספת להערה 272 — ובעין אי"ה שבת ח"ב פ"ז אותיות יב ו-טו ביאר שלימוד חכמה זו בכוחו להשפיע על הנשמה. ומי שמוכשר ללומדה ואעפ"כ הדבר לא משפיע על נשמתו, סימן הוא שרוחו מלאה בחומריות ורוע, ולכן אסור להתקרב אליו ולספר עימו.

טור פ' תוספת להערה 312 — ועיין בשו"ת דעת כהן סי' קצא ד"ה 'והנה' שחילק שכל מה שאנו סומכים על הרופאים הוא רק בידיעות שנודעו להם ע"פ הניסיון, אך לא על השערותיהם.

שם, תוספת להערה 313 — ובשו"ת דעת כהן סי' קמ ד"ה 'וביוד' ביאר שמה שצריך את הפסוק הוא משום שאין דברי הרופאים נכנסים אפילו לכלל רוב, שנאמר שרוב פעמים הם מסכימים אל האמת, כיוון שחכמת הרפואה מיוסדת על עומק חכמת יצירת האדם, שלאמיתתו אינו ידוע כ"א ליוצרו ב"ה. ולכן צריך פסוק לנתינת רשות לרפא, שמ"מ אין דרך אחרת לפני בני אדם.

שם, תוספת להערה 318 לאחר המילים "בארוכה" — וכן באגרות הראי"ה ח"ד סי' תשנ"ד שיבח זאת, והביא כן גם מחז"ל והפוסקים.

שם, תוספת הערה לאחר הציון להערה 321 על המילים "בהלכות טריפות" — ובשו"ת דעת כהן סי' כו ד"ה 'ועפ"ז' כתב שיש מכך נפק"מ לדינא, שאם יתברר מדרך הרפואה על מחלה מורכבת שאין סופה לחיות, סומכים הלכות הרופאים, כמו שבכל התורה כולה סומכים עליהם.

חכמים עשו חזוק לדבריהם:

טור פ"ב לאחר הציון להערה 13 — שלא יכול להיות שיהיה חמור ענין דרבנן מענין

דאורייתא באותו ענין ממש, כמו שלא מצינו בכל התורה כולה טפל חמור מן העיקר, שכל מה שחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, הוא דוקא במה שאינו תולדה מהדין דאורייתא [עץ הדר סי' יא].

טור פ"ג תוספת להערה 17 — ובהערת הרצ"ה קוק על שו"ת עזרת כהן סימן כ העיר שהלשון "אמרה תורה" נאמרה תמיד בדברים הנלמדים מכתובי תורה או מהנביאים.

טור צ"ג תוספת להערה 172 — ועיין באר אליהו, חו"מ, סי' טז סע' ב ס"ק ה בעניין הלוואה (הודפס גם בטוב רואי כתובות פרק ה אות קיב).

טור צ"ד תוספת להערה 175 — ועיין טוב רואי על מסכת כתובות פרק ט אות קל"ה שדן בדברי הגמ' והראשונים.

חלב (בצירה):

טור צ"ח תוספת להערה 3 — ועיין חזון הצמחונות והשלום אפיקים בנגב אות יח, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ב אות ג שביאר את טעם איסור חלב, שהאדם לא יטול את חייו של בעל חיים למטרה שאינה הכרחית, כגון אכילת משמנים.

טור ק"ב תוספת להערה 78 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' מט אות ב שדן האם החידוש הוא בזה שנחשב חלב גם כשהוא נימוח, או שהחידוש בזה שנחשבת אכילה באופן זה.

טור קל"ד לאחר הציון להערה 439 — כל איסור חלב שעל הדקין אין בו כרת, ואפילו לאו אין בו, אלא איסורא בעלמא מדאורייתא [משנה למלך הל' שגגות פ"ג ה"ה. אמנם קונטרס מי ששון רצה לומר שיש בו איסור כרת, אך שו"ת דעת כהן סי' מה ד"ה 'עוד הוסיף' דחאו בשתי ידיים].

שם, תוספת להערה 445 — ובשו"ת דעת כהן סי' מה ד"ה 'ומלשון' וד"ה 'ומפורש' הוכיח מדברי היראים הנ"ל נגד קונטרס מי ששון שרצה לומר שכל החלב שעל הדקין אסור. ועיי"ש אריכות מרובה בכל העניין.

חלב (בקמץ):

שם, תוספת להערה 15 — וביאר הראי"ה קוק באוצרות הראי"ה ח"ג הל' יסודי התורה פ"ב, שההיתר של חלב ודבש בא ללמד שלעיתים מה שנחשב לטמא אצל בעל מעלה קטנה, יעלה ויתקדש ויהיה מותר לאדם גדול.

טור קנ"ה תוספת להערה 19 — ועיין בשו"ת משפט כהן סי' כד ד"ה 'ובזה', שהקשה שכשם שהבשר נותן כוח להתהוות החלב, כך גם הגידים והעצמות נותנים כוח זה, והרי בהם אין איסור אבר מן החי, וזוז"ג מותר. ועיי"ש שיישב זאת.

טור קס"ג תוספת להערה 132 — ועל דרך הדרש ביאר הראי"ה קוק בפנקס יג אות קמה

שהחלב, שהוא מזון התינוקות, מסמל את ציורי האמונה שבאים בקטנות השכל, שהם מועילים לזמן הילדות, אך בגדלות אין להתבסס עליהם אלא על השכל, שהוא כמזון הנצרך לאדם בגדלותו.

טור ק"ע לאחר הציון להערה 266 — החלב, ואף הדבש, נחשבים לתכלית הטוב לענייני הגוף [טוב רואי סוטה פ"ז אות עה], ולכן נשתבחה ארץ ישראל בכינוי "ארץ זבת חלב ודבש" [שמות ג ויעוד. ובטוב רואי שם הוסיף שבגלל החשש שהתחזקות הגוף בארץ ישראל תחליש את השכל, נצטוונו על מצוות תפילין קודם הכניסה לארץ, שמצווה זו מבדילה את השכל מענייני החומר].

חלב של גוי:

טור קצ"ב תוספת להערה 268 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' נב שהאריך בזה ובדין סמעטענא (שמנת) שיוצרה מחלב של נוכרים ונתערבה בהיתר ועשו ממנה חמאה.

חלדה:

טור קצ"ג תוספת להערה 8 — ובאגרות הראי"ה ח"א אגרת קעח כתב ששורשן של הלכות שחיטה וטריפות הוא שהמתת בעלי החיים תהיה מעודנת. והוסיף שם שראוי יותר שהתלמיד החכם יהיה רק ממונה על הלכות אלו, שמטרתו של תלמיד חכם היא לעדן את ההריגה, אך לא להיות השוחט עצמו, שאין מלאכה זו ראויה לתלמיד חכם.

חלה:

טור שכ"ח לאחר הציון להערה 604 להוסיף פסקה — כיוון שחלת חו"ל ראויה לכהן קטן, יש מהאחרונים שהסתפק האם מפרישים אותה מן הרעה על היפה. שהרי בחלת הארץ, כיוון שבזה"ז עומדת לשריפה, התירו להפרישה מן הרעה על היפה, אך חלת חו"ל שראויה לכהן קטן - מסתבר שלא התירו זאת. או שמא לא יהא טפל חמור מן העיקר [ע"פ זבחים מט א], ולכן אם חלת הארץ התירו, כ"ש חלת חו"ל [שו"ת משפט כהן סי' כט].

חלול השם:

טור שמ"ב לאחר הציון להערה 19 — בשעת הגזירה, בעבירה שאם לא ירצה לעשותה יוכל האנס לכפותו, כגון להאכילו בכוח דבר האסור, נחלקו הראשונים האם לא שייך בזה יהרג ואל יעבור כי ממילא יוכלו לכפותו לעבור [נימוקי יוסף סנהדרין פרק ח], או שגם בזה אסור לו לעבור ברצונו, שהרי האיסור בזה אינו המעשה עצמו — שאותו יוכלו לכפותו — אלא חילול השם שבדבר, וחילול השם קיים רק כאשר עובר מרצונו [אורות הרמב"ם הל' יסודי התורה פ"ה ה"ג, נדפס גם באוצרות הראי"ה ח"ג על הרמב"ם שם].

טור שמ"ז לאחר הציון להערה 100 — יש מהאחרונים שכתב, שדעות מגושמות שמביאות

לרעיונות המטמטמים את הלב, וגורמות שבעלי שכל ימאסו בעבודת הבורא – הרי הן בכלל חילול השם חמור [אוצרות הראי"ה מאורות התפילה פרק א סעיף 'עיון תפילה'].

טור ש"נ לאחר הציון להערה 129 – וכן יש מהאחרונים שפסק ששוחט ובודק צריך להחמיר יותר משאר הציבור, גם בדברים המותרים מעיקר הדין, משום חשש חילול השם [שו"ת דעת כהן סי' ו ד"ה 'ומיהו' לגבי גילוח הזקן באופן המותר]. וכן כתב שאין למנות גבאי בית הכנסת אם אשתנו מחללת שבת בפרהסיא, ואפילו אם יש מקום לדון לכף זכות שאינו יכול לכופ אותה, אעפ"כ יש בדבר משום חילול השם [שו"ת אורח משפט או"ח סי' יג ד"ה 'אשר', נדפס גם בטוב רואי נספח ענייני שבת ח"ב אות יז]

טור שנ"א לאחר הציון להערה 152 להוסיף פיסקה – כתבו האחרונים שאין לגבאי של גמ"ח וכד' לשנות את יעוד הקופה, ואפילו למצווה אחרת, בלא דעת אנשי העיר, משום חשש חילול השם, שלא יאמרו ההדיוטות שעושים בשלהם נגד רצונם [שו"ת דעת כהן סי' קלג, ושם פילפל בשאלה אם מותר לעשות כן מדיני צדקה, והוסיף שעכ"פ יש את חשש חילול השם וכנ"ל].

טור שנ"ו לאחר הציון להערה 225 – ויש מהאחרונים שכתב שגם כאשר עניי ישראל מבקשים נדבות ממשלת נוכרים, ראוי לעשות זאת באופן שישמור על כבוד ישראל, ולא כאילו ח"ו אין בכוח קהילותינו לפרנס את עניינו [שו"ת דעת כהן סי' קלב ד"ה 'מ"מ', והעיר שאין זה מעיקר הדין אלא שיש לחוש שמא יש בזה איזה דוגמא לאיסור הנ"ל].

טור שנ"ז לאחר הציון להערה 245 להוסיף פיסקה – חילול השם נחשב "למיגדר מילתא", ולכן בית דין מכים ועונשים עליו שלא מן התורה, וניתן להעניש אף את מי שלא עבר את העבירה בעצמו – בבחינת "לא יומתו אבות על בנים" – אם יש בזה צורך [שו"ת דעת כהן סי' קצג ד"ה 'הנה' וד"ה 'אמנם'].

טור שנ"ט לאחר הציון להערה 282 להוסיף פיסקה – למרות חומרתו של חילול השם, חשש מחילול השם – וכן רצון לקדש את השם – אינם יכולים להתיר שום צד של עבודה-זרה*, ואפילו לא לשעה אחת [שו"ת משפט כהן סי' קמד אות יב].

שם, להוסיף פיסקה – יש מהאחרונים שחידש, שמה שנאמר באיסורים שטעמם משום מראית-העין, שאסרום אפילו בחדרי חדרים, הוא משום חילול השם בדבר שבמראית העין, ומפני חומרת חילול השם גזרו על כך גם בחדרי חדרים ואע"פ שהיא גזירה לגזירה [שו"ת עזרת כהן סי' קה ד"ה 'אמנם'].

טור ש"ס תוספת להערה 291 – ובשו"ת דעת כהן סי' קעה הוסיף שבמקום שרשעים מחללים את השם יש צורך להוסיף קידוש השם, וכדברי הירושלמי קידושין פ"ד ה"א גדול קידוש השם מחילול השם.

חליפין:

טור תק"ע תוספת להערה 25 — וכן במדרש רבה סוף קהלת ובספר החינוך מצווה שלו מפורש שזהו הקניין הראשון שהיו נוהגים בו, וכן כתב בשבת הארץ מבוא אות יג שקניין חליפין הוא הקניין היותר פשוט ומורגל מימי קדם.

חליצה:

טור תרל"ט תוספת להערה 358 — ובשו"ת עזרת כהן סי' קט ד"ה 'ותחילה' האריך להוכיח שכוונת המחבר בשו"ע שם שזו הדעה העיקרית, ושם בד"ה 'והד' שחולק' הסיק להקל כך הלכה למעשה בשעת הדחק.

כרך טז חלל – הציו עבד

חלל, חללה:

*טור ב' לאחר הציון להערה 13 — וכן שבויה שנשבית לבין העכו"ם בכלל זונה [כתובות כב א, רמב"ם הלכות איסורי ביאה פי"ח הי"ז, שו"ע אהע"ז סיז ס"א], ואיסור זה מדרבנן, ולכן הקלו בו בכמה אופנים.

*טור ו' לאחר הציון להערה 71 — ואם יש רגלים לדבר נאמן לכו"ע [תוס' שם ד"ה 'דבא אמר', ע"פ הגמרא בכתובות יד ב].

שם, להוסיף פיסקה — אדם המעיד על עצמו שהוא חלל, י"א שנאמן מטעם הודאת בעל דין [כן הבין את דברי הרב המגיד (הלכות איסורי ביאה פי"ט הכ"ב שכתב 'דלא ליהוי האי דשתיק טפי מעדים'). במצות ראייה אבן העזר סי' ב ס"ד ד"ה 'מה שכתבו הפוסקים'. וכ"כ החלקת מחוקק בסי' ב סק"ז, וכ"כ באבני מילואים שם סק"א. והטעם כתב שם ד"ה 'ובענין' (הובא בטוב ראי כתובות יד ב אות כט), שכמו שממזר נאמן על בנו לומר בני ממזר (קידושין עח ב), ק"ו שנאמן על עצמו. וה"ה בחלל שנאמן לומר על בנו זה בן גרושה ובן חלוצה (ב"ב קכז ב, רמב"ם הל' איסורי ביאה פט"ו הט"ז), וק"ו שנאמן על עצמו, וי"א שאינו נאמן שלא שייך הודאת בע"ד אלא בממונות [כן הבין במצות ראייה שם את דברי התוס' בכתובות יד ב ד"ה 'מסתיה' ע"פ הסבר השטמ"ק בד"ה 'והרא"ש ז"ל כתב'. ואין ק"ו ממה שיכול לפסול בנו, שהרי בממזר פוסל את בנו בודאי ואת עצמו אינו פוסל אלא מספק כמ"ש הרמב"ם שם שהאומר על עצמו שהוא ממזר, אסור בממזרת. ומזה משמע שאינו נאמן כלל על עצמו אלא מדין שוויא אנפשיה חתיכא דאיסורא]. וה"ה בשתיקה שהיא כהודאה [כתובות יד ב ועיין במצות ראייה שם, שאולי בשותק נאמן טפי דהוי כמסל"ת]. ואם אמרו לאדם אשתך נחבשה, ושתיק, אין פוסלים זרעו לכהונה [שר"ת מהר"ם פדוואה סי' יד], אך אין לסמוך על פסק זה [שם]. וי"א שאין לסמוך דווקא במקום שאמרו לו פעמים רבות ושתיק, אך אם אמרו לו פעם אחת ושתיק יש לסמוך ולהכשיר זרעו [שו"ת עזרת כהן סי' צד].

טור ל"א לאחר הציון להערה 438 להוסיף פיסקה — שני עדים המעידים על אשה שנשבתה ושנים מכחישים אותם — נחלקו הראשונים, י"א שהיא בחזקת כשרות, ואינה חללה [רש"י קידושין סו א ד"ה 'סמוך', ועיין בבאר אליהו על חו"מ ח"ב סי' לד ס"ק ס, הובא בטוב ראי קידושין סו א אות קד, שקצת משמע שהוא דעת תוס' בכתובות כב א ד"ה 'תרי', וציון שם למהרש"ל שם שהקשה מתוס' במקום אחר כמצוין בציון הבא. ועיין מהרש"א שם שחילק בין ד"מ לחלל, ולפ"ז אין דעת תוס' כדעה זו], וי"א שתרי ותרי הוא ספק דרבנן, ומדרבנן נחשבת שבויה [תוס' כתובות כו ב ד"ה

'אנן', קידושין סו א ד"ה 'מאי', ב"ב לב א ד"ה 'אנן', רא"ש כתובות פ"ב סי' כא], ו"א שתרי ותרי
הוי ספק דאורייתא, ומדאורייתא נחשבת שבויה [ר"ן בשם 'אחרים' כתובות דף ט א מדפי הר"ף
ד"ה 'עד שלא'], רק שדין שבויה עצמו הוא דרבנן. גם לדעה הראשונה, מ"מ אם לא היה
הדיון עליה, אלא רק על בנה, נחשב חלל, כיוון שלבן אין חזקת כשרות, אלא רק לאמו.

חמי טבריה :

טור מ"ד תוספת להערה 4 — ועיין באגרות הראיה ח"א אג' ריב, שעדיף לטבול בהם
לרפואה, מאשר מעיינות כאלו בחו"ל, שהם ודאי לא פחות טובים, ואולי אף טובים יותר
ממעיינות דרוזניק, קמרן, צחציניק וכיו"ב.

שם, לאחר הציון להערה 6 — והטעם שפטור יש אומרים שהוא מטעם שלא היה כמו
במשכן, שבמשכן בישלו רק באור [כן הבין הגרצ"פ בשאלתו להגרא"ה קוק, השאלה פורסמה
ב'סיני' ס' עמ' רחצ, הובאה בטוב ראי שבת דף מא א אות סח, טוב ראי ע"ז ו א אות יב]. ויש אומרים
שכל מה שכתבה תורה הוא כדרך העולם ברוב, ורוב האנשים מבשלים באש או בתולדתה
[אגרות הראיה ח"א אגרת קמה הובא בטוב ראי שם], ולפ"ז מובנת ההשוואה בבישול בין שבת
לבין קרבן פסח [פסחים מא א].

טור מ"ז לאחר הציון להערה 56 — ואף לאוסרים טבילה בחמים משום גזרת מרחצאות
[שו"ע יו"ד סי' רא סע"ה בשם המרדכי שבועות הל' מקוואות סי' תשנ בשם האו"ז הל' נדה סי' שסו,
הובאו דבריהם בב"י שם], מ"מ בחמי טבריה מותר לטבול, משום שהאוסרים אסרו רק
בהוספת מים שאובין חמים למקוה, או השקת מים חמים שאובין למקוה כשר [שו"ת
דעת כהן סי' קכה, הובא בטוב ראי יומא לא ב אות יז, שכן דעת לשון השו"ע והמרדכי], ומזה למדו
שמותר לחמם את כל המים במקוה [שו"ת דעת כהן שם. והוכיח שכן דעת המרדכי, האו"ז וכן
מוכח מהרמב"ם הל' עבודת יוה"כ פ"ב ה"ד, עיין שם ראיותיו].

חמסן :

טור נ"ב תוספת להערה 3 לאחר המילים 'שנאמר אף בקרקע' — כפי שמוכח בב"ב מח א
שמקשה מ'לקח מסקריקון' שעוסק בקרקע. כן הסביר בבאר אליהו ח"ב (שם), הובאו
דבריו בטוב ראי ב"ק שם אות מט. ועיי"ש שמוכח ששייך גם על מטלטלין, מסנהדרין
כה ב 'כיון דחזו דקא חטפי', ש'חטפי' שייך רק במטלטלין.

טור נ"ה לאחר הציון להערה 42 להוסיף פיסקה — חמסן בשוגג כשר לעדות ולשבועה [באר
אליהו ח"ב סי' לד סכ"ב ס"ק נג, הובא בטוב ראי ב"ק סב א אות נ].

חמץ:

*טור ס"ב לאחד הציון להערה 88 — או שמשמע שלא יאכל אף לכלבים [ירו' פסחים פ"ב ה"א, ואולם מסקנת הגמ' שם שאין להאכילו אפילו לבהמת הפקר].

טור ס"ג תוספת להערה 96 — ועיין טוב ראייה פסחים כב ב (הובא בטוב ראי שם אות צו) שביאר שמה שכתוב 'יאכל' (בנפעל), משום שרוב הנאות אסורות, הואיל וחייב לבערו, ועיין תוס' שם ד"ה 'שאני'.

שם, לאחד הציון להערה 97 — ויש שהבינו שביום ראשון של פסח החמץ אסור בהנאה [ספר רמת שמואל לר' שמואל בן בעז פסחים יא ב, הובא בטוב ראייה שם, ובטוב ראי שם], ונדחו דבריהם [טוב ראייה שם, הובא בטוב ראי שם].

טור ס"ג לאחד הציון להערה 105 — ויש שהתירו מדאורייתא אפ' לבהמתו אם מאכילה גם דברים אחרים שאינם חמץ, כך שלא תמות או תחלה ללא החמץ שאין בזה הנאה, והוא בכלל זה וזה גורם, שאסור רק מדרבנן [ונפ"מ שמותר ע"י מכירה]. אולם עפ"י דברי הירו' הנ"ל יש לאסור שאין להאכיל מדאורייתא חמץ אף לכלבי הפקר, שיש איסור בעצם האכלת החמץ לבהמה [שו"ת אורח משפט סי' קא, הובא בטוב ראי פסחים דף כא. אות צה, אולם מתיר שם ע"י מכירה, כיון שאין זו האכלה בידים].

טור ס"ז תוספת להערה 167 — ועיין בבירור הלכה פסחים ה א ציון א (הובא בטוב ראי שם אות כד), שהפנה לכס"מ הל' ע"ז פי"ב הי"ד שכתב גבי לאו ד'לא תתגודדו' — 'דהכא עיקר הלאו ידענו שהוא שלא נגדד עצמנו אלא שרבה הכתוב גם שלא להעשות אגודות אגודות אבל דלא תאכלו על הדם עיקר הלאו לא נודע איזהו ולהכי הוי לאו שבכללות', ונראה שה"ה שאין לוקין על הלאו לא תעשו אגודות. וה"ה הכא דעיקר הלאו הוא על השחיטה, ואין לוקין על מה שרבה הכתוב שלא יהיה חמץ ברשותו. ועיין שו"ת משפט כהן סי' קלה עמ' רפד, שבאר דבכה"ג אין לוקין משום דהוי כח"ש שאסור מה"ת אך אין לוקין עליו.

טור ע"ב תוספת להערה 231 — ויש מי שכתב שהברייתא דיברה אף בפסח עצמו שאסור. עיין כס"מ הלכות חגיגה פ"ב הי"ג בשם מהר"י קורקוס, ולא כלח"מ שם. ועיין בירור הלכה פסחים שם ציון ב-ג, הובא בטוב ראי שם אות צ.

טור ע"ד תוספת להערה 267 — ועיין שו"ת אורח משפט סי' קכא, הובא בטוב ראי פסחים מח ב אות קנח, שמסביר את דברי הרא"ש בעבר שיעור מיל, רק שלא החמיץ משום עסק, או בהכסיפו פניו, ולא אוסר אלא אם הייתה שהיה, ובאופן כזה אוסרת אפ' שהיה של רגע אחד. או שדיבר במקום חום מרובה.

טור פ' לאחד הציון להערה 350 — י"א שגם בזה מספיקים הסימנים לומר שהחמיץ [שו"ת

משיב דבר ח"א סי' כח], וי"א שדווקא אם יש בזה טעם חמץ, ואם אין בזה טעם חמץ הרי הוא ספק [שו"ת אורח משפט סי' קז, הובא בטוב ראי פסחים לג ב אות קכה].

טור ק"ה לאחר הציון להערה 701 — ובשמן קטניות שלא לתתו את הזרעונים במים, מותר אף באכילה [שו"ת אורח משפט סי' קח-קיד], ויש אוסרים [שו"ת אורח משפט שם, ומשמע שבד"צ חסידים ירושלים אסר].

חמץ נוקשה:

טור ק"ט תוספת להערה 30 — ועיין ברור הלכה פסחים ז א ציון א (הובא בטוב ראי שם אות מג), שהסתפק בדעת רש"י, וכתב שלדעת רש"י אינו משום חמץ נוקשה, אלא שהם קשים ואינם נוחים להחמץ, ומ"מ סבר שהוא כחמץ גמור, אף שהוא ספק אם החמיצו. והעיר שם שהוא שלא כירוש' שם שמשמע שהם חמץ נוקשה שאינם ראויים למאכל. ועיין טוב ראי קידושין נח א אות צ.

טור קי"ג תוספת להערה 84 לאחר המילים 'ד"ה מאי' — ועיין טוב ראי פסחים כג ב (הובא בטוב ראי שם אות צז) בביאור דברי התוס'.

שם, תוספת להערה 85 — ועיין טוב ראי פסחים כג ב (הובא בטוב ראי שם אות צז) שהוכיח כן מגמרא שם.

שם, לאחר הציון להערה 89 — ויש שהסבירו בראשונים שכוונתם רק לרווחא דמלתא, אך להלכה גם בפסח אסור חמץ נוקשה מדרבנן בלבד [ברור הלכה פסחים ז א ציון א (הובא בטוב ראי שם אות מג), וכתב כן משום דמשמע בירוש' פסחים פ"א ה"ד, שאף בפסח עצמו אסור חמץ נוקשה מדרבנן].

טור קי"ד לאחר הציון להערה 97 — י"א שאף לדעת ר' מאיר שסובר שחמץ נוקשה דאורייתא, חיטי קורדנייתא אסורות מדרבנן משום שאינן ראויות לאכילה כלל, ואם אוכלם — אין זה כדרך אכילתם [ברור הלכה פסחים ז א ציון א, הובא בטוב ראי שם אות מג].

חמץ שעבר עליו הפסח:

טור קי"ט תוספת להערה 23 — משפט כהן סי' קלב (הובא בטוב ראי פסחים כט א אות קיג).

שם, תוספת להערה 24 — משפט כהן שם (הובא בטוב ראי שם).

טור קכ"ז לאחר הציון להערה 126א להוסיף פיסקה — אע"ג שאסור לקנות חמץ לאינו יהודי בפסח, אפילו במעותיו של אינו יהודי [רמ"א סי' תנ ס"ו בשם הריב"ש], מ"מ כיון שלא עבר בב"י אינו נאסר לאחר הפסח [שו"ת אורח משפט סי' פו].

טור קל"ב לאחר הציון להערה 188 — ויש שהתירו [שו"ת עונג יו"ט סי' כה, כיון שאינו דבר הגורם לממון, רק שאם יאבד יפסיד הישראל ממון אחר שהוא החוב, שלא אומרים דבר הגורם לממון כממון אלא אם צריך לשלם מביתו. ועיין בשו"ת אורח משפט סי' פד, הובא בטוב ראי פסחים דף ל ב אות קיח שדחה דבריו].

טור קל"ח תוספת להערה 256 — ועיין בירור הלכה פסחים ז א ציון ד, ה, הובא בטוב ראי פסחים שם אות מו, שהביא מהגמרא שם לגבי הפת שעייפשה ואין ידוע אם היא חמץ או מצה. שר' חננאל פרש שמדובר בחמץ שעבר עליו הפסח, וסבר שמשום שהוא דרבנן כר"ש, הולכים בתר בתרא, ומותר, ואין הולכים בתר רובא, ואסור. והוכיח שם שדעת רש"י כר"ח. אך לפי רש"י נראה, שאף בפסח אם לא עיפשה מותרת, כיון שהולכים אחר בדיקה, וממילא אין כאן ספק כלל. אך אם עיפשה ישנה ריעותא בבדיקה, ומועיל רק לאחר הפסח, משום ספק דרבנן. אמנם הר"ף והרמב"ם שהשמיטו סוגיא זו משמע שאינם מפרשים כר"ח, אלא שמדובר בפסח עצמו.

חמר מדינה :

טור קמ"ג לאחר הציון להערה 63 — במשקה שהוא ספק חמר מדינה עדיף שלא יאחז הכוס בזמן הברכה, אלא תהיה מונחת לפניו [אורח משפט סי' מא. הובא בטוב ראי ברכות כג ב אות קפו. משום שאם אינו חמר מדינה, הרי אוחז בידו דבר שלא לשם מצוה ואין לעשות כן כמבואר בברכות כג ב 'לא יאחז אדם תפילין בידו וספר תורה בזרועו ויתפלל', וכן נפסק ברמב"ם בהלכות תפילה פ"ה ה"ה ובשו"ע או"ח סי' צו ס"א. אמנם במג"א סי' קפב סק"ב משמע שלא כדבריו, שאוחז הכוס אף כשמברך ביחיד, ואף שהוא ספק].

חמשה עשר בשבט :

טור קנ"ז לאחר הציון להערה 61 להוסיף פיסקה — הנוטע בערב שביעית לאחר חמשה עשר באב, אע"פ שיש לעקור את הנטיעה [רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ג הי"א], מ"מ אם לא עקר פירותיה מותרים [רמב"ם שם]. ומ"מ אינם מותרים בתחילת שנה שלישית של שמיטה כדין סתם פירות ערלה, משום שנראה כנטע בשביעית [שבת הארץ שם, וטעמו שלהרבה ראשונים טעם איסור נטיעה בזה"ז שאין דין תוספת שביעית, הוא משום כך. כן כתבו הרמב"ם שם והרמב"ן ר"ה ט ב]. וגם בזה נחלקו הראשונים אם מותרים בר"ה של שנה רביעית או בחמשה עשר בשבט של שנה רביעית [שבת הארץ שם, וטעמו שהוא מאותו טעם שהרי אין כאן סברת מתוך שהקלת בתחילתה החמרת בסופה, וכן אינו נראה שנטעה בשביעית].

טור קנ"ט תוספת להערה 80 — וכ"כ בשו"ת משפט כהן סי' סו, שהחמיר במכירת הקרקעות בשביעית לנכרי עד ט"ו בשבט של שנה שמינית, מפני הפירות הנחנטים עד הזמן הנ"ל. ועיין שבת הארץ פ"ד ה"ט והי"ג.

טור קס"א לאחד הציון להערה 107 — ויש שנהגו לטייל ולנטוע עצי פרי להרבות את ישוב ארץ ישראל [אגרות ראייה ח"ד אגרת א'רה. וכתב שם שהוא מנהג 'כשר ויפה'. ועיי"ש שאף שהקל בהפקעה ע"י מכירה, מ"מ לצורך מנהג זה לא הקל, כיון שאינו מוכרח לשאלת קיום ישוב. ועיין עוד באגרות ראייה ח"ב אגרת תג שכתב 'שע"פ המנהג יש בו איזה רושם של יום חגיגה של התעוררות לתחיה ישובית באה"ק'].

חנוך:

טור קס"ב תוספת להערה 4 — ועיין אגרות ראייה ח"א אג' קע שכתב שעיקר מטרת החינוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתקנת, לעשותו טוב וישר לפני ה' ואדם.

שם, תוספת להערה 20 — ובשו"ת אורח משפט או"ח סי' י הבין שכן סבר גם המרדכי.

טור קס"ג תוספת להערה 25 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' ע (הובא בטוב ראי ברכות דף מח א אות רמז) שלפי דעה זו ניתן לסמוך על הקטן בעניינים מסוימים כיון שמחויב בדבר.

שם, לאחד הציון להערה 27 — יש מי שכתב שאף לדעה הראשונה, מ"מ את אביו יכול להוציא, שכיון שחיבו חכמים את אביו בחינוכו, נחשב בר חיוב כלפיו, אך כלפי אחרים שאינם מצווים אף להפרישו אינו נחשב בר חיוב כלל [טוב ראי ברכות טו א, הובא בטוב ראי שם אות קנו].

טור קס"ה לאחד הציון להערה 45 להוסיף פיסקה — הסתפקו האחרונים אם ישנו דין 'אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברו' [שבת ד א] באדם המצווה בחינוך, או שכיון שחיוב החינוך מוטל עליו, אומרים לו לחטוא [חבש פאר פי"ד עמ' לא, הובא בטוב ראי שבת ד א אות ד].

טור קס"ז לאחד הציון להערה 82 — וי"א שעל כל אדם ישנו חיוב לחנך אם יעמוד הקטן באיסור כל ימיו [חבש פאר פי"ד עמ' לא].

טור קס"ח תוספת להערה 102 — ובמדות ראי"ה אמונה ס"א כתב, שהחינוך הפשוט מתחיל משבא הילד לכלל איזו הכרה, והחינוך המדעי מתחיל משיצא לאויר העולם, והאמוני מתחילת היצירה. ועיין מצוות ראייה או"ח סי' ב ס"ו, הובא בטוב ראי שבת קנו ב אות קנז, טוב ראי קידושין לא א אות מח, אם שייך לחנך קודם שיש לקטן דעה.

חנוך בית:

טור ר"א תוספת להערה 12 — וכן משמע בזוהר ח"ג דף נ א' ששייך רק בא"י.

שם, לאחד הציון להערה 12 — ויש שהסתפקו בדבר [אגרות ראייה ח"ב אג' שמו].

חנוך כלי המקדש:

טור ר"ה לאחר הציון להערה 55 — ולדעה שמדליקים אף ביום [רמב"ם הלכות תמידים ומוספים פ"ג הי"ב], ניתן להדליק ביום אף ללא חינוך, שהחינוך הוא רק למצוה אך לא לעיכוב [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קמג, הובא בטוב ראי שבת כא ב אות מב].

טור ר"ו תוספת להערה 58 — שו"ת אורח משפט סי' קמג.

חנטה:

טור רט"ז תוספת להערה 10 — במקום: 'שו"ת משפט כהן לראי"ה קוק סי' ג, שכן יש לפסוק במקום הפסד גדול. ועיי"ש שכ' שהוא יותר קרוב לפרי בהגמרו' יש לכתוב — אגרות ראי"ה ח"ב אג' תכג שאין הוא ציצי הפריחה, ויש לעשות שאלת חכם בכל פרי האם החנטה קודם חמשה עשר בשבט או לאחריו. אגרת זו יועדה להגרי"מ טוקצ'נסקי, בשביל סידור 'לוח לארץ ישראל', שסודר על ידו. וכן הובא תוכן אגרת זו בלוח הנ"ל ביום חמשה עשר בשבט. ועיין עוד בשו"ת משפט כהן סי' ג, ששם כתב שרק במקום הפסד גדול סומכים לענין ערלה, שהציצים אינם החנטה אלא קרוב לפרי, ואין להפסיד הפרי בשנתו הרביעית ע"י ציצים אלו (ומשמע שסתמא דינא ללא הפסד גדול, שהציצים הינם חנטה). ועיי"ש שכ' שהוא יותר קרוב לפרי בהגמרו. וכתב שם עוד שאין די בכתיבה אלא צריך ראי"ה להכריע בשקדים מתי היא חנטתם (וכן כתב לו במכתבו הראשון אליו שישלח לו שריגים למען יוכל להבחין במראית עין, אגרות ראי"ה ח"א אג' קפו).

טור ר"כ תוספת להערה 75 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' כד אות א, עמ' לט שגם מה שגדל אחר החנטה, נחשב כגדל בזמן החנטה. ולכן אין לראות במה שגדל אחר החנטה שלא בשנת ערלה (אחר ט"ו בשבט או אחר ר"ה), כגידולי היתר על הערלה. אמנם זו דעת הירושלמי, אבל מהבבלי ומהרמב"ם לא משמע כן.

טור רכ"ב תוספת להערה 95 — וכן כתב ה'משנה אחרונה' שביעית פ"ה מ"א בדעת הרמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ד הט"ז. אולם משבת הארץ שם נראה שסובר שהרמב"ם פוסק כאבטולמוס, ועיין לקמן הערה 99א.

שם, לאחר הציון להערה 99 — וי"א שלכו"ע בבנות שוח אין נוהג דין ביעור מעשרות, כיון שלקיסטן אחר שביעית [שה'משנה אחרונה' שביעית פ"ה מ"א דייק ברמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"ד הט"ז שאין בעור לבנות שוח, והוא הסביר זאת ע"פ ר"ש שאין ביעור לנלקט בשמינית. אולם בשבת הארץ שם נתן טעם אחר, שדרכן להתאחר באילן שלש שנים מחנטתן עד גידולן, והם גדלות כל שנה, נמצא שלעולם אינן כלות מן האילן, ול"ש לומר שכלה לחיה בשדה. ורק מטעם זה אין להן ביעור. אולם לשאר מינין הנלקטים בשמינית משמע שיש ביעור כאבטולמוס].

טור רל"ח לאחר הציון להערה 329 להוסיף פיסקה — י"א דבפירות הדר, הדומים לאתרוג

בכך שגדלים על כל מים (מי גשמים ומי השקיה) כגון תפוזים ולימונים, אין לנהוג כאתרוג, אלא כאילן רגיל. והטעם ששונים מאתרוג, שאתרוג ממשיך לגדול מכל מים, ופירות ההדר אינן גדלים בשעה שהגיעו לגדלם הרגיל. ועוד שאתרוג חונט כל השנה, משא"כ מינים אלו שאין חונטים אלא בזמן מסוים [שבת הארץ קונטרס אחרון אות יח, הובא בטוב ראי ר"ה יד ב אות טז, וכן הובא בספר השמיטה פ"א אות ד]. ויש שהסתפקו בדבר [ספר השמיטה שם הביא את דברי הגר"ש סלנט שהסתפק בכך. ועיין חז"א שביעית סי' ז סקט"ז, ובסי' כא סקט"ז. ובשו"ת משפט כהן סי' נא אות ב פסק הלכה למעשה, לחשוש לשניהם, ובמקום שיש ספק כגון שאין יודעים אם של שנה שניה או שלישית, יש להפריש מעשר שני, לפדות, ואח"כ להתנות שאם הוא שנת מעשר עני, יהיו הפירות מעשר עני].

חנכה:

טור ר"מ לאחר הציון להערה 15 — ויש מן האחרונים שכתב שלדעת הסוברים שמצות הדלקת-הנרות במקדש היא אף ביום, התחילו אז להדליק ביום כ"ד, אלא שהיתה כמות שמספיקה רק ליום, ונעשה נס והספיק אף ללילה של כ"ה, ואם כן עם תחילת ליל כ"ה היה ניכר הנס [שו"ת אורח משפט או"ח סי' קמג ב].

טור רמ"א לאחר הציון להערה 21 — וי"א שהוא כדי שלא יעשו מנורה בת שבעה קנים [מצוות ראייה סי' תרע ס"א, הובא בטוב ראי שבת כא ב אות מא, מאמרי ראייה ח"ב עמ' 478]. וי"א שהנס שלא שלטה עין היוונים בפך השמן [שם]. ועיין שמועות ראייה, מאמר בענייני חנוכה עמ' קיא].

טור רמ"ה לאחר הציון להערה 68 — אמנם במנורה עצמה לא נעשה נס של הידור, שכן נעשתה משפודים של ברזל [ר"ה כד ב, ע"ז מג א] ולא משל זהב [אגרות הראי"ה ח"ג אג' תשצז, הובא בטוב ראי שבת כא א אות ל א והטעם הוא שנס חנוכה נעשה להראות את כח הרוחניות בעם ישראל, שהוא מקיים את החמירות, אך אינו תלוי בה]. וי"א שלא היה צריך כלל שמן זית, שבדיעבד כשרים כל השמנים [אגרות הראי"ה שם, הובא בטוב ראי שם].

טור רמ"ו תוספת להערה 84 — אמנם, באגרות הראי"ה ח"ג אג' תשצז העיר על כך, שזהו רק בנס שנעשה ע"י נביא, אבל בנס הנעשה ע"י הקב"ה היד ה' תקצר לחדש יש מאין. והסביר שם שאם נעשה יש מאין, הרי הוא שמן נס ולא שמן זית, וכמ"ש בהערה הבאה.

שם, תוספת להערה 85 לאחר המילים 'ששמן הנס של אלישע היה פטור ממעשרות' — ועיין אגרות הראי"ה שם, שהוכיח מרש"י במנחות סט ב ששמן שנעשה בנס פסול למנורה, כמו חיטין שנעשו בנס שפסולות למנחות שא"צ למעטן מפסוק.

טור רנ"ג לאחר הציון להערה 201 — מה שתקנו דווקא בחנוכה מהדרים ומהדרים מן המהדרים, היינו שלא יטעו בו שהוא מדאורייתא [מצוות ראייה או"ח סי' תרפח אות א, הובא

בטוב ראי מגילה ב ב אות ז עמ' קלה]. ועוד שאז היתה התגברות שהקודש יתפשט גם בחול ע"י כתיבת שם שמים בשטרות [ר"ה יח ב, מאמרי ראייה עמ' 259].

טור רנ"ח תוספת להערה 256 — שו"ת משפט כהן סי' צה, הובא בטוב ראי שבת כא: אות לה.

טור רצ"ט תוספת להערה 847 — עיין שמועות ראייה דרוש לפרשת וישב עמ' סא, שהטעם לעשרים אמה הוא, שהנס שהוא למעלה מהטבע צריך להראות בתוך הטבע. ובזה הדמיון לעשרים אמה בבורו של יוסף (שבת כב ב) שגם שם הורד יוסף למצרים בשביל להוריד את יעקב, להראות את כח ה' בטבע, ששכינה ירדה עמו למצרים.

טור ש' לאחד הציון להערה 861 — וכתבו האחרונים שאם הדליק מעל עשרים אמה באופן המסופק, יחזור וידליק ללא ברכה [על מנת לחשוש לדעת הר"י הלוי. מצוות ראייה או"ח תרעו ס"ו, הובא בטוב ראי שבת כב א אות מד].

טור ש"ז לאחד הציון להערה 971 — ודווקא יהודים [מצוות ראייה או"ח תרפא ס"ב, הובא בטוב ראי שבת כא ב אות לד], וי"א דאף נכרים [ספר 'פנס שלמה' לרש"ז פינס ח"ג עמ' כג, ע"פ רש"י שבת כא ב].

טור ש"ח לאחד הציון להערה 978 — ויש שכתבו שבמוצ"ש הזמן מאוחר יותר [מצוות ראייה או"ח תרפא ס"ב, הובא בטוב ראי שבת כא ב אות לד].

טור ש"כ תוספת להערה 182 — ועיין במצוות ראייה או"ח תרפא ס"ב, הובא בטוב ראי שבת כא ב אות לד, שתמה על הראב"ד, שהרי אין נאותים מנר חנוכה, וא"א לברך עליו 'בורא מאורי האש'. ועיי"ש בתרוצו.

טור שכ"ו לאחד הציון להערה 263 — וי"א דשאר שמנים עדיפים מחלב ושעווה וכיו"ב, ששאר שמנים כשרים בדיעבד במקדש, וחלב ושעווה אינם כשרים כלל במקדש [טוב ראייה שבת כא, הובא בטוב ראי שם אות כט].

טור של"א תוספת להערה 344 — ועיין עוד בענין שמן שרפה בשו"ת אורח משפט או"ח סי' קמג-קמד, הובא בטוב ראי שבת כא א אות לג, טוב ראי שם אות לא, טוב ראי שם כד ב אות נג, נד, טוב ראי קידושין ב א אות ו.

טור שנ"ד תוספת להערה 695 — שו"ת משפט כהן סי' צה, הובא בטוב ראי שבת כב א אות נב.

טור שס"ז תוספת להערה 924 — וכדעה זו פסק במצוות ראייה סי' תרע ס"ב. ועיין שמועות ראייה דרוש לחנוכה עמ' קי.

חנפה:

טור שע"ז לאחד הציון להערה 35 — וכן אשה האומרת את דעת בעלה בדעות כלליות, ואינה חושבת כן [אגרות הראי"ה ח"ד אג' א'כד עמ' נא, הובא במאמרי הראי"ה עמ' 192].

טור שע"ח לאחד הציון להערה 50 להוסיף פיסקה — טוב לגבות מתחלת השנה קופה לשכר הדיינים, שיהא מוכן להם כדי שלא יצטרכו להחניף או להחזיק טובה לשום אדם [רמ"א חו"מ סי' ט ס"ג בשם הטור. והגר"א בסק"ז הביא מקורו מכתובות קה ב' מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה אם דומה דיין למלך שאינו צריך לכלום - יעמיד ארץ, ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות - יהרסנה'. ועיין באר אליהו שם, הובא בטוב ראי כתובות שם אות קסב, שהסביר שאע"פ שמלך גובה את שכרו מהציבור, מ"מ אינו צריך להחניף כיון שאימתו מוטלת, כך גם דיינים אם שחרם מובטח א"צ להחניף, ולכן פסק הרמ"א שיגבו בתחילת השנה ולא בסופה כאפשרות שנתן בשו"ע].

שם, להוסיף פיסקה — חנופה אסורה אף במקרה של מראית עין בלבד [טוב ראי עירובין פו א אות ל, פנקסי ראייה ח"ג פנקס לה אות ה].

טור שע"ט לאחד הציון להערה 57 — וי"א שבמקום שאינו סכנה אך שאימתו מוטלת עליו מותר [טוב ראייה ברכות יג ב, הובא בטוב ראי שם אות קלד בשם הרשב"א].

חנק:

טור שפ"ב לאחד הציון להערה 31 — וי"א שאף תליה הוא משום חנק [תוס' סוטה ח ב ד"ה מ', ועיי"ש שהקשה מדוע לא התחייב בסקילה כשבא על נערה המאורסה, ועיין טוב ראייה שם, הובא בטוב ראי שם אות כב, מה שתירץ].

חסיד:

טור שפ"ו לאחד הציון להערה 19 — והם מגינים על הדור כולו [אדר היקר סימן ה, הובא בטוב ראי ב"ב טו ב אות ל, עין איה שבת פט א אות קט]. וי"א שחסידות אינה קרויה על שם המעשים אלא היא מדה הקנויה בנפש [טוב ראייה ברכות ד א, הובא בטוב ראי שם אות טו].

שם, לאחד הציון להערה 19 להוסיף פיסקה — הסיבה שהתורה לא קבעה את החסידות כחובה היא שתכלית התורה היא שתקבע ההערה השכלית בנדבה ולא בכפיה [אגרות הראי"ה ח"א אג' פט עמ' ק, הובא בטוב ראי ב"ק לה. אות לד]. ולכן לא יכוף אדם אחרים לנהוג במדת חסידות אף אם הוא עצמו נוהג כן [טוב ראייה סוטה כב, הובא בטוב ראי שם אות נו].

טור שפ"ט לאחד הציון להערה 70 — וכן עליה במדרגות החסידות שלא בהדרגה יכולה להביא לנפילה [אורות הקדש ח"ג שער שני סדר שני אות לה, עין איה שבת כב. אות טו].

שם, לאחד הציון להערה 78 — בכלל זה גם המסגף עצמו בעינויים שאינו יכול לעמוד בהם, ומונעים את האדם מעבודת ה' [אגרות הראי"ה ח"א אג' עג]. וכן הנושא בעול הציבור

שאינו יכול לנהוג בחסידות, מפני עול הציבור שעליו [אוצרות ראייה ח"ב עמ' 199, הובא בטוב ראי הוריות י א אות ד].

*שם, לאחר הציון להערה 78 להוסיף פיסקה — הכלל של 'אין אדם משים עצמו רשע' (כתובות יח ב) נאמר גם על מדת חסידות [שיטמ"ק שם].

שם, להוסיף פיסקה — הנהגות של חסידות שנתפשטו בכל ישראל הרי הן כתקנה דרבנן ויצאו מכלל מידת חסידות [אגרות הראי"ה ח"א אג' מב עמ' מא, הובא בטוב ראי שבת קיח א אות קכא].

שם, להוסיף פיסקה — אדם שרבו מורה לו מידות חסידות, ואינו יכול לקיימן, עדיף שלא ישמע כלל ויהיה בגדר שוגג, מאשר שישמע ולא יקיימן [טוב ראייה ברכות ח א, הובא בטוב ראי שם אות מה].

שם, להוסיף פיסקה — לעתיד לבוא מדת החסידות תצא מרשות היחיד לרשות הרבים, ותהיה נחלת כל עם ישראל [אגרות הראי"ה ח"א אג' פט עמ' צז].

חסימה:

טור שצ"א לאחר הציון להערה 23 — וי"א שהאיסור הוא בחסימה ולא בדישה [שו"ת אורח משפט סי' מג עמ' נח עיין שם ראיותיו].

טור ת"ד תוספת להערה 242 — ובפנ"י (שו"ת פנ"י יר"ד סי' ג) הקשה לר"ת שסובר שיש שליחות לנכרי לחומרא (ב"מ עא א תוד"ה 'בשלמא'), א"כ הוא הדין כאן. ועיין באגרות הראי"ה ח"ד אג' א'רעז מה שתרץ בזה.

חסרות ויתרות:

טור ת"י לאחר הציון להערה 10 — וי"א שכל אות שאינה נשמעת, כגון ש' של יששכר [שו"ת דעת כהן סי' קע עמ' שטז].

שם — י"א שעכ"פ ישנו רוב אותיות כשרות [גינת ורדים או"ח כלל ב סי' ו], ויש חולקים בזה, שכיון שאין בקיאי, מי אמר שהרוב נכתב כדינו [שו"ת דעת כהן סי' קסו עמ' שו, הובא בטוב ראי קידושין ל א אות מג].

טור תט"ו תוספת להערה 80 — וכן הכריע בשו"ת דעת כהן סי' קסה עמ' שה, לענין גרירת שם, שכתוב ככשר, רק שיש בו בעיה שנכתב ע"י חק תוכות דהואיל ואין אנו יודעים בודאות שהספר כשר משום חסרות ויתרות, א"כ אין לגרור את השם, שמצד חומש הוא כשר, ומצד ס"ת כשר אין ספק שהכשרת הספר מוציא מידי ודאי גרירת השם.

שם, לאחר הציון להערה 81 — או במקום שיש לנו מסורת מדויקת כגון בשם יששכר שנכתב בשני ש' [שו"ת דעת כהן סי' קע עמ' שטז].

שם, לאחר הציון להערה 84 — ולפי טעם זה אם ישנו שינוי משמעות על ידי החסר או היתר, מוציאים ס"ת אחר כיון שברוב המקומות של חסרות ויתרות אין שינוי משמעות, א"כ ל"ש לומר שקרוב לודאי שתימצא בספר עוד טעות של שינוי משמעות, אך לטעם הראשון שאין אנו יודעים אם כאן ישנה טעות, הרי שאין סבה להוציא ספר אחר [שו"ת דעת כהן שם, וכן הכריע שם לפי טעם זה].

שם, לאחר הציון להערה 91 — ובספר בכל אלו עדיף שלא להוציא ספר אחר, שאין זה כבוד התורה, ובדיעבד מברכים על ס"ת פסול [שו"ת דעת כהן סי' קע עמ' שיז].

טור תי"ז תוספת להערה 107 — שו"ת דעת כהן סי' קעד עמ' שכא, הובא בטוב ראי מגילה כו ב אות נג עמ' רלא.

חיצויות:

טור תע"ז לאחר הציון להערה 6 — וההבדל הרוחני ששופר מסמל את התשובה על ההתרשלות התמידית במצוות, וההנהגה הטבעית, וע"כ הוא נוהג גם במדינה, והחיצויות מסמלות תשובה על עניינים כנגד פרצות זמניות, ולכן נוהגות רק במקדש [טוב ראי ר"ה טז א אות כב, מאמרי ראי"ה עמ' 146 הובא בטוב ראי שם כו ב אות נב]. כמו כן החיצויות מסמלות את הערך של 'מקרא העדה' ו'מסע המחנות' – התאחדות בכוחות ומסע מחיל אל חיל לקודש [מאמרי הראיה עמ' 239]. ומחבר את קול התורה עם קול השופר של הגאולה [שמנה קבצים ח"ב קובץ ח סעיף קנז עמ' תמו].

חצות:

טור תק"א תוספת להערה 12 — אמנם, המג"א כתב (סי' א סק"ד, סי' קלג סק"ד) שמדובר בשעות קבועות. ובארצות החיים שם סק"ג השיג עליו, ובמצות ראייה או"ח סי' א ס"ב הובא בטוב ראי ברכות ג א אות י השיב על דבריו.

טור תק"ט לאחר הציון להערה 114 — ויש שהתירו להקטיר כל הלילה [רש"י ברכות ב א כתב שלא גזרו חכמים בהקטר חלבים ואברים. ובטוב ראייה ברכות ב א הובא בטוב ראי שם אות ג כתב שרש"י סובר בזה כט"ז שכתב (ח"מ סי' ב) שבדבר המפורש במקרא אין כח ביד חכמים לגזור בזה, וכאן מפורש (ויקרא ו ב) 'על מקדה על המזבח כל הלילה'. וכ"כ בטוב ראייה שם ט א הובא בטוב ראי שם אות נט, ושם הוסיף שלכן בנאכלים גזרו ששם אינו מפורש שמתר לאכול כל הלילה אלא רק שאין לאכול בבקר (ויקרא ז טו) 'לא ישאירו ממנו עד בקר'].

שם, תוספת להערה 114 — ועיין בזה בטוב ראי ברכות ב א הובא בטוב ראי שם אות ג.

חציו דבר:

טור תקי"ז תוספת להערה 72א — אגרות הראי"ה ח"ד אג' א'רסא, הובא בטוב ראי ב"ב נו ב אות עו.

טור תקכ"ב תוספת להערה 127 — ועיין אגרות הראי"ה ח"ד אג' א'רסא, הובא בטוב ראי ב"ב נו ב אות עו, טוב ראי ב"ק ע ב אות נג, ועיין באר אליהו סי' ל סקל"ב, הובא בטוב ראי ב"ב שם, טוב ראי ב"ק שם.

חציו שיעור:

טור ת"ר לאחר הציון להערה 101 להוסיף פיסקה — אינו נחשב מומר אם עבר במזיד על חציו שיעור [משפט כהן סי' קב עמ' רמא].

טור תרכ"ח לאחר הציון להערה 439 להוסיף פיסקה — יש שכתבו שאע"פ שאין טומאה בפחות מכשיעור, מ"מ אם נטמאו שני חצאי שיעורים ונתחברו אח"כ טמאים [מל"מ הל' טומאת אוכלין פ"ד ה"א, ועיין מצוות ראי'ה או"ח סי' קנח עמ' נח].

טור תרמ"ה לאחר הציון להערה 647 להוסיף פיסקה — למ"ד ביאה במקצת לא שמה ביאה, אין בזה גם חציו שיעור, שלא ניתן לצרפם [זבחי ראי'ה חולין ב ה ד"ה 'ויש להעיר', ע"פ דברי השאגת אריה סי' פא שבבל יראה ל"ש חציו שיעור, שלא חזי לאצטרופי. ועיין מל"מ הל' ביאת מקדש פ"ג הי"ט].

טור תר"ט לאחר הציון להערה 830 — ויש שכתבו שיש קצת מצוה [כן משמע בריטב"א יומא לט א ד"ה 'וכל כהן', הובא בשע"ת סי' תפב סק"א, עץ הדר סע' טז עמ' מא, ועיין חבש פאר כליל תפארת עמ' מה, שאין לברך על מצוה זו גם לדעת הריטב"א].

חציו עבד וחציו בן חורין:

טור תשי"א תוספת להערה 583 — ועיין מצוות ראי'ה או"ח סי' תרפט, הובא בטוב ראי מגילה ד א אות טז שטעם זה אינו שייך לסוברים שהטעם שלא מוציא אחרים משום שאינו חייב בקריאת המגילה אלא בשמיעתה, שלפי טעם זה גם אין צד עבדות שבו מוציא צד חירות.

טור תשכ"א תוספת להערה 720 — ועיין חבש פאר פ"ט עמ' כג (הובא בטוב ראי שבת ד א אות ה) שאם לא היה מצווה רבה לא היו כופים, אע"ג שלתרוץ תוס' בכל מקום שלא נעשית עדיין העבירה אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, מ"מ כיון שעובר רק בשב ואל תעשה, לא חמור מנעשה כבר המעשה.

כרך יז

חציצה – חשד, מראית עין

חציצה :

טור ד' לאחר הציון להערה 57 — אמנם בגר, נחשב לגר (לחומרא) אם היו עליו חציצות דרבנן כגון מיעוט המקפיד או רובו שאינו מקפיד [שו"ת דעת כהן סימן קנג]. אמנם לענין אם קדש אשה בקידושין דרבנן [כגון קידושי מומר למהרשד"ם בשו"ת שלו אהע"ז סי' י], ולדעת הראשונים דבזה"ז הגיור הוא מדרבנן דכל מה שאמרו 'שליחותיהו קעבדינן' היינו מדרבנן [שו"ת דעת כהן שם בתוס' גיטין פח ב ד"ה 'במילתא דשכיחא' שכתב 'ומה שאנו מקבלים גרים אע"ג דגר צריך ג' מומחין כדאמרי' בהחולץ (יבמות מו ב) משפט כתוב ביה אורי"י דעבדינן שליחותיהו דחשיב כשכיחא, וחוששים משום נעילת דלת, וכן דעת הטור חו"מ סי' א שכתב 'לפיכך אין הדיינין מן התורה אלא דשליחותיהו דקמאי עבדינן'], לא הוי גר כלל, דהם אמרו והם אמרו, ואתי דרבנן ודחה דרבנן [דעת כהן שם, הודפס גם בטוב ראי קידושין סב ב אות צט].

טור ק"ד לאחר הציון להערה 541 — וי"א שכל זה הוא חומרא כיון שיכולה לחזור ולטבול [ס"ט סי' קצט ועיין זבחי ראייה חולין י א ד"ה 'ובעיקר הדבר', שכל דין זה הוא מדרבנן, שלא יתכן שהיתה חציצה על רוב גופו ולא ראה, וא"כ מעיקר הדין הוא ספק דרבנן, ולקולא, רק שהחמירו כיון שיכולה לטבול פעם נוספת].

טור ק"ה לאחר הציון להערה 555 — וי"א שכל היתר זה הוא דווקא באומרת ברי לי שלא היתה עלי חציצה קודם לכן, ואם הרחיקה טבילתה לא יועיל שתאמר ברי לי [זבחי ראייה חולין י א ד"ה 'מתיב רבא', אמנם לא משמע כן מדברי התוס' והרשב"א ולכן ביטל דעתו בפניהם].

*טור קי"ד לאחר הציון להערה 671 — ויש ראשונים החולקים, ששם הטעם הוא משום שאין דרך שרות בכך [תוס' זבחים קי א ועיין לקמן ציון 810].

טור קט"ו לאחר הציון להערה 688 — וי"א שבכל מקום שחציצה פוסלת צריך איזה נגיעה [שו"ת אורח משפט, אור"ח, סי' קמ, הודפס גם בטוב ראי ר"ה כז ב אות נח, ואינו דומה לנכנס הרוח בבגדי כהונה שעבודתו כשרה (עיין לקמן ציון 842-839), דשם יש עכ"פ איזה נגיעה. וכנראה שסובר שהיכן שאויר מקדש כניסה לאויר הוא כנגיעה, עיין בתחילת הפסקה ובהערה 678]. ולכן אם הרחיק פיו מהשופר ונפח בו לא יצא יד"ח [טור אור"ח סי' תקפו], למ"ד שאסורה חציצה בין פיו לשופר [רמב"ן דרשות לר"ה פ"ז ד"ה 'צפהו זהב' – הובא בב"י שם], כיון שאין נגיעה.

טור קי"ט לאחר הציון להערה 739 — וכתבו האחרונים שדוקא בשחיטת קדשים אסורה

חציצה, שנלמד מקבלת הדם [זבחים כד א וברש"י שם ד"ה 'לא יהא' שהרי בכל כלי שרת אסורה חציצה [זבחי ראייה חולין דף ג א על תוס' ד"ה 'כגון' ע"פ ריצב"א ביומא דף נח. בתד"ה 'מין'].
טור קכ"ד תוספת להערה 833 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' ק שדן האם בעיה זו היא רק למ"ד שמין במינו חוצץ אבל לדין שאינו חוצץ מותר או שהיא אף למ"ד שאינו חוצץ.

*טור קכ"ח לאחר הציון להערה 893א, לאחר המילים ב'קבלת גט' — חציצה בראיה, חציצה בפני טומאה.

טור קל"א תוספת להערה 942 — ורשב"א שם. ועיין שו"ת דעת כהן סי' קפב (הודפס גם בטוב ראי סוכה ל א אות לא) שכתב שרבא הוכיח מאזוב שלקחה על ידי דבר אחר שמה לקחה (סוכה שם). למרות שנאמר באזוב 'ולקח' ולא נאמר 'ולקחתם', והרי הדין של חציצה בלולב נלמד מלקיחה תמה (סוכה שם) הנלמד ממ"ש 'ולקחתם' (סוכה לד ב, מנחות כז א). היינו משום שסבר, שכיון שלמדנו לקיחה תמה בלולב א"כ ה"ה בכל דבר שצריך לקיחה צריך שתהא תמה.

שם, לאחר הציון להערה 943 — ויש שהסבירו שמ'לקיחה' נלמד שיש מצווה שלא יחצוץ, ומ'לקיחה תמה' נלמד שהחציצה אף לעיכוב [דאם עיקר הדין נלמד מלקיחה תמה, כיצד הוכיח רבא מאזוב דלא נאמר בו לקיחה תמה. שו"ת דעת כהן סי קפב]. וי"א שהעיכוב נלמד מפסול 'חסר', כיון שחלק האתרוג שאינו נוגע בו, אין נחשב שנטלו [שו"ת דעת כהן סי קפב].

טור קל"ג לאחר הציון להערה 978 — ואע"פ שמשנתנה בזה במקצת קול השופר [שו"ת אורח משפט סי' קמ, הודפס גם בטוב ראי ר"ה כז ב אות נח].

שם, לאחר הציון להערה 992 להוסיף פסקה — יש מי שכתב שאין בעיה של חציצה בין האוזן לשופר כגון כיסוי בטלית או צמר-גפן באזניים, אם שומע היטב את קול השופר. אמנם לחיבוב מצוה ראוי להסיר את החוצצים [שו"ת אורח משפט סי' קמ, הודפס גם בטוב ראי ר"ה כז ב אות נח].

טור קל"ה לאחר הציון להערה 22 להוסיף פסקה — י"א שאם במקצת התפילין ישנה חציצה, אין זו חציצה, עד שתהיה החציצה ברובה [קונטרס 'תפארת זיו' להרב זאב וולף טורבוניץ]. ויש שדחו דעה זו [חבש פאר קונטרס 'כליל תפארת' עמ' לח ע"פ תוס' עירובין צה ב ד"ה 'מקום', ורא"ש הלכות קטנות הלכות תפילין סי' לג, הודפס גם בטוב ראי עירובין צה ב אות לב]. וי"א שחציצה במיעוטו בתפילין אסורה מדרבנן [חבש פאר עמ' מה, ע"פ מש"כ בספר 'נחל אשכול' דתפילין דומיא דבגדי כהונה דחוצץ אפ' במיעוטו. וא"כ חציצה זו ככל החציצות שהם הל"מ, דלא מצינו לימוד מיוחד לחציצה בבגדי כהונה. ובזה הדין שחוצץ מהתורה רק ברובו המקפיד. והגרצ"פ הוכיח (הובא שם בעמ' קיד) שהפסול גם במיעוט הוא מהתורה. ועיין שם עמ' קסח שדחה ראיותיו].

שם — בתפילין יש דין נוסף שלא תהיה חציצה בין התפילין לאויר [סנהדרין פט א]. ונחלקו הראשונים, ו"א שהוא רק בתפילין של ראש [תוס' מנחות לה א ד"ה 'מעברתא' בשם תשובות הגאונים], ו"א שהוא גם בתפילין של יד [שו"ת אורח משפט סי' ט על פי תוס' הנ"ל שכתב זאת בלשון 'שמא']. ו"א שהחציצה האסורה היא דווקא אם עשאה בצורת בית [תוס' הנ"ל ומקורו מהגמרא הנ"ל 'אי עביד ארבעה בתי ואייתי אחרינא ואנח גביהו - האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, ואי עביד חמשה בתי - גרוע ועומד הוא', שו"ת אורח משפט שם], ו"א שהחציצה אסורה דווקא אם חוברת לבית [רש"י סנהדרין פח ב ד"ה 'האי'], ואין חילוק בזה בין אם החציצה בצורת בית או בצורה אחרת, ואם אינו ע"י חיבור קבוע מותר [שו"ת אורח משפט שם].

טור קל"ו לאר הציון להערה 46 להוסיף פסקה — בדברים שמברכים על ראייתם כגון נר הבדלה, ו"א שאסור שתהיה חציצה ביניהם למברך, אף אם רואה אותם [בה"ל סי' רחצ סט"ו. ולענין קידוש הלבנה מותר דאין מברכים על הראיה, דהא גם סומא מברך, עיין או"ח סי' תכו שע"ת סק"א שעה"צ סק"ד, סקכ"ה]. ולפ"ז לא ניתן לברך על אור החשמל גם אם נאמר שנחשב כאש, הואיל והוא מכוסה בזכוכית, והוי חציצה [שו"ת אורח משפט סי' סג, הודפס גם בטוב ראי שבת תשובות בהלכה סי' ב אות ד עמ' רנג].

חצר (מקום):

טור קל"ט תוספת הערה לאחר הציון להערה 32 על המילים 'אינה מתבטלת על ידי הזרעים' — ועיין שו"ת אורח משפט סי' עח (הודפס גם בטוב ראי עירובין כג ב אות ח) שכתב שאמנם אין דירתה חשובה לגמרי, שכן ישנה מציאות של חצר שלא הוקפה לדירה, ולכן מסתפקים בזה הראשונים, אך במקום שלא שייך בו הקפה שלא לשם דירה, כגון הקפת עיר ודאי שלא יבטלו הזרעים את המחיצה לדעה זו.

טור ק"מ לאחר הציון להערה 37 להוסיף פסקה — רוב זה של זריעה תלוי ברוב שטח החצר, ללא תלות בבעלים. כלומר שאם נזרע פחות מרוב שטח החצר אינו מבטל, אף אם נזרע רוב שטח המיחוס לאחד מהם [שו"ת אורח משפט סי' פ אות ב, הודפס גם בטוב ראי עירובין טז ב אות ה].

שם פסקה חדשה — אם נתלשו הזרעים בחצר, נחשבת החצר כהוקפה לדירה. וזהו אף בלא נתלשו כל הזרעים אלא נתלשו עד שכבר אין הזרעים רוב [שו"ת אורח משפט סי' פ אות א, הודפס גם בטוב ראי עירובין כג ב אות ט]. ויש שהסתפקו בזה, ומותר רק אם פרץ הגדר י' אמות וחזר ובנאה. ומ"מ בחצר שאין בה בית סאתיים אין למחות במקל [בה"ל סי' שנח ס"ט ד"ה 'הזרעים מבטלים'].

טור קמ"ה תוספת להערה 124 — וישנה אפשרות להפטר מתרו"מ ע"י כך, וכמו שאמרה הגמרא בברכות שם "דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך

קרפיפות - כדי לפטרן מן המעשר". ועיין בעולת ראיה ח"א עמ' שמט בטעם שנתנה תורה מקום להפטר מחיוב זה.

שם, תוספת להערה 125 — ועיין עין איה ברכות לה ב אות יג בביאור הטעם שגם חצר קובעת למעשר.

טור קמ"ח לאחר הציון להערה 168 להוסיף פיסקה — אע"פ שלכתחילה אין להמנע ממעשר ע"י הכנסה שלא דרך החצר לר' יוחנן, או דרך הבית לר' ינאי [כמו שדורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות ברכות לה ב, ועיין עין איה שבת דף לב אות רכו, מצות ראיה או"ח סימן ט ס"א, הודפס גם בטוב ראי ברכות יג ב אות כג], מ"מ בשעת הדחק כגון דחק הפרנסה או נגישות הגויים מותר [מבוא לשבת הארץ פרק טו, הודפס גם בטוב ראי ברכות לה ב אות רכז].

חצר (קנין):

טור קע"ו לאחר הציון להערה 68 — או שנחשב כתלוש כיון שמכרו על מנת לתלוש [שטמ"ק ב"ב דף פז א ד"ה 'והרא"ם', כיון שהלכה כחכמים החולקים על ר"מ גבי עשר גפנים טעונות (גיטין לט א, ב"מ ק ב, סנהדרין טו א) דהם ס"ל כל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע אף בענבים העומדים ליבצר]. ואם תלוש קצת לכו"ע יועיל, אפילו צריך לקרקע ואפילו אינו עומד לתלוש [שו"ת אורח משפט או"ח סי' פח, הודפס גם בטוב ראי ב"ב פז א אות קיג].

טור קע"ז לאחר הציון להערה 77 להוסיף פיסקה — ומחלוקת זו תלויה במחלוקת האם חצר קונה מדין יד או מדין שליחות [ב"מ י ב]. שבשליחות ל"ש לחלק בין קרקע למטלטלין, משא"כ יד ששייכת דווקא במטלטלין ולא בקרקע, ולכן אין החצר קונה קרקע [שו"ת אורח משפט סי' פח, הודפס גם בטוב ראי ב"ב פז א אות קיג].

שם, להוסיף פיסקה — וי"א שבחצר ממש לכל הדעות מועיל לקנות גם קרקע, ונחלקו רק בכלי, שאע"ג שקונה בתורת חצר, אם יקנה גם קרקע יוצא שנכסים שאין להם אחריות קונים נכסים שיש להם אחריות, וזהו נגד הכלל במשנה [קידושין כו א, ועיין ב"מ מז א]. ולכן אינו קונה קרקע, אך בחצר ממש קונה קרקע [שו"ת אורח משפט סי' פח, הודפס גם בטוב ראי ב"ב פז א אות קיג].

טור ר"ז תוספת להערה 468 — ועיין מצות ראיה או"ח סי' תלד ס"ב, הודפס גם בטוב ראי פסחים ו ב אות מא ד"ה 'שמא ימצא' שכתב שלכן בקנין חצר אומרים 'איסורא לא ניחא ליה דליקני' (ב"מ צו ב) ולא אמורים בזה 'דברים שבלב אינם דברים' (נדרים כח א, קידושין מט ב, תמורה כא א) כיוון שדין זה הוא רק כשהדברים שבלב מבטלים מעשה או דיבור (כגון שהכניס הדבר לתוך חצרו) אולם כנגד מחשבה כן יועילו.

טור רמ"ד תוספת להערה 935 — ועיין 'מצות ראייה' או"ח סי' תלד ס"ב מה שהקשה על הט"ז.

טור רס"ו לאחר הציון להערה 194 להוסיף פיסקה — י"א שהטעם שאין אומן קונה בשבח כלי [קידושין מח ב, ב"ק צט א, ב"מ קיב א ובשו"ע חו"מ סי' שו ס"ב נפסק שאין אומן קונה בשבח כלי, אמנם הרמ"א בהגהות לאהע"ז סי' כח סט"ו פסק שאומן קונה בשבח כל] הוא מטעם שבעה"ב קונה את השבח בקנין הכלי. ואף למ"ד כליו של קונה ברשות מוכר לא קנה, כשהשבח והכלי הינם דבר אחד קונה לכו"ע [מצות ראייה חו"מ סי' שו ס"ב, הודפס גם בטוב ראי קידושין מח ב אות פב].

הצר הכבד :

טור רצ"ה לאחר הציון להערה 102 להוסיף פיסקה — אע"פ שנחשבת הבהמה טרפה, אינו נחשב אבר שהנשמה תלויה בו, כיון שעושה טרפה מחמת אבר אחר [שו"ת משפט כהן סי' קז אות א].

חק תוכות :

טור רצ"ט לאחר הציון להערה 44 — ויש מי שכתב שחק תוכות אסור מדין תעשה ולא מן העשוי [שו"ת דעת כהן סי' קסג בשם השלטי גבורים בגיטין]. ועיין שם בהערות הרב צבי יהודה שלא מצא כן בשלטי גבורים. וצ"ע ללבוש בסימן תרכו ס"ג ד"ה 'מיהו המדקדיק', שהשווה בין חק תוכות לסוכה בדין תעשה ולא מן העשוי. ועיין בהערה הבאה], ולפי שיטתו יש להתיר, שהרי בתעשה ולא מן העשוי בסוכה הלכה רווחת שאם עשה בכשרות, ונפסל אח"כ, אין בזה משום תעשה ולא מן העשוי [שו"ת דעת כהן סי' קסג, ע"פ מש"כ הרמ"א או"ח סי' תרכו ס"ג דכשר בכה"ג והסבר הלבוש שם בטעם הדבר. ועיין בהערת הרצ"י שם, שהביא את הלבוש שם, שהביא את דברי הרא"ש בגיטין (פ"ב סי' יט) שבחק תוכות אע"פ שהיה כשר בתחילה, אם נפלה עליו טפת דיו וגרדה פסול וחילק שם בין דיו לבין עצי סוכה].

טור רצ"ט לאחר הציון להערה 45 — ויש שהתירו בשעת הדחק [שו"ת דעת כהן סי' קסג].

טור ש"א לאחר הציון להערה 62 — ויש שהתירו בשעת הדחק [שו"ת דעת כהן סי' קסג].

טור ד"ש לאחר הציון להערה 95 — והוא הדין בכל פסול אחר שאינו בגוף האותיות. כגון בקרוב של שתי אותיות, במקום שיש רווח ונראת מלה אחת כשתי מילים. אע"פ שמקרב ע"י הרחבת האותיות או חתיכת החלל שביניהם והדבקתו [עיין פתחי תשובה י"ד סי' רעו סק"ה בשם חמודי דניאל שהכשיר דרך זו], מ"מ כיון שהאותיות עצמם נעשו בכשרות, אין בזה פסול [שו"ת דעת כהן סי' קסז]. אך גם בזה צריך להזהר שלא יפסול את האות בזמן העיבוי, אף שנכשרת לאחר מכן [כגון שמאריך באות 'ה' תחילה את הגג, ואח"כ מעבה את הרגל, דבכה"ג

שהרגל עומדת באמצע הגג רבו הפוסלים (וכ"פ במ"ב סי' לו בדיני אות ה'), אלא קודם יעבה את הרגל ואח"כ יאריך הגג. שו"ת דעת כהן סי' קסז].

חוקות הגויים:

טור ש"ו תוספת להערה 15 — וכן כתב בביאורי הרא"ה על הרמב"ם הלכות עבודת כוכבים מצוה לו (הודפס גם בטוב ראי ע"ז עמ' קפד, אוצרות ראייה ג עמ' 45) ועיין שם בביאור דעת הרמב"ם.

שם, לאחר הציון להערה 17 — ויש מהאחרונים שכתבו שאין זה דווקא באותה המדינה, אלא כל ישראל אסורים בזה [שו"ת אורח משפט סי' לו, הודפס גם בטוב ראי מגילה כד ב אות מז, טוב ראי ע"ז יא ב אות כב. שם אסר גם על הספרדים לנגן בכלי נגינה בבית כנסת, אע"פ שרק הגויים בארצות האשכנזים נהגו כן].

טור ש"ז לאחר הציון להערה 21 — ...אלא לתועלת. ומ"מ, אם מקור המנהג בע"ז אסור לקיימו אף אם יש בו תועלת [ביאורי הרא"ה על הרמב"ם הלכות עבודת כוכבים מצוה לו, הודפס גם בטוב ראי ע"ז עמ' קפד, אוצרות ראייה ג עמ' 45].

טור ש"ט לאחר הציון להערה 50 — ומ"מ אף לדעת האוסרים, במקום שיש בו תועלת כגון שעושה לרפואה או מפני החום, מותר [מצות ראייה אר"ח סי' ח ס"ב ד"ה 'ובעיקר', ע"פ דברי המהרי"ק בשורש פח דבכל דבר של תועלת לית ביה משום 'ובחקתיהם לא תלכו', עיין לעיל ציון 21].
י"א שלמתירים, היינו באקראי, אבל בדרך קבע יש בזה משום חוקות עכו"ם [מצות ראייה שם ד"ה 'והגר"א'].

טור ש"י לאחר הציון להערה 169 להוסיף פיסקה — יש מן האחרונים שכתב שאין לנגן בכלי נגינה בבית כנסת משום חוקות הגויים [שו"ת אורח משפט סי' לו, הודפס גם בטוב ראי מגילה כד: אות מז, טוב ראי ע"ז יא. אות כב. ואין בזה הבדל בין אשכנזים לספרדים, אע"פ שרק הגויים שבמקומות האשכנזים נהגו כן, מ"מ אסור לכולם, שהוא מנהג ע"ז]. וכן אין לתלות תמונות אפ' של גדולי ישראל בבית כנסת, גם אם אין בזה איסור עשייה ושהיה, משום חוקות הגויים. אולם מותר לתלות תמונות כאלו במקום המיועד ללימוד תורה [לנתיבות ישראל ב מאמר לה 'תמונות גדולי ישראל, מתוך גליונות בית הכנסת הגדול בת"א, ה'תשו גליון ד, הודפס גם בטוב ראי ע"ז עמ' רפא]. גם תפילה של גברים ונשים יחד אסורה גם משום חוקות הגויים [שו"ת אורח משפט סי' לה עמ' מה, הודפס גם בטוב ראי סוכה נא: אות נה, מאמרי הראייה עמ' 511 'למקדש מעט'].

טור שכ"א לאחר הציון להערה 214 — וכן מרדכי היהודי שהלך בבגד ארגמן [אסתר ח טו], אע"פ שיש איסור [ספרי דברים פסקא פא, על הפסוק (דברים יב ל) 'פן תדרוש לאלקיהם לאמר']

הליכה בבגד ארגמן [שו"ת אורח משפט סי' לו, הודפס גם בטוב ראי ב"ק פג. אות נט, ע"ז יא. אות כב].

חרם א (כענישה וככפיה):

טור שכ"ו לאחר הציון להערה 6 — חרם נחשב מאיים יותר מאשר שבועה, ועל כן עדיף להחרים אדם שלא יעשה מעשה מסויים, מאשר להשביעו שיעשה אותו מעשה [אוצרות ראייה ג מאמרי הלכה (קידושין על תנאי), הודפס גם בטוב ראי יבמות כב א אות ה, והוא ע"פ דברי השו"ע (אהע"ז סי' קמ סי"א) דמומר מחרימים אותו, אע"ג שאין מאמינים לשבועתו]. ואולם במומר ואדוק לע"ז שבועה על חלקו לעוה"ב חמורה מחרם [שם ע"פ נחלת שבעה סי' מט סק"ב ע"פ דברי הרמ"א אהע"ז סדר הגט שכ"ו, שמאמין ע"פ דתו שיש לו חלק לעוה"ב].

טור ש"ל לאחר הציון להערה 79 — וי"א שבממון מנדים פעם אחת לפני שמחרימים [כס"מ שם (הובא בציון 76) בסופו ע"פ מש"כ ברמב"ם שם עיין שם טעמו, ועיין בבאר אליהו סי' יט סק"א מה שכתב בזה].

טור של"ה תוספת להערה 153 לאחר המילים 'ועי' הגר"א אהע"ז סח ס"ק טו שהוא כלל לכל טענת שמא' — אמנם, עיין טוב ראי ב"ב דף ה א אות ו, שבמקרה שיש חזקה נגד הטוען שמא, כגון חזקה אין אדם פורע תוך זמנו, אינו יכול להטיל חרם משום שהוא ודאי שלא פרע.

שם, לאחר הציון להערה 154 — וי"א שתקנה זו מימי הגמרא [כן נראה שהבין ב'מצות ראייה' חו"מ סי' פז על הש"ך סקל"ח בסופו, לפי דברי בעל העיטור, עיין שם].

שם, לפני פרק ד' להוסיף פיסקה — טען אחד מבעלי דינים: יש לי זכות בעדים או בראיה ואיני יודע ביד מי הוא, חייב הדיין להטיל חרם על כל מי שיודיע לו זכות, בעדים או בראיה, שיודיע לדיין [שולחן ערוך חושן משפט סימן טז סעיף ג]. וחרם זה הוא אף על עד אחד, היודע עדות ולא רק בשני עדים [באר אליהו חו"מ טז ג, ס"ק ו, הודפס גם בטוב ראי ב"ק נו א אות מה. ודבריו ע"פ הגר"א שם, שכתב דהטעם הוא משום אפרושי מאיסורא ש'אם לא יגיד' כמ"ש בב"ק נו א, ושם מוכח שגם ביחודי ישנו איסור, שאל"כ, לא היה חייב הכובש עדותו ביחודי, בדיני שמים]. אפילו אם הזכות של העדים והראיה יודע בהם מי שכנגדו, חייב להגיד [שו"ע שם], וחל עליו החרם [סמ"ע שם סק"ה, קצה"ח שם סקט"ז, ועיין בסמ"ע ובקצה"ח שאם החרם מחייב להגיד מי העדים, חל החרם, ואם החרם מחייב לבא ולהעיד, אין החרם על השכנגדו, וכן על הקרובים, שכל אלו פסולים לעדות, ועיין רמ"א חו"מ סי' כח ס"ב].

שם, פסקא חדשה — מחרימים על מומר הנותן גט ע"י שליח, שלא יבטל הגט, ולא יבטל שליחותו [שו"ע אבה"ע סי' קמ סי"א], וי"א שלא מועיל, ואין מומר עושה שליח הולכה בגט, אלא אחר שעשה שליח קבלה [רמ"א שם סי' קמא סנ"ט, ע"פ השו"ע שם סי' קמ סי"א]. וי"א

שכל זה לכתחילה, אבל במקום עיגון עושה שליח הולכה אף ללא חרם ושבועה [שו"ת עזרת כהן סי' סו].

טור שמ"א לאחר הציון להערה 248 להוסיף פיסקה — מחרימים אפילו יש לחוש שעל ידי כן יצא לתרבות רעה [הג' רמ"א יו"ד סי' שלד ס"א, ואע"פ שכתב רק על נידוי, מקורו בתרומת הדשן, פסקים, סי' קלח, ושם דבר גם על חרם], ויש חולקים [ט"ז שם סק"א]. ובמקום של מגדר מלתא, כו"ע מודים שאין לחוש לכך [שו"ת דעת כהן סי' קצד]. וכן במקרה שלא יצא ממש לשמד ויעבד ע"ז, אלא רק יבטל מצוות נוספות, אין לחוש לכו"ע [שו"ת דעת כהן שם]. ולכן במקום שנפרצה מצוות מילה ניתן להחרים את הערל שלא להשיאו בבת ישראל, אע"פ שישנו חשש שילך אחר בנות העמים [שו"ת דעת כהן שם].

טור שמ"ג בסוף הערך להוסיף פרק — **ו. בממוז:** ב"ד יכול להפקיע ממוז, ע"י החרמתו או הפקרתו [עיין באר אליהו ח"מ סימן ב ס"ק ה, על דברי הרמ"א 'ויש להם כח להפקיר ממונו ולאבדו כפי מה שרואים לגדור פרצת הדור', ומקורו מהגמרא במו"ק (טז). 'ומנלן דמפקרינן נכסיה - דכתיב (עזרא י ח) 'וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה'". ושם אמר דפתח בהפקר וסיים בחרם, והסביר שישנם שני עניינים דחרם הוא אבוד הרכוש (עיין מצודת ציון שם), וממונו למדו בק"ו שניתן גם להפקירו, היינו שאין מאבדים, רק מפקירים ויכול כל אדם לזכות בהם].

חרם ב (חרמי צבור):

שם, תוספת הערה על המילים 'שמן הדין אין איסור לעשותו' — אמנם בהקדמה ל'שבת הארץ' אות ח הבדיל בין 'אלה' שהיא קללה על מעשה אסור, לבין 'חרם' שהוא קללה על עצם הפעולה אף ללא חלות איסור.

טור שמ"ט לאחר הציון להערה 84 — וי"א שרק חרם של מלך ישראל הוא מהתורה [שו"ת עזרת כהן סי' ד].

טור שנ"א תוספת להערה 112 — ועיין שו"ת משפט כהן סי' קמד עמ' שלה (הודפס גם בבאורי הראיה לספר יהושע ריש פ"ו) שע"פ הרמב"ם בפי"ח מהל' סנהדרין ה"ו מה שהרג יהושע את עכן היה ממשפטי המלוכה. אמנם ממשפטי המלוכה ניתן רק להרגו בסייף, ולא בסקילה כמ"ש הרמב"ם בפ"ג מהלכות מלכים ה"ח, ומוכח שהרגו מדין החרם. ועוד שהרמב"ם שם כתב שאינו יכול להפקיר ממונו, ויהושע הפקיר ממונו. ולכן מסיק שם, שהרגו ממשפט המלוכה, אך לא מדין מורד במלכות, אלא מדין תקנה לכלל, ומשום חומר החרם, שבזה רשאי המלך לתקן.

טור שנ"ב לאחר הציון להערה 132 להוסיף פיסקה — י"א שחרם כגון שלא ישחוט אדם זולתי הטבח של הקהל, והלך אחד ועבר על החרם ושחט, שאסור לאכול משחיטתו

[שולחן ערוך יורה דעה סימן א סי"א ע"פ ר' דוד הכהן בתשובה (בית יב) שו"ת הרא"ש כלל ז סי' א, הובאו דבריהם בבי"ש], עושה את השחיטה כעין נבלה [שו"ת דעת כהן סי' ב אות ה ע"פ מש"כ הרא"ש בתשובה שם 'ורשאיין הציבור להתנות ולהסיע על קיצותן, ליתן לזה ממון חברו על פי קיצותן, ואין בו משום גזל, וכן לאסור המותר', דמשמע שאוסרים ממש], וי"א שהוא משום קנס [שו"ת דעת כהן שם אות ה, וכן נראה שסבר שהוא העיקר כמ"ש שם אות ז]. ומ"מ, אף אם הוא כנבלה, זהו רק לשחיטה זו, אבל להבא אינו נפסל [דעת כהן שם, ע"פ דברי המהרי"ק בשר שלג, הובא בבי"ש יו"ד סי' א, ונפסק בשו"ע שם סעיף יד, דאף עד אחד המעיד ששחט השוחט שלא כהוגן, שנאסר משום שוויא אנפשיה חתיכא דאיסורא, מ"מ אינו נאסר בשחיטות דלהבא]. ואם האיסור משום קנס, אין לקנוס אם טפלי תלויים בו, שלא מצינו שקנסו גם אותם [דעת כהן שם. ועיין עוד בשו"ת דעת כהן סי' קצג, הובא בבאורי הראיה לספר יהושע סוף פ"ו, הודפס גם בטוב ראי יבמות עט א אות לא, וכן הודפס גם בטוב ראי יבמות צ א אות מז, שאין להעניש בשום מקרה, מי שלא חטא, אף אם הוא למגדר מלתא, שלא דומה לב"ד מכין וענשין שלא כהלכה משום מגדר מלתא (יבמות צ ב), ששם הוא לחוטא עצמו, אבל לאחרים אין להעניש אפ' למגדר מלתא, שהוא פסוק מפורש בתורה (דברים פרק כד, טז) 'לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות', ובזה אין חכמים יכולים להחמיר על מה שכתוב מפורש בתורה, וכמ"ש הט"ז חו"מ סי' ב, יו"ד סי' קיז סק"א. וגם לחולקים על הט"ז מ"מ פסוק זה נאמר בכל המענישים, כולל ב"ד שמענישים שלא כהלכה. ואולם במקום שיש חילול שם שמים בפרהסיא, ניתן להעניש גם את מי שלא חטא, כפי שמוכח ביבמות עט א במעשה הגבעונים, וכן מוכח מפסק הרמ"א יו"ד סי' שלד ס"ו בשם הרמב"ן והנמו"י. אמנם שם עמ' שצג הוכיח שאע"ג שאין להעניש מלכתחילה אחרים שלא במקום חילול השם, אולם אם מענישים את האדם עצמו, וממילא ישנם אנשים נוספים הנפגעים, מותר משום מגדר מלתא אף בלא חילול השם. והטעם משום דבהדי הוצא לקי כרבא, ואוי לרשע ואוי לשכנו, ואין זה נגד הפסוק דלא יומתו, ששם נאמר רק על ענישה כלפי האחרים].

שם, להוסיף פיסקה — י"א שתקנה לחזק הדת הוא כמו חרם, אפ' לא נעשתה בלשון חרם [כן הבין בשו"ת דעת כהן סי' ב אות ה משו"ת חת"ס יו"ד סי' ה]. אמנם בחרם כזה לא שייך קנס [שו"ת דעת כהן שם אות ז, שבחרם רגיל פקפקו האחרונים על דברי הרא"ש (הובא בציון לעיל), והסכימו שהוא מדין קנס, וקנס שייך רק בחרם ממש, ואין לך בו אלא חידושין].

טור שנ"ד תוספת להערה 162 לאחר המלים 'רשב"א ח"ה שם, ועי"ש ח"ג סי' תמג' — ועיין רמ"א חו"מ סי' ב ס"א שהיא מחלוקת אם יש כח ביד טובי העיר לתקן ללא הסכמת אנשי העיר. והמח' הובאה במרדכי ב"ב סי' תפ. ובהסבר מחלוקתם עיין בגר"א שם סק"ט, ובבאר אליהו שם, הודפס גם בטוב ראי ב"ב ח ב אות יג. והגר"א הביא מקור לשיטה זו גם מירושלמי מגילה פ"ג ה"ב. ועיין בבאר אליהו שם שכן הוא דעת הר"ן בהסבר הירושלמי, והראב"ד חולק.

טור שס"ז תוספת להערה 320 – ועיין מבוא לשבת הארץ פרק ח אות ז, ע"פ הש"ך יו"ד סי' רכח סקפ"א שהביא נפ"מ בזה שאומרים "הותר מקצתו – הותר כולו".

חרם דרבנו גרשם:

טור שפ"ג לאחר הציון להערה 59 – י"א שאף אם נתגרשה מרצונה ע"י ערכאות, מותר ליתן לה גט בעל כרחה [שו"ת עזרת כהן סי' ד].

טור שצ"ב לאחר הציון להערה 149 – וי"א דכל חרם הוא מדרבנן, ומה שכתבו הראשונים שחרם מדאורייתא, היינו דווקא בחרם של מלך ישראל [שו"ת עזרת כהן סי' ד].

שם, תוספת להערה 151 – וכן כתב באגרות ראייה ח"א אגרת קמט עמ' קצד, הודפס גם בטוב ראי יומא פ. אות לה, דמתוך קבלת האומה אנו מקיימים את חרם דרבנו גרשם.

טור שצ"ד תוספת להערה 168 – לאחר המילים 'כנה"ג א הגב"י ס"ק כג' – הובא בבה"ט שם סק"ג, לאחר המילים 'בשם כמה אחרונים' – וכן כתב בשו"ת עזרת כהן סי' ב, והוכיח כן מתשובת הרא"ש כלל מב.

שם בסוף ההערה – אולם בשו"ת עזרת כהן הנ"ל לא משמע כן, שכתב שאין ללמוד היתר נשיאת שתי נשים מהיתר גירושין בע"כ.

שם, לאחר הציון להערה 168 – או משום שלענין גירושין בע"כ א"א להחמיר יותר ממקום שבכה"ג כופין אותו לגרש, שלא יהא טפל חמור מהעיקר, משא"כ בנשיאת שתי נשים שאין מגבלה זו [שו"ת דעת כהן סי' ד].

טור תט"ז לאחר הציון להערה 448 – ועוד שאין זה נחשב בעל כרחה [שו"ת עזרת כהן סי' ד]. שם, תוספת להערה 450 – ועיין שו"ת עזרת כהן סי' פד, שהעיקר כמתירים כמובא בפ"ת סי' קמ סק"ח, והם הבית מאיר והחמדת שלמה, ואולם גם לאוסרים שהם הנובי"י והמהרי"ק, האיסור רק באגודה בו, אולם בהמרה וביושבת בקביעות באיסור אשת איש מותר.

טור תכ"ו לאחר הציון להערה 563 – ומ"מ, אין להאמין לבעל על כך שאשתו ברחה, אם אין על כך הוכחה נוספת, אע"ג דניתן לומר שודאי לא ישקר, כיון שאינו רוצה להילכד בחרם [שו"ת עזרת כהן סי' א].

טור ת"ל לאחר הציון להערה 601 – ויש שכתבו שכיון שאיסור שתי נשים חמור מאיסור לגרשה בע"כ, עדיף לגרשה [שו"ת עזרת כהן סי' ב].

חרסת:

טור תפ"ה לאחר הציון להערה 19 – יש אומרים שהטעם הוא להראות שמצוה עלינו לתקן

את המרירות [מדבר שור דרוש טז עמ' קנג, הובא במאורות הראיה הגדה של פסח עמ' קצב, וכן בטוב ראי פסחים קטז. אות ריא. שהרי טעם המרור הוא לזכור את המרירות, ולא את ההצלה מן המרירות].

טור תפ"ז הוספה להערה 25 — ובמצות ראייה או"ח קנח עמ' סד, סח (הודפס גם בטוב ראי ב"ב צז א אות קיז) הקשה שלדברי המג"א (סי' קנח סק"ז) מרקחת דבש נחשבת אוכל ולא משקה, משום שהוא משקה הבא לאוכל, הה"נ החרסת.

טור תצ"ד לאחר הציון להערה 144 — אין נותנים קמח לתוך החרסת [משנה פסחים מ ב, רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ה הי"ט]. אמנם אם אין בה מים כלל מותר [אוצרות ראייה ח"ג עמ' 137, הודפס גם בטוב ראי פסחים דף מא א אות קמד, וכן משמע בשו"ע או"ח סי' תסד, וכן משמע במ"ב שם סק"ב. והעיר שם שלפי הרמ"א סי' תסב ס"ב, גם אם אין מים כלל אסור].

חרש:

טור תקל"ג לאחר הציון להערה 564 — ויש אחרונים שכתבו, שה"ה בתורם לעצמו, שלא יתרום. ואע"ג דמצוה בו יותר מבשלוחו, מ"מ עדיף לקיים המצוה ע"י שליח ולא לקיים המצוה ללא ברכה [שו"ת אורח משפט סי' מג, הודפס גם בטוב ראי ברכות טו ב אות קנה].

חרש שוטה וקטן:

טור תקנ"ה לאחר הציון להערה 290 — י"א שצריך דווקא שנים עומדים ע"ג כדי להכשיר לאחרים, שהרי עד אחד נאמן משום שבידו לתקנו [יבמות פח א], וכאן אינו בידו לשחטו [זבחי ראייה חולין ב א ד"ה במשנה]. וי"א שאם מלמדו, הוי כבידו ללמדו ודי באחד, או משום דשנים אינם יכולים ללמד 'דתרי קלי לא משתמע', ואם רק רואה אותו, צריך שניים [זבחי ראייה שם]. וי"א שאם אחד רואה שנים שוחטים אינו מועיל, ובזה צריך שנים רואים, אבל רק אחד שוחט די ברואה אחד [זבחי ראייה שם]. י"א שראיה בסתמא לא מועילה אלא צריך התבוננות ממש [זבחי ראייה שם, וכן בד"ה 'דליתא']. וי"א שאין ראיית אחרים מועילה כלל לחשו' [זבחי ראייה שם ד"ה 'תוס' ד"ה דליתיה', ודלא כפנ"י שם].

חשד:

טור תקס"ב לאחר הציון להערה 32 — ויש שכתבו שהמקור הוא מכך שמלקין על 'לא טובה השמועה' [קידושין פא א], שהוא מפני שהביא עצמו לידי חשד [באר אליהו סימן ב סק"ד], והוא נלמד מהפסוק 'אל בני כי לא טובה השמועה' [שמואל א ב כד].

חשד, מראית העין:

טור תקס"ח תוספת להערה 19 — ועיין בזה במצות ראייה יו"ד פז ג ש"ך סק"ו, הודפס גם בטוב ראייה כתובות ס א אות קיט. וכן בהערות לשו"ת עזרת כהן עמ' תכז ואילך.

טור תקס"ט לאחר הציון להערה 23 — וי"א שהטעם במראית עין הוא שלא יהיה מורגל

בפעולות האיסור ולכן אסור אף בצנעא [מצות ראייה יו"ד פז ג ש"ך סק"ו, הודפס גם בטוב ראייה כתובות ס. אות קיט].

טור תק"ע תוספת להערה 39 — ועיין עוד בזה בברור הלכה פסחים ו א ציון ב, הודפס גם בטוב ראי שם אות ל.

טור תקע"ו לאחר הציון להערה 116 להוסיף פסקה — איסור מראית עין אינו לפי חומרת המעשה, אלא לפי מה שהעולם סובר שהמעשה חמור, ובחששות הולכים אחר החומרה [שו"ת עזרת כהן סי' קה עמ' שפט (ועיי"ש בהערות עמ' תכז, הודפס גם בטוב ראי יבמות קכא. אות נח].

שם, לאחר הציון להערה 118 — ויש שכתבו שהמקור הוא מכך שמלקין על 'לא טובה השמועה' [קידושין פא.], שהוא מפני שהביא עצמו לידי חשד [באר אליהו סימן ב סק"ד, הודפס גם בטוב ראי קידושין פא א אות קטז], והוא נלמד מהפסוק 'אל בני כי לא טובה השמועה' [שמואל א ב כד].

טור תקפ"א לאחר הציון להערה 176 — וי"א שאע"ג שהאיסור מדרבנן, מ"מ מחמירים בספקו כדאורייתא לחומרא [לנתיבות ישראל – מחלוקת במציאות, הודפס גם בטוב ראייה ברכות מג ב אות רלו, כתובות ג ב].

טור תר"י הוספה להערה 588 — אמנם ע"פ הירושלמי (יבמות פ"ח הי"ב) שכתב 'אין שנים מצויים לחטא בשביל אחד', משמע לכאורה, שאין יכול אחד העדים לקנות או לישא. אמנם מהרי"ף הנ"ל שהביא את הירו' מוכח שהבין שגם לירו' הכוונה כבבלי, ופרוש דבריו שהאחד בכלל השנים (באר אליהו ח"ב סי' לז ס"ק-ז, הודפס גם בטוב ראי יבמות כה ב אות ח).

טור תר"ד לאחר הציון להערה 641 להוסיף פסקה — נחלקו התנאים האם בדיני נפשות יכולים עדי המיתה ללמד זכות. לדעת ר' יוסי בר יהודה יכולים העדים ללמד זכות [סנהדרין לג ב] שנאמר [במדבר פרק לה פסוק ל] 'ועד אחד לא יענה בנפש למות' – למות הוא דאינו עונה, אבל לזכות – עונה. ולדעת רבנן אסור משום מראית עין דמחזי כנוגע בעדותו [שם לד א]. אמנם, אין זה דין מראית עין רגיל, שאינו מסתבר שמשום מראית עין יוציאו אדם להורג. אלא שרבנן סוברים שאינו יכול ללמד זכות משום עדות שאי אתה יכול להזימה, שעדים שקרנים לא ימנעו מלשקר, שיסברו שאם יתאפשר להזימם, ילמדו זכות ויפטרו, וממילא יהרגו יותר אנשים אם יוכלו ללמד זכות [אגרות ראייה ח"ג אג' תשצד, ועיי"ש שאע"ג שלדינא אין ההסבר הנ"ל נכון, שעל סמך לימוד הזכות לא יוכל להפטר מהעונש מטעם דאי צייתתו היה פטור, ובזמן ההזמה אינו יכול ללמד זכות שהוא אחר גמ"ד, מ"מ כך יסברו העדים וירבו עדים שקרנים].

טור תר"כ לאחר הציון להערה 753 — אולם שכר שאינו שכר בטלה אסור לו ליטול [בכורות

כט א, רמב"ם הל' סנהדרין פכ"ג ה"ה, שו"ע חו"מ סי' ט ס"ה]. מהמשנה משמע שרק הדינים שידוע שנטל בהם שכר בטלים, אולם מהתוספתא שנקטה 'החשוד להיות נוטל שכרו' [בכורות פ"ג ת"ח], משמע שדין זה הוא משום חשד ולא משום קנס, ועל כן דינו בטלים, אא"כ ידוע בודאות שלא נטל שכר בדין מסוים [באר אליהו סימן ט סק"ח, ע"פ הר"ן בקידושין דף כג א מדפי הרי"ף ד"ה 'ומדתנן'. וכן כתב שם בסק"ט ע"פ הירו' ריש סנהדרין].

טור תרכ"א לאחר הציון להערה 756 — והוא בין אם דנו ע"י כפיה, ובין אם לא [באר אליהו סי' יד סקכ"ד].

שם, לאחר הציון להערה 761 להוסיף פיסקה — י"א שאף למ"ד שנים שדנו דיניהם דין, בקיום שטרות צריך שלשה, היינו משום מראית עין, שלא יאמרו שדי בעדים לקיום [באר אליהו סי' ג סק"ט עמ' כז, הודפס גם בטוב ראי ב"ב מ א אות נז, שם קסה ב אות קנד].

טור תרל"ג לאחר הציון להערה 934 — וי"א שאף לסוברים שאסורה מפני מראית העין, אסורה גם במקום אחר, ומה שהתיר הירו' במקום אחר הוא רק בחורגים [אגרות ראי ח"א אגרת קג עמ' כז, וטעם הדבר שבאשת חמיו החשש במראית העין הוא חשש תמידי של יחוד, ולכן חוששים בכל מקום, משא"כ בחורגים שאין חשש של יחוד, שהסוברים שהם אח ואחות, הרי יכולים להתייחד שלא בקביעות, והשכנים הרואים שמתייחדים בקביעות, מסתמא יודעים שהם חורגים. וכן מדויק מלשון היר' דבחורגים כתב 'אסורין לנשא', ובאשת חמיו כתב 'אסורין'].

טור תרל"ח לאחר הציון להערה 26 — ומ"מ עדיף להכנס לחורבה שיש בה חשד מחורבה שיש בה סכנה [טוב ראי ברכות ג ב, הודפס גם בטוב ראי שם אות יב].

טור תרמ"א תוספת להערה 78 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' סה, הודפס גם בטוב ראי ע"ז דף מב ב אות סג סע' 1 שלדעת הרא"ש מותר אף לעשותם, ולדעת המרדכי מותר להשהותם, ולדעת הסמ"ג (לאוים כב) אסור אף להשהותם. ועיין שם שהיעב"ץ (ח"א סי' קע הובא בפ"ת סי' קמא סק"א) והחכ"א שהחמירו בדבר.

טור תרמ"ד לאחר הציון להערה 127 — וכן אם מייסרים אותו ביסורים שישתחוה אין בזה מראית עין, שמוכח שמשתחוה בגלל היסורים ולא בגלל שעובדה [שו"ת משפט כהן סי' קמח, הודפס גם בטוב ראי פסחים נג ב אות קסז, טוב ראי כתובות לג ב אות צ].

טור תר"נ תוספת להערה 214 — ועי' שו"ת משפט כהן סי' קמד אות ב, הודפס גם בטוב ראי פסחים נג ב אות קסז, טוב ראי ע"ז יב א אות כה.

טור תרנ"ב לאחר הציון להערה 243 להוסיף פיסקה — אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך כלים [חולין מא א], והוא משום מראית עין [רש"י שם]. והוא דווקא כששוחט לתוך הכלי, ולא כששוחט סתם ואח"כ אוסף את הדם לכלי [פר"ח יר"ד סי' יא

סק"ז], שכן היא הדרך בע"ז ובקרבנות [פלתי ע"פ הרמב"ם במעה"ק פ"ד ה"ח]. והכוונה שכיון שמשנה מדרך הע"ז אין בזה מראית עין [שו"ת דעת כהן סי' יא], וי"א שגם בכה"ג אסור [בית הלל].

טור תרע"ז לאחר הציון להערה 648 להוסיף פיסקה — נסתפקו האחרונים האם איסור ניפוח ביו"ט [ביצה לד א] הוא מדין מראית עין או שהוא איסור בפני עצמו [שו"ת אורח משפט סי' קלב, הודפס גם בטוב ראי ביצה לג ב אות כט].

טור תשכ"ד לאחר הציון להערה 331 להוסיף פיסקה — אין קוצצים בתולת השקמה בשביעית [ב"ב פ ב] משום מראית עין [שבת הארץ קונטרס אחרון סי' ט, הודפס גם בטוב ראי ב"ב פ ב אות קט].

טור תשל"א לאחר הציון להערה 444 — ונראה שאשה אינה בכלל איסור זה [לפי המג"א סי' קו סק"א] שאינה חייבת בתפילה [טוב ראייה ברכות ח ב, הודפס גם בטוב ראי שם אות נב].

טור תשנ"ו לאחר הציון להערה 844 להוסיף פיסקה — גם במדות שייך מראית עין [מוסר אביך פ"ג ס"ה, הודפס גם בטוב ראי ברכות יז ב אות קסו, ברכות לח אות רכט, אגרות ראייה מהדורה ראשונה אגרת עד, הודפס גם בטוב ראי ברכות סד ב אות עט, טוב ראי עירובין פו. אות ל, פנקסי הראי"ה ח"ג פנקס טו אות כ, שם פנקס לה אות ה].

כרך יח חשוד – טבת

חשוד :

טור י"ח תוספת להערה 231 — וכתב על זה בשו"ת דעת כהן סי' ג ד"ה 'אמנם הרמב"ם', שכל זה דווקא בנרבע לרצונו ממש, אך ברבעו לאונסו, גם אם היה יכול להימנע מכך, אינו חמור מחשוד על העריות.

טור כ"ה לאחר הציון להערה 333 — ויש מהאחרונים שחידש שכל מה שאמרו שהחשוד לדבר אחד אינו חשוד על השחיטה, הוא רק לשחוט לעצמו, אך לשחוט לאחרים אינו נאמן [שו"ת הגר"ז מלאדי, הודפס בסוף שו"ע הרב סי' ט], אמנם יש שחלקו על דבריו [שו"ת דעת כהן סי' ב אות א].

שם, להוסיף פיסקה — עוד כתבו האחרונים, שגם לדעת הראשונים הסוברים שאפילו מומר לדבר אחד אסור לאכול משחיטתו בלא בדיקת סכין [רמב"ם שם, כדלעיל הערה 329], אם אותו מומר רוצה לשוב בתשובה די לו בקבלת דברי חברות, ואין צריך תשובה גדולה [כמבואר בסנהדרין כה ב] כמו החשוד על השחיטה עצמה [שו"ת דעת כהן סי' ב אות ג].

חשמל :

טור קס"ג לאחר הציון להערה 95 — או משום מבעיר [שו"ת אורח משפט סוף סי' סט סוף ד"ה 'ובאמת', וסי' עא שמבאר באריכות שהוא כלול באש שנאמר עליה "לא תבערו אש", ועיין שיחות הרצ"ה שמות עמ' 379, 389 שביאר את דבריו, וכ"כ בשו"ת משפטי עוזיאל ח"ג סי' לו סוף אות א].

*טור קע"א לאחר הציון להערה 121 — ויש מהאחרונים שכתב שבחיבור מעגל חשמלי גם ללא הבערה - יש חשש איסור דאורייתא, אלא שלא ברור מהו, יתכן שהוא בונה או מכה בפטיש [אגרות משה או"ח ח"ד סי' פד].

טור קע"ג תוספת להערה 197 — ובאגרות הרא"ה ח"ג סי' תתו ד"ה 'אין' הוסיף שהמחמיר משום עובדין דחול תבוא עליו ברכה.

טור קפ"ב תוספת להערה 315 — ובמצות ראייה או"ח תרעג סע' א (הודפס גם בטוב ראי שבת אות נא ד"ה 'ולפי'). שהשאר בצ"ע.

טור קפ"ה תוספת להערה 348 — שו"ת אורח משפט או"ח סי' סג, הודפס גם בטוב ראי נספח ענייני שבת ח"ב אות ח.

טור קפ"ז תוספת להערה 383 — מצות ראייה או"ח תרעג סע' א, הודפס גם בטוב ראי שבת אות נא ד"ה 'כל'.

שם, לאחר הציון להערה 383 — ז) כיוון שהחשמל לא היה בזמן תקנת חז"ל, אינו נכלל בנרות שעליהם חלה התקנה [מצות ראייה או"ח תרעג סע' א, הודפס גם בטוב ראי שבת אות נא ד"ה 'כל' וכן כתב שם לגבי נר גז].

חתן וכלה:

טור שכ"ו תוספת להערה 142 — וביאר בטוב ראי כתובות יח ב אות לג ד"ה 'אהניה' (בעניין שמחת חתן וכלה) שהשטות נבראה כדי לשמוח שמחה אמיתית ולא להצטער מעלבון החיים.

*טור שכ"ט לאחר הציון להערה 174 — וכן היו משחקים לפניהם במיני שחוק [ברייתא בחגיגה יד ב 'במזמוטי חתן וכלה' ורש"י שם פירש: מיני שחוק שמשחקין לפניהן].

ט (אות):

*טור שע"א תוספת להערה 50 — ועיין שבת קג ב שלא יכתוב טיתין פיפין, ודברי היראים סי' שצט על הדמיון בין ט' לפ', וכדלעיל הערות 4, 5.

טבילת כלים:

טור תק"ח תוספת להערה 25 — ובשו"ת דעת כהן סי' רכז כתב שאע"ג שהבבלי לא הזכיר טעם זה, מ"מ לא ראינו בו סתירה לזה, ואין לנו להזניח דברי הירושלמי במקום שאין סתירה ע"ז מהבבלי.

טור תק"ט תוספת להערה 30 — אמנם אפ"ל שכתב כן רק לה"א שאף זוזא דסרבלא צריך טבילה. אמנם בריטב"א שם מפורש "הצריכם הכתוב טבילה אף בחדשים", וכ"נ מלשון האיסור והיתר שער נח סימן קו "שהטבילה אינה מחמת פליטת איסור, דהא צריכין לטבול אפילו כלי חדש". אך ראה שו"ת דעת כהן סי' רכו.

שם, לאחר הציון להערה 36 — ויש מהאחרונים שחילק שבכלים חדשים שהגוי עדיין לא השתמש בהם חיוב הטבילה הוא רק מדרבנן, ורק בכלים שהגוי השתמש בהם וצריכים הגעלה וליבון חיובם מדאורייתא. וטעמו, שהפסוק "אך במי נידה יתחטא" [במדבר לא כג], שממנו נלמדת טבילת כלים, הוא המשכו של הפסוק "כל דבר אשר יבוא באש", העוסק בהגעלה וליבון [שו"ת דעת כהן (ענייני יורה דעה) סי' רכו, אך דבריו שם שנויים במחלוקת].

טור תק"י תוספת להערה 45 — וכע"ז בשו"ת דעת כהן סי' רכז.

טור תקי"ב לאחר הציון להערה 74 להוסיף פיסקה — האחרונים הזהירו במיוחד להקפיד

בטבילת כלים, שמחמת חסרון ידיעה ועצלות יש שמזלזלים בדין זה בעוה"ר [שו"ת אורח משפט סי' קכח אות ט].

טור תקי"ז תוספת להערה 160 — וכ"נ דעת הש"ך יור"ד שם ס"ק כא, והגר"א שם ס"ק כו. אמנם מלשון רש"י במדבר לא, כג, וע"ז שם ד"ה 'כל דבר אשר יבוא באש', וד"ה 'כלי סעודה', הרשב"א בת"ה בית ד שער ד, הריטב"א ע"ז שם ד"ה 'כלי סעודה' שכתב 'ומשום דסופן להשתמש באיסור ויצאו לקדושה הצריכם הכתוב טבילה אף בחדשים', אשכול ח"ג סימן נד [מהדורת הלברשטדט ע"פ נחל אשכול. אך במהד' אלבק ליתא], קרית ספר פי"ז ממאכ"א, נראה שלא חייב בטבילה אלא כלי שהיה 'כלי סעודה' אצל הנכרי. ולדברי שו"ת דעת כהן הנזכר לעיל בהערה 25 אפ"ל שחיוב טבילת כלים שלא היו אצל הנכרי כלי סעודה אלא היו למסחר, הוא מדרבנן וכלול בתקנה של כלים חדשים שלא היו בשימוש הנכרי. אמנם דעת הרשב"א והריטב"א מפורשת שטבילת כלים חדשים היא מהתורה.

*טור תקכ"ד לאחר הציון להערה 246 — ויש מהאחרונים שכתב שכלי שעשאו ישראל, נמכר לגוי ונקנה חזרה - אינו צריך טבילה [שו"ת אג"מ יר"ד ח"ג סי' כא].

טור תקכ"ט תוספת להערה 331 לאחר המילים 'הובא בדרכי תשובה ס"ק ד' — וע' בשו"ת דעת כהן שמטעם זה נטה להתיר לאכול בביתו של מומר בכלים שלא הטבילם, דהוי כשואל מנכרי, שאין בו דין טבילה.

לאחר המילים 'שדינו כגוי לכמה דברים' — וכ"כ בשו"ת דעת כהן שם.

טור תקל"א תוספת להערה 356 — אמנם בשו"ת דעת כהן סי' רכז כתב שהראב"ה (ראה לעיל הערות 41-45) חולק על דינו של הרשב"ם. אמנם כתב שאין לסמוך על כך למעשה, כיוון שכלל בידינו מתרומת הדשן שכ"מ שדברי פוסק א' מפורשים ודברי השני נלמדים ע"י דקדוק, הולכים אחרי המפורש. אך כתב כן כיוון שראה את הראב"ה רק בהג"מ, אבל הראב"ה עצמו הביא את הרשב"ם ולא פליג עליו.

טביעות עין:

טור תקנ"ו תוספת להערה 156 — ובשו"ת עזרת כהן סי' מד הערה 2 כתב שיסוד החילוק בין נאמנות ת"ח לע"ה הוא בעיקרו עצמי ומהותי ולא רק חילוק במידת הידיעה ובהלכות אונאה. והביא כדוגמא לדבר את דברי שו"ת מהרי"ו סי' קמ"ו (שהובא גם בסמ"ע סי' ג ס"ק יג) "שפסקי הבעלי בתים ופסקי הלומדים הם שני הפכים".

טבת:

*טור תרל"ח תוספת להערה 5 — ועיין אוצר ישראל ח"ד ערך 'חדש' שהביא את שמות החודשים באשורית.

נספח לערך השמל:

טור תשנ"ב תוספת להערה 30 — וכן כתב בשו"ת אורח משפט סי' מח שהשומע ברדיו או בטלפון יכול לענות קדושה וברכו.

טור תשנ"ג לאחד הציון להערה 40 — ויש שכתב שאין חשש גם אם חוטי הטלפון למטה מעשרה, וכן אין חשש בגלי רדיו העוברים במקומות מטונפים או עבודה זרה, משום שקולם נשמע רק ע"י המכשיר, אך בדרכם — בין חוטי הטלפון ובין גלי הרדיו — אינם נחשבים קול [שו"ת אורח משפט סי' מח].

כרך יט טהרה – טמאה למפרע

טובי העיר:

טור פ"א לאחר הציון להערה 131, לאחר המילים "הנהגת העיר" – כגון קביעת דרכים [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' י, והוסיף שזו טובת היחיד עצמו לגרום טובה לרוב בני העיר. אך לא הגדיר זאת דווקא כמיגדר מילתא].

טור פ"ב תוספת להערה 133 – ובשו"ת דעת כהן סי' קצג ד"ה 'עכ"פ' הוסיף שרב מובהק שבני העיר קיבלוהו עליהם לא גרע מטובי העיר לעניין זה, ויש לו רשות להעניש ולקנוס למיגדר מילתא.

טור פ"ו לאחר הציון להערה 178 – עוד כתבו שכשם שבית דין החשוד על הדבר פסול לדון בו [משנה בכורות פ"ד מ"ל], כן הדבר בטובי העיר [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' ג ד"ה 'אמנם' שכתב שמתעם זה אדם שאינו שומר תורה ומצוות, אסור למנותו על כספים הנוגעים לענייני הדת].

טור פ"ז תוספת הערה לאחר הציון להערה 183 על המילים "מכל בית כנסת" – ובאגרות הראי"ה ח"א אגרת מ"ו ד"ה 'הנני' הוסיף שיש לכל בית כנסת לכתוב ולחתום שנבררים אלה הם באי כוחם.

טובת הנאה:

טור קי"ד לאחר הציון להערה 31 – וכן פשוט שאסור לישראל להתנות עם הכהן שיתן לו חלק מהמתנות – כגון מבשר הבכור – בתמורה לכך שיחליט לתת דווקא לו את המתנה, שהרי הוא ככהן-המסייע-בבית-הגרנות* [שו"ת דעת כהן סי' קפח תחילת סעיף ב].

טור קי לאחר הציון להערה 123 להוסיף פיסקה – כיוון שיש לבעל הבית טובת הנאה, אינו נחשב למשועבד למקבל, שהרי יכול לבחור ליתנה למי שירצה [טוב ראי כתובות פרק יב אות קנו ד"ה 'והנה כשאומר' בדעת הרי"ף, שלא כפשט לשון הגמ' שם "דמשועבד ליה"].

טומטום:

*טור קפ"ב תוספת להערה 2 – במוסף הערוך ערך טם (טמס) כתב שבלע"ז אטמיטוס פירושו מי שאינו מחותך, וכמו"כ טמטמיותא הוא עניין דביקה וחיבור, שחלקי הגיד מדובקים ומהודקים בגוף. אמנם בספר הרפואה במקרא ובתלמוד עמוד 343 חלק על דבריו וכתב שמקור המילה אינו בלע"ז.

טור קפ"ח תוספת להערה 88 – ובטעם שלא מתירים זאת מדין ספק ספיקא – שהרי

ספק שמא המוציא זכר, וגם אם הוא נקבה, שמא אף היוצא הוא נקבה – עיין בטורי אבן ראש השנה כט א ד"ה 'טומטום', שו"ת רעק"א מהדורה קמא סי' ו, שו"ת אורח משפט סי' מד.

טור ר"א תוספת להערה 269 — ועיין שבת הארץ במבוא פרק ט עמ' עט ד"ה 'והמשנה למלך' שדן בכך שכיוון שטומטום הוא ספק, ותרומה בזה"ז דרבנן, לכאורה יש להתירה משום ספד"ר לקולא.

טור רל"א לאחר הציון להערה 693 להוסיף פיסקה — יש מהאחרונים שחידש שאין מעמידים טומטום להיות מלך, משום שהדין שאין אשה למלכות הוא דאורייתא, ועל כן בטומטום, שהוא ספק אשה, מחמירים מספק [גנזי הראיה ג גאולה ומלכות עמ' ס, ומדייק כך מהרמב"ם הל' מלכים פ"א ה"ה].

טועה בדבר מצווה:

טור רמ"ו תוספת הערה להגדרת הערך — הראי"ה קוק באורות התשובה פרק יד אות יט חידש שגם בענייני יראת שמיים, אם התעוררות של אדם להתגברות בעבודת ה' גורמת להתגברות היצה"ר והתאוות, אין זו סיבה להתחרט על אותה התגברות, ויצה"ר הנגרם מהתגברות זו הוא בבחינת טועה בדבר מצווה.

טור ר"ע לאחר הציון להערה 333 להוסיף פיסקה — אף במצווה שבין אדם לחבירו יש את הפטור של טועה בדבר מצווה [טוב רואי שבת פרק א פיסקה א ד"ה 'והנה', ומוכיח זאת ממצוות עונה בפסחים עב ב].

טוען ונטען:

טור רפ"א לאחר הציון להערה 104, לאחר המילים "או נשתבש מפני הסכלות" — וכ"ש אם התחיל לטעון את טענתו הצודקת, אלא שאינו יכול לגומרה מפני האונס [באר אליהו חו"מ סי' יז ס"ק טז (נדפס גם בטוב ראי כתובות פרק ג אות צא ד"ה 'והנה') והוסיף שיש לסעדו ולהבינו שורש הדבר, כדי שיוכל לבטא יפה את דבריו].

שם, תוספת להערה 107 — והראי"ה קוק בבאר אליהו חו"מ סי' יז ס"ק טז (הודפס גם בטוב רואי כתובות פרק ג אות צא ד"ה 'והנה') הוסיף שצריך זהירות מרובה ושיקול דעת ברור איזה מקרה נכלל ב"פתח פיך לאילם", ואיזה מקרה אע"פ שדומה לזה, באמת איננו בכלל זה ואסור לטעון עבורו שלא יהיה כעורכי הדיינים. והביא דוגמא מהסוגיא בבבא בתרא מא א "מהו דתימא וכו' פתח פיך לאילם הוא קמ"ל".

טוענים ליורש וללוקח:

*טור שע"ד לאחר הציון להערה 40 להוסיף פיסקה — ויש מהאחרונים שחידשו שגדרה של

טענינן היא ספק ברי, דהיינו ספק מהי עצם הטענה. כיוון שאנו מסופקים מה היה טוען – האב או המוכר – אילו היה לפנינו, שהרי אפשר שהיה טוען טענת ברי, ואפשר שלא [קובץ שיעורים בבא בתרא אות קלז, קהילות יעקב בבא בתרא סי' ה ובחלק מההוצאות סי' ז].

טחול:

*טור ת"ז תוספת להערה 16 – אנציקלופדיה הלכתית רפואית סוף ערך טחול, ע"פ חולין קכח ב ורמב"ם הל' טומאת מת פ"ב ה"ג.

*שם, תוספת להערה 22 – וכן מוסף הערוך ערך טחול פירש שהוא מביא את השחוק.

שם, לאחר הציון להערה 23 – וכן יש מי שהסביר שהמילה "טחול" היא חילוף אותיות של "טחון", שמטרתו לטחון את הדם [אנציקלופדיה הלכתית רפואית תחילת ערך טחול]. אמנם יש שכתבו שדווקא העצב בא מהטחול [תיקוני זוהר תיקון כ"ד דף סט ב ותיקון מ"ח דף פה א], ודנו המפרשים כיצד ליישב שני הפכים אלו [שור"ת הרב"ז ח"ג חו"מ סי' קו, פרי צדיק לר' צדוק הכהן מלובלין שמות לר"ח אדר אות ב ד"ה 'בגמרא'. ועין אי"ה ברכות פרק ט אות ריז].

שם, תוספת להערה 31 – ובשור"ת דעת כהן סי' לג ביאר שאע"פ שמפורש בגמרא ברכות סא ב שטחול שוחק, אין חשש טריפות אם נעדרת פעולה זו.

טמא (אדם):

*טור תמ"ג תוספת להערה 326 – לעומת זאת עיין בכוזרי מאמר ב או ס שהטמאה יכולה לגרום נזק לדברים עדינים כמו יינות ופנינים ולהרגשתם של בני אדם עדיני נפש.

טמא מת:

טור ת"נ תוספת הערה להגדרת הערך – הראי"ה קוק ביאר כמה טעמים פנימיים למהותה של טומאת מת: א) במוסר אביך פרק ד אות ד, הסביר את טעמה של טומאת מת, שכל כוח במציאות שטבעו לפעול, פועל בהכרח, ואם אינו יכול לפעול טוב, מוכרח הוא לפעול רע. כך גוף האדם לאחר מיתתו, שאינו יכול לפעול טוב - מוכרח הוא לגרום טומאה. ב) במאורות הראי"ה פרשת פרה ד"ה 'והנה שורש' כתב שהטומאה שולטת על הגוף תמיד, אלא שכל עוד שהנשמה מחוברת בו היא מצילה אותו מטומאתו. ג) במאורות הראי"ה שם ד"ה 'בחוקת פרה אדומה' ביאר שעם ישראל קשורים בחיי העולם, כמו שכתוב "וחיי עולם נטע בתוכנו", לכן המוות הוא חיסרון, וממילא הוא גורם טומאה.

טמאה:

טור תק"א תוספת להערה 599 – ועיין שור"ת אורח משפט סי' כט שאע"ג שאין הלכה כמותו, שכל הפוסקים ראשונים ואחרונים, פסקו שמטמאים, ואף בטומאת אהל יש להזהר בזה (שור"ע יו"ד סי' שעב ס"ב), מ"מ על מנת ללמד זכות, ולהחשיבו כשוגג די,

ויכולים להעלות לתורה כהן הנטמא למתי עכו"ם (כגון ברופא כהן שעושה ניתוחי מתיים, שמסתמא עושה בעכו"ם).

שם, תוספת להערה 600 — ובשו"ע (יו"ד סי' שעב ס"ב) כתב ש'נכון להזהר', וברמ"א (שם) 'נכון להחמיר'. ומ"מ יש אחרונים שהביאו קולא זו כצרוף להתיר עם סברות נוספות — שו"ת דעת כהן סי' ריג. אך כיון שאין לשון השו"ע 'אסור' אלא רק 'נכון להזהר', קשה למחות ביד חזקה למקל בזה — שם סי' ריד (הובא בטוב ראי ברכות יט ב אות קעח, טוב ראי יבמות סא א אות כג). ועיי"ש שאפשר לומר שבטומאה דרבנן לא גזרו בזה, או עכ"פ לא אמרו בזה שנכון להזהר, כגון בארון שיש בו טפח שמטמא רק מדרבנן לדעת הרמב"ם (הלכות טמאת מת פי"ב ה"ו) והראב"ד (שם, וכן בפ"ז ה"ד, ולדעתו אולי אפ' אין טומאה מדרבנן).

טומאה בלועה, טהרה בלועה

טור תקמ"ג תוספת להערה 97 — ובשו"ת עזרת כהן סי' כח ד"ה 'וע"ד' הוסיף שכך מוכח גם מלשון הרמב"ם מקוואות פ"ב ה"ח.

טומאה בציבור:

טור תקס"ד לאחד הציון להערה 66 להוסיף פסקה — וידוי-מעשר*, יש מהאחרונים שהסתפק האם אפשר להתוודות בטומאה במקום המקדש כיוון שאף הוא חובת ציבור, כמו קרבן פסח. או שכיוון שאין מעכב שהוידוי יעשה במקום המקדש דווקא, לא הותרה בו טומאה בציבור [שו"ת משפט כהן סי' נו ד"ה 'אלא'].

טומאה ישנה:

טור תרמ"ב תוספת להערה 17 — ובעין אי"ה שבת פרק א אות עה הוסיף טעם ע"פ הרמז, שכאשר יש צורך לתקן מגרעות וטומאות, בין באדם הפרטי ובין בציבור, אין זה נכון להרוס את הדרכים הישנות ע"מ לתקן בחיפזון, שהרי כך מאבדים גם את הטובה שבדרך הישנה. אלא הדרך הנכונה היא לתקן במתינות, בבחינת שבעה ימים, בלא שבירת הדרך הקודמת ובלא איבוד הצדדים המועילים שבה.

כרך כ טומאה רצוצה – טריפה

טמאת אהל:

טור קצ"א לאחר הציון להערה 2126 להוסיף פיסקה — כשמעלים ביכורים לנים ברחובה של עיר [משנה ביכורים פ"ג מ"ב], והטעם מפני טמאת אהלים [ירושלמי שם הלכה ב.]. ובזה מראים את מעלתם של חיי הטבע שההתרחקות מהם מביאה לטומאות רבות [עין איה ביכורים פ"ג מ"ב אות כז הובא במאמרי הראיה, השבת ישראל והזמנים, בכורים, עמ' 183, בארץ חפץ עמ' כב, ובמאורות התורה חג הבכורים, עמ' 14].

טמאת אוכלים:

טור ר"י לאחר הציון להערה 9 — ודווקא כשהיה תלוש, אבל במחובר לא הוכשר לטומאה. ואם באו עליו מים במחובר ונתלש בעוד המים עליו י"א שהוכשר [תוס' מנחות כ"ה ד"ה 'בשוגג', ר"ש תרומות פ"ב מ"ב ד"ה 'אין תורמין', כס"מ טומאת אוכלים פ"ג הט"ז, בדעת הרמב"ם], וי"א שלא הוכשר [שו"ת משפט כהן סי' מג, הובא בטוב ראי שבת יט א אות כד, ע"פ ההסבר של שו"ת מעיל צדקה סי' סט בדברי תשובת הרשב"א ח"ז סי' כ, הובא בב"י או"ח סי' תסז. וכ"כ הכס"מ טומאת אוכלים פ"ג הט"ז בדעת הראב"ד, והקשה עליו. ועיין שו"ת משפט כהן שם, הובא בטוב ראי שם, שתירץ את דעת הראב"ד].

טור רי"ז לאחר הציון להערה 110 — בהמה מפרכסת י"א שחשובה כמתה, ומקבלת טומאה [רמב"ם טומאת אוכלין פ"ב ה"ו, התירוץ השני בתוס' חולין ב ב ד"ה 'ובמוקדשין'], ולכן טמא אינו יכול לשחוט בהמה הנעשית על טהרת הקודש [חולין ב ב.]. וי"א שחשובה כחיה, ואינה מקבלת טומאה [זבחי ראייה חולין ב ב ד"ה 'בגמ' כיצד הוא עושה', ע"פ תרוץ ראשון בתוס' שם, שכתב שטמא לא ישחוט רק משום חשש שיגע לאחר פרכוס], ומ"מ טמא לא ישחט בהמה הנעשית על טהרת הקודש, שמא יגע בבשרה לאחר פרכוס [תוס' שם]. לדעה זו כתבו האחרונים שמותר לטמא לשחוט מסוכנת, הואיל והפרכוס צריך להמשיך עד אחר השחיטה [יור"ד סי' יז ס"א, בהגה], וממילא, יש פחות חשש שיגע בבהמה בזמן שמתה [זבחי ראייה שם].

טור ר"כ תוספת להערה 149 לאחר המילים 'רש"י פסחים לג ב ד"ה בכביצה: ואני שמעתי' — וכן מוכח מרש"י ב"ק עז ע"א (צ"ל: כריתות דף כא ע"ב ד"ה 'לאפוקי', חולין פב ע"א ד"ה 'ואמר'), עיין מצות ראייה או"ח סי' קנח ס"ב אות ב עמ' נו, הובא בטוב ראי ב"ק עז ע"א אות נו, טוב ראי ב"ב יט ע"ב אות לז.

שם, תוספת להערה 153 — ועיין מצות ראייה או"ח סי' קנח ס"ב אות ג עמ' נח שכן היא דעת בעל המאור.

טור רכ"ג תוספת להערה 189 — ועיין שו"ת אורח משפט סי' קמג אות א, הובא בטוב ראי שבת דף צא א אות צו, טוב ראי סוכה לה א אות מ, שהקשה שלפ"ז ל"ש תרומה טמאה, שכיון שאסורה בהנאה, ממילא אמרינן כתותי מכתת שיעוריה, ולא תטמא, ואנן קיי"ל בהרבה מקומות שיש תרומה טמאה. וזהו למ"ד שבפחות מכביצה אין טומאה אפ' באוכל עצמו עיין לעיל ציון 144-154. ועיין ערך כתותי מכתת שיעוריה ציונים 265, 291, 611, 641.

טור רכ"ו תוספת להערה 228 — וכ"כ במצות ראייה או"ח סי' קנח ס"ב אות ב עמ' נז, הובא בטוב ראי פסחים לג ע"ב אות קכו, טוב ראי חגיגה כ ב אות כד.

טמאת כהנים:

טור רנ"ד לאחר הציון להערה 13 להוסיף פיסקה — יש שנתנו טעם לאיסור טומאה לכהן, משום שהכהנים הם מלמדי התורה ומטיפי מוסר, ולולא האיסור, היה נעשה מנהג חיובי שהכהן יעמוד בשעת מיתה, והיה דבר זה מחליש את כח החיים אצלו, והמוסר צריך להיות מחובר לחיים [פנקסי הראי"ה ח"א פנקס ג אות ב עמ' צט, שם פנקס ד אות כה עמ' קצב ובע' תקצז, אות צד עמ' רסה, אות צג עמ' תרלא].

טור רנ"ו לאחר הציון להערה 40 — אין להעלות לתורה כהן שנטמא במזיד. ואולם אם נטמא לעכו"ם, ניתן להעלותו [שו"ת אורח משפט סי' כט, שהרי לדעת הרא"מ (יראים סי' שכב, הובא בהג"מ הלכות אבל פ"ג אות ב, ב"י יו"ד סי' שעב) קברי עכו"ם אינם מטמאים אפ' במגע ומשא. ואע"ג שאין הלכה כמותו, שהרי כל הפוסקים ראשונים ואחרונים, פסקו שטמאים, ואף בטומאת אהל יש להיזהר בזה (שו"ע יו"ד סי' שעב ס"ב), מ"מ על מנת ללמד זכות, ולהחשיבו כשווג די, ויכולים להעלות לתורה כהן הנטמא למתי עכו"ם (כגון ברופא כהן שעושה ניתוחי מתים, שמסתמא עושה בעכו"ם)].

טור רע"ה לאחר הציון להערה 324 — אבל מותר לו להיטמא גם לאחרים, אם טומאה זו לצורך קבורת מתו [שו"ת משפט כהן סי' קמז, הובא בטוב ראי כתובות קי ב אות קעו, טוב ראי ע"ז יג א אות כו]. וכל זה למ"ד טומאה דחוויה [עיין לקמן ציונים 547-559], שכל טומאה למתים דחוויה בשביל לקיים מצוות קבורה בקרוביו, אבל למ"ד טומאה הותרה, הותרה רק לקרוביו.

טור רפ"ו תוספת להערה 487 לאחר המילים 'ועי' שינויי נוסחאות סוטה (הוצ' המכון) על הגי' בגמ' שם' — ועיין טוב ראייה סוטה ג א, הובא בטוב ראי שם אות ח עמ' יט.

טור רפ"ז תוספת להערה 494 — ועיין טוב ראייה סוטה ג א, הובא בטוב ראי שם אות ח עמ' יט.

שם, תוספת להערה 506 — ועיין טוב ראייה ברכות כ א הובא בטוב ראי שם אות קפב, שמה שהקשו תוס' על רש"י, שא"כ בכל מקום שאמרין עשה דוחה ל"ת נאמר שלא נאמרה המצוה, ל"ק, ששאני הכא שכתוב מפורש בתורה שיטמא. וה"ה במת מצוה, שכתוב בתורה "בעל בעמיו" שמזה לומדים ששאני מת מצוה (רש"י ויקרא כא ד, ספרא אמור פרשה א).

טמאת מקדש:

טור שפ"ה לאחד הציון להערה 4 להוסיף פיסקה — יש לציין שכל דיני טמאה וטהרה, הם רק ביחס למקדש והדברים הנלווים אליו כתרומה שהיא השכר לעובדים בו [עין איה דמאי פ"ב מ"ג אות י, ועיין כוזרי מאמר ג אות מט].

טמאת משקים:

טור תמ"ד לאחד הציון להערה 88 — לדעות ששמן ויין אינם כדבש, אם נקראו השמן או הדבש ונמוחו, חזרו לטהרתם [מנחות שם. ועיין מצות ראייה או"ח קנח ס"ד אות ב עמ' סה, הובא בטוב ראי שבת כא ע"ב אות לט, שלפ"ז קשה מדוע הוצרכו לנס בחנוכה, יכולים היו להקריש השמן ולהקפתו, והיה נטהר, ואולי שמן כזה אינו 'כתית'].

טור תנ"ג תוספת להערה 213 — ועיין מצות ראייה סי' קנח ס"ד אות ב עמ' סו, הובא בטוב ראי ב"ב צז א אות קיח, שהביא ראשונים נוספים שסוברים כך. וכן הביא את הראשונים שסוברים כהראב"ד.

שם, לאחד הציון להערה 216 — ומ"מ אינם צריכים הכשר ע"י שאר שבעת המשקים [מצות ראייה או"ח סי' קנח ס"ד אות א עמ' סג, הובא בטוב ראי פסחים יט א אות צד].

טור ת"ס לאחד הציון להערה 309 — ואולם, גם לשיטה זו, אם טבל במקוה פחותה ממ' סאה, וע"י טבילתו הוכשר המקוה ע"י השקה (כשעלו המים) [וכמ"ש במשנה במקואות פ"ו מ"ג 'שלשה מקואות בזה כ' סאה ובזה כ' סאה ובזה כ' סאה מים שאובין והשאוב מן הצד וירדו שלשה וטבלו בהן ונתערבו המקואות טהורין והטובלים טהורים'], לא נטמאו המים מלכתחילה, שכן נחשב שנגע שלא לרצון, הואיל ולא רצה לטבול במים עד שיוכשרו למקוה [שו"ת דעת כהן סי קט].

טעימה:

טור תק"מ בתחילתו תוספת הערה על המילים "בלי אכילה של ממש" — בשו"ת אורח משפט או"ח מח בהשמטות ומילואים סוף ד"ה 'הגיעני' הדגיש שלכן נקראת בגמרא ברכות יד א "מטעמת" — שמטרתה רק לברר את הטעם. ועיי"ש שדן שאולי יש לחלק בין לשון "מטעמת" ללשון "טועם טעם".

טעם כעיקר:

טור תק"ס תוספת להערה 129 לאחר המילים 'ועי' עונג יום טוב סי' פ ומנחת ברוך סי' נד ענף ב' — ושו"ת דעת כהן סי' מט אות ג.

טעמא דקרא:

*טור תקס"ח תוספת הערה לפני הציון להערה 3 לאחר המילים 'וגלוי עריות' — ובמסורת הש"ס שם העיר שע"פ דברי הרמב"ם בשמונה פרקים פ"ו, שגילוי עריות היא מהמצוות החוקיות, נראה שלא גרס כאן "גלוי עריות".

טור תק"ע תוספת להערה 33 לאחר המילים 'בדעת הרמב"ם' — אמנם בשו"ת דעת כהן סי' קצז ד"ה 'והרמב"ם הרי' כתב שלהלכה פסק הרמב"ם שלא דרשינן טעמא דקרא, וע"פ זה מה שכתב במורה נבוכים ח"ג פרק מח בעניין טעמי המצוות, אינו לענייני הלכה, וע"ע בדבריו בשו"ת משפט כהן סי' קלח אות ב.

שם, לאחר המילים 'ומלא הרועים שם' — ושו"ת אורח משפט חו"מ סי' ה ד"ה 'והנה שיטת הרמב"ם'.

שם, בסוף ההערה — וכן כתב הראי"ה קוק בזבחי ראייה עמ' מג ד"ה 'ובזה יבנו' בדעת רבותיו של רש"י, שסוברים להלכה שדורשים טעמא דקרא.

שם, תוספת להערה 34 לאחר המילים 'ובעוד ראשונים' — וכן בדין שהפרשת תרומות ומעשרות בטומאה מעכבת את ודוי-מעשר*, בשו"ת משפט כהן סי' נו סוף ד"ה 'עכ"פ' דרש שאולי הטעם כדי להרבות זהירות בטהרת תרומות ומעשרות. וכן בעניין עדות דרשו חז"ל על פי שני עדים או שלושה עדים יקום דבר (דברים יט טו) — ולא חצי דבר (בבא קמא ע ב). והיה מי שרצה לתת טעמא דקרא לזה, שבאופן זה העדים לא ידקדקו בעדותם, כיוון שפסיקת הדין אינה רק על פי דבריהם. אך באגרות הראי"ה ח"ד א"רס"א דחה את דבריו, שהיא גזירת הכתוב.

*טור תקע"א תוספת להערה 44 לאחר המילים "לא היה מתיר לנו שחיטה כל עיקר" — וכן כתב המאירי ברכות לד ב ד"ה 'האומר על קן' (בלשון: ומ"מ אפשר לפרשו).

שם, בסוף ההערה — אמנם המאירי שם בתחילת דבריו כתב שנראה לו שטעם המשנה הוא משום שההשגחה על בעלי החיים היא מינית ולא פרטית, ואם כן אין מפשט המשנה ראייה לענייננו. וכן הרמב"ן דברים כב,ו ד"ה 'וכן מה' פירש שכוונת המשנה שטעם המצווה אינו רחמי הקב"ה עצמו, אלא ללמד אותנו מידת הרחמנות. ובעין אי"ה ברכות פרק ה אות קג ביאר שטעם המשנה הוא שאין לאדם לחשוב שתכליתו רק למידת הרחמים, שאם כן יבוא לרחם על אכזרים, אלא יש להשתמש גם בחכמה וביושר. ובאות

קד שם כתב שמצד השכל ראוי לחפש טעם למצוות, אך מצד שלמות הרגש ותמימות הלב ראוי לקיים את המצוות רק מתוך רצון ה' ולא מצד הטעם שבהן, ולכן יש לחקירה בטעמי מצוות ערך בעת לימוד התורה, אך אין להזכיר טעמי מצוות בתפילה.

טור תקע"ב לאחר הציון להערה הערה 53 להוסיף פסקה — יש מהאחרונים שכתב שבתורה שבעל פה לכל הדעות דורשים טעמא דקרא [שו"ת משפט כהן סי' קמג ד"ה 'ובהיותנו' וכן בשו"ת דעת כהן סי' קס ד"ה 'וראיתי בתשובת', ומסתמך על שו"ת מהרי"א ענזיל. ועיי' עוד מה שכתב על כך בדעת כהן סי' קפ ד"ה 'והנה קיי"ל'].

טור תקע"ג תוספת להערה 66 — ובשו"ת אורח משפט חו"מ סי' ה אות ב דן בדעת רבי שמעון, מדוע לא אומר שהטעם הוא שלא לצער את האלמנה שליבה שבור.

שם, לאחר הציון להערה 70 — וביארו שגם לדעה שדורשים טעמא דקרא, זהו רק לפרש את האמור בתורה, אך לא לחדש דבר שאינו במשמעות הכתוב [שו"ת אורח משפט חו"מ סי' ה אות ג ד"ה 'והנה הט"ז', ושם אות ד' ד"ה 'והנה לע"ד ברור'].

טור תקע"ה לאחר הציון להערה 105 להוסיף פסקה — אף בדברי אחרונים יש שדרשו טעמא דקרא במקום שהוא מפורש בתורה: באיסור הלנת המת, שנאמר לא תלין נבלתו על העץ [דברים כא כג], והטעם מפורש בתורה כי קללת אלקים תלוי, דרשו טעמא דקרא, ולכן איסור זה לא חל על עצמות [שו"ת דעת כהן רכא ג, א הוסיף שעדיין יש בעצמות חיוב כבוד]. וכן בחיובו של נביא שקר, שטעמו מפורש בתורה — כי ביקש להדיחך מעל ה' אלקיך [דברים יג יא] — יש מהאחרונים שכתב שדורשים טעמא דקרא, ולכן גם נביא שקר מאומות העולם חייב מיתה [אורות הרמב"ם הל' יסוה"ת סוף פרק ט, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ג שם].

טור תקע"ט לאחר הציון להערה 154 להוסיף פסקה — וכן לגבי איסור עשיית עבודה זרה, כתבו האחרונים שפשוט שטעמה הוא שלא יבוא לעובדה. וכיוון שהטעם ברור, דורשים טעמא דקרא לכל הדעות. והדבר דומה לדין דברים שבלב, שאע"פ שאינם דברים, אם הם דברים הברורים לכל — שבליבו ובלב כל אדם — הם כן דברים [אורות הרמב"ם הל' עבודה זרה פ"ג ה"ט, הודפס גם באוצרות הראי"ה ח"ג שם].

טעמים :

*טור תקצ"ח לפני הציון להערה 36 לאחר המילים "ועזרא ואנשי כנסת הגדולה" — או מהדורות הקודמים להם [דעה שהובאה בתיגאן, הובא בספר ברזילי עמ' 119-120, עיי"ש היטב בלשונו].

*טור ת"ר לאחר הציון להערה 60 — ויש מי שכתב שהסבוראים הם שתיקנו את צורתם [התלמוד ומדעי תבל עמ' קד].

טור תר"א תוספת להערה 72 — וכן בספר ראש מילין פרק "הטעמים" הסביר טעמים פנימיים לטעמים השונים ולשמותיהם.

טור תר"ב תוספת להערה 74 — ולכן כתב שאין לייחס את דברי הזוהר הנ"ל (לעיל הערה 72) לרשב"י.

*שם, לאחר הציון להערה 74 — יש מי שכתב שהטעם קדמא נוסף בתקופה מאוחרת יותר משאר הטעמים [ספר טעמי המקרא (הרב מרדכי ברויאר) עמוד 20].

*טור תר"ו תוספת להערה 133 — וע"ע בהקדמת שד"ל לפירושו לתורה עמ' יד, שמביא דוגמאות רבות נוספות לפירושים שאינם מתיישרים עם הניקוד או לכל הפחות עם הטעמים מרש"י, רשב"ם, אבן עזרא, רמב"ם, רמב"ן, רבנו בחיי, חזקוני ועוד. דבר זה הוזכר גם בספר טעמי המקרא (הרב מרדכי ברויאר) עמוד 368.

טפח :

*טור תרנ"ט תוספת להערה 55 — יש מי שחידש שבתקופת בית ראשון הטפח היה קצר יותר, ואורכו היה 7.5 ס"מ, ואמת המלך היתה אז באורך 45 ס"מ (סיני ספר היובל עמוד תקפא).

נספח לערך טעמים

*טור תרצ"ב לאחר הציון להערה 15 — אמנם סימני הטעמים המקוריים שונים במקצת מאלו המוכרים היום, שכן המדפיסים שינו במעט את צורתם של כמה וכמה טעמים [ספר טעמי המקרא (הרב מרדכי ברויאר) עמוד 18. ועיין לקמן בטורים תשלט-תשמ את סימני הטעמים בכתבי יד].

*טור תרצ"ג להערה 35 — בספר כללי טעמי המקרא עמוד סב העיר שלרוב, טעמים מפסיקים מסומנים מעל האות, וטעמים משרתים מסומנים מתחתיה.

נספח א — הגהות לאנציקלופדיה התלמודית

מקרא:

^ — הגהה רק למהדורה המודפסת

^^ — הגהה גם למהדורה המודפסת וגם למהדורה הממוחשבת

^^^ — הגהה רק למהדורה הממוחשבת

{ } — הבהרות והערות של המגיהים

כרך א

אביזריהו:

^^להוסיף ערך 'אביזריהו' ובו הפנייה לערך זה { כך הכתיב בגמרא סנהדרין עד ב, ואדרבה, בגמרא לא מוזכר כלל הכתיב 'אביזריהו' }.

^^טור נ"ה תוספת לשם הערך — להוסיף בסוגריים ליד שם הערך: (אבְזְרִיָהוּ) { כך מנוקד בגמרא של הרב שטיינזלץ סנהדרין עד ב }.

אבלות:

^טור נ"ז הגהה לטקסט לפני הציון להערה 7 — במקום: "לא יטמא" לכתוב: "לה יטמא".

^טור נ"ט הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 43 — במקום: "לפי שיאנו" לכתוב: "לפי שיאנו".

^^טור ע"ו הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 369, לפני הפסקה "על דיני אבלות" — צריך רווח בין הפסקאות, או קו אופקי כמו שסימנו בחלק מהערכים, כיוון ששתי הפסקאות האחרונות אינן שייכות לפרק ט אלא הן שייכות בכללות לכל נושאי הערך.

אבר מן החי:

^^טור ק"ה הגהה להערה 45 — במקום: "חידושי ר"ח הלוי שם" לכתוב: "חידושי ר"ח הלוי שם פ"ד ה"ג".

אגב:

^^טור קי"ז הגהה להערה 5 — במקום: "ריטב"א קידושין כז" לכתוב: "ריטב"א קידושין כו א ד"ה 'מנא' בשם מורו".

אגדה:

^^טור קכ"ט הגהה לשם הערך — במקום: "אגדה" לכתוב: "אגדה (הגדה)" {בין בלשון הבבלי ובין בלשון הירושלמי משתמשים הן במילה "אגדה" והן במילה "הגדה"}.

אגלאי מילתא למפרע:

^^טור קל"ח, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 31 — במקום "יש מחכמי דורנו" לשקול לשנות את הניסוח ל: "יש מגדולי הדורות האחרונים" — קשה לקרוא בימינו לרב עמיאל "מחכמי דורנו".

אדם:

^^טור קנ"ט הגהה להערה 51 — במקום: "ב"מ" לכתוב: "ב"ב".

אהל זרוק:

^^טור רל"ז הגהה לתוכן הערך וכן טור ר"מ לאחר הציון להערה 24 ו-25 — במקום "אִוִּירוֹן" לשקול לשנות ל: "מטוס" {השם המקובל יותר כיום}.

אוב:

^^טור רמ"ו, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 26 — במקום: "או שבאמת ה' החיה את שמואל" עדיף לכתוב: "או שאע"פ שהיא התכוונה לרמות את שאול, כדרך כל בעלי האוב, במקרה זה באמת ה' החיה את שמואל".

אודיתא:

^^טור רנ"ב הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 28 — במקום: "אודתיא" לכתוב: "אודיתא".

אוזן:

^^טור רנ"ו הגהה לשם הערך — לכאורה לפי כללי האנציקלופדיה יש לכתוב את שמות הערכים בכתיב חסר, כגון "אהל" ולא "אוהל". משכך היה צריך לכתוב את שם הערך "אזן" ולא "אוזן". וכן כך הכתיב בכל המקומות בתנ"ך.

אומדנא:

^^טור רצ"ה הגהה להערה 3 — במקום: "קלב ב" לכתוב: "קלב א".

אומן קונה בשבחה כלי:

^^טור ש"י הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 15 — במקום: "אניו" לכתוב: "אינו".

אופה:

^^טור ש"ע הגהה להערה 9 — במקום: "שבת פ"ז ה"ג" לכתוב: "שבת פ"ז ה"ב".

אזכרות:

^אטור תכ"ה הגהה להערה 58 — במקום: "רדב"ז ח"ב" לכתוב: "רדב"ז ח"א" >הערת הרצ"ה מכת"י<.

אי אפשר לצמצם:

טור תפ"ו תוספת להגדרת הערך — וכן אי אפשר לכוון את מידתו של דבר אחד בדיוק מוחלט. {שהרי דנים במושג זה גם בשיעורם של תפילין, למשל, שהוא דבר אחד} >הערת הרצ"ה מכת"י<.

אידיהן של עכו"ם:

^אטור תצ"ח הגהה להערה 1 — במקום: "לגירסא אחרת בגמ" לכתוב: לגירסא אחרת בגמ' עבודה זרה ב א.

אילונית:

^אטור תקכ"ג הגהה לשם הערך — אילונית, בחיריק ולא בצירה {כן ניקד הערוך ערך אילונית, וביאר שהיא מלשון אילן}.

איך אדם משים עצמו רשע:

^אטור תקמ"ח הגהה לטקסט ליד הציון להערה 2 — במקום: "עדם" לכתוב: עדים.

איך גוזרין גזרה על הציבור אלא א"כ רב הציבור יכולין לעמוד בה:
^אטור תר"ד הגהה להערה 15 — במקום: "ריטב"א לה א" לכתוב: "לה ב".

איך הולכין בממון אחר רוב:

^אטור תרי"ב, הגהה לטקסט ליד הציון להערה 12א ובהמשך טור תריג לאחר הציון להערה 12ב — במקום: "טעם אחר: חזקת ממון שהוא מוחזק עכשיו — חזקה דהשתא* — כחה גדול יותר..." לכתוב: "טעם אחר: חזקת ממון שהוא מוחזק עכשיו — כחה גדול יותר..."

{לדעתנו יש כאן טעות יסודית בניסוח. המושג "חזקה דהשתא" לא שייך כאן. חזקה דהשתא הוא מושג שהגדרתו היא שכאשר ידוע לנו מה הדין כעת ויש לנו ספק בעבר — פוסקים את העבר ע"פ הידוע לנו כעת. כגון בוגרת לפנינו — אנו יודעים שהיא באמת בוגרת כרגע. לעומת זאת בחזקת ממון, אע"פ שגם היא מתייחסת להווה ולא לעבר (בניגוד לחזקה דמעיקרא), איננו יודעים כעת מה הדין, אלא רק מה המצב — אנו יודעים שהכסף או המטלטלין נמצאים ברשותו, אך איננו יודעים אם הם שייכים לו באמת. החילוק הוא מהותי: חזקת ממון נלמדת מהסברא דכאיב ליה כאיבא — גמרא

מפורשת ב"ק מו ב, לעומת חזקה דהשתא שהמפרשים דנו מה מקורה, וכנראה נלמדת בבניין אב מחזקה דמעיקרא. ובאמת השב שמעתתא שהובא באנציקלופדיה שם — ש"ד פכ"ד — מביא סברא זו שמחלקת בין הווה לעבר, אך בלי שם המושג "חזקה דהשתא", שלא שייך לכאן}

אין מוקדם ומאוחר בתורה:

אטור תרמ"ז, הגהה לטקסט ליד הציון להערה 11 — במקום: "הלגילי" לכתוב: "הגלילי".

אין מעבירין על המצות:

אטור תרס"ה הגהה לשם הערך — יש לשקול לכתוב את שם הערך בשני ווי"ם כיוון שהיום לא מקובל לכתוב "מצות" עם ו"ו אחד אפילו כשמנקדים. ובפרט שגם בתנ"ך יש מקום [בנחמיה ט יד] שמילה זאת כתובה בשני ו"וים — מצוות.

אין עניות במקום עשירות:

אטור תרצ"ט הגהה להערה 1 — במקום: "שב" לכתוב: "שבת".

אין קנין לנכרי בארץ ישראל:

אטור תשי"א הגהה להערה 57 — במקום: "סד" צריך להיות: "סז".

אין שליח לדבר עבירה:

אטור תשכ"ו הגהה להערה 7 — במקום: "זה" לכתוב: "בכרך ז".

אטור תשכ"ט הגהה להערה 40 — במקום: "ש"ך שפח" לכתוב: "ש"ך חו"מ שמח ו".

אכילת קדשים:

אטור תשצ"ח הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 10 — במקום: "בית-אבת" לכתוב: "בית אב".

אטור תת"א הגהה להערה 46 — במקום: "פי"ט ה"ד" לכתוב: "פי"ט ה"א".

כרך ב

אלם:

אטור י"א טור 2 הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 27 — במקום: "ויש אומרים שדוקא כשהחשש הוא שהאלם ירדוף את הדיין להפוך את הדין לטובתו, אז אם שניהם חזקים נזקק להם, אבל אם החשש הוא שירדוף את הדיין עצמו, אף בשניהם חזקים אינו נזקק".

לכתוב: "ויש אומרים שדוקא למ"ד שהחשש הוא שהאלם ירדוף את הדיין להפוך את הדין לטובתו, אז אם שניהם חזקים נזקק להם, אבל למ"ד שהחשש הוא שירדוף את הדיין עצמו, אף בשניהם חזקים אינו נזקק".

אם תמצא לומר:

אעמוד כ"ז טור 2 הגהה להערה 10 — במקום "...ועי"ש בק"נ..." יש לתקן ל"ועי"ש פילפולא חריפתא" {אין קורבן נתנאל על בבא מציעא}.

אמירה לנכרי שבות:

אעמוד מ"ב טור 1 הגהה בהגדרה — במקום: "כל מלאכה שישראל אסור לעשותה בשבת" לכתוב: "כל מלאכה שישראל אסור לעשותה" {שהרי הפרק האחרון בערך מפרט את דיני אמירה לנכרי' בשאר איסורים. לכן לא נכון לצמצם את הגדרה לשבת בלבד} <הערת הרצ"ה מכת"י>.

אמן:

אעמוד מ"ט טור 2 הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 132 — להעביר את הפסקה המתחילה במילה "מטעם" לאחר הציון להערה 141 כיוון שהטעם "לאין רשאי וכו'" נובע ממה שכתוב שתי פסקאות לאחר מכן, שאמן מכלל ברכה. כמו כן להגיה במקום: "מטעם זה שאמן בברכה" לכתוב: "מטעם זה שאמן בכלל ברכה".

אנינות:

אעמ' ס"ו טור 1 הגהה לטקסט לפני הערה 14 — במקום "היום אסור וחלילה מותר" לכתוב "היום אסור והלילה מותר".

אנן סהדי:

אעמוד ע"א טור 1 הגהה להערה 10 — במקום: "חת"ס סי' קא" לכתוב: "חת"ס סי' ק".

אסור דרבנן:

אעמוד ע"ז טור 2 הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 19 — במקום "מבטלים איסור דרבנן לכתחילה" לכתוב "י"א שמבטלים איסור דרבנן לכתחילה".

אשם, הגהה להערה 20 — במקום: "ביצה ד ב. וע"ע אין מבטלים איסור לכתחילה שיש מחלוקת בדבר ושיש מחלקים בין איסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה לאיסור שאין לו עיקר מן התורה". לכתוב: "שו"ע יו"ד צ"ו ט' ע"פ ביצה ד ב. והרמ"א שם חולק דאין מבטלין לכתחילה. ובשו"ת משפט כהן סי' לד כתב שבאיסור מראית עין לכו"ע מבטלין

לכתחילה — וע"ע אין מבטלים איסור לכתחילה שיש מחלקים בין איסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה לאיסור שאין לו עיקר מן התורה".

שם, הגהה להערה 23 — במקום "עין יצחק אהע"ז סי' פז" לכתוב: "...אה"ע סי' סז' ענפים ד-ז, או"ח סי' כו ענף ד {במהדורה הממוחשבת תוקן הסימן אך לא צוין לתשובה באו"ח}.

אסור לאו:

עמוד פ"ב טור 1 הגהה לטקסט לפני הערה 7 — במקום: "ויש שכתב יותר מזה, שאיסור שאין בו מלקות אינו בכלל עבירת לאו, וכשאמרו "עובר בלאו" ודאי יש בו מלקות" לכתוב: "יש שכתב שלא אמרו "מה לי איסור כרת מה לי איסור לאו" אלא דוקא באיסור לאו שחייבים עליו מלקות (להשאיר את הערה 6), ויש שאמר שכלל זה נאמר בכל מצוות מהתורה, בין באיסור לאו שחייבים עליו מלקות, בין באיסור לאו שאין חייבים עליו מלקות, ובין במצוות עשה [מצוות ראה אהע"ז ססכ"ו].

{הכס"מ כתב: "כתב הראב"ד אבל המתגלח אינו לוקה, א"א אע"פ שאינו לוקה כיון שמדעתו עשה עובר בלאו, עכ"ל. ויותר נ"ל דלא שייך לומר שהוא עובר בלאו כיון דלא עבד מעשה כלל ואפילו אם א"ל להקיף לו פאת ראשו אין שליח לדבר עבירה" וכוונתו כמובן בלאו זה שהוא לאו שיש בו מעשה אם לא עשה מעשה כלל אין בו שום חיוב, אבל ודאי שלא התכוון בכל הלאוים (ול"ק גם מה שהקשה בחכ"צ "ושותא דמרן לא ידענא וכי לאו א' בלבד שא"ב מעשה ואין לוקין עליו יש לנו בתורה והלא כו"כ לאוין שאב"מ ואין לוקין עליהם יש לנו בתורה")}.

אסור עשה:

עמוד פ"ד טור 2 הגהה לטקסט לפני הערה 15 — במקום: "אף על פי שאיסור עשה קל מאיסור לאו, מכל מקום אין איסור לאו חל על איסור עשה" לכתוב: "גם לסוברים שאיסור עשה קל מאיסור לאו [ראה רמב"ן עה"ת שמות כ ח שחולק וסבירא ליה שאיסור עשה חמור, ועיין שו"ת משפט כהן סי' קלב בבירור שיטתו], מכל מקום אין איסור לאו חל על איסור עשה".

אפותיקי:

עמוד קל"ב טור 1 הגהה להערה 60 — במקום "תוס' ב"ב מט ב" לכתוב: "נ א ד"ה 'אילימא'".

אפיקורוס:

עמוד קל"ז טור 1, הגהה להערה 40 — שם, הגהה ותוספת להערה 40 — במקום: "אגרות

ראי"ה להראי"ה קוק ז"ל סי' טו" לכתוב: "סי' קיג (ובהוצאות הישנות סי' ה) וסי' שלב (ובהוצאות הישנות סי' טו) ועיי"ש בארוכה" <הערת הרצי"ה מכת"י>.

אקבע אסורא:

^אהגהה לכותרת — במקום: "איסור והיתר שישנם לפנינו, ואיננו יודעים איזהו האיסור" לכתוב: "איסור והיתר שישנם או שהיו לפנינו...".

ארץ ישראל:

^אעמוד ר"ב טור 1 הגהה לטקסט לפני הערה 104 — במקום "בן שבעים וחמש שנה" לכתוב "בן שמונים וחמש שנה" {כך מפורש בפסוק שהובא בהערות, וכן חשבון שבע שנים מסתדר}.

אשה:

^אעמוד רמ"ב טור 1 הגהה להערה 2 — במקום: "רמב"ם ע"ז פי"א ה"ג" לכתוב: "פי"ב ה"ג".

^אעמוד רנ"ב טור 2 הגהה להערה 411 — במקום: "רמ"א בשו"ע יו"ד קכז ב" — לכתוב: "ב..קכז ג".

אשרה:

^אעמוד רפ"א טור 2 הגהה לטקסט שלוש שורות מלמטה — במקום: "כשהשתווה" לכתוב: "כשהשתחוה".

בדק הבית:

^אעמוד שס"ה טור 1 הגהה להערה 32 — במקום "ערובין קד" לכתוב: "ערובין קה עמוד א".

בהמה דקה:

^אהגהה להגדרה — לכאורה הדוגמאות "עז ושה" אינן מדויקות. שה פירושו בהמה דקה צעירה, כמו הפסוק "שה כשבים ושה עיזים" (דברים יד-ד), ואינו מין נפרד. לכן "עז ושה" אינם מינים שונים, ויש בהם גם כפילות מסוימת. אפשר לכתוב "כבש ועז" שהם שני מינים שונים.

כרך ג

בונה :

^^עמוד ד' טור 1 הגהה להערה 40 — במקום: "ישועות יעקב סי' שיד ס"ק א". לכתוב: "ישועות יעקב או"ח שטן ס"ק א"

בית דין הגדול :

^^עמוד ק"פ טור 1 הגהה להערה 206 — במקום "שגם השואל הולך עם בית הדין" לכתוב: "שגם בית הדין הולכים עם השואל" {תמיהת הלחם משנה היא שהרי אולי רק השואלים הולכים}.

בית המדרש :

^^עמוד רי"א טור 2 הגהה להערה 37 — במקום "רמב"ם תפילה פ"ח ה"ז" — לכתוב: "רמב"ם תפילה פ"ח ה"ג".

בית המקדש :

^^עמוד רכ"ה טור 2 הגהה להערה 54 — למחוק את מה שהובא בשם רש"י שבית המקדש עמד 425 שנה! {רש"י מביא זאת כראיה לדבריו שחלק משנות אמציה ועוזיה חפפו, שאל"כ יצא שביהמ"ק עמד 425 שנה. וזו לשונו: "אחרי מות אמציה אביו, מכאן אתה למד שמלך עוזיה בימי אביו ומ"מ לא נתנה אילת בידו עד לאחר מות אביו, שאם לא מלך בחיי אביו למה לו לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו. וכשאתה מונה ימי הבית ע"פ שנות המלכים אם אינך מחסר ט"ו שנים הללו שנמנית לאמציה ולעוזיהו תמצא שעמד ארבע מאות ועשרים וחמש}.

^^עמוד רל"ד טור 1 תוספת להערה 315 — למחוק 'ועיי"ש'.

בית קברות :

^^עמוד רס"ג טור 2 הגהה להערה 132 — במקום: "שו"ת נו"ב תנינא או"ח יט" — לכתוב: "שו"ת נו"ב תנינא או"ח קט".

^^עמוד רס"ד טור 2 הגהה להערה 180 — במקום: "או"ח רכה" לכתוב: "או"ח רכד"

בן נח :

^^עמוד שנ"ה טור 2 הגהה לטקסט בשורה 7 — במקום: "שוטרים" — לכתוב: "שומרים".

כרך ד

בסיס לדבר האסור:

^^טור י"ז הגהה להערה 59 — במקום: "התרומה סי' רמט" לכתוב: "...סי' רנד ד"ה פרק נוטל".

בקור חולים:

^בציון להערה 13א נשמטה האות א.

ברי ושמא:

^^טור ר"א הגהה להערה 6 — במקום: "תומים ס"ק כב" לכתוב: "תומים סי' עה ס"ק כב".

ברירה:

^טור רט"ז הגהה לטקסט 8 שורות מלמטה — במקום: "להחליט אן" לתקן ל: "...אז".

ברכה אחרונה:

^^טור רס"ב הגהה להערה 9 — במקום: "רש"י עירובין ד'" לכתוב: "רש"י עירובין י"ד".

ברכה שאינה צריכה:

^^טור ר"פ הגהה להערה 3 — במקום: "תשובות הרמב"ם סי' פד" לכתוב: "תשובות הרמב"ם ח"א סי' קכד".

ברכות הודאה:

^טור שי"ח הגהה לציון להערה 28א — נשמטה האות א.

^שם, הגהה לציון להערה 28ב — נשמטה האות ב.

^טור שי"ט הגהה לציון להערה 55א — נשמטה האות א.

^טור שכ"ב הגהה לציון להערה 100ב — נשמטה האות ב.

ברכות השחר:

^טור שע"א הגהה לציון להערה 110א — האות א הודפסה אחרי הנקודה של סיום המשפט.

ברכות קריאת שמע:

^^טור שצ"א הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 135 — במקום: "ואם הקדיש אהבה ליוצר" לכתוב: "ואם הקדים אהבה ליוצר".

ברכת אבלים:

^^טור תי"ט הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 91 — במקום: "שנוי" צריך להיות: "שינוי" {כך מופיע בכל המקומות באנציקלופדיה — שינוי מלשון לשנות כתוב "שינוי", לעומת "שנוי במחלוקת"}.

ברכת החמה:

^^טור תנ"ה הגהה לטקסט 4 שורות לפני סוף הערך — המילה "תשיג" הודפסה עם רווח בין אותיותיה.

ברכת הלבנה:

^^טור תס"ח, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 25 — במקום: "אמצע הזמן בין מולד למולד האמיתיים" לכתוב: "אמצע הזמן בין שני המולדות האמיתיים", או: "בין מולד אמיתי לזה שאחריו" וכד'. {כך יש לכתוב ע"פ כללי הדקדוק — בניסוח הנוכחי המילה "אמיתיים" מוטה ברבים אך מתייחסת למולד יחיד}.

^^טור תס"ט הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 33 — במקום: "ויש סוברים אין להמתין" לכתוב: "שאין להמתין".

^^טור תע"ה הגהה להערה 146 — במקום: "רמב"ם ברכות פ"י ה"ז" לכתוב: "רמב"ם ברכות פ"י ה"ח".

^^שם, הגהה להערה 147 — במקום: "טוש"ע שם" לכתוב: "טוש"ע או"ח רכט ב" {לא נמצאת לעיל התייחסות למראה המקום}.

^^שם, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 151 — במקום: "ומזלות כסדרם" לכתוב: "ומזלות כסדרן" {כן הנוסח בגמרא}.

ברכת המינים:

^^טור תקי"ב הגהה לציון להערה 10א — להערה 10א נשמטה האות א.

^^טור תקי"ב הגהה לציון להערה 10ב — להערה 10ב נשמטה האות ב.

ברכת הנר:

^^טור תקמ"ב הגהה להערה 27 — הכותב הביא המקור בהגהות מיימוניות אות ס'. הכותב מסתמך על הגהות מיימוניות בדפוס הרמב"ם הישן, נגד פסק כל הראשונים והאחרונים (כמו שמובא בהמשך שם הערה 28). אך ברמב"ם פרנקל שם מביאים שזו טעות סופר, והגירסא המקורית בהגהות מיימוניות לא דנה כלל על ברכת הנר, אלא

שרבנו גרשון נהג לברך על הבשמים במוצאי יוה"כ, ושכך הגירסא בכתב יד, וכן בראבי"ה ובמרדכי. ואם כן אין שום מקור לומר שרבנו גרשון פסק נגד כל הראשונים.

ברכת הפרות:

^^הגהה לשם הערך — במהדורת המחשב (בפרויקט השו"ת) שם הערך נכתב עם יו"ד — ברכת הפירות, לכאורה נגד כללי האנציקלופדיה התלמודית שכותבים בכתב חסר, כמו במהדורה המודפסת.

ברכת התנים:

^^טור תרל"ט הגהה להערה 102 — במקום: "וכ"מ ברש"י שם ב" — לכתוב: "וכ"מ ברש"י שם" (למחוק את ה-ב). {כותב ההערה התבסס על כך שבהערה 96 היה כתוב "כתובות ז א", ולכן הדגיש שכאן, בהערה 102, מדובר בעמוד ב. אך זה היה מבוסס על טעות, שאכן תוקנה במהדורת המחשב, שגם בהערה 96 כתוב ז ב. לכן האות ב בהערה 102 מיותרת}.

בשר בחלב:

^^טור תר"צ הגהה לטקסט בתחילת הערך — במקום: "אסור לבשר בשר בחלב" לכתוב: "אסור לבשל בשר בחלב."

כרך ו

גלוי עריות:

^^טור קט"ו הגהה להערה 142 — במקום: "בטוש"ע השמיטו" לכתוב: "בטוש"ע ובפוסקים השמיטו".

גמילות חסדים

^^טור קנ"ג הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 70 — במקום: "באו בתלמוד ומדרשות", לכתוב: "בתלמוד ובמדרשות".

גמר מלאכה:

^^במהדורת המחשב פרקים ב' וג' התחילו כהמשך אותה שורה, וצריך הורדת שורה לפנייהם.

גניבת דעת:

^^טור רל"א הגהה לקטע שמתחיל במילים "כשאומר לגוי" — במקום: "כשאומר לגוי

שלום ... מצדדים ראשונים לומר שיש בזה משום גונב דעת הבריות, לכתוב: "כשאומר לגוי שלום... יש מי שהתיר [רש"י גיטין סב א ד"ה 'שלמא'] ויש שהסתפקו בדבר [תוס' שם ד"ה 'שלמא']". {מהניסוח משמע שהדעה המקובלת בראשונים שאסור. ואינו כן: מרש"י שם מוכח שמותר, כמו שמובא בהמשך הפסקה, ואפילו תוס' שצידדו שאסור, נקטו לשון "צ"ע", כמו שמובא שם בהערה}.

גר תושב:

^^טור ר"צ הגהה להערה 11 — במקום: "...לתשובות הרמב"ם הוצאת פריימן עמ' 370" לכתוב: "...הוצאת פריימן ח"א עמ' 282".

^^טור רצ"א הגהה להערה 17 — במקום: "ב"ח חו"מ סי' קמט" לכתוב: "...סי' רמט ס"ק ב".

^^טור ש"ג הגהה להערה 232 — במקום: "שו"ת משפט כהן סי' לג" לכתוב: "סי' סג".

גריס:

^^טור תנ"ב הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 53 — במקום: "ויש שונהגים לשער בגודל של מיל ארצישראלי וכו'" לכתוב: "ויש שנהגו" {כיוון שבדורנו אף אחד כבר לא נוהג לשער במיל}.

^^שם, הגהה להערה 55 — למחוק: "גודל הפרוטה של מדינת ישראל תש"ט הוא כגודל אותו מיל" {בימינו אין לו שום משמעות — מבחינת המציאות לא משתמשים בפרוטה הזו, ומבחינת הדין מספיק הדין שנהגו בזמנו לשער במיל}.

גרמא בנזקין, גרמי

^^טור תס"א הגהה להערה 5 — במקום: "כלל לא סי' ג" צריך לכתוב: "כלל קא סי' י" >הערת הרצי"ה מכת"י<".

^^טור תצ"ד הגהה להערה 445 — במקום: "ש"ך ס"ק ד" לכתוב: "ש"ך ס"ק ה".

^^במהדורת המחשב: הפרקים ג וד ממשיכים באותה שורה, וצריך הורדת שורה לפניהם.

גרעון כסף:

הגהה לשם הערך — שם הערך מנוקד בחיריק וכן הוא במשניות, אך יש להוסיף בסוגריים גרעון בצירה תחת הג', שכן הוא בגמרא של הרב שטיינזלץ.

דבר הגורם לממון:

הגהה לציון להערה 72א — בציון להערה נשמטה האות א.

דבר שאין בו ממש:

^^טור תרט"ז הגהה להערה 160 — במקום: "דברי ריבות סי' קצ"ז לכתוב: "דברי ריבות סי' קצ"ז".

דבר שבערוה:

^^טור תשי"ג הגהה להערה 106 — במקום: "תוס' גיטין ג' א" לכתוב: "תוס' גיטין ד' א".

כרך ז

דבר שהצדוקים מודים בו:

^^טור ג' שורה 1 וטור ד שורה 5 — שתי שורות אלו הוחלפו זו בזו בגירסה המודפסת.

דבר שלא בא לעולם:

^^טור נ"ג הגהה להערה 257 — ראשי התיבות כתובים כאן "דשב"ל", אולם בשאר כל המקומות באנציקלופדיה הם כתובים "דשלב"ל", ולכן ראוי לכתוב כך גם כאן.

^^טור ס"ו הגהה להערה 390 — במקום: "שעה"מ מכירה פכ"ב ה"ה". לכתוב: "שער המלך...ה"ט".

דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים:

^^טור פ"ג הגהה להערה 23 — במקום: "האיך מניחין" יש לכתוב: "היאך מניחין"

דברים בטלים:

^^טור קל"ו הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 18 — במקום: "וגורנך מצמאה" לכתוב: "וגורנך מצמאה".

דברים שבלב:

^^טור קע"ד הגהה לציון להערה 36 — נדפס בטעות '37' במקום '36'.

^^שם, הגהה להערה 47 — במקום: "סי' כה" לכתוב: "סי' מה".

^^טור קפ"ו הגהה לטקסט ליד הציון להערה 180 — במקום: "במשחבה" לכתוב: "במחשבה".

דגים:

^^טור ר"ג הגהה לטקסט לפני הציון להערה 21 — במקום: "ונדחו הדברים" לכתוב: "ויש שדחו הדברים".

^^טור רכ"ה הגהה להערה 378 — במקום: "חת"ס יו"ד קב" לכתוב: "קא".

דין מינה ואוקי באתרה, דון מינה ומינה:
 ^טור רל"ה הגהה לשם הערך — שם הערך מנוקד בשורוק, וראוי להוסיף בסוגריים את הגירסא שהניקוד בחולם, כמו שמנוקד הרב שטיינזלץ בגמרותיו.

דין מרומה:

^^טור רצ"ד הגהה להערה 51 — במקום: "ועי' שבת שם ועוד שכ" נראה שצריך לכתוב: "ועי' תוס' שבת שם ד"ה דין שכ".

דינר:

^^טור ת"ג — במהדורת המחשב גם בגוף הטקסט וגם בהערות משקלי הדינרים בגרמים מופיעים באופן שיש רווח בין הגרמים לבין העשיריות, דבר המקשה על הקריאה, ובוודאי שאינו נכון מבחינת הצגת מספרים. כמו כן יש לציין, גם במהדורת המחשב וגם בזו המודפסת — השתמשו בפסיק במקום בנקודה עשרונית, דבר שאינו נכון ע"פ המקובל היום בתצוגת מספרים, ושוב, עלול להקשות על ההבנה.

דכסוסטוס:

^^אפשר למחוק ערך זה (המכיל בתוכו רק הפניה) — ברוב רובם של המקורות הכתיב הוא "דוכסוסטוס" עם וא"ו, וערך כזה כבר נמצא. בפרוייקט השו"ת, למשל, 400 פעם "דוכסוסטוס" מול 6 פעמים "דכסוסטוס". עם זאת, בהנחה שהערך נשאר יש להפנות גם לערך 'גוויל' כפי שעשו בערך 'דוכסוסטוס'.

דם (איסור):

^^טור תל"ז הגה לטקסט לפני הציון להערה 243 — במקום: "דם היוצא על ידי חום של כלי שני הוא מן התורה" לכתוב: "אסור מן התורה" {המשפט כפי שמודפס אינו מובן כ"כ, ובפרט שמדובר בפסיקה שלמה, ולא בהמשך של פסיקה}

דמאי:

^^טור תקס"ז הגהה להערה 222 — במקום "המותרים בדמאי" לכתוב: "המותרים באכילתו" {כך שם הפרק}.

דרוש וקבל שכר:

^^טור תרל"ה הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 1 — במקום: "שאינ דין בן סורר זמורה" לכתוב: "...דין בן סורר זמורה".

דרך ארץ:

א. לימוד הלכות דרך ארץ: ^אטור תרע"ד לאחר הציון להערה 34 להוסיף פרק — א1. לימוד הלכות דרך ארץ: {בשל העובדה שהוספנו לאחר הערה 36 פסקה נוספת חשבנו שראוי ששתי פסקאות אלו יכנסו תחת שם פרק אחד}.

ב. הגהה לטקסט לפני הציון להערה 376 — במקום: "ממעט בדרך" לכתוב: "ממעט בדרך ארץ" {במהדורה הממוחשבת תיקנו ל"ממעט בעסק". עכ"פ לענ"ד יותר מתיישבת הלשון "בדרך ארץ"}.

דרכי נעם:

א. הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 2 — במקום: "שעפניו" לכתוב: "שענפניו".

דש:

א. הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 11 — במקום: "הפדרת" לכתוב: "הפרדת".

ב. הגהה לטקסט לפני הציון להערה 32 — במקום: "ויש סוברים שאין בו משום דישה" יש לכתוב: "יש סוברים".

כרך ח

הידור מצוה:

א. הגהה לטקסט המילה האחרונה בטור — במקום: "ומצוה" לכתוב: "ומצא".

כרך ט

הטפת דם ברית:

א. הגהה להערה 183 — במקום: "משכנות יעקב סי' סא" לכתוב: "משכנות יעקב ח"א יר"ד סי' סג".

היסח הדעת. היסט.

א. הגהה להערה 183 — צריך לחלק זאת לשתי הפניות נפרדות. כמו שעשו ב"היזק ראיה" ו"היזק שאינו ניכר" (ובכל מקרה, לא שייך להפריד בין המילים היסח הדעת להיסט ע"י נקודה, ובין המילים היסח הדעת והסט ע"י נקודה-פסיק).

הלכנת פנים:

^^טור ר"ט הגהה להערה 45 — "וע' ב"מ שם נוח לו לאדם שיבוא על ספק אשת איש ולא ילבין כו', ושם ודאי אינו ממש" למחוק את כל המשפט הזה — גם לגבי מימרא זאת יש שפירושה כפשוטה הלכה למעשה, כדלעיל בהערה הקודמת.

הלואה:

^^טור רט"ו הגהה להגדרת הערך — במקום: "נתינת כסף לחברו, כדי להוציאו ולשלם לאחר זמן". לכתוב: "נתינת כסף לחברו, כדי להוציאו ולקבלו לאחר זמן" {כיוון שתחילת המשפט — "נתינת" "להוציאו" — מתייחסת למלווה, גם סופו אמור להתייחס למלווה, שלא משלמו לאחר זמן אלא מקבלו}

הלכה:

^^הגהה בכמה מקומות בערך זה — במקום: "שני לשונות" לכתוב: "שתי לשונות" הן מפאת כללי הדקדוק, והן משום שבמקורותינו ברוב הפעמים הנוסח הוא "שתי" (ע"פ בדיקה בפרוייקט השו"ת).

^טור רמ"א הגהה בתוכן הפרקים אות יד — בטעות הודפס פתח מתחת ל"בית שמאי".

^^טור רנ"א הגהה להערה 151 — במקום: "אמרי בינה סי' ג' לכתוב: "אמרי בינה סי' ב בהערה".

^^טור רע"ה הגהה להערה 470 — במקום: "חדר כא" לכתוב: "חדר כח".

^^טור רפ"ז הגהה להערה 632 — במקום: "עירובין מ' ב" לכתוב: "עירובין מן ב" {עיין בהערה הבאה}.

^^שם, הגהה להערה 632 — במהדורה הממוחשבת נמחקה שורה שלמה, וצריך להשלימה מהמהדורה המודפסת: "רבי יעקב בר אידי אמר ר' יוחנן עירובין מו ב. וע' תוס' מו"ק יז ב ד"ה ושמואל".

^^טור רפ"ח הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 647 — במקום: "רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן" לכתוב: "רבה בר בר חנה בשם רבי חייא".

^^טור ש"ז הגהה להערה 955 — במקום: "ועי"ש במלחמות" לכתוב: "ועי"ש בספר הזכות" (דף יג: בדפי הרי"ף).

^^טור ש"ט הגהה להערה 979 — במקום: "רא"ש גיטין עו א" לכתוב: "רא"ש גיטין עה ב סי' י ד"ה 'גמ'".

^^טור ש"י הגהה להערה 1000 — במקום: "ר"ן קידושין מו א" לכתוב: "ר"ן קידושין מה ב ד"ה גרסי".

^^טור שט"ז הגהה להערה 111 — במקום: "הראב"ד והרז"ה שהלכה כרבה ובשם הרמב"ם שהלכה כרבא" לכתוב: "הראב"ד והרז"ה שהלכה כרבא ובשם הרמב"ם שהלכה כרבה".

^^טור ש"ל הגהה להערה 299 — במקום: "סי' יא" לכתוב: "סי' יב".

הלכה כבתראי:

^^טור שמ"ה הגהה להערה 29 — במקום: "חזון איש ערלה סי' י"ז" לכתוב: "חזון איש כלאיים א-א ויו"ד קנ-ח" {אמנם יש להעיר שלכאורה אין הנידון דומה לראיה: החזון איש [ערלה סי' ז סע' א] מסביר שאין לפסוק על סמך כתבי יד שעל ידם מתווספות דעות כך שהמיעוט יהפך לרוב, ומסביר שם שטעמו משום שבין כך ובין כך איננו פוסקים על סמך הרוב, שהרי איננו יודעים כמה ראשונים היו שסברו ככל צד, ודבריהם לא הגיעו לידינו. ואם כן אין מכך ראיה לנידון המדובר, שרוצים לפסוק כבתראי במקרה שנמצאו כתבי יד קדמונים}.

הלכה כסתם משנה:

^^טור שס"א הגהה להערה 85 — במקום: "רשב"א ב"ק קב ב" לכתוב: "רשב"א ב"ק קב א סוף ד"ה אלא".

הלל:

^^טור ת"ט הגהה להערה 272 — במקום: "פרי חדש תכב סעיף ה" לכתוב: "פרי חדש תכב סעיף ו'".

הלל הגדול:

^^טור תכ"ו הגהה לטקסט ליד הציון להערה 3 — במקום: "והוא המזמור קל"ו שבספר תהלים" לכתוב: "והוא מזמור קל"ו שבספר תהלים"

הלנת המת:

^^טור תמ"ג הגהה להערה 106 — במקום: "רמב"ם אבל פ"ד ה"ה לענין עימוץ עיניו של גוסס" לכתוב: "...לענין אימוץ עיניו של גוסס" {אמנם בגמרא שבת עז ב הוא "מעמציך", אך כיוון שהוא ציטוט מהרמב"ם ראוי להיות כלשונו שם}.

המוציא מחברו עליו הראיה:

^^טור תנ"א הגהה להערה 3 — במקום: "ית ב" לכתוב: "מח ב".

הן צדק:

^^טור תס"ה הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 26 — במקום: נקודה (.). לכתוב: פסיק (.).

הנץ החמה:

הגהה למפתח — במפתח מצוין גם הביטוי "נץ החמה", ולכאורה ניתן למוחקו, כיוון שאין משמעות למילה זו. "הנץ החמה" הוא כידוע, לא "נץ החמה" בתוספת ה"א הידיעה, אלא שם הפעולה הנץ, כמו היסח דעת, הסת וכו'.

הסבה:

^^טור תקל"ב הגהה להערה 121 — במקום: "ב"י תעז" לכתוב: "ב"י תעב".

הסגת גבול:

^^טור תקמ"ב הגהה להגדרת הערך — במקום: "באופן שקרקע חברו תיכנס לתוך שלו" לכתוב: "באופן שקרקע חברו תיכנס לתוך סימני תחומי הקרקע שלו" {הרי ע"י הסגת הגבול הקרקע של חברו לא באמת תהיה שלו, אלא רק תימצא בתוך סימוני תחומו}.

העלאת חוץ:

^^טור תרי"ט הגהה לשם הערך — לאחר שם הערך, נשמטה הנקודה.

הערמה:

^^טור תש"א הגהה להערה 53 — במקום: "תקכז ב" לכתוב: "תקכז ב".

^^טור תשל"א הגהה להערה 98 — במקום: "שמ"ק יח א" לכתוב: "...יח ב".

^^טור תשל"ב הגהה להערה 102 — למחוק: "רמב"ם עדות פ"ג ה"ז" {הרמב"ם לא דן שם כלל ב"אנוסים היינו מחמת ממון"}.

^^טור תשל"ה הגהה להערה 139 — במקום: "פסקי רקנטי תקב" לכתוב: "...תכב".

כרך י

הפקר:

^^טור פ"ב הגהה להערה 368 — במקום: "קו"א אות ב" לכתוב: "קו"א אות ג".

כרך יא

השקה:

טור ר"ג הגהה להערה 171 – במקום: "שו"ת אבני גזר" לכתוב: "שו"ת אבני נזר".

התרת נדרים:

טור של"ח הגהה לטקסט לפני הציון להערה 78 – במקום: "דבר שיש לו מתיירין" לכתוב: "דבר שיש לו מתירין".

וסת:

טור תק"ד הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 51 – במקום: "הלכה וסתות דרבנן" לכתוב: "הלכה שוסתות דרבנן".

זבל"א:

טור תרפ"ו הגהה לטקסט לפני הציון להערה 19 – במקום: "מבין דבריו לאישורים" לכתוב: "לאשורים".

זה וזה גורים:

טור ת"ש הגהה להערה 30 – במקום: ע"ו לכתוב: ע"ז.

כרך יב

זה נהנה וזה אינו חסר:

טור יט הגהה לטקסט לפני הציון להערה 65 – במקום: "שדברים אלה שאמרו, משום סכנת מזיקין היו נהוגים בו" לכתוב: "...היו נהוגים בהם".

זיבורית:

טור קי"ט להוסיף לשם הערך – (זיבורית) {כך הוא מנוקד במשניות קהתי גיטין פרק ה משנה א ובגמרא של הרב שטיינזלץ גיטין מח ב}.

זית:

טור קכ"ח הגהה להגדרת הערך – במקום: "פרי עץ הזית בתורה מידה בשיעורי הלכה" לכתוב: "פרי עץ הזית בתורת מידה בשיעורי הלכה".

זכין לאדם שלא בפניו:

טור קל"ה הגהה להערה 1 – במקום: "וש"ג" לכתוב: "וש"נ".

^^טור קמ"ז הגהה לכותרת הסעיף "במכירה" – צריך לשבור שורה לפניו.

^^טור קס"ז הגהה להערה 327 – במקום: "בשם הקצוה"ח" לכתוב: "בשם העמק יהושע" {סי' כא, כמו שהובא שם בהערה 460}

זכירת יציאת מצרים:

^^טור ר"א הגהה להערה 23, וכן טור ר"ג הערה 40 – במקום: "רא"ה ברכות עמ' כא עמ' כב" לכתוב: "רא"ה ברכות יג ע"ב ד"ה אמר, בלשון "אפשר" {חשוב להדגיש שכל חידושו זה הוא רק בלשון "אפשר"}.

זכירת מעמד סיני:

^^טור רי"ב הגהה לשם הערך - במקום: "זכירת מעמד סיני" לכתוב: "זכירת מעמד הר סיני" {סיני הוא שם המדבר. מקומו של מתן תורה נקרא על שם ההר שעליה ניתנה. ואכן כך הלשון כמעט בכל המקורות}.

זמון:

^טור ר"ס הגהה לטקסט ליד הציון להערה 268 – במקום: "ישכו וימתינו" לכתוב: "ישבו וימתינו" {יש לציין שבאור זרוע בהוצאה הישנה אכן כתוב "ישכו", אך ברור שזו טעות דפוס}.

זמן בית דין:

^^טור ש"י הגהה להערה 33 – במקום: "מרדכי ב"ק שם" לכתוב: "ב"מ שם".

זפק:

^^טור שי"ד לפני הציון להערה 3 אחרי המילה 'אצטומכא' להוסיף הערה – דהיינו הקיבה {ראוי לבאר בלשון המובנת היום. ובפרט שהמילה אצטומכא היא יוונית, והמילה קיבה היא לשון התורה והמשנה}.

זקה:

^^טור שכ"ד הגהה להערה 17 – במקום: "רמב"ם יבום פ"א ה"ג" לכתוב: "הי"ג".

^^טור שמ"ו לאחר הציון להערה 214 – הקו מופיע באותה שורה של הטקסט, וצריך שהוא יהיה בשורה נפרדת.

זר:

^^טור שס"ד הגהה לתוכן העניינים שבתחילת הערך – סעיפים א ו-ב כתובים באותה שורה, וצריכים להיות בשורות נפרדות.

^^טור שע"ט הגהה להערה 243 – במקום: "דרך מצוותיך להמל"מ ח"ג ד"ה ועוד" לכתוב: ח"ג דף יח ע"ב בדפיו ד"ה עוד אני".

חביבה מצוה בשעתה:

^טור תק"ב הגהה לשם הערך – במקום: "בְּשַׁעְתָּה" לכתוב: "בְּשַׁעְתָּה" {כך ע"פ כללי הדקדוק, וכן בגמרא של הרב שטיינזלץ פסחים סח ב}.

חבר עיר:

^טור תקל"ב הגהה לשם הערך – ע"פ המבואר בטור תקל"ג ליד הציון להערה 3, יש לנקד גם: חֶבֶר.

חבת הקודש:

^^טור תקמ"ו הגהה להערה 105 – במקום: "פסוהמ"ק פ"ח הכ"ד" לכתוב: "פי"ח הכ"ד".

חובה מצווה ורשות:

^^טור תרע"א הגהה להערה 321 – במקום: "עמוד שני א" לכתוב: "טור תשסד".

חובל רחיים ורכב:

^^טור תשמ"ו הגהה להערה 1 – במקום: "עמ' קכט" לכתוב: "טור רעה".

כרך יג

^הערה כללית לכרך – בכרך זה יש בעיה באחידות של שמות הערך. פעמים ששם הערך מופיע בכותרת העליונה בשני הצדדים (למשל: ערך חודש), פעמים שהוא מופיע עם מספר ושם הסעיף (למשל: ערך חול המועד) ופעמים שבהם בעמוד הימני מופיע שם הערך ובעמוד השמאלי מספר ושם הסעיף (למשל: ערך חזקה ב).

חוזרים מערכי מלחמה:

^^טור נ"ג להוסיף לשם הערך – (מערכי) {כך מנוקד בגמרא של הרב שטיינזלץ סוטה מג א - מג ב, בנוסף יש להעיר שבמשניות קהתי מנוקד בחטף-סגול}.

חול המועד:

^^טור רל"ג בסוף הערך תוספת הערה על המילים 'ע"ע הושענות' – כרך ח טור תקל"ה.

^שם, תוספת הערה על המילים 'ע"ע הושענא רבה' – כרך ח טור תקכ"ז.

חזיר:

^^טור תמ"ה הגהה להערה 36 – במקום: "קידושין פג ב" (במהדורה המודפסת) או:
"קידושין פב ב" (במהדורה הממוחשבת), לכתוב: "קידושין פא ב".
^שם הגהה להערה 38א – במקום: "מו"נ ח"ג יח" לכתוב: "ח"ג מח".

חזקה (מבוא):

^^טור תנ"ח הגהה לסדר הפרקים – הסדר של סעיפים טו וטז מהופך. סעיף טו דן בעשויה להשתנות וסעיף טז בתערובת.

חזקה ב (דמעיקרא):

^^טור תק"ו להוסיף לשם הערך – (חזקה קמייתא) {א"א שלא להזכיר את כינוי זה, שכך נקראת בראשונים ובאחרונים במקומות רבים מאוד}.

חזקה ה (מקרה החוזר):

^^טור תש"מ הגהה להערה 9 – במקום: "וצ"ב שאין עניין זל"ז" לכתוב: "וצריך לבאר שכוונתו שחזקת שלוש פעמים רק קבעה מה היה מצבו בעבר, אך כדי לפסוק על סמך זה את הדין בעתיד יש צורך ללמוד מחזקה מעיקרא" {ביאור פשוט ומובן לדברי ה"יחוסי תנאים ואמוראים", שלא יסברו שמערב מין בשאינו מינו}.

כרך יד

חזקת כשרות:

^^טור ל"ט לאחר הציון להערה 143 – הקו מסומן בסוף השורה של הטקסט. צריך להיות בשורה נפרדת.

חזקת מטלטלין:

^^טור מ"א הגהה להערה 7 - במקום: "אבן האזל פרק ח ה"י" לכתוב: "...פרק ה ה"י".

חזקת ממון:

טור פ"א הגהה לשם הערך - במקום: "ממון" לכתוב: "ממון".

חזקת מצות:

^^טור קל"ג הגהה לשם הערך – נראה שעדיף גם בשם הערך לכתוב "מצוות" בשני ו"וים, כמקובל. שהרי אפילו בתנ"ך יש מקום שכך נכתב – נחמיה ט-יד – וברור שהוא קריא ומקובל יותר.

חטאת:

^^טור תפ"א הגהה להערה 260 – במקום: "סוטה טו ומנחות ו" לכתוב: "סוטה טו א ומנחות ו א".

^^טור תפ"ז הגהה לטקסט לפני הציון להערה 344 - במקום: "בשותופות" לכתוב: "בשותופות".

חיבי כְּרִיתוֹת:

^^טור תקמ"ח להוסיף לשם הערך – (כְּרִיתוֹת) {כך בחלק מההוצאות, כגון וילנא החדש ומכון המאור. וכך לכאורה צריך להיות ע"פ כללי הדקדוק}.

חיבי מלקיות:

^^טור תרכ"ח הגהה להערה 28 - במקום: "עמ' שיא-שיב" לכתוב: "כרך יא עמ' שיא-שיב" או: "שם עמ' שיא-שיב".

כרך טו

חיל:

^^טור ה' לאחר הציון להערה 66 – במקום: "אלא שנחלקו עליהם שמעלת החיל היא לכל הדעות מדרבנן" לכתוב: "ויש שנחלקו עליהם, שסוברים שמעלת החיל היא מדרבנן".

חלה:

^^טור שכ"ז הגהה להערה 595 - במקום: "נדרה ודינה" לכתוב: "גדרה ודינה".

חליצה:

טור תש"ס הפיסקה שלפני הציון להערה 192, להחליפה בפיסקה זו – הדין שצריך שיהיה עשוי להלך בו – נאמר על המנעל עצמו שיהיה ראוי להילוך, אבל אין צריך שהחולץ ילך בו כדרך הליכה בעת חליצה. ולכן אין צורך שהחולץ ינעל תחילה שני מנעלים כדי שילך בהם כדרך הליכת רוב בני האדם [עיין שבת סא א שאין הדרך ללכת במנעל אחד, אלא רק למי שיש ברגלו מכה], ודי בזה שאם היה רוצה היה יכול לנעול מנעל נוסף ברגלו השניה [ש"ת עזרת כהן סי' קח ד"ה ע"ד]. ואכן כך היה המנהג בכל הדורות מימי חז"ל ועד ימינו שהחולץ נועל מנעל אחד בלבד [שם ד"ה וע"ד].

כרך טז

חלל:

אטור ו' הגהה להערה 67 – במקום: "עי' קידושין שם" לכתוב " ...שם ע"א".

חמי טבריה:

אטור מ"ה בין הציונים 14 ו-15 – במקום: "היינו על מקורות הקנקנתום והגפרית" לכתוב: "ונחלקו הראשונים האם פירושו מקום הקנקתוס [ויש גירסא: קלקנתוס, ויש גירסא שמילה זו אינה מופיעהכלל] והגופרית [כאן המקום להערה 15], או שזהו הגהנום שהוא עונשם של הרשעים כפשוטו, והוא אש דקה מן הדקה שיכולה לכלות דברים דקים [תורת האדם לרמב"ן שער הגמול אות קכא].
{ובהערה 14 יש למחוק את המילים "ועי' שער הגמול וכו'"}.

חמץ שעבר עליו הפסח:

אטור קכ"ג הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 66 – במקום "ככבו" לכתוב "כתבו".
אש, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 68 – במקום: "שרעתו" לכתוב: "שדעתו".

חנוך בית

אטור ר"א הגהה להערה 9 – במקום: "יש"ש ב"ק סי' לז" לכתוב: "יש"ש ב"ק פרק ז סי' לז".

חסיד:

אטור שפ"ט הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 74 – במקום: "כד נכסיו" לכתוב: "כל נכסיו".

חצי שיעור:

אטור תרכ"ד הגהה להערות 396 ו-398 – במקום: "רי"פ פערלא" לכתוב: "ר"י פערלא" {משום שכך כתוב בכל שאר המקומות}.

כרך יז

חציצה:

אטור ק"ב – להתחיל את פרק י"א בפיסקה חדשה.

אטור קי"ד הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 675 – במקום: "כמקום" לכתוב: "במקום".

טור קט"ו הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 679 – במקום: "ברכתו" לכתוב: "כרכתו".

ט"ש, הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 819 – במקום: "מודחים" לכתוב: "מולחים".

חצר (קנין):

טור רס"א הגהה לטקסט לפני הציון להערה 140 – במקום: "שלל קנה לוקח" לכתוב:

"שלא קנה לוקח".

חרם (ב):

טור שנ"ד לאחר הציון להערה 154 – להתחיל פסקה חדשה.

טור שנ"ט הגהה לפני הערה 206 – במקום: "חדה" לכתוב: "חלה".

חרסת:

טור תפ"ז הגהה לטקסט לפני הערה 35 – במקום: "חרשת" לכתוב: "חרסת".

חרש:

טור תקל"ג הגהה להערה 560 – במקום: "רמב"ם פ"ד ה"ב" לכתוב: "...פ"ד ה"ד".

כרך יח

טבילת כלים:

טור תקי"ב הגהה להערה 79 – במקום: "וע' לעיל ציון 9" לכתוב: "...ציון 6".

טור תקי"ט הגהה להערה 179 – במקום: "נובי"ת יור"ד סי' קמג" לכתוב: "...סי' קמב

ד"ה 'ועוד נלענ"ד'.

כרך יט

טמאה בצבור:

טור תרכ"ח הגהה לטקסט לאחר הציון להערה 863 לאחר המילים 'קרבן ציבור שקרב

בטומאת הכהנים ולא נטמא הבשר, כגון ששטוהו' – במקום: "בעלי מומים טהורים"

לכתוב: "זרים טהורים או ששחט ע"י קרומית של קנה" [שו"ת משפט כהן סי' צח, זבחי ראי"ה

ב ע"ב ד"ה 'אמנם ראיתי' ע"פ פנ"י ריש חולין].

כרך כ

טמאת משקים:

^^טור תמ"ד לאחר הציון להערה 81 להחליפה בפיסקה זו – במקום: "שמן או דבש שקרשו וי"א אפילו יין" לכתוב: "יין שקרש [ע"פ הגמרא במנחות לא א, בהסבר המשנה שם מ"ב, שדין זה הוא לכו"ע, וברמב"ם בהלכות טומאת אוכלים פ"ט ה"א משמע שר"מ וחכמים לא ס"ל כר"ש שזורי], וי"א אף שמן [ע"פ הגמרא שם ר"ש שזורי חולק, ופסקה שם הגמרא שהלכה כמותו, ואולם הרמב"ם שם פסק כחכמים] וי"א אף דבש [דעת חכמים במשנה שם].

הערות כלליות

אחידות הלשון:

מקומות בהם אותה המילה או הביטוי מופעים בלשונות או סגנונות שונים.

1. פסיק רישא — ע"פ בדיקה בפרוייקט השו"ת, כ-5000 פעם "רישיה" וכ-2500 פעם "רישא".
2. דבר שיש לו מתירין — בכ-200 מקומות נקרא "דבר שיש לו מתירין", וכן שם הערך, אך בכ-20 מקומות נקרא "דבר שיש לו מתירין".
3. פטור מדיני אדם — לעיתים נקטו את הלשון "פטור בדיני אדם", ולעיתים — "פטור מדיני אדם". בש"ס בפרט, ובמפרשים בכלל, הרבה יותר נפוץ הנוסח "פטור מדיני אדם", ולכן כדאי להשתמש בו בכל המקומות.
4. שם הרב — שם הרב מופיע באנציקלופדיה התלמודית במקומות שונים בכינויים שונים במקצת: הגרא"ה קוק, הגרא"י קוק, גרא"י קוק, הגאון ראי"ה קוק, הרא"י הכהן קוק (ובמקום אחד — כרך יג טור יב הערה 96 — הריא"ה קוק. . .) כדאי לאחד בכל המקומות לכתוב אחד — למשל: הרא"ה קוק, או: הגאון הרא"ה קוק. הדבר יועיל מאוד למי שמחפש במחשב, וכמובן משתמש בכתוב המקובל.
5. קובץ סיני — יש חוסר עקביות בציוני המקורות לקובץ 'סיני'.
 - א. שם — לפעמים נקרא סתם 'סיני' ולפעמים 'קובץ סיני'.
 - ב. מראה מקום — לפעמים מראה המקום הוא ע"פ מספר החוברת ולפעמים ע"פ תאריך החוברת.
 - ג. מרכאות — לפעמים מצוין במרכאות יחידות: 'סיני' ולפעמים כפולות: "סיני".

כתיב מלא וחסר

כדאי שתהיה עקביות האם משתמשים בכתיב מלא או חסר, כרגע בכמה מקומות נמצא שאפילו לאותה מילה אין כלל עוקב האם מוסיפים לה יו"ד או ו"ו או לא. למשל:

1. שלושים — בדרך כלל נכתבת באנציקלופדיה בלי ווא"ו: "שלושים" (כ-1600 פעמים). אך בכמה מקומות (כ-80 פעם) כן כתובה עם ווא"ו: "שלושים".
2. אמיתי — בין מלשון אמת ובין "יונה בן אמיתי", נכתבת לעיתים עם יו"ד: "אמיתי", ולעיתים בלי יו"ד: "אמתי". וברבים: "אמיתיים" או "אמתיים".
3. חילול — כגון חילול שבת וחילול השם — לפעמים נכתב בלי יו"ד: "חילול" ולפעמים עם יו"ד: "חילול".

4. קידוש — כגון קידוש על היין, קידוש השם — לפעמים עם יו"ד: "קידוש" ולפעמים בלי יו"ד: "קדוש".
5. בישול — בד"כ כתובה עם יו"ד: "בישול", אך במקומות רבים כתובה בלי יו"ד: "בשול".
6. פיגול — כתובה לפעמים בכתב מלא עם יו"ד: "פיגול" ולפעמים בכתב חסר בלי יו"ד: "פגול".
7. ענין/עניני — המילים "ענין" ו"עניני" כתובות כך — בקרוב ל-2000 מקומות. אך בכ-20 מקומות כתוב: "עניין" ו"ענייני".
8. נבילה — המילה נבילה מופיעה כאלף פעם עם יו"ד, וכאלף פעם נוספים בלי יו"ד.
9. חוות יאיר — המילים "חוות יאיר" כתובות בד"כ עם ו' אחת, ועדיף לתקן לשני ו"וים.
10. מסוים — המילה "מסוים" כ-100 פעם כתובה עם יו"ד אחת, כ-350 פעם עם שני יו"דים.
11. מדויק — המילה "מדויק" כ-10 פעם כתובה עם יו"ד אחת, וכ-20 פעם עם שני יו"דים.
12. סד"ה — המילה "סד"ה" כמעט בכל המקומות (כ-1100) כתובה כך: "סוד"ה", אך במקרים בודדים (6) כתובה כך: "סד"ה".
13. עלם — בטור תר"ס בכרך י"ב, בהפרש של כמה משפטים, פעם אחת מצוטט הפסוק "לעלם בהם תעבודו", ופעם שניה — "לעולם". וכן באנציקלופדיה תלמודית כולה הפסוק הנ"ל מופיע לעיתים מלא ולעיתים חסר. כיוון שגם בגמרא בכל המקומות (למעט אחד) הכתיב של הפסוק הנ"ל הוא מלא, והדבר מיקל מאוד על הקריאה — כדאי שכך יהיה גם באנציקלופדיה.
14. בלעדם — במספר מקומות האנציקלופדיה כותבת 'בלעדם' ולא 'בלעדיהם' (למשל: כרך ד טור רס"ה, כרך י טור מה", כרך י טור תרפ"ו הערה 689, כרך כו טור תקצח הערה 323, כרך יח טור שכ"ט ליד הציון להערה 175). המילה "בלעדם" לא נכונה מבחינה דקדוקית, אם כי מפרשים ופוסקים רבים השתמשו בה.

הערות אחרות

1. ציונים לרמב"ם — בכמה וכמה מקרים השתמשו באנציקלופדיה בראשי תיבות "חומ" — בין להל' חובל ומזיק (כגון כרך ג ערך בושת הערה 109), ובין להל' חמץ ומצה (כגון כרך י"ד ערך חיבי מלקיות הערה 773). ראוי לפתוח את ראשי התיבות הללו למניעת טעויות.

2. חילול השם — בכרך כ טור רפ"ד מובא המושג "חלול ה'", ויותר מכך — בהערה 462 כתוב "ע"ע חלול ה'". השימוש בקיצור "ה'" במושג חילול השם הוא טעות, המושג חילול השם מקורו בפסוק "ולא תחללו את שם קודשי", כלומר שם מלשון חילול שמו של אלוקים, ולא הקיצור "ה'" שמשמעותו חילול אלוקים עצמו. ואכן בכל שאר הפעמים באנציקלופדיה מובא "חלול השם", כראוי, וכן שם הערך (בכרך טו).
3. במהדורה הממוחשבת, יש להעיר שאין צורך כלל בסימון הכוכבית לאחר הזכרת שם ערך, שהרי במהדורה הממוחשבת ממילא שמות ערכים מופיעים כקישור עם קו תחתון וצבע בולט.
4. במהדורה הממוחשבת, ב"תוכן הערכים בפרק", כלומר כשפותחים ב"עיון" את הכרך ורואים את שמות הערכים, כאשר יש ערך שהוא הפניה לערך אחר, הכוכבים מסומנת לאחר שם הערך המפנה במקום לאחר שם הערך שמפנים אליו. למשל: טירפא* ע"ע טרפא. לא ברור מה ההסבר לזה שיש כוכבית לאחר "טירפא", אם יש מקום לציין כוכבית - הוא אמור להיות כך: טירפא ע"ע טרפא*.
- כיוון שההפניה היא לערך טרפא.
5. נספח טעמי המקרא בכרך כ -
- א. את הביבליוגרפיה לטעמי המקרא לא ניתן למצוא במהדורה הממוחשבת.
- ב. במהדורה הממוחשבת תחת הכותרת "אנציקלופדיה תלמודית מפתח טעמים נספח" (הגעתי לשם למשל ע"י חיפוש המילה "ביבליוגרפיה" באנציקלופדיה) יש בעיה בסיסית בקישורים: כל הקישורים (כאשר לוחצים עליהם) מפנים בטעות לכרך א טור א.
- ג. הניסוח "המאה הח' לאלף החמישי" וכד', החוזר על עצמו רבות שם, מאוד לא מקובל היום, ומקשה על ההבנה.

נספח ב – תיקונים בספרי הרב

טוב ראי

טוב ראי ברכות יא ב אות פח – הרב כותב שתמהו המפרשים במה יהיה שונה איסור הפסק בין ברכה למצוה בברכת התורה משאר מצוות וענייני ברכות. ובהערה שם (1) הביאו את התוס' שם, ר' יונה ברכות ה ב מדפי הר"ף. אמנם אינו נראה, שהרי הם הקשו רק מאי שנא במקום שלאחר שהתחיל המצווה הפסיק, ולאחר כמה שעות קיים את המצווה פעם נוספת א"צ לברך, בניגוד לשאר מצוות. ואולם הרב דיבר על ההפסק בין הברכה למצווה שהוא מיד. ונראה דכוונתו לב"י בסימן מז "וקשה לי דמאי שנא מברכת המוציא שאם הפסיק בין ברכה לאכילה צריך לחזור ולברך ומשמע שכן הדין בברכות המצות שאם הפסיק בין הברכה לעשיית המצוה צריך לחזור ולברך".

טוב ראי ברכות טו א אות קנד עמ' קצט שורה 7 – במקום: "דמצה" לכתוב: "דמצוה".

טוב ראי ברכות כג ב אות קפו – שייך לדף כג: ולא כג.

טוב ראי ברכות כג ב אות קפו – הערה 5 צריכה להיות הערה 4.

טוב ראי ברכות מד א אות רלח הערה 10 – במקום: "מצות ראייה ח ג" לכתוב: "מצוות ראייה ח ב".

טוב ראי שבת כא ב אות לט – המקור מצות ראייה או"ח קנח ס"ד אות ב עמ' סה

טוב ראי שבת צ ב אות צו – במקום: "דעת כהן סי' יד" לכתוב: "דעת כהן סי' יב".

טוב ראי שבת קנב ב אות קנב – במקום: "מצות ראייה או"ח ב, וד" לכתוב: "מצות ראייה או"ח ב, ו".

טוב ראי פסחים ד א אות טו – במקום: "רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ב ה"ב" לכתוב: "...פ"ב ה"ג".

טוב ראי פסחים ה א אות כד בסופו – במקום: "כס"מ סוף הלכות ע"ז פ"ב הי"ד" לכתוב: "...פ"ב הי"ד".

טוב ראי פסחים ו א אות לד שורה 7 – במקום: "יאן" לכתוב: "אין".

טוב ראי פסחים ו א אות לה עמ' עא פסקא אחרונה שורה שניה – במקום: "שלשינ"ם" לכתוב: "שלשים".

טוב ראי פסחים ו ב אות מא ד"ה "שמא ימצא" שורה 7 – במקום: "אבל העושה דבר או מדבר דבר" לכתוב: "אבל בעושה מעשה או מדבר דבר".

טוב ראי פסחים ז א אות מג עמ' צ שורה 12 – המלה "וצריך" כתובה פעמיים.

טוב ראי פסחים ז א אות מג עמ' צ שורה אחרונה – במקום: "דפאילו" לכתוב: "דאפילו".

טוב ראי פסחים ז ב אות נב עמ' קטז פסקה שניה שורה 15 – במקום: "שמות רלהקדים" לכתוב: "שמות רלהקדים".

טוב ראי פסחים ז ב אות נח פסקה שלישית שורה שלישית – במקום: "קר" לכתוב: "בקר".

טוב ראי פסחים ח א אות נו עמ' קל שורה 6 – הספרה 2 מיותרת, ובמקום "כארעא דמיכתא" לכתוב: "כארעא סמיכתא".

טוב ראי פסחים ח ב אות סד עמ' קמג פסקה שניה שורה 2 – להפריד מילים "חכמים יותר".

טוב ראי פסחים י ב אות פח עמ' קפ שורה 2 מהסוף – במקום: "בחמים" לכתוב: "חכמים".

טוב ראי פסחים כה א אות ק – במקום: אתי קרא בכלאים הכרם לכתוב: "בכלאי הכרם".

טוב ראי פסחים כט ב אות קטו – במקום: "דעת כהן סין קלח" לכתוב: "...סימן קלח".

טוב ראי פסחים כט ב אות קטז עמ' רמב שורה ראשונה – במקום: "הדיקת" לכתוב: "בדיקת".

טוב ראי פסחים ל ב אות קיז עמ' רמז ד"ה והלכתא שורה שלישית – במקום: "סכינים" לכתוב: "סכינים".

טוב ראי פסחים ל ב אות קיח עמ' רמח בספר עונג יו"ט להוסיף - סי' כה.

טוב ראי פסחים מא ב אות קמו – במקום: "אכל זג לוקה שנתים" לכתוב "אכל זג לוקה שתיים".

טוב ראי ר"ה טז א אות כ – מקור דברי הרב למדרש על השטן שרוצה להביא את השמש והירח בתור עדים בזהר ח"ג רעה.

טוב ראי יומא נד ב אות כד – כדאי לדייק בציון לדברי המרדכי. במקום: "בפרק חזקת הבתים" לכתוב "הבתים.. רמז תקמט" וכן במקום: "בפרק כל הצלמים" לכתוב "...הצלמים רמז תתמ".

טוב ראי סוכה לט א עמ' שלב שורה רביעית מהסוף – במקום: "מועי לשום" לכתוב: "מועיל שום".

טוב ראי מגילה כו ב אות נא – במקום: "אגרת ככו" לכתוב "אגרת תתקכו".

טוב ראי יבמות כב ב אות ה ד"ה "ולענ"ד" שורה עשירית – במקום: "אלא שהרמ"א בסק"ג (בסי' קנד)" לכתוב: "...בסכ"ו (בסדר הגט)".

טוב ראי כתובות יא א אות יט – במקום: ב"י ד"ה "מודע" לכתוב "...ד"ה 'ודע'".

טוב ראי כתובות כא א אות מט – במקום: "שו"ע חו"מ מד א" לכתוב: "...מב א". {לענ"ד יש להוריד את המילים "וברמ"א: ודוקא שטר חוב". ואח"כ במקום המלה "פסול" יש לכתוב "לאלתר". (הטעות היא בגר"א בכל הדפוסים של השו"ע)}.

טוב ראי כתובות נז א סוף אות קיז – במקום: "באר אליהו, אבהע"ז... סק"ד" לכתוב: סקי"ד.

טוב ראי ח קידושין מט א עמ' קיג שורה 8 – במקום: "לוי" לכתוב: "גוי".

טוב ראי ב"ב נו ב אות עו – במקום: "אגרות הרא"ה ח"ד אגרת א'רסב" לכתוב: "...א'רסא".

טוב ראי ע"ז עה ב אות צט הערה 44 – נכתב "דבעי הדחה משום חציצה" אולם דברי הרמב"ן (במדבר לא כג) "אבל פירוש 'תעבירו במים', לכבסם ולשפשף אותם במים יפה עד שתסור חלודה שנדבקה מהם מן האיסור שנשתמש בהם, שזהו הכשרן מן האיסור". וכן דברי הרב זצ"ל שם "וטעם ההדחה שמא ידבק דבר איסור".

שו"תים

שו"ת אורח משפט או"ח סי' פד עמ' צג ד"ה "והנה עונג יו"ט" – להוסיף: 'סי' כה'.

אורח משפט או"ח סי' פח ד"ה "וכעת" – במקום: "ברמב"ם פ"ג מהל' מכירה הי"ח" לכתוב: "...הי"ז".

שו"ת אורח משפט סי' קז עמ' שורה 5 – במקום: "גבי חמרא חדתא בענבי" אולי צ"ל "חמירא דחיטי וחמירא דשערי". (תחילת הסוגיא שם מדברת על "חמרא חדתא בענבי", אולם דברי הר"ן הם על "חמירא דחיטי וחמירא דשערי").

דעת כהן סי' קסא עמ' רצד טור 2 ד"ה "והנה" מביא תורת גיטין שמביא ט"ז באו"ח סי' מה סק"ב, ואין זה הט"ז אלא המג"א. הטעות במקור בספר תורת גיטין. ובעמוד שלאחר מכן מעיר הרב דדברי הט"ז לא ידעתי מקומם, אמנם הוא ט"ז ביו"ד סי' רעא סק"ח, וכן באהע"ז סי' רפג סק"ג.

שו"ת דעת כהן סי' קצד עמ' שעה ד"ה "ואע"ג" – במקום: "ברמ"א ביו"ד סי' שלד ס"ג" לכתוב: "...ולא ס"א".

משפט כהן סימן צז עמ' רכז – במקום: "הרמב"ם בפ"א מה' כלי המקדש" לכתוב: "...בפ"ד מהל' כלי...".

משפט כהן סימן צח – במקום: "שבת כ"ד" לכתוב: "שבת כ"ה".

משפט כהן סי' קמד עמ' שלה טור 2 שורה 10 – במקום: "ברמב"ם פ"ח" לכתוב: "...פי"ח".
עזרת כהן סי' מד הערה 2 – במקום: "סמ"ע סי' מ" לכתוב: "סמ"ע סי' קמו".

אחרים

אגרות ראייה ח"ד אגרת א"כה עמ' נג – מקור 2 צריך להיות במקום מקור 1, ומקור 1 בראש האגרת.

זבחי ראייה חולין ב ב עמ' י ד"ה 'ויש להעיר' המל"מ – אולי להוסיף פ"ג הי"ט.

מצות ראייה או"ח ב ד דף יג עמודה א בד"ה 'ובטעם' – במקום: "כס"מ מהל' יסוה"ת פ"ה ה"ד" לכתוב: "...ה"א".

מצות ראייה או"ח סי' ח ס"ב ד"ה "ובעיקר" – במקום: "מהרי"ק שורש קצב" לכתוב: "...שורש פח".

מצות ראייה או"ח קנח ס"ב אות ב' עמ' נו – במקום: "מדברי רש"י בפרק מרובה ומהגמרא שם" (ב"ק עז, ע"א) לכתוב: "כריתות דף כא, ע"ב רש"י ד"ה 'לאפוקי', וכן מוכח מרש"י חולין פב, ע"א ד"ה 'ואמר'". (הובא בטוב ראי ב"ק עז, ע"א אות נו ושם בהערה 12, טוב ראי ב"ב יט ע"ב אות לז).

עולת ראייה ח"ב עמ' תכה הערה קט – במקום: "מהרי"ל סימן רג" לכתוב: "...כג".

עץ הדר כז שורה 11 – במקום: "דלא דברה תורה באיסור" לכתוב: "דלא דברה תורה אלא באיסור"

פנקסי ראייה עמ' צא הערה 498 – במקום: "סנהדרין כא, א: לכתוב "...כא, ב".

שבת הארץ (מכון התורה והארץ) ח"ג פי"ג הי"א הערה 4 – במקום: "ראב"ד פי"ג הי"א"
לכתוב: "ה"ל".

שמועות ראייה בראשית עמ' כח מקור יא – במקום: "כתוב כתובות קיט" לכתוב: "כתובות
קיא". {ויותר נראה סנהדרין צ כיון שבכתובות הגמרא אומרת "עתידים צדיקים שיעמדו
מלבושיהן", ובסנהדרין "כשהן עומדין, עומדין ערומין או בלבושיהן עומדין", שהוא יותר
מתאים לדברי הרב זצ"ל. כך גם ציין כמקור הרב ישעיהו הדרי שליט"א במהדורת שמועות
ראיה שהוציא, חשוון תשע"ה.}

שמועות ראייה וישב עמ' פז שורה 7 – במקום: "בבר מן החי" לכתוב: "באבר מן החי".

נספח ג – הערות הרצי"ה מכת"י

[את הערות אלו כתב הרצי"ה בשולי כרך א של המהדורה השניה (שנת תשל"ג)]

כרך א

דברי פתיחה:

עמוד 13 על המילים "ים התלמוד" – הדימוי בין התלמוד לבין הים הגדול מוזכר גם בקהלת רבה סי' ה ד"ה 'חנניה'. ובאדרת אליהו פרשת וזאת הברכה אופן השני סוף פס' ה ביאר שהתלמוד נקרא "ים" משום שהוא מחבר את התורה שבכתב והתורה שבע"פ. לשון הרצי"ה: שיר השירים רבה ה: ידיו (גלילי זהב) ממולאים בתרשיש, זה התלמוד שהוא כים הגדול. וע' אדרת אליהו הברכה אופן שני פ' ה: והגמרא מחבר את שבכתב עם בע"פ, ולכן נקרא ים התלמוד, וכמ"ש "ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו". ושם בבאר יצחק: ולכן קהלת גי' ים התלמוד.

עמוד 17 על המילים "בענייני אגדה... אין חובה לאחוז בדעה זו נגד דעה אחרת" – באגרות הראי"ה ח"א סי' קג (עמ' קכד) הביא שהירושלמי (סנהדרין פי"א ה"ג) סובר שזקן ממרא נחשב גם כשחולק על דברי אגדה, וביאר שהדבר מתאים ללימוד בארץ ישראל, שבו הלימוד נסמך גם על שורשי הנבואה וסעיפיה. לשון הרצי"ה: ע' אגרות הראיה ע' קכד.

א (האות):

טור ג' תחילת פרק ג תוספת הערה על המילים "שאלפי"ן ועייני"ן דומות בקריאתן" – יש להדגיש שהדמיון בקריאתן הוא רק בדיעבד, אך לכתחילה הגיותיהן צריכות להיות שונות לגמרי זו מזו.

לשון הרצי"ה: אע"פ שדומות משמע שהן צריכות וראויות להיות דומות, ובאמת הלא אינן כן, שהן מחולקות לגמרי במדת ההגיה הגרונית, ולשון רש"י {שבת קג ב} "יש שכותבין כך מפני שדומין בקריאתן" כולל קצר לשונו משמעותו את הטעות שבדימוין ובכתבתן מתוך כך.

טור ד' תוספת להערה 56 – יש להעיר שהשם "עקיבה" נכתב בה"א ברוב המקומות בירושלמי.

לשון הרצי"ה: עקיבא בירושלמי בהא.

אב (א) :

טור י"ד תוספת להערה 117 — ועיין רש"י ברכות מח א שחידש שגם קטן שהגיע לחינוך אינו נחשב מחוייב בדבר אפילו מדרבנן, משום שהחיוב לחנכו חל רק על אביו. לשון הרצי"ה: וע' רש"י ברכות מח ד"ה 'עד שיאכל'.

אבדה :

טור כ"ט תוספת להערה 65 — הרצי"ה חידש שאפשר שהשבת שטרות לעכו"ם חמורה מהשבתם לישראל, ודינה מדאורייתא, משום שבהשבה לעכו"ם מקיים מצוות קידוש השם. לשון הרצי"ה: השבת אבידה לעכו"ם מפני קידוש השם ודרכי שלום ע' סי' רסו.

אבות (א) :

טור ל"ו תוספת להערה 49 — ועיין במדבר רבה כ, טו שלאומה זו יש זכות וברית אבות, קהלת רבה יב ז שיגיעו שנים שתאמר שזכות אבות בטלה, נצח ישראל פי"א שאע"פ שזכות אבות מועילה, העיקר הוא בחירת הקב"ה באבות ובזרעם, ועיין עוד בהקדמות ושערים שער ו פרק ט שחידש "שהיעודים של ימות המשיח וחיי העולם הבא תלויים בברית אבות ולא בזכות אבות".

לשון הרצי"ה: וע' נצח ישראל מהר"ל פ' יא, הקדמות ושערים ר' שלמה אליאשיב שער ו' פרק ט', מד"ר בלק: אומה שיש לה זכות וברית אבות, וע' קה"ר יב ז.

שם, לאחר הציון להערה 53 — ויש מן הראשונים שכתב שקיים זאת רק בהיותו בארץ ולא בחוץ לארץ [רמב"ן עה"ת שם ד"ה 'והנראה!].

לשון הרצי"ה: ד' הרמב"ן, בפ"י התורה, שקיומם [אולי: קיום?] התורה הוא בארץ ולא בחוץ לארץ.

שם, תוספת להערה 53 — אמנם כתב הרמב"ם בפירוש המשניות חולין פ"ז מ"ו שמה שאנו מקיימים את המצוות אינו משום שכך עשו האבות והנביאים שקדמו למה, אלא מפני ציווי ה' ע"י משה.

לשון הרצי"ה: ד' הרמב"ם, בפ' גיד הנשה, כי קיומנו המצות הוא לא בהמשך מן האבות אלא ממתן תורה, ע"י משה רבנו.

אבות הטומאות :

טור מ"ב תוספת הערה לפני הציון להערה 51, לאחר המילים "ואהל (במת)" — ועיין יבמות סא א שמת עכו"ם אינו מטמא באוהל, ולשיטת היראים סי' רעז (ובדפוס ישן שכה) מדאורייתא אינו מטמא טומאת מת כלל, אלא רק מדרבנן.

לשון הרצי"ה: ומת עכו"ם אינו מטמא באהל, ולשיטת היראים גם לא במגע.

אבלות:

טור נ"ז לפני הציון להערה 1 לאחר המילים "כמו שמצינו" — ביעקב: ויתאבל על בנו ימים רבים [בראשית לז לד], וכן מצינו ביוסף לשון הרצי"ה: ובעיקרה של אבלות מצינו ביעקב בראשית לז לד.

אבני מזבח:

טור צ"ח תוספת להערה 13 — וע"ע בשו"ת משפט כהן סי' צג אות א שביאר שמסברא היינו פוסלים כל אבן שנגע בה ברזל, אלא שלומדים מהפסוק "לא תבנה אתהן גזית" להכשיר אם הונף הברזל על האבן קודם שבנאה במזבח, ובזה שונה נגיעת ברזל מפגימה. ועיי"ש סי' צד אות א שביאר שהרמב"ם והגר"א נחלקו בפירוש המשנה מידות שם. לשון הרצי"ה: ע' משפט כהן סי' צג צד.

אבר מן החי:

טור ק"ג תוספת להערה 24 — וע"ע בשו"ת דעת כהן סי' יב ד"ה 'ובשו"ע', שכתב שמסתימת לשון הרמב"ם משמע שאין בזה בל תשקצו. לשון הרצי"ה: ע' דעת כהן סי' יב.

אזכרות:

טור תכ"ד לאחר הציון להערה 45 להוסיף פיסקה — ספר תורה שנכתב ע"י מין [ובחלק מהנוסחאות: אפיקורוס] ישראל, שורפים אותו עם האזכרות שבו, שהואיל ואינו מאמין בקדושת השם ולא כתבו לשמו לא נתקדש השם [רמב"ם יסודי התורה פ"ו ה"ח, והוסיף שיש אף מצווה לשורפו כדי שלא להניח שם לאפיקורוסים ולמעשיהם].

לשון הרצי"ה: אזכרות שבס"ת שכתבו מין נשרפות עם הס"ת שאינו מאמין בקדושת השם, ומעלה בדעתו שזה כשאר דברים, ולא קדש השם בכתבו, ה' יסוה"ת פ"ו ה"ח. טור תכ"ה הגהה להערה 58 — במקום: "רדב"ז ח"ב" לכתוב: "רדב"ז ח"א".

טור ת"ל תוספת להערה 170 — בתחילתה: מסכת סופרים פי"ד הי"ב. ובסופה: והגר"א או"ח סי' ח סעיף ב ד"ה 'ונכון' כתב שאינו מדינא אלא ממידת חסידות. וע"ע אורחות חיים אות לח שציווה לכסות את הראש בהזכרת השם. לשון הרצי"ה: מס' סופרים יד טו, וי"א שאינו אלא מדת חסידות, בהגר"א או"ח ח ס"ק ח, וע' ארחות חיים אות לח.

אי אפשר לצמצם:

טור תפ"ו תוספת להגדרת הערך — וכן אי אפשר לכוון את מידתו של דבר אחד בדיוק מוחלט.

לשון הרצי"ה: לפי המשך ענין זה בשיעורים של מצוות ובתפילין אין זה דווקא בכוונם של שני דברים.

טור תפ"ח לאחר הציון להערה 22 — יש מן האחרונים שכתב שכיוון שאי אפשר לצמצם, יש להניח את הקצה התחתון של התפילין למעלה מעט מעיקרי השער. לשון הרצי"ה: ע' חבש פאר פרק ב.

אילן:

טור תקכ"ח תוספת הערה להגדרת הערך — אמנם מצינו שגם צמחי הירקות מכונים "אילן", ע' רש"י פסחים ו: סוף ד"ה 'ומשמר'. לשון הרצי"ה: וע' רש"י פסחים ו ב.

טור תקל"א לאחר הציון להערה 44 להוסיף פיסקה — יש מן הראשונים שחילק באופן מחודש, שאין בכל האילנות מין שעושה פרי בשנה הראשונה לזריעתו, ולדבריו כל צמח כזה הרי הוא ירק [שו"ת הרדב"ז ח"א סי' תצט וח"ג סי' תקלא, ושם דן לגבי צמחים נוספים האם דינם כאילן]. לשון הרצי"ה: ע' תשו' הרדב"ז ח"א סי' תצ"ט, ושם ח"ג סי' תקלא חילוק חדש: שאין בכל מיני אילן שזורעין הגרעין ועושה פרי בתוך שנתו, הלכך ירק הוא.

טור תקל"ג לאחר הציון להערה 70 — ברכה על ראיית אילנות מלבבלים [ראש השנה יא א, ברכות מג ב, רמב"ם הל' ברכות פ"י הי"ג, טוש"ע או"ח סי' רכו]. לשון הרצי"ה: ברכה על ראיית פריחת פירותיו.

טור תקל"ד תוספת להערה 91 לפני המילים "וע"ע" — ובמשפט כהן סי' יג (עמ' כד), סי' כד פרק ד (עמ' מו) ופרק י (עמ' סג) שגם לדעות שב"נ אסור בכלאי אילן, ישנו חילוק בהגדרת איסורי כלאים בין ישראל לבין ב"נ, שפרטי הדינים בתורה שבע"פ ובמידות שהתורה נדרשת בהן שיש בישראל אין בב"נ, ובב"נ פוסקים ע"פ השכל האנושי. לשון הרצי"ה: וע' משפט כהן הלכות כלאים.

אין אדם משים עצמו רשע:

טור תקמ"ט לאחר הציון להערה 20 להוסיף פיסקה — יש מן הראשונים שמוכח מדבריו שכשם שאין אדם משים עצמו רשע, כך אינו משים עצמו שאינו חסיד [רשב"א כתובות יט א ד"ה 'קסבר', שאין העד נאמן לומר שחתם שקר מתוך סכנת נפשות, משום שממידת חסידות להרג ולא לחתום בשקר].

לשון הרצי"ה: אין אדם משים עצמו שאינו חסיד, חי' הרשב"א כתובות יט.

אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו:

טור תר"א לאחר הציון להערה 29 להוסיף פיסקה — יש מי שרצה לחדש שאם התקנה גורמת

לקלוקל — יכול בית דין אחר לבטלה, אע"פ שאינו גדול ממנו בכמה ובמנין. אך דחו את דבריו [שו"ת משפט כהן סי' ד ד"ה 'ומש"כ' הביא את דעה זו והוכיח מהסוגיות שאינו כן]. לשון הרצי"ה: ועכ"פ הוא גם אם יש לקלוקל מאותה תקנה, ע' משפט כהן סי' ד.

שם, להוסיף פיסקה — אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו כו' נאמר רק לגבי ביטול התקנה כולה, אך אם רצו לשנות את גדרי התקנה — הרשות בידם [תוס' מגילה ה ב ד"ה 'ובקש'. וע"ע תוס' שם ג א ד"ה 'מבטלין', וכתובות ג ב ד"ה 'תקנה']. לשון הרצי"ה: דוקא בטול ועיקרה לגמרי, ולא בשינוי איזה ערך וצד שבה, ע' תוס' כתובות ג: ד"ה תקנה, מגילה ג: ד"ה מבטלין, ה: ד"ה ובקש.

אין שליח לדבר עברה

טור תשל"ג תוספת להערה 81 לאחר המילים "סי' קיא" — ועיין עוד שם סי' קיב ד"ה 'באות ז' שדן האם דין אשלד"ע מבטל את המעשה. לשון הרצי"ה: וע"ש סי' קיב.

כרך ב

אמירה לנכרי שבות:

עמוד מ"ב טור 1 הגהה בהגדרה — במקום: "כל מלאכה שישראל אסור לעשותה בשבת" לכתוב: "כל מלאכה שישראל אסור לעשותה" {שהרי הפרק האחרון בערך מפרט את דיני 'אמירה לנכרי' בשאר איסורים. לכן לא נכון לצמצם את הגדרה לשבת בלבד}. לשון הרצי"ה: "זה מיותר, שהרי יש בזה כמה דינים גם לשאר איסורים.

אדרוגינוס:

עמוד נ"ה טור 1 תוספת להערה 2 לפני המילה 'ועוד' האחרונה בהערה — וע"ע ספרא ויקרא פרק י"ד פסוק י"ח שאנדרוגינוס הוא ספק. לשון הרצי"ה: ע' ספרא, ויקרא פי"ד פי"ח בשלמים אם זכר ונקבה שנתמעט משום שהוא לא ודאי זכר ונקבה.

אפושי טמאה לא מפשינן:

עמוד ק"ל טור 1 לאחר הציון להערה 3 להוסיף פיסקה — יש מן האחרונים שכתב שלעיתים ישנו טעם נוסף שאפושי טומאה לא מפשינן, והוא שאין זה לכבודה של ארץ ישראל וירושלים להרבות בה טומאה [הרצי"ה קוק בהערותיו, ע"פ גמרא זבחים קיא א "בושת היא לנו וכלימה היא לנו לגזור טומאה על עיר אבותינו", ודברי רש"י שם ד"ה 'איה' שבדאי בדוקה היא].

לשון הרצי"ה: ובזבחים קיג בקשו לגזור טומאה על ירושלים (משום שמצאו עצמות בלשכת דיר העצים) עמד ר' יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה היא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו וכו'.

אפיקורוס:

עמוד קל"ז טור 1 תוספת הערה לראש הפרק 'דיניו' — הרצי"ה קוק הדגיש שכל הדינים שבערך זה לא נאמרו על אפיקורוס, אלא על מינים, וכן הוא בכת"י ובדפוסים ישנים, אלא שבהשפעת הצנזורה שינו את "מינים" ל"אפיקורסים". [וראה גם מכתבו של רבנו ל"מחניים" (השבועי) כרך ג' גליון ז' (פ) {עש"ק פרשת 'ויצא', יק כסליו תשט"ז}. וראה גם שו"ת "צפנת פענח" (הוצאת הרב כשר, ירושלים, תשכ"ה) תשובה פד].

לשון הרצי"ה: כל הדינים האלה אינם שייכים לאפיקורוס אלא למינים וכמבואר בהערות מדפוסים ישנים ומכת"י, ובסמ"ע ובהגר"א חו"מ תכ"ה, ורק הביקורת הנצרית שיבשה והכניסה אפיקורוסים במקום מינים, לפי שהמינים בדרז"ל מכוונים לנצרים (וכן ציין קו בפסקה האחרונה בעמוד לאחר הציון להערה 37 בשורה הראשונה על התיבות "אפיקורסים" "שמורידים").

שם, הגהה לאחר הציון להערה 39 — במקום: "אינה מצויה בדרך כלל אותה אפיקורסות" לכתוב: "...אותה מינות". {הרצי"ה הגיה כך וראה נימוקו בהערה הבאה}.

שם, תוספת להערה 38 לאחר המילים "יו"ד קנח ב" — וע' בחו"מ סי' תכה בסמ"ע ובגר"א שהוא ט"ס וצ"ל מינים.

לשון הרצי"ה: בחו"מ תכ"ה מבואר בסמ"ע ובגר"א שהוא ט"ס וצ"ל מינים.

שם, הגהה ותוספת להערה 40 — במקום: "אגרות ראי"ה להראי"ה קוק ז"ל סי' טו" לכתוב: "סי' קיג (ובהוצאות הישנות סי' ה) וסי' שלב (ובהוצאות הישנות סי' טו) ועיי"ש בארוכה". וע"ע בכור שור (בספר תבואות שור) ברכות יב א שבזה"ז לא חוששים למינים לגבי קריאת עשרת הדברות בגבולין, ובמג"א ומחצית השקל על שו"ע או"ח קכו א שאין חוששים בזה"ז למינים לעניין ש"ץ שדילג על ברכת המלשינים, וברמ"א יו"ד ס"ס יב שבזה"ז אין חוששים למינים לגבי השוחט לתוך גומא.

לשון הרצי"ה: סי' ה', וכן בחידושי בכור שור בתבואות שור לברכות יב א. וראה גם מכתבו של הרצי"ה במחניים [השבועי], עש"ק פרשת ויצא, י' כסליו תשט"ז, גליון ז' (פ) כרך ג'.

אפקעינהו:

עמוד ק"מ טור 1 תוספת להערה 58 — ובשו"ת משיב דבר ח"ד סי' עט חידש ע"פ שו"ת

הרשב"א א'קפ"ה ורש"ג, ש'כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש' הכוונה גם לרבנים של מקומו. ולכן אף בלי הדין של 'הפקר ב"ד הפקר', אם אנשי המקום עשו תקנה לקדש דווקא בדרך מסויימת, מי שעבר על תקנה זו — קידושו אינם קידושין מצד 'כל המקדש'. לשון הרצי"ה: וע' שו"ת משיב דבר ח"ד סי' עט.

ארץ ישראל:

עמוד רכ"ג טור 2 לפני הציון להערה 25 — במקום: "וכן העולה" לכתוב: לגבי העולה לא"י על מנת לחזור נחלקו הפוסקים האם הוא בכלל עיקר המצוה [ע' שו"ע או"ח סי' רמח סע' ד שהעולה לא"י רשאי לצאת בשיירה בע"ש, ודנו הפוסקים האם הוא גם בעולה על מנת לחזור, והמשנ"ב הכריע להקל. והמהרי"ט שם כתב שאינה בכלל המצווה]. לשון הרצי"ה: אכן הכנה"ג, הא"ר, הפתה"ד, המג"א והמשנ"ב או"ח סי' רמח, קבעו שגם זה בכלל מצוה.

עמוד רכ"ה טור 2 תוספת להערה 110 לאחר המילים 'ב"ק פ ב' — ובתוס' שם, ושם הדגישו שקולא זו נאמרה רק על מצוות יישוב ארץ ישראל, ולא על שאר המצוות. לשון הרצי"ה: וע' בתוס' שם בזה יתרון מצות ישא"י על שאר מצוות שלא הותר בהן האי' דרבנן.

עמוד ר"ל טור 1 תוספת להערה 251 — הרצי"ה קוק בהערותיו, הוסיף סברא שאין זה לכבודה של ארץ ישראל וירושלים להרבות בה טומאה, ע"פ גמרא זבחים קיא א "בושת היא לנו וכלימה היא לנו לגזור טומאה על עיר אבותינו", ודברי רש"י שם ד"ה 'איה' שבוודאי בדוקה היא. לשון הרצי"ה: ע' זבחים קיג לא בושה וכלימה שנגזור טומאה על עיר אבותינו.

אשה:

עמוד רמ"ט טור 2 לאחר הציון להערה 274 — ויש מי שכתב שזוהי הודאה על מעלה יתירה שבה, המכוונת לרצון העליון [עולת ראייה, ח"א עמ' עא-עב. וע' בהערות לסדר התפילה, אות יג, ח"ב עמ' תג]. לשון הרצי"ה: וע' סדור עולת ראייה, שזוהי הודאה על מעלה יתירה שבה המכוונת לרצון העליון.

כרך ג

בטול איסורים:

עמוד ס"ז טור תוספת להערה 211 — לשון הרצי"ה: עיין דעת כהן סי' נה נו.

בטול ברוב:

עמוד ע"ד טור 1 תוספת להערה 164 — לשון הרצי"ה: וע' משפט כהן סי' א.

בית המנוגע:

עמוד רכ"ד טור 1 לאחר הציון להערה 124 — להוסיף את דברי הגמרא שבית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות [סנהדרין עא א].
לשון הרצי"ה: "בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב דרוש וקבל שכר, סנהדרין עא. וכן כאן בבן סורר ומורה".

בית המקדש:

עמוד רכ"ו טור 1 תוספת להערה 61 לאחר המילים "לא עלו רובם" — והרצי"ה קוק בהערותיו מכת"י תירץ שהדין שצריך רוב ישראל הוא משום שבניין בית המקדש תלוי במחיית עמלק, כדברי הגמרא סנהדרין כ ב "שלוש מצוות נצטוו בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה", ולגבי מחית עמלק כתוב (דברים כה יט) "והיה בהניח ה' אלקיך מכל אויבך מסביב", ומצב זה מתקיים בדרך כלל כאשר רוב ישראל בארץ, אך בבית שני שהיה בסיוע מלכויות הגויים — התקיים "בהניח" גם בלא רוב ישראל בארץ. ועוד תירץ, שמשום שלא היה רוב ישראל לכן היו חסרונות בבית שני ביחס לבית ראשון, כדברי הגמרא (יומא כא ב) "ואכבדה" חסר ה', אלו דברים שהיו חסרים בבית שני.

לשון הרצי"ה: מה שצריך לזה רוב ישראל הוא כהא דסנהדרין כ ב שמקושר עם מחיית עמלק והוא בהניח ד"א מכל אויבך מסביב, והוא בעיקרו בהיות רובם על אדמתם, ובימי עזרא היה כן בסיוע מלכויות הגויים, והצרים היו מבפנים ולא מסביב. וי"ל עוד שהרי בית שני זה לא היה באמת בכל מלואו ואכבדה חסר ה' יומא כא ב.

כרך ד**בריה:**

טור רי"א תוספת להערה 52 לאחר המילים "חולין קב א" — יומא פא א "אכילה בכזית", רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ח ה"ב "אין אוכל פחות מכזית".
לשון הרצי"ה: יומא פא ע' פ"ח מחומ"צ ה"ב.

ברית מילה:

טור דנ"ב לאחר הציון להערה 102 — ואע"פ שלא ניתנה פריעה לאברהם אבינו, מברך "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו" על הפריעה, שכיוון שנתחדשה הלכה שצריך פריעה — ממילא אינו נקרא בן ברית עד שיפרע, ולכן ע"י הפריעה נכנס בבריתו של אברהם

אבינו [שו"ת דעת כהן סי' קמד, ועיין בהערות הרצי"ה שם שדברים אלו מבוססים על החתם סופר סי' רמט, וראה גם בפיהמ"ש לרמב"ם חולין פ"ז מ"ו].
לשון הרצי"ה: וע' דעת כהן סי' קמד, ובהערות.

ברכה שאינה צריכה :

טור רפ"א לאחר הציון להערה 10 — המברך על המצווה אחר עשייתה, אף היא בכלל ברכה לבטלה, שמה שעשה כבר נעשה [רמב"ם אישות פ"ג הכ"ג בעניין ברכת האירוסין, שלדעתו שם היא ברכת המצוות. אמנם הראב"ד שם כתב שמברך ברכת האירוסין לאחר הקידושין כיוון שהדבר תלוי בדעת אחרים, שאם לא תרצה האשה ולא תקבל הרי הברכה לבטלה].
לשון הרצי"ה: וכן המברך על המצווה אחר עשייתה ה"ז ברכה לבטלה (ר"מ אישות ג' כ"ג).

ברכות :

טור רצ"ב תוספת להערה 13 — ובנפש החיים שער ב פרק ב כתב ש"ברוך" אינו לשון תהילה ושבח, אלא לשון תוספת וריבוי.
לשון הרצי"ה: ובנפש החיים שער ב.

ברכות הודאה :

טור שי"ח לאחר הציון להערה 39 — אם באמצע הדרך נתעכב במקום ישוב, ועתיד להמשיך בדרך עוד חמישה ימים או יותר עד שישוב למקומו הקבוע, יברך במקום שמתעכב [עולת ראה עמוד שי סע' ג].
לשון הרצי"ה: ע' עולת ראה ברכת הגומל סעיף ג.

טור ש"כ לאחר הציון להערה 69 להוסיף פסקה — מי שארע לו שהיה בכלל שניים או יותר מאלו הדברים שמברכים עליהם, ויצא מאחד מהם, כגון שיצא מבית האסורים ועדיין הוא חולה, או הבריא ועדיין הוא חבוש, מברך ואינו ממתין עד שיתחייב להודות על הדבר השני [עולת ראה עמוד שיא סע' ד].
לשון הרצי"ה: ע' עולת ראה ברכת הגומל סעיף ד.

טור שכ"א לפני הפרק "ברכת הטוב והמטיב" — הנכנס להקיז דם אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנינם אתה, ולאחר שהקיז אומר ברוך רופא חולים [ברכות ס א, רמב"ם הל' ברכות פ"י הכ"א, שולחן ערוך אור"ח סי' רל סע' ד]. הנכנס לניתוח, לרוב הדעות יברך זאת בשם ומלכות [עולת ראה עמ' שצ, ועיין בהלכה ברורה שם, ובהערות הרצי"ה שם הערה קג, שהוא על סמך הב"י שם ופירושו המשניות לרמב"ם שם שצריך שם ומלכות. עוד הוסיף הרצי"ה שם, שאע"פ שהפמ"ג שם אות ו כתב "לא ראיתי נוהגין כן", אך בניתוח שאינו כהקזת דם, ויש בו סכנה ופעולה ממושכת, בוודאי יש לברך בשם ומלכות].
לשון הרצי"ה: ברוך רופא חולים. וע' עולת ראה.

ברכת המצוות:

טור תקכ"ה תוספת להערה 130 — וכן כתב המהר"ל בנתיבות עולם נתיב התורה ז, בהקדמה לתפארת ישראל ובגבורות ה' סוף פרק סג, שנראה שאין לברך ברכות התורה על לימוד בעיון ובמחשבה בלבד.
לשון הרצי"ה: וע' נתיבות עולם מהר"ל נתיב התורה פ"ז, גבורות ד' פ' סה, הקדמת תפארת ישראל.

כרך ה**גוי:**

טור רפ"ז תוספת להערה 9 — ועיין הערות הרצי"ה בסוף עולת ראיה ח"ב הערה יא ד"ה 'כי' שהטעם שבמקרא "גוי" נאמר על ציבור דווקא, הוא ש'כשם שהישראליות מיוחדת בעיקר לאומה הישראלית, כך שלילת הישראליות של הגויים מתבטאת בעיקר בציבוריותם'.
לשון הרצי"ה: וע' הערות עולת ראיה שלא עשני גוי.

טור רפ"ט ליד הציון להערה 39 — במקום: "שמל וטבל" לכתוב: "שקיבל עול מצוות בבית דין של ישראל ומל וטבל".
לשון הרצי"ה: אחרי שקיבל עליו מצוות בבי"ד של ישראל.

גזרה:

טור תקל"ח לאחד הציון להערה 145 — או במקום הפסד [כתובות שם].
לשון הרצי"ה: ושם במקום פסידא לא גזרו רבנן.
שם, תוספת להערה 145 לפני המילים 'במות קיד' — תוס' כתובות שם ד"ה 'גונח' ותוס'...
לשון הרצי"ה: וכן במקומו בתוס' כתובות ס א.

כרך ו**גרות:**

טור תל"ג תוספת להערה 120 — ועיין שו"ת דעת כהן סי' קנ ד"ה 'אמנם אותם' שכתב שטעמם של הסוברים שאין תקנה לגוי שנכרת לו כל הגיד, שאע"ג שראוי לדון אי אפשר משאי אפשר, ואם כן היה צריך לדמותו לאשה שמתגיירת בלא מילה, מכל מקום הוא

דווקא כשכל מינו אי אפשר, אך כשכל מינו אפשר, ורק הוא אי אפשר — אזלינן בתר מיניה והמילה מעכבתו.
לשון הרצי"ה: וע' דעת כהן סי' קנ.

גרמא בנזקין, גרמי:

טור תס"א הגהה להערה 5 — במקום: "כלל לא סי' ג" צריך לכתוב: "כלל קא סי' י".
לשון הרצי"ה: ובתשו' הרא"ש כלל לא סי' ג' הוא בדיני מקוה, ואינו לעניננו, אבל הוא שם בכלל קא סי' י.

נספח ד – הצעות לתוספות

כרך א

אבדה:

אם ידונו באיסור השבת אבידה לגוי – אמנם מצד המוסר, לא רק שאין בזה איסור אלא שיש חובה להשיב גם לגוי, אך כיוון שעם ישראל הוא העם אשר ה' בחר בו, יש לו זכויות מיוחדות. ולעיתים לצורך זה יש לוותר על הצד המוסרי, וגם בזה תהיה תועלת לכלל כולו [אגרות הראיה ח"א פט].

כרך ב

אנוסה:

עמוד ס"ב טור 1 לאחר הציון להערה 26 אם יוסיפו את דין "משארסתני נאנסתי" – דעת הירושלמי שסתם אונס יש לו קול, ולכן זה רובו ברצון [מופיע בתוס' כתובות ט א ד"ה 'דאי'], ולפ"ז אסורה מדרבנן כשטוענת נאנסתי ויש להקל בספק פלוגתא בזה [שו"ת עזרת כהן סי' ח, אות א' עמ' טז].

אפר:

אם ידונו במעילה באפר – יש מהראשונים שסבר שמועלים באפר של תרומת הדשן שלא הורם [רמב"ם הל' פסולי המקודשין פי"ט הי"ג] ויש מי שחלק [ראב"ד שם]. אולם יש מן האחרונים שביאר שלא נחלקו אלא באפר שהורד מהמזבח שלא לצורך תרומת הדשן, אבל באפר שעל גבי התפוח אין חולק שיש מעילה [הלכה ברורה פסחים כז א (הובא גם בטוב ראי שם אות 42) בדעת הראב"ד לתרץ קושיית הכס"מ שם].

ארבע עבודות:

בסוף הערך, אם יעירו על כך שבעבודות אלה חייב העובד עבודה זרה – מסתבר שגם בד' עבודות, כמו בעבודה כדרכה, אין הולכים אחר כוונתו אלא אחר מעשיו. וחייב גם אם כוונתו לשמיים [שו"ת משפט כהן סי' קמד ד"ה 'אמת'].

אשת איש:

בנושא האיסור והחיוב, אם יוסיפו את עניין פיקוח נפש – ספק אשת איש (וכן שאר ספק עריות) נדחה מפני פיקוח נפש [שו"ת דעת כהן סי' פד ד"ה 'לכאורה'].

אשת כהן:

עמוד רצ"ה טור 2 לאחר הציון להערה 42 אם יאריכו בעניין זנות עם ספק גר — אשת כהן שהודתה שלפני נישואיה זינתה עם אחד שהיה מוחזק לגר, צריך שיעידו שאותו הגר התנהג כדת ישראל, ואע"פ שאין עדים בפני מי נתגייר, סומכים על החזקה לעניין שלא להוציאה מבעלה (אע"פ שלעניין להשיאו עם ישראלית אין סומכים על החזקה) [שו"ת עזרת כהן סי' יג].

אתרוג:

בסוף הערך (במהדורת המחשב יש התייחסות לערלה — אם יאריכו על זה) — אתרוג ערלה בחו"ל כשר לנטילה, עכ"פ בשעת הדחק כשקשה למצוא אתרוג אחר למצווה [שו"ת משפט כהן ענייני א"י א].

שם, כנ"ל — מותר לברך על אתרוג של חליפי-חליפין של ערלה, אא"כ יראה לבית דין שראוי לקונסו שלא יזלזל באיסורין [שו"ת משפט כהן סי' ב ד"ה 'עכ"פ'].

בהמה דקה:

עמוד ש"ע טור 2 לאחר הציון להערה 21 אם יזכירו גם את דין רועי בהמה דקה שאסור להצילם — וכן בכל אחת מהעבירות של תורה, אם שונה בהן תמיד [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' ו ד"ה 'הנהגה אס']. וכן אין מעלין ואין מורידין אותם [שו"ת דעת כהן יו"ד סי' קסה ד"ה 'וסברתו של'].

כרך ג**בטול אסורים:**

אם יזכירו את שיטת הר"ן שגם זה וזה גורם הוא מדין ביטול, להעיר על דבריו — ועיין שו"ת משפט כהן סי' כד ד"ה 'הר"ן' שכתב שאין כוונת הר"ן שזוז"ג הוא כדין ביטול אסורים ממש לכל פרטיו, שהרי בביטול אסורים אנחנו צריכים לבטל את עצם גוף האיסור, ובזוז"ג אין את גוף האיסור כלל. אלא כוונתו שהוא מעניין ביטול.

בית דין:

אם יוסיפו את דיני לא תתגודדו — בשו"ת משפט כהן סי' קכה ישנה אריכות גדולה בדיני לא תתגודדו, מבאר שאין איסור לייסד שני בתי דינים בעיר אחת, וכמו שבירושלים היו כמה בתי דינים, ומחלק בדעת הרמב"ם בין שני בתי דינים ששקולים בחכמה ובמניין לבין אם אינם שקולים, ומחדש עוד בדעת הרמב"ם שגדר שני בתי דינים אינו תלוי בקביעות מקומם, אלא אם הם ראויים להיות שני בתי דין.

בכור אדם:

אם יוסיפו את דיני המטבעות לפדיון — מטבעות בני זמנינו, שיש בהם סיגים הרבה, ואין גופם שווה כפי הערך שקצבה להם הממשלה, דינם כשטרות שאי אפשר לפדות בהם [שו"ת דעת כהן סי' קפד].

אם ידברו על זמן שלוששים יום — לכתחילה המנהג פשוט לפדות ביום ל"א, ובוודאי שאם נולד בסוף היום ראוי לחוש לכך, ובדיעבד אם פדה קודם לכן, אך עברו מהלידה כ"ט י"ב תשצ"ג — הווי ספיקא דדינא [שו"ת דעת כהן סי' קפה].

כרך ד**בעלי חיים:**

אם יוסיפו את עניין בע"ח כגידולי קרקע — יש צד לומר שלגבי שבת הם נחשבים גידולי קרקע, גם אם לשאר הדינים אינם נחשבים כך [שו"ת אורח משפט סי' סד ד"ה 'עכ"פ'].

ברכת הנר:

אם ידונו על ברכה על נורת חשמל — אש נקראת אש על אף שאינה מבעירה, כפי שמצינו בסנה [שו"ת אורח משפט סי' עא], ולכן גם החשמל נחשב אש. אמנם אין לברך עליו מספק כאשר הוא סגור בתוך זכוכית (כמו הנורות שלנו) [שו"ת אורח משפט סי' סג, טוב ראי — נספח ענייני שבת ח"ב אות ח].

ברכת הפת:

אם ידונו גם על הפסק בין נטילת ידיים להמוציא — יש מי שהוכיח מלשון הראב"ה (סי' קיב) שאם הסיח בין הנטילה לאחר ניגוב הידיים לבין ברכת המוציא — אין צריך לברך שוב, ומותר אף לכתחילה [שו"ת אורח משפט או"ח סי' לח ד"ה 'שוב'].

כרך ה**גגין ועליות:**

להוסיף פרק על תרומות ומעשרות — דורות אחרונים היו מכניסים פרותיהם דרך גגות חצרות וקרפיפות [ברכות לה, ב]. יש מי שחידש שכל הגנאי במעשיהם הוא רק שפוטרים עצמם לגמרי מאיסור אכילת ארעי ואכילת בהמה, אך אין גנאי אם אדם מפקיע עצמו מחיוב דאורייתא אם עדיין חייב מדרבנן. למרות שהיה מקום לומר שכיוון שבדאורייתא מצוות צריכות כונה ובדרבנן קי"ל שלא צריך כונה ואם כך מבטל את הכוונה — זה

אינו, שהרי לפי ספר חרדים יש חובה בכוונה גם למ"ד שמצוות אינם צריכות כונה, רק שאינה מבטלת את המצוה [מצוות ראייה אר"ח ט', א' עמוד מט]. יש מי שכתב שדאגה החכמה האלוקית שיהיו נעשים המצוות ע"פ הבנה והכרה בערכם הגדול ולא כמצוות אנשים מלומדה, ולכן נתנה התורה מקום להיפטר מהמצוה ע"י הכנסה דרך גגות וחצרות וכל זה כדי שתגיע לאדם העושה את המצוה הרגשת עושה מנפש נדיבה ומהבנתו בערך המצוה [עיין עין איה ברכות פרק שישי אות י"ב].

גרזז:

טור רע"ז להוסיף בד"ה "תולש" אם יוסיפו דין התולש מכוורת — טוב ראי ב"ב עמ' קל"א אות פ"א.

גזרה:

טור תק"מ להוסיף פרק ושם לציין — ה. **ביטול גזירות.** יש מי שכתב שטעם הדין שצריך בי"ד שיהיה גדול בחכמה ובמנין כדי לבטל תקנת חכמים, הוא שמא אין הקלקול קבוע והוי כגזרת מלכות, ואין לבטל תקנת חכמים מפני גזירת המלכות. כמו כן הרי יש לשקול כל קלקול, ומי יכול לשקול ענין שגזרו בו בי"ד הגדול [שר"ת משפט כהן סי' ג]. ישנן גזרות שלא אומרים בהן את הדין שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו, כגון 'גילוי' משום שלכתחילה לא נגזרה לאיסור במקום שאין נחשים. ולפי זה ניתן להסביר את דברי תוס' תענית כ"ט: ד"ה 'מי' שבימינו יש איסור כיבוס אפילו בבעל חלוק אחד, משום שהגזרה היתה על כל החלוקים, וההיתר שבה היה על חלוק אחד. ולכתחילה לא גזרו כי אם על חלוק עם אזור, אבל חלוק בלי אזור כמו חלוקים שלנו לא נאמר בהם מעולם ההיתר. אך בשיעור כתמים כיוון שהוקצבה הגזירה על שיעור זה, צריך גזרה חדשה על פחות מכגריס. וכדברי החת"ס שאנו תולין כתם כגריס במאכולת, אע"ג שאין במאכולת שלנו כגריס, משום שבזמן גזרת כתמים לא גזרו על כגריס [טוב ראי תענית דף כ"ט אות ל"ט]. יש מי שהסביר את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד האם יש בכח בי"ד לבטל תקנות או גזרות שתקנו חכמים לפניהם, שדבר זה תלוי האם עיקר תוקף התקנה הוא מכח קבלת כל ישראל אותה, או מתוקף תקנת בי"ד הגדול של ע"א דוקא [טוב ראי מגילה דף ב. אות ג']. יסוד הדין שאין בי"ד יכול לבטל את דברי חברו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, נוהג רק בב"ד של ע"א [טוב ראי מגילה דף ב. אות ב' עמוד קכז ועיין שם שהקשה מהגמ' בע"ז ל"א גזרת שמן של דניאל, ששואלת הגמרא "דניאל גזר ואתי רבי יהודה הנשיא ומבטל ליה, והתנן אין בי"ד וכו'". ותירץ שקים להו שדניאל גזר בצירוף בי"ד הגדול של ע"א. וכן בכל הגזרות שנקראות ע"ש יחידים, קים להו לחכמים שבי"ד של ע"א גזר אותם. ונראה שבי"ד פחות מזה אינו בר כח להטיל גזירה כללית על ישראל לדורות].

טור תק"מ להוסיף פרק ושם לציין — ו. **גזירת עכו"ם על ישראל.** יש מי שכתב שמשרבו האנשים התירו זריעה בשביעית משום ארנונא [השגת הראב"ד שמיטה ויובל פ"א הי"א]. ויש מי שביאר שהמקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל ולא הייתה שביעית נוהגת בהם אלא מדבריהם, בהם התירו לעבור משום האונס אבל לא במה שהחזיקו. שטעמו הוא שמשום שלא מסתבר שמשום אונס, שהיה גזרה כללית על כל הארץ יתירו מצוות שביעית באופן שתבטל לגמרי ואפילו אם שביעית מדרבנן, הלא תעקר מצוות שביעית לגמרי. והרי ק"ל שתקנתא דרבנן מקמי גזרה לא עקרינן [שבת הארץ מביא עמ' כ].

גזרת מלך (להוסיף ערך כזה שמתייחס למלך בשר ודם):
יש מי שכתב שמלחמת רשות עיקר חיובה משום "גזרת מלך", שהוא מוציא למלחמת הרשות ע"פ ב"ד של ע"א, היינו שב"ד מסכימים על גזרתו, שהרי אם היו מצווים הייתה זו מצוה לפי הרמב"ם מדין "לא תסור". ונחשבת מלחמת רשות, למרות שמצאנו בדין שמיעה למלך חומרא שהעובר על דבריו חייב מיתה. והיינו משום שמצאנו גם צד קולא, שאינה עומדת אפילו כנגד מצוה קלה, ואפילו אין מבטלין בשבילה את העוסק בתורה. ולכן נחשבת רשות לגבי שאר מצוות [אגרות הראי"ה ג, אג' תקמד עמ' רנח-ט].

גחלת: ע"ע שלהבת

יש מי שהסביר את מחלוקת הראשונים להלכה, בדין הדלקת רוב מדורה בערב שבת כדי שלא יהיה חשש חיתוי בשבת [שו"ע או"ח סימן רנה בחילוק הדברים הנדלקים האם מפוזרים או מחוברים] שאינה מחלוקת בהגדרת המציאות אלא מחלוקת בהגדרת התייחסותה אל מעשה האדם, האם מה שהאש הולכת ומתפשטת בגופים המפורדים נחשב כהמשך מעשה ההדלקה בתחילה, או שזה נחשב כפעולה מתחדשת שאמנם הם תולדה של מעשה ההדלקה הראשון אבל לא נחשבים אותו מעשה [לנתיבות ישראל בעניין מחלוקת המציאות עמוד ס"ג].

גט:

טור תרע"א אם יוסיפו את הדין של נתינת גט בתנאי ע"י שליח קודם קדושין — יש מי שכתב שאין לצרף בזה תרי קולי, והוא מכשלה גדולה בישראל [שו"ת עזרת כהן סי' סב אות ג. קונטרס דור אחרון י"ל שנת תרצ"ז, אות ז'].

כרך ו

גריס:

אם ידונו בדברי החתם סופר (י"ד סי' קנ) שאע"פ שבימינו אין מאכולת שגודלה כגריס, פוסקים לפי הזמן ששיערו זאת חד"ל — הראי"ה קוק למד מכך לתחומים נוספים, שפוסקים לפי זמן הגזירה, כגון גדרי מים שאין להם סוף בדיני עגונה [שו"ת עזרת כהן סי' כד ד"ה 'אמנם'], וכן גזירת קטניות [שו"ת אורח משפט סי' פט ד"ה 'בוודאי' וסי' קיב ד"ה 'הוספה'].

כרך ז

דגים:

טור רכ"ו לאחר הציון להערה 393 להוסיף הפנייה — "על אכילת דגים במצוות עונג שבת ע"ע ענג שבת". ושם להביא את דברי הרב שו"ת אורח משפט סי' קכח אות כו — שיין לליל הסדר עכ"פ לעצמו (אם אין לו לשאר בני ביתו) קודם לענייני עונג יו"ט כמו דגים וכיו"ב.

טור קפ"ו לאחר הציון להערה 182 להוסיף פרק ושם לציין — **ו. במצוות.** בספירת העומר, המסופק מהי הספירה באותו יום, יכול לספור את שתי הספירות זו אחר זו [ויקפיד שלא לומר 'או' בין שתי הספירות, כדי שכל אחת מהן תהיה ודאית], ויוצא ידי חובה. ומה שבליבו אינו יודע מהי הספירה האמיתית אינו גורע, שדברים שבלב אינם דברים [שו"ת אורח משפט סי' קכו ד"ה 'אבל מקור'].

דרכי האמורי:

כותב הערך החליט לא לעסוק בערך זה בענייני לבוש וגילוח השיער וכו', ודחה זאת לערך חוקות הגויים. עכ"פ, אם יחליטו להוסיף זאת בערך זה — ומה שמרדכי יצא בלבוש ארגמן — צריך לומר שבזמנם לא היה זה לבוש המיוחד לגויים, או מפני שהיה מקורב למלכות, כמו שהתירו לאבטולמוס בן ראובן לספר קומי [ב"ק פג., סוטה מט:]; [שו"ת אורח משפט סי' לו ד"ה 'נראה']

דרכי שלום:

טור תשכד בסוף הערך להוסיף פרק — **ה1. שינוי מנהגים משום דרכי שלום** — להוסיף דיון האם מותר לשנות מנהגים משום מחלוקת, ויש מי שכתב שלמרות שכל התורה כולה דרכי שלום היא שנאמר "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום", מ"מ אסור לשנות ממנהגים משום מחלוקת [שו"ת אורח משפט סי' יח].

כרך ט

הלל:

אם ידונו לגבי נענוע הלולב בהלל — הנענוע שבהלל אינו בגדר מצווה גמורה אלא הידור בלבד, ומטעם זה גם אין בו איסור לא תתגודדו אם אינו מנענע [שו"ת משפט כהן סי' קכה ד"ה 'ומש"כ']. {ועכ"פ אם אין דנים בערך זה בנענוע — יש להוסיף בסוף הערך הפנייה בלשון: "בדיני נענוע הלולב שבהלל עיין ערך נטילת לולב" וכד'}

תקון טעות באנציקלופדיה:
בערך 'חציצה' טור קטו הערה 678 אבני נזר יו"ד סי' תו אות ג, צ"ל סי' רסו.